THE

PERSIAN AND ARABICK

WORKS OF SÂ'DEE.

IN TWO VOLUMES.

VOL. I. *containing his* RISĀLEHS, GOLISTĀN, BOSTĀN,

and PUNDNĀMEH.

" Correct with ſpirit, eloquent with eaſe,
" Intent to reaſon, or polite to pleaſe,
" Oh! while along the ſtream of time thy name
" Expanded flies, and gathers all it's fame;
" Say, ſhall my little bark attendant fail,
" Purſue the triumph and partake the gale?

ESSAY ON MAN.

PRINTED IN CALCUTTA:

AT THE HONORABLE COMPANY'S PRESS.

A. D. M.DCC.LXXXXI.

42.
10. 8.
78.

TO

THE ASIATICK SOCIETY,

INSTITUTED IN BENGAL,

FOR INQUIRING INTO THE

HISTORY AND ANTIQUITIES, THE ARTS,

SCIENCES, AND LITERATURE

OF

A S I A.

THIS ATTEMPT TO EXHIBIT A CORRECT IMPRESSION OF

THE WORKS OF AN ESTEEMED ASIATICK AUTHOR,

IS RESPECTFULLY DEDICATED

BY

THEIR SINCERE WELL-WISHER,

THE EDITOR.

INTRODUCTION.

THE Author, whoſe works have been preſerved by their intrinſick value, during a period exceeding five hundred years, to be at length exhibited in print on the following pages, is well known to the Literati of Europe, and has been long the eſteemed inmate of the learned and unlearned of his own Country, as well as of every part of Aſia; being ſtill an unexhauſted ſource of delight to the former, and an univerſal theme of inſtruction to the latter. This general knowledge of the Poet and Moraliſt whoſe writings are now publiſhed, precludes the neceſſity of ſaying much concerning him; and fortunate is it that this happens to be the caſe, as the ſcanty materials, to be collected from Aſiatick Biographers, afford little information regarding him; and that little contains ſcarcely any particulars worthy of communication, excepting the dates of his birth and exit, the general courſe of his life, and the celebrity of his compoſitions.

A gentleman diſtinguiſhed for his knowledge of Aſiatick literature, Captain William Kirkpatrick, in an *Introduction to the Hiſtory of the Perſian Poets*, with which he has lately favored the Publick, remarks, "There is not wanting a variety of materials for ſuch a work; "there being many *Tuzkerrahs*, or biographical hiſtories, of the Per- "ſian Poets in the hands of every oriental Reader. Of theſe the beſt "is perhaps the *Tuzkerrat ool Shoâra* of *Doulut Shâh*, who was con- "temporary with *Jâmi*. It muſt be confeſſed however that even "this Author has not treated his ſubject in a manner entirely ſatisfac- "tory; for, beſides furniſhing us with very little information relative "to the adventures or private characters of his poets, his critical "diſquiſitions are extremely ſuperficial. But this production is "nevertheleſs an entertaining and uſeful Miſcellany, as it has perſerved

"many

" many paſſages of poets whoſe works are now become exceedingly " ſcarce, and recorded many proofs of the munificent encouragement " that was given to the art of poetry by the Mahomedan Princes and " Nobles, during a period when literature in general was totally neg- " lected in Europe. For theſe reaſons it muſt neceſſarily conſtitute " the groundwork of any hiſtory of the Perſian poets that may here- " after be preſented to the public." Theſe remarks, deriving weight from the extenſive reading of the writer of them, would have induced me to have ſhewn a preference to the biographical hiſtory of *Doulut Shāh*, even if my own inquiries had not corroborated their teſtimony to his ſuperiority. He is moreover one of the oldeſt Authors, in whoſe writings I have been able to find any information regarding Sâdee, deſerving mention; and, as he flouriſhed about two centuries after him, may be ſuppoſed to have had credible authorities, written or traditional, for the few particulars recorded by him. For theſe reaſons I have been induced to think the Tuzkireh of Doulut Shāh the moſt genuine ſource for ſupplying the *ſhort biographical account of Sâdee*, promiſed in the propoſals for this publication; and, as I conceive a literal tranſlation of his brief narrative will be more ſatisfactory than a relation of my own, I ſubjoin the former; without omitting the ſpecimens of the poet's compoſitions quoted therein, or even the effuſions of enthuſiaſtick credulity contained in it; conceiving the former will not be unacceptable, and that, to have ſuppreſſed the latter would have been inconſiſtent with the fidelity incumbent on me.

" The proper name of the enlightened Shykh, the moſt poignant of the eloquent, *Shykh Sâdee* of *Sheerūz*, was *Mooſlih-oo-deen*. The learned bear teſtimony to his erudition and eminence. He lived a hundred and two years; thirty of which he ſpent in the acquiſition of knowledge; thirty in travel, when he viſited the four quarters of the habitable part of the globe; and the remainder in retirement and

and devotion. He was born during the reign of Atābuk Sâd bin-i-Zungee, by whom, it is ſaid, his father was employed, and thence he derived his ſurname *Sâdee*. The Dewān of the Shykh has been called the Salt-mine of poets. His ſtudies were commenced in the Nizāmeeah College at Bagdad, under the tuition of Ab-ool-fer'h-ibn-i-Jōzee. The learned Moollā Coot'b, of Sheerāz, the pupil of Khaujeh Neſeer-oo-deen Tōōſee, was his maternal uncle. He made the pilgrimage, at the appointed period, fourteen times, and generally on foot. He aſſiſted in the wars againſt the infidels of Rōōm and Hind; ſaw the diſtant regions of the earth; and attentively obſerved the peculiarities of mankind in every clime; as he himſelf relates in the following couplets: "I have wandered to the various regions of "the world; and every where have I aſſociated with every one. I have "picked up ſomething in every corner: I have gleaned an ear from "every harveſt. But no place have I found ſo pure as *Sheerāz*: proſpe-"rity attend this land of purity." During the period of Sâdee's devout retirement, Princes, and the great men of his age, are ſaid to have viſited him. The middle orders of people alſo held him in the higheſt degree of veneration, and conſtantly ſupplied him with proviſions; the remnants of which, after ſatisfying himſelf, he ſuſpended in a baſket from the window of his houſe for the uſe of the poor wood-cutters. One day a perſon diſguiſed himſelf as a wood-cutter, with a view of plundering the contents of the Shykh's baſket; but, on touching it his hand became withered, on which he called out to the Shykh to relieve him. The latter anſwered, "If thou art a "wood-cutter, where are thy marks of emaciating toil, thy thorn-"wounds, and hand-bliſters? Or, if a robber, where are thy climb-"ing ropes, thy weapons, and the fortitude which ſhould have re-"ſtrained thee from crying out?" At length however, the wretch's intreaties prevailed; he was healed, and alſo received in charity the viands he had attempted to take by ſtealth. It is further recorded that a juſt man, who reſided at *Sheerāz*, had a dream in which he beheld the

empyrean

empyrean heaven in violent agitation, and, liſtening to an aſſemblage of perſons who were ſinging, heard them ſay, " Theſe verſes of Shykh " Sâdee are equal to a year's praiſes and hallelujahs of Angels." This induced the holy man, when he awoke, to go immediately to the habitation of the Shykh, whom, on his entrance, he found in a ſtate of extacy, ſinging one of his own odes which begins with this couplet—" The foliage of the new-cloathed tree, to the eye of the " intelligent, in every leaf diſplays a volume of the works of the " creator." He inſtantly proſtrated himſelf at the feet of the Shykh, communicated his dream, and congratulated him.

" The Shykh was moreover eminently endowed with wit and vivacity, and, notwithſtanding his religious abſtraction, aſſociated with perſons of merit and frequently entertained them by his facetiouſneſs. It is related, that happening, in a bath at *Tubreiz (Tauris)*, to meet Khaujeh Hoomām, a man of learning and rank, who was bathing in great form, he, as is uſual with holy men, poured a baſon of water over the Khaujeh's head; on which the latter, accoſting him by the name of Derviſe, aſked him whence he came: he anſwered, " from the pure land of Sheerāz. " Strange!" replied the Khaujeh, " The Sheerāzeeans are more in this city than the dogs." " The reverſe, of the caſe in my city;" rejoined Sâdee; " there the Tubreizeeans are leſs than the dogs." The Khaujeh was piqued, and the Shykh ſeated himſelf in a corner. Soon afterwards however, whilſt the former was ſtanding before a comely young man, who was fanning him after the uſual cuſtom, he aſked Sâdee whether the poems of Hoomām were read at Sheerāz, and was anſwered " yes, they have the greateſt celebrity there." " Do you remember any?" ſaid he, Sâdee again replied in the affirmative, and repeated " Hoomām is the veil between me and my beloved; but the time is come when this ſhall be removed." The Khaujeh was immediately convinced that the perſon who addreſſed him was Sâdee, and the Shykh, on being

ſolemnly

ſolemnly queſtioned, acknowleding himſelf, he fell at his feet, made apologies for his behaviour, and took him to his houſe where he entertained him with magnificent hoſpitality. It may be obſerved the Khaujeh's ghuz'ls were elegant, as are the Shykh's Caſeedehs. The following is a ſpecimen of the latter.

" The gifts of God who can enumerate? Who hath acknowleged even one of a thouſand?

Numberleſs are the forms, of various hues, which his maſterly hand hath diſplayed throughout the creation.

He ſpread out the heavens, and bad the planets move in their orbits, that the intelligent might profit by obſerving them.

He made the ſeas and the earth, the vegetable world and mankind: the ſun, moon, and ſtars alſo, and the day and night are the work of his hands.

The variety of his favors exceeds all praiſe: the bleſſings beſtowed by him cannot be numbered.

He fixed the mountains on the face of the fertile earth, that it might ſtand firm on the face of the waters.

By the ſolar ray he transformed the life-leſs duſt into gardens, orchards, and flower-borders adorned with tulips.

He cauſed the clouds to convey moiſture to the roots of the thirſty trees; and bad the ſpring-ſeaſon give veſtments to their naked branches.

Myriads

Myriads of beautiful objects have been created by him, that all may ſee and believe in him.

Not man alone praiſeth his glory; but every nightingale alſo that warbles from the buſh.

Which of his gifts ſhall any one return with due acknowledgements? Whoever hath attempted it hath been loſt in admiration.

Who breathed the immortal Soul into the body? Who to the ſoul united the noble faculty of reaſon?

Dumb is the tongue of learning in the mouth of eloquence, unable to tell his beneficence, concealed or made manifeſt.

What is the head that I ſhould proſtrate it on the ground in reverence of him! I ſhould not heſitate to ſacrifice my life to him.

O drop of ſeminal fluid, bow thy head in humility! The ſelf-conceit of the devil levelled him with the duſt.

His bounty, and his kindneſs, and mercy of long continuance, encourage us to hope for a happy termination.

But be circumſpect, for the celeſtial Judge hath awarded Paradiſe to be the dwelling place of the circumſpect.

Whoſo acteth not righteouſly, yet expecteth benediction, reſembleth the ſluggard, who ſowed not, yet hoped to gather in an harveſt.

Without pains-taking treaſure is not attainable. The labourer alone, my brethren, receiveth his hire.

This

This world, which the Prophet hath pronounced periſhable in the end, is not a place of reſt. We muſt all relinquiſh it.

Paradiſe is the permanent dwelling-place of mankind: this is a tranſitory reſidence where we muſt not abide.

How many bones hath the peſtle of time pounded to duſt! even ſo that the air hath ſcattered them.

The tyrant hath died, and left behind him his odious inſtitutions: the juſt man hath alſo died though his good name preſerves his memory.

Jeſus ſought ſecluſion from the human race in retirement; and his apoſtles offered up the effuſions of their hearts in private.

Cāroon forſook his religion, and the world remained not with him: he was a vile kite who purſued a mouſe.

Let us rely on the benevolence of the Almighty Protector; for the prop which itſelf borrows ſupport is as the wind.

Excepting God, whatſoever can be worſhipped is as nothing; deſtitute then muſt he be who prefers non-entity to all that is.

The ball of good-fortune none can ſtrike beyond the goal, except thoſe whoſe fate has from the beginning been propitious.

Yet he created both the king and the ſlave, the good and the bad. He made the unfortunate as well as the fortunate; the exalted and the lowly.

Thus

Thus Sâdee has ſcattered his ideas on the earth, as the Zephyr diffuſes the breath of the morning.

Let every one, whoſe name is impreſſed with the ſeal of Fortune, fix each pearl-like counſel to the ear of his heart.

Poets who have choſen for their theme the eulogy of kings, have exalted themſelves and expected a robe of honour.

Sâdee, who hath paid the tribute of gratitude to his creator, may perhaps be a petitioner for higher honours."

The *Bōſtān* and *Gooliſtān* of the Shykh abound in elegance as well as wit; inſomuch, that although they are univerſally celebrated I have thought it proper to exhibit the following ſpecimen.

From the Bōſtān.

" You may have heard that in times of old a ſtone, in the hands of a holy man, was tranſmuted into ſilver.

Think not this tradition irrational: if contented, ſtone and ſilver will be the ſame to thee.

The hearts of infants being free from avarice, what care they for an handful of ſilver more than for an handful of earth?

Acquaint the derviſe who pays homage to the Sultan, that the Sultan is poorer than the derviſe.

A dirm of ſilver will ſatisfy a beggar, whereas Fereidōōn was not half ſatisfied with the kingdom of Âjum.

The

The care of kingdoms and wealth is an evil: the beggar is the real king though nominally a beggar.

The poor man who hath no ſorrows in his heart, is happier than the king who knows not joy.

The ſweet repoſe which the peaſant enjoys with his mate is denied to the prince in his chamber of magnificence.

Or, when both are carried down the ſtream of ſlumber, what advantage has the royal throne above the duſty field?

To the waking cobler, as well as to the king, the day ſucceedeth after the darkſome night.

When thou ſeeſt a powerful man intoxicated with pride, go, thou needy one, and give thanks to God.

By his bleſſing thou haſt not the means of oppreſſion, wherefore none can be oppreſſed by thee.

Two paſſages from the Gooliſtān.

1. A wiſe man being aſked who is fortunate and who unfortunate, anſwered, "He is fortunate who hath eaten what he ſowed; and he is unfortunate who hath died and left it."

2. It is a ſaying of the wiſe, that the ſervice of princes is a treaſure guarded by a taliſman: you may gain the treaſure, or loſe your life by the taliſman.

The Shykh died at Sheerāz, in the reign of Atabuk Mohummud Shāh

Shāh, bin-i-Mozuffur-i-Seleghur Shāh, bin-i-Sâd, bin-i-Zungee; and an eminent perſon has recorded the date of his deceaſe in the following ſtanza: "It was the night of Friday, in the month Shewāl in the year of Arabia 690; when the pure ſoul of Sâdee ſpread her eagle wing, and fled from her corporeal tabernacle." His burial place is in a delightful ſituation, adorned with fountains and buildings; and is held in the greateſt veneration."

The above compriſes the whole of what has been preſerved regarding Sâdee in the *Tuzkireh* of Doulut Shāh, who, as has been already obſerved, was one of the earlieſt of his hiſtorians whoſe writings are now extant. In the hope that ſome further particulars might have been collected by a modern biographer, who has rendered himſelf conſpicuous by his literary talents, as well as by his integrity and ability in the diſchaage of the duties of Magiſtrate of the city of Benaris, Alee Ibrāheem Khān, I applied to him, through the preſent eminent Reſident at Benaris, Mr. Jonathan Duncan, for an extract of a biographical work now compiling by him, entitled the *Sohof-i-Ibrāheem*, and was in conſequence favored with the original of the following tranſlation, which I add, rather to ſhew how little could be gathered by the reſearches of an able compiler, than with a view of giving further information.

The proper name of this illuſtrious perſon was *Mooſlih-oo-deen*. He was of the number of men of eminence, diſtinguiſhed by their piety, and celebrated for thir perfections. The king of his time being *Sâd bin-i-Zungee* he took the furname *Sâdee*. During the firſt part of his life he ſtudied under Shykh Abool-fer'h-ibn-i-Jōzee in the Nezāmeeah College at Bagdad. In the Kholāſut-ool-aſhâār it is related that the Shykh, meeting Hukeem-i-Nezāree in the bazar of Sheerāz, and ſeeing him to be a perſon of eminence, aſked him whence he came

came; to which the other anſwering, from Khorāſān, the Shykh replied, "do you remember any of the poetry of Sâdee?" yes, rejoined the Hukeem, and repeated, "Sâdee loves the new-ſprung down and not the common pack-thread." The Shykh then aſked if he recollected any of Nezāree's poetry, and was again anſwered in the affirmative by the Hukeem, who alſo repeated the following couplet of his own; "Rumour gives it out that I have forſaken wine; but groſs is the calumny, what have I to do with repentance?" Sâdee's diſcernment immediately diſcovered to him that it was Nezāree himſelf who ſpoke; and he embraced him, took him to his houſe, and for ſome time entertained him with the utmoſt hoſpitality.

At length when Nezāree departed, he ſaid to one of Sâdee's ſervants, "your maſter ſhould not treat his gueſts as he has treated me: if he comes to me at Khorāſān, he will know the proper manner of receiving them." After this Sâdee went to Khorāſān, and viſiting Nezāree, was ſerved by him, on the firſt day, with ſome boiled milk; on the ſecond, with ſome toaſted bread; and on the third, with a piece of meat. "In this manner," ſaid the Hukeem, "I can entertain you for years; whereas the expenſive hoſpitality I received from you could not have continued many days."

Sâdee, is it ſaid, was an admirer of beauty, even to an exceſs; and, hearing of the exquiſite perſonal graces of the ſon of Khaujeh Hoomām, of Tubreiz, he travelled to that city for the purpoſe of ſeeing him, which gave riſe to the following adventure. Being one day in a bath at Tubreiz, when Khaujeh Hoomām entered with his ſon, the former, who in general kept his ſon concealed from publick view, cried out "whence are you?" Sâdee anſwered, "I am from Sheerāz." He replied—"It is very extraordinary; the Sheerāzeeans are now in this city more than the dogs or cats." "The reverſe of what is the

caſe

caſe in my city," rejoined the Shykh," for there the Tubreizeeans are leſs than the dogs or cats." The Khaujeh was vexed, and made his ſon ſit down behind him; but ſoon after again addreſſing Sâdee, aſked him if he had heard any of Hoomām's poetry at Sheerāz. " Yes," ſaid he, and repeated " Hoomām is the veil between me and my beloved; but the time is come when this ſhall be removed:" on which, the Khaujeh, conceiving from his manner who he was, ſhewed the greateſt civility to him, and carried him to his habitation, where he continued for ſome time, abſorbed in the contemplation of the charms of the young man who had attracted him.

The merits of Sâdee are too well known to require praiſe, or further expoſition. He was a diſciple of Shykh Abd-ool-Cādir of Geelān, and once performed the pilgrimage with him; after which he repeated it fourteen different times. A ſight of the rarities of various cities, experience of the viciſſitudes of life, interviews with illuſtrious Shykhs, the acquiſition of both theoretical and practical knowledge, and the refreſhment of his palate with water from the mouth of the exalted Saint *Khizer*, are a few of the noble rewards which crowned his travels. Authors of genius have named his elegant Deewān, or collection of poems, the Salt-mine of poets; and Judges of the beauties of language regard him as an inſpired writer. Thus Moollā Jâmee ſays, " In poetry there are three perſons inſpired, although it has been ſaid *there ſhall be no future Prophet;* and it is agreed theſe three are the whole, Firdōſee, Anweree and Sâdee. Moreover, the learned have not pointed out any books more diſtinguiſhed for their advantages to the preſent and future ſtate of mankind, in proſe or in verſe, than the Gooliſtān and Bōſtān: nor is it concealed from the decorators of the tree of poeſy that the *Ghuz'l* was firſt planted in the ſoil of captivating language by this eminent bard. In the Tāreekh-i-Shoârā, I have read that 'Sultān Mohummud-i-Cā-ān; governor of Mooltān,

Mooltān, twice invited the Shykh to viſit him, and that the latter excuſed himſelf, but wrote letters of recommendation in favor of Ameer-i-Khooſrō whoſe poems he highly applauded.

In fine, Sâdee, according to ſome, lived a hundred and two years; according to others, a hundred and twenty years; and after paſſing the latter part of his life in retirement, died, in the 691ſt year of the Hijree, (A. C. 1292) at Sheerāz, where his remains were interred, and a tomb was erected over them, which is celebrated under the name of Sâdeeah. His works, which contain a variety of poems, and numerous excellencies, conſiſt of near twenty thouſand ſtanzas."

I forbear to comment on the immaterial differences between the above recital, and that of Doulut Shāh. D'Herbelot aſcribes the anecdote of the Shykh's interview with Hoomām to the Dufter-ool-Letāeef, a collection of witticiſms and pleaſantries, written in Turkiſh, in the 16th century, by Lāmâee, who, he ſays, remarks on the ſtanza repeated by Sâdee, that the veil therein alluded to is the human body, which prevents us from ſeeing God, and that the verſe ſignifies, "the time of my death approaches." The Bibliotheque Orientale alſo contains the following anecdote of Sâdee's interview with Hoomām in the bath, derived likewiſe from the Duftur-ool-Letāeef. Hoomām having learnt from Sâdee that he was a native of Sheerāz, and having alſo communicated to him that he was himſelf born in Tubreiz, or Tauris, was diſpoſed to rally him on the baldneſs of his head, a common defect imputed to the people of Sheerāz, and preſenting to him a baſon with the bottom turned upwards, ſaid, "How comes it that the heads of the Sheerāzeeans reſemble this baſon?" To which Sâdee immediately anſwered, preſenting another empty baſon with the top upwards, "Why do the Tubreizeeans reſemble this veſſel?"

I muſt not omit the following further particulars noticed by Monſieur

ſieur D'Herbelot, and confirmed alſo by a narrative, applied by the Author to himſelf, in the Gooliſtān. Sâdee, he ſays, is the name of the moſt celebrated writer of the Perſians, and adds; " This perſonage " led the life of a derviſe and anchoret, paſſing the greater part of it in " travel. He was made a ſlave by the Franks in the holy land, and " worked, in this condition," at the fortifications of Tripoli. A mer- " chant of Aleppoo redeemed him from captivity at the price of ten " pieces of gold, and beſtowed a hundred more on him, as the portion " of his daughter, whom he cauſed him to marry. This woman " however gave him ſo much trouble, that he could not refrain from " expreſſing his chagrin in his writings, particularly in his Goo- " liſtān."

Âlee bin-i-Âhmud, of Beiſetoon, the compiler of Sâdee's works, has incorporated with them, among his Riſālehs, three ſhort papers, entitled *The Queſtions of the Lord of the Divân; The interview with Sooltān Ābācā-ān; and the Juſtice of Mēlik Shumſ-oo-deen Tāzeegoei*, which appearing to me to belong more properly to the compiler's preface, than to the compilation itſelf, as they were not compoſed by Sâdee, I have omitted them in the works of the latter, and included them in the Perſian Introduction to this Edition; and, ſince they contain ſome characteriſtick incidents, not already mentioned, I ſubjoin tranſlations:

The Queſtions of the Lord of the Divan.

" The Lord of auſpicious birth, the Khaujeh of his age, diſtinguiſhed as well by his internal as his external good qualities, Shumſ-oo-deen, the late lord of the Divan, ſent a letter to the enlightened Shykh, devoted to God and virtue, the model of inveſtigators of truth, and firſt of travellers in the right road, Shykh Sâdee, containing the following five queſtions: 1ſt. Which is preferable, a man or a ſpirit?

ſpirit? 2dly. What is to be done with an enemy whom I cannot make my friend? 3dly. Is an Hājee better than one who has not performed the pilgrimage? 4thly. Is the condition of him who boaſts of his noble deſcent(a Syud) ſuperior to that of a perſon of common birth? 5thly. The bearer of this letter has charge of a turban for yourſelf, my father, and five hundred deenars to ſupply food for your birds: Will you accept theſe that I may hereafter tender my apology?" The meſſenger entruſted with this letter and preſent, on his arrival at Isfahân, after reflecting on his commiſſion, ſaid to himſelf, " I have ſeen the Khau-" jeh ſend loads of money to Shykh Sâdee, and he has never accepted " them. Suppoſing however he ſhould receive this preſent to buy food " for his birds may not I conſider myſelf as one of them?" ſaying which, he took a hundred and fifty deenars, depoſited them with a merchant, and proceeded to Sheerâz; where he waited on Sâdee, and, after ſaluting him, delivered to him his letter with the remainder of the money. The Shykh, on peruſal of the letter, diſcovered the meſſenger's diſhoneſty, but, without taking notice of it, ſaid, after a ſhort interval, come to-morrow and I will give you my anſwer. On the next day the meſſenger waited on him accordingly and received a letter for Khujeh Shumſ-oo-deen, who, on opening it, read as follows—" May the days of my beloved ſon be crowned with the rewards of obedience to God, and charity to mankind. My anſwer to your firſt queſtion, relative to the human and ſpiritual ſtate, is this: A ſpirit will fly from thoſe who read the Corān; preſerve the ſon of man who will ſupport the holy book. To your ſecond queſtion, regarding your enemy, my reply is—The firſt chapter of the book of tuition recommends advice; the ſecond confinement to work repentance; the third further means of real penitence; the fourth engagements and ſolemn obligations; the fifth puniſhment and death; for the malignant cheriſh wicked purpoſes in their hearts. Conſider the following in anſwer to your third queſtion, reſpecting the Hājee: The pawn of

ivory,

ivory by reaching the limit of the chefs-board aggrandifes himfelf; but if he who hath travelled on foot over the defert to perform the pilgrimage be afterwards oppreffive and ill-doing, tell him his camel, who eateth thorns and carrieth burdens, is more a Hājee than he is. Of your fourth queftion, concerning Syuds and others, accept this folution—never did I fee a Syud who drank wine or gambled; yet I fear that in the day of judgement they will not leave time to the prophet to intercede for others. Laftly, in return for your prefent—You have fent me an hononary drefs, Khaujeh, and money. May your enemies be fubdued, and your wealth increafe. For every deenar may your life be prolonged a year, and thus may you live three hundred and fifty years."

The Khaujeh, as foon as he had read this anfwer, conceived what had occured, reproached the meffenger, and queftioned him on the difpofal of the money taken away by him. He replied, " Sir, I obferved that " you often fent large fums to Shykh Sâdee, but that he never receiv- " ed them; and as your prefent gift was for food to his birds, I " confidered myfelf one of them, and took a hundred and fifty deenars " for my own fuftenance." On this Khaujeh Ôolā-oo-deen, brother of Khaujeh Shumf-oo-deen, delivered to him a fecond letter, faying, " Return immediately to Sheerāz, and convey this to Khaujeh Jelāl- " oo-deen, of Khooten, who will carry a bag of ten thoufand dee- " nars to the Shykh, make excufes for your conduct to him, and " implore his bleffing on us". The fervant accordingly made preparations for his journey and the next morning departed for Sheerāz, but on his arrival at that city he found that Jelāl-oo-deen had died fix days before. He waited on Sâdee however, and delivered to him the letter, on perufal of which the Shykh inftantaneoufly wrote the following reply. " The letter of the Lord of the Divan, the illuftrious Ôolā-oo-deen hath been received, and hath conferred honour on Sâdee, who,

who, ere long, will be exalted to the ſkies. You have written that Jelāl-oo-deen ſhould aſſure the acceptance of your ſervices; but the warrior of death hath aſſailed him, as he aſſaults the other children of this world. Jelāl will not again live on earth to do kindneſs to the ſlaves of his prince, and I relinquiſh all claim on him in the life to come, where his oppreſſions on mankind will not ſuffer him to attend to me." When the ſervant returned with this reply, and reported what had happened to the Khaujehs, they ſent a bag of fifty thouſand deenars to Sâdee, ſoliciting him to accept this ſum, to remain in future at Sheerāz, and to build ſome public edifice there; which their importunities and proteſtations at length induced him to acquieſce in, and he accordingly appropriated the money to the Caſal-vanſera under the fort Cohinder, which was by this means completed."

The interview with Sultan Ābācā-ān.

"Shykh Sâdee related the following adventure of himſelf. "When on my return from a pilgrimage to Mecca, I arrived at the capital Tubreiz, and had become acquainted with the learned and pious men of that place, whoſe ſociety conferred the higheſt honor on me, I wiſhed to ſee the illuſtrious Khaujeh Oolā-oo-deen, and Khaujeh Shumſ-oo-deen, as we had many ties on each other. I accordingly one day went for the purpoſe of waiting on them, when it happened that I met them on horſeback with the king Ābācā-ān. Conſidering it improper to accoſt them at that time, I propoſed to retire, and was withdrawing; when they alighted, advanced towards me, kiſſed the ground as they approached, and ſaluted me with kindneſs and reſpect; expreſſing their joy at meeting me, and apologizing for not having known of my arrival. The Sultan, who obſerved what paſſed, ſaid aloud, "Shumſ-u-deen has been with me ſeveral years, and knows I am ſovereign of the earth, yet has he never ſhewn ſuch attention

tion to me as he has ſhewn to this man;" and on the return of the two brothers, when they had re-mounted, he queſtioned Shumſ-oo-deen who the perſon was whom he had treated with ſo much reſpect. Shumſ-oo-deen anſwered, "O Sire, he is my father." The Sultan replied, "I have repeatedly inquired concerning your father, and you acquainted me that he was not living, yet you now ſay this is your father." The Khaujeh rejoined, "Sire, he is my father and Shykh: probably your Majeſty has heard of Shykh Sâdee of Sheerāz, as he is celebrated throughout the world." Abācā-ān then deſired Sâdee might be introduced to him, and obedience was promiſed to his commands. Accordingly, after aſſociating with him ſome days, the Khaujehs intreated him to wait on the king, but he declined, and begged they would make excuſes for him. They perſiſted however in begging him to go for their ſakes, ſaying he was at liberty to act as he thought proper in every other matter: till at length, "I agreed," ſaid the Shykh, "for their ſatisfaction to accompany them to the preſence of the king; whom we waited on accordingly, and, after our audience, when I was about to take my leave, his majeſty deſiring me to give him ſome counſel for his guidance, I anſwered—"In the end you will be able to carry nothing from this world, but bleſſings or curſes: now farewell." The Sultan directed him to compoſe the purport of this in verſe, on which he immediately repeated the following ſtanzas:

"Sacred be the revenue of the king, who protects his ſubjects from injury; for it is the earned hire of the ſhepherd.

"But poiſon be the portion of the prince who is not the guardian of his people, for whatſoever he devours is a capitation-tax exacted from the followers of Mohummud."

Abāeā-ān wept, and ſeveral times ſaid, " Am I the guardian of my ſubjects, or not?" to which the Shykh as often replied, "If you are, the firſt ſtanza is in favour of you: but if not—the ſecond is applicable." The Shykh further relates that on taking his final leave he repeated the following verſes:

" A king is the ſhadow of the Deity, and the ſhadow muſt be attached to the ſubſtance on which it depends.

" His people are incapable of doing good except under his all governing influence.

" Every good action performed on earth is affected by the juſtice of its Rulers.

" His kingdom cannot abound in rectitude, whoſe counſels are erroneous.

Ābācā-ān highly applauded the above, and the preceding verſes, though in theſe times none of the learned men or Shykhs of the age would venture to offer ſuch, even to a ſhop-keeper or butcher: which accounts indeed for the preſent ſtate of ſociety."

On the Juſtice of Melik Shumſ-oo-deen, ſurnamed Tāzee-gōei, or the Arabick Speaker.

" IN the reign of the juſt Monarch Shumſ-oo-deen Tāzee-gōei deceaſed, ſome dates belonging to the public ſtores, of little value, were forced on the ſhop-keepers and market-people of Sheerāz at a high price, but entirely without the knowledge of the king; and it happened that ſome were ſent to Sâdee's brother, who kept a ſhop near the gate of the palace. He immediately went to his brother and related

to

to him what had paſſed, which gave the Shykh great uneaſineſs. At firſt he thought of repairing in perſon to the king for the purpoſe of freeing the poor people of the city in general, and his brother in particular, from this burden; but, on reflection, he determined to write on the ſubject in the firſt inſtance, and accordingly compoſed and ſent the following ſtanzas:

" Of the ſituation of my brother I am fully aſſured you have no intelligence:

" They are forcing dates upon him at a high price, than which what can be more unfortunate?

" The people are poor, and their childen numerous, and without money how can they buy dates?

" The Officer who has been ſent on this occaſion, is a plunderer, ſurpaſſed by none in rapacity.

" O my liege, let him receive ſuch puniſhment that he may not be able to quit his houſe again.

" Attend, O Sire, to this my petition, and the kindneſs you will confer on me will be infinite.

Melik Shumſ-oo-deen ſmiled at the contents of this addreſs, and immediately ordered a proclamation to be iſſued, requiring all perſons, on whom dates had been forced, to attend him; which being ſoon obeyed, he, after reprimanding his Officers, ordered the price of the dates not to be demanded from thoſe who had not yet paid it, and directed that it ſhould be refunded to thoſe who had paid it; at the

ſame

ſame time prohibiting any compulſion in future. He then waited on Sâdee, made excuſes to him for what had occured, and after aſking his bleſſing, ſaid, "I have ordered them to relinquiſh the price of the dates ſent to your brother's ſhop, and underſtanding that he is poor, I have brought a trifle which I beg you to tender to him for his expences;" ſaying which, he placed a thouſand dirms on the ground, and departed; well knowing that the Shykh would not accept any thing for his own uſe. After this it was univerſally reported, and became a circumſtance of general notoriety; that Melik Shumſ-oo-deen had for the ſatisfaction of Shykh Sâdee relinquiſhed the price of the dates forced by his Officers on the ſhop-keepers of Sheerāz."

The foregoing few particulars which I have been able to glean reſpecting the life of Sâdee, will be properly concluded by the following extract from the *Obſervations made on a Tour from Bengal to Perſia in the years* 1786-7 *by Enſign William Franklin*, which deſcribe the preſent ſtate of his tomb at Sheerāz, and the reverence ſtill paid to his memory, at the ſame time that they exhibit the wretched condition to which the delightful country of Perſia has been reduced by the evils of a bad government.

"A mile to the eaſtward of Dil Guſhâee, is the tomb of the celebrated Shykh Sâdi aforementioned, ſituated at the foot of the mountains that bound Sheerāz to the N E, and is a large ſquare building, at the upper end of which are two alcoves, receſſes in the wall; that on the right hand is the tomb of the Shykh, juſt in the ſtate it was in when he was buried, built of ſtone, ſix feet in length, and two and a half in breadth: on the ſides of it are engraved many ſentences in the old Nuſkhi character, relating to the poet and his works. Sâdi flouriſhed about five hundred and fifty years ago, and his works are held in great eſteem amongſt all the eaſtern nations for their morality, and for the excellent

cellent precepts they inculcate. On the top of the tomb is a covering of painted wood, black and gold, on which is an ode of the Shykh's, written in the modern Nuſtaleek character, and on removing this board is perceived the empty ſtone coffin in which the Shykh was buried. This the religious, who come here, take care to ſtrew with flowers, roſaries, and various relics. On the top of the tomb is placed, for the inſpection of all who viſit there, a manuſcript copy of the Shykh's works, moſt elegantly tranſcribed. On the ſide of the walls are many Perſian verſes, written by thoſe who have at different times viſited the place. The building is now going to ruin and unleſs repaired muſt ſoon fall entirely to decay. It is much to be regretted that the uncertain ſtate of affairs in the country will not admit of any one's being at the expence of repairing it. Men who are to day in authority and power, are perhaps to-morrow ſeized on and dragged to priſon; nor can any one depend upon the fate of the enſuing day. Adjoining to this building are the graves of many religious men, who have been buried here at their own requeſt."

On the works of Sâdee, contained in this publication, I have little to remark. To attempt any critical illuſtration of them is not, I conceive, incumbent on me as the mere Editor of them; and, if it were, I ſhould plead diſqualification for the taſk. Gentius, Chardin, and various other Europeans acquainted with the writings of Sâdee, have borne teſtimony to their merits in the moſt flattering terms; but I ſhall ſatisfy myſelf with quoting the ſentiments of one, who ſhines as a ſun among the luminaries of eaſtern literature, the Founder and Preſident of the Aſiatick Society inſtituted in Bengal. In *the hiſtory of the Perſian language* annexed to his Engliſh tranſlation of the *Life of Nadir Shaw*, " Sâdi " he ſays " flouriſhed in the thirteenth century, when the Atabegs of Parſiſtan encouraged men of learning in their principality; his life was almoſt wholy ſpent in travel; but no man, who

who enjoyed the greateſt leiſure, ever left behind him more valuable fruits of his genius and induſtry:" and his *Eſſay on the Poetry of the Eaſtern Nations*, annexed to the ſame work, contains the following very honourable mention of the poems of Sâdee in particular, as well as of the compoſitions of eſteemed Perſian Authors in general; in juſtice to whom I am induced to ſubjoin this paſſage at length, as it tends to vindicate them from the *too general* prejudices prevalent againſt them amongſt Europeans. "The *Perſian* ſtyle is ſaid to be ridiculouſly bombaſt, and this fault is imputed to the ſlaviſh ſpirit of the nation, which is ever apt to magnify the objects that are placed above it. There are bad writers, to be ſure, in every country, and as many in *Aſia* as elſewhere; but if we take the pains to learn the *Perſian* language, we ſhall find that thoſe Authors, who are generally eſteemed in *Perſia*, are neither ſlaviſh in their ſentiments, nor ridiculous in their expreſſions: of which the following paſſage in a moral work of *Sâdi*, entitled Boſtán, or *The Garden*, will be a ſufficient proof. *I have heard that king Nuſhirvan, juſt before his death, ſpoke thus to his ſon Hormuz: be a guardian, my ſon, to the poor and helpleſs; and be not confined in the chains of thy own indolence. No one can be at eaſe in thy dominion, while thou ſeekeſt only thy private reſt, and ſayeſt, it is enough.—A wiſe man will not approve the ſhepherd who ſleeps while the wolf is in the fold. Go, my ſon, protect thy weak and indigent people; ſince through them is a king raiſed to the diadem. The people are the root, and the king is the tree that grows from it; and the tree, O my ſon, derives its ſtrength from the root.* Are theſe mean ſentiments delivered in pompous language? Are they not rather worthy of our moſt ſpirited writers? And do they not convey a fine leſſon for a young king? Yet *Sâdi's* poems are highly eſteemed at *Conſtantinople*, and at *Iſpahan;* though, a century or two ago, they would have been ſuppreſſed in *Europe*, for ſpreading with too ſtrong a glare the light of liberty and reaſon."

The

The compilation of Sâdee's works, as now printed, (with an exception to the *Pundnameh*, which is wanting in all the collections I have seen, but has been included in this from the universal belief of its having been written by Sâdee), appears to have been made, or at least arranged, by a person named Alee bin-i-Ahmud, of Beisetoon, of whom I have been unable to ascertain any particulars, except that he lived very soon after Sâdee, and completed this compilation, (which contains amendments of a former one made eight years before) in the year of the Hijree 734, forty lunar years only after the death of Sâdee. This appears from the Introduction of the Compiler himself, which containing also some mention of the circumstances that induced him to undertake a new arrangement of the poems, as well as an enumeration of the divisions of the Book, the following translation of it may not be unacceptable.

(After the usual praise of the Deity and Salutation to the Prophet).

"I was one evening in company with an assemblage of Prelates, Moulavies, and other learned men, when we received the most exquisite delight from the melodious voice of a certain singer present, whose powers every one agreed surpassed all they had before heard; and it happened that, among other songs, he repeated four stanzas of one of the ghuz'ls of the illustrious Shykh Sâdee, beginning, "The observers of God look not on him with the eye of sensuality:" after which he passed on to another ode; and being afterwards asked by one of the company to repeat the remaining stanzas of the ghuz'l he had commenced, he could not recollect them."

This occasioned a request to me who had a Copy of the Shykh's Deewân in my possession, to search for the desired ode; which I accordingly did the next day, and at last found it, but not till after after I had turned over the whole of his poems several times, during which

which employment a friend called in upon me, and, learning from me the object of my ſearch ſaid, if an Index were made to the Shykh's writings you would not have this trouble, but might find any one of them with eaſe. Other friends preſent alſo ſeconded this ſuggeſtion, and begged of me to undertake the formation of an Index, which I at length commenced, and in the year of the Hijree 726 completed one of his Ceſīeed, Ty-yebāt, Bedāyâ, Khewāteem, and Ghuz'leeāt, the latter of which I alſo arranged alphabetically according to their initial letters.

Eight years afterwards, when ſeveral Copies had been circulated in this form, it happened that as I was one day ſitting in company with ſome friends, a letter was produced in which the following diſtich was quoted from one of Sâdee's ghuz'ls. "I am not ſo deficient in the dues of fidelity, as to ſeize the ſcimitar with the hand that hath juſt quitted thy robe." The remainder of this ode was called for, and I endeavoured to find it, but ſearched the Deewān in vain, owing to my having confined the alphabetical arrangement to the initial letter of the firſt ſtanza, and the diſtich quoted being in the middle of the ode. To remedy this defect my friends urged me to prepare a new arrangement, claſſing the odes alphabetically according to the general final letter, as well as the initial letter of the firſt ſtanza; which, at their ſolicitation I undertook accordingly, and completed, with much labour, in the month Rejub, A: H: 734. It is hoped that this diſpoſition of Sâdee's poems will give pleaſure to the Readers of them, and that the humble compiler will have their good wiſhes. Under the auſpices of the Shykh it may be beneficial perhaps to all; and on the liberal I rely that if my labours meet their approbation they will remember me with kindneſs: or, if otherwiſe, that they will draw the pen of forgiveneſs over my errors."

"The Deewān of Shykh Sâdee consists of twenty two sections. Some have made it consist of twenty three, stating seven Risālehs, instead of six, by including therein the *Mujlis-i-huz'l*, which I have inserted among the *Khubeesāt*, it appearing to me more properly to belong thereto. This however is the only alteration I have made: the remainder of the collection I have left as it was before. The twenty-two sections are, as follow:

1. First *Risāleh*, or Tract—*Decbājeh*—The Preface.
2. Second *Risāleh*—*Mejālis-i-khumseh*—The five discourses.
3. Third *Risāleh*—*Sewāl-i-Sāhib-i-deewān*—Questions of the Lord of the Divan.
4. Fourth *Risāleh*—*Der Ac'l ō Îshc*—On Reason and Love.
5. Fifth *Risāleh*—*Der Neseehut-ool-Melook*—Advice to Princes.
6. Sixth *Risāleh*—*Der tucreerāt-i-selasch*—The three narratives.
7. *Gooliştān*—The Rose-garden.
8. *Bōştān*—The Orchard.
9. *Cesāced-i-Ârabee*—Arabick Idyls.
10. *Cesāced-i-farsee*—Persian Idyls.
11. *Meerāsee*—Elegies.
12. *Moolummâ-āt*—Compounds, viz. of Arabick and Persian.
13. *Turjeeâāt*—Poems with burdens.
14. *Ty-yebāt*—Plain unornamented Odes.
15. *Bedāyâ*—Rhetorical Odes.
16. *Khewātecm*—Final Odes.
17. *Ghuz'leeāt—i-cudeem*—Primitial Odes.
18. *Sāhibeeyeh*—Eulogies to Shumſ-oo-deen.
19. *Mocuttâ-āt*—Fragments.
20. *Khubeejāt*—Impurities.
21. *Robeeāyāt*—Tetrasticks.
22. *Moofredāt*—Distichs."

I have already ſaid that in the preſent Edition three papers, incorporated by Âlee bin-i-Ahmud with the *Riſâlehs*, have been transferred to the Introduction. The firſt of theſe is the 3d Riſâleh mentioned in the foregoing verſion of his preface; the two others are parts of his 6th Riſâleh. It has alſo been obſerved that this Edition, contains the *Pundnâmeh*, not included in Alee's collection. Theſe are the whole of the differences between the manuſcript and printed copies; and being of little conſequence, it is hoped they will eſcape cenſure, although they ſhould not appear to merit approbation. The introduction of the Pundnâmeh will not, it is preſumed, bring diſcredit on Sâdee; and, as it is generally aſcribed to him, the omiſſion of it might have been deemed an imperfection; eſpecially by European Readers, who have lately been preſented with an Engliſh verſion of it, under the title of *A Compendium of Ethics tranſlated from the Perſian of Sheikh Sady of Sheeraz.*

It remains only to add a few words on the inducements to, and execution of, the preſent underſtanding. Sir William Jones, in the preface to a Perſian Poem, entitled *Laili Mujnun*, publiſhed by him in Calcutta in the year 1788, for the benefit of impriſoned debtors, remarks, " The incorrectneſs of modern Arabian and Perſian books is " truly deplorable; nothing can preſerve them in any degree of ac- " curacy but the art of printing; and if Aſiatick literature ſhould ever " be general, it muſt diffuſe itſelf, as Greek learning was diffuſed in " Italy after the taking of Conſtantinople, by mere impreſſions of " the beſt manuſcripts; without verſions or comments, which future " ſcholars would add at their leiſure to future editions; but no printer " could engage in ſo expenſive a buſineſs without the patronage and " the purſe of monarchs, or ſtates, or ſocieties of wealthy individu- " als, or at leaſt without a large publick ſubſcription." This ſuggeſtion, and the offer of ſeveral manuſcript copies of Sâdee's works by

by Mr. Richard Johnſon, who, with his uſual zeal for the encouragement of Aſiatick literature, particularly intereſted himſelf in forwarding this publication, added alſo to a conſideration of the high price of Perſian manuſcripts, were the chief incentives that led to the *Propoſals for publiſhing by Subſcription the Perſian and Arabick Works of Sâdee*, circulated in Auguſt 1788; agreeably to the 5th Article of which the 1ſt Volume is now offered to thoſe who have been pleaſed to afford, by their unſolicited ſubſcriptions, that aſſiſtance without which it could not have appeared in it's preſent dreſs.

The Editor, who, contrary to his original intentions, has been perſuaded by his friends to ſubſcribe his name to this introduction, being conſcious of his own inſufficiency to do juſtice to his author in diſcriminating between the genuine and ſpurious differences of various copies, gave notice, in the ſecond article of the Propoſals, that this impreſſion would be made from a collated manuſcript, corrected by a learned native, and ſuperintended only by himſelf. The ſelection from different readings, and labour of correction, have accordingly almoſt entirely fallen on *Moulavee Mohummud Rāſhid* a moſulman native of Bengal, but eminently diſtinguiſhed from the generality of his countrymen by his erudition and extenſive knowledge of the Arabick language, acquired partly in the College eſtabliſhed in Calcutta by Mr. Haſtings; in which he was alſo for ſome time a teacher. How far he has ſucceeded in his endeavours to give an accurate intelligible copy in print from various imperfect manuſcripts, is ſubmitted to the judgement of the candid, who will make due allowance for the difficulties of the undertaking. I will only crave their particular indulgence to the typography of the *Bōſtān*, in which an unfortunate error, in fixing the length of the lines according to thoſe of the Gooliſtān, has occaſioned a material defect that muſt be obvious to every reader. It was commenced during my abſence on a publick deputation,

putation, and when diſcovered the miſtake had been proceeded in too far to be remedied.

Should there be a ſecond edition this overſight may be eaſily remedied, but it is not probable another edition will be required; nor is it perhaps to be wiſhed that another ſhould immediately follow, at leaſt from the Preſs which furniſhed this, ſince there are other eſteemed Aſiatick Authors who would have a prior claim to be diffuſed by publication if the undertaking ſhould be proſecuted; but, with reſpect to myſelf, being engaged in a ſervice that may demand the whole of my time, I can only ſay it would give me pleaſure to publiſh other works if I ſhould have an opportunity of doing it, and if this Eſſay ſhould be approved. I muſt, indeed, plead my official avocations in excuſe for the delay that has already taken place in preparing this volume; which however wil be ſtudiouſly guarded againſt with reſpect to the ſecond, in juſtice to the ſubſcribers; with whom it was ſtipulated, in conſideration of the neceſſary advance for paper &c. and the moderation of the price, compared with that of Perſian or Engliſh Books heretofore printed in Bengal, that the full price ſhould be paid on the delivery of the firſt volume.

I will conclude by obſerving it is impoſſible I can at preſent think of being the tranſlator of any part of the works whereof I have ventured to be the Editor, and that it is therefore my earneſt hope ſome well qualified perſon will employ his leiſure in exhibiting an Engliſh verſion of it, or of ſuch portions of it as are beſt adapted to be acceptable to European readers.

JOHN HERBERT HARINGTON.

Calcutta April 20th, 1791.

SUBSCRIBERS.

A		**E**	
Âbd-ool-Hyee	*Copies* 1	Eliot—John Esq.	*Copies* 1
Ahmud Âlee Khān,	1	**F**	
Âlee Rezā—Meerzā	1	Franklin—Lieut. William	1
Arakil—Khaujeh	1	**G**	
B		Garrow—Joseph Esq.	1
Barlow—George Hilaro Esq.	1	Gladwin—Francis Esq.	1
Behādoor Beig	1	Goodlad—Richard Esq.	1
Bhugwunt Rāw	1	Graham—Thomas Esq.	2
Biddulph—Robert Esq.	1	Graham—James George Esq.	1
Blackburn—William Esq.	1	Grant—James sen. Esq.	1
Boddam—Charles Esq,	1	Grant—James jun. Esq.	1
Burkut oollā—Meer	1	Grant—Alexander Esq.	1
C		**H**	
Caldecott—Abraham Esq.	1	Haliburton—David Esq.	1
Chambers—William Esq.	1	Hamilton—Alexander Esq.	1
Cherry—G. F. Esq.	1	Harington—William Esq.	1
Close—Benjamin Esq.	1	Hay—Edward Esq.	1
Cockburn—Thomas Esq.	1	Heimnāth—Lāleh	1
Colt—Oliver Esq.	1	**J**	
Cowper—William Esq.	2	Jeewan Rāw	1
Cruso—Thomas Esq.	1	Johnson—Richard Esq.	3
D		Jones—Sir William	3
Dandridge—George Esq.	1	**K**	
Dawson—Matthew Esq.	1	Kenneway—Richard Esq.	1
Deibee Singh—Rajeh	5	Kenneway—Capt. John	1
Dirom—Alexander Esq.	1	Khoondkkār Mohummudee	1
Duncan—Jonathan Esq.	1	Khoosh hāl Singh—Rāee	1
Dunwoody—Thomas Esq.	1	Kindersley—N. E. Esq.	1

Kiſhen Singh—Rāee	*Copies* 1	Perſhād Rāee	*Copies* 1
L		Place—Lionel Eſq.	1
Law—Thomas Eſq.	1	R	
Leſlie—Matthew Eſq.	1	Rām Kiſhen—Rājeh	4
Lindſay—Lieut. Andrew	1	Ranken—Lieut. John	1
Luſhington—Thomas Eſq.	1	Read—Alexander Eſq.	1
M		Redfearn—Francis Eſq.	1
Macleod—Alexander Eſq.	1	Runtoul—John Eſq.	1
Malet—Charles Ware Eſq.	1	S	
Martin—Col. C.	2	Sādhō Rām—Rāee	1
Maſſie—W. W. Eſq.	1	Shore—John Eſq.	2
Mendes—M. W. Eſq.	1	Shumſ-oo-douleh	1
Meyer---George Charles Eſq.	1	Sirinjeeb Singh—Bā boo	1
Milford—Robert Eſq.	1	Sookhun Lāl	1
Mittajeet Singh—Rājeh	1	Speke—Peter Eſq.	5
Mohummud Bācur—Meer	1	T	
Mohummud Hoſein—Meer	1	Tefuzzool Hoſein Khān	2
Mohummud Jāfer—Mirzā	1	Thompſon—G. Neſbit Eſq.	1
Mohummud Khān—Syud	1	Towers—Lieut. John	1
Mohummud Sālih Khān	1	Turner—Lieut. Samuel	1
Mōzuffur Jung—Nuvvāb	10	U	
Munro—Thomas Eſq.	1	Uhthoff—Joſhua Eſq.	1
Murray—Col. John	1	Uthur Alee Khān—Syud	1
N		W.	
Nuſrut Jung	1	Walter—W. G. Eſq.	1
O		Webb—Joſeph Eſq.	1
Ômedut-ool-Omerā—Nuvvāb	4	Wilks—Mark Eſq.	1
P		Wintle—James Eſq.	1
Pearſe—Col. Thomas Dean	2	Wroughton—George Eſq.	1
Perān Kiſhen—Bāboo	1		

☞ *The Names of any future Subſcribers will be printed with the Second Volume.*

یکي را برون رفت ز اندازه مال یکي در غم نان و خرج عیال
یکي را شب و روز مصحف بدست یکي خفته در کنج میخانه مست
یکي نیک کردار و نیک اعتقاد یکي غرق در بحر فسق و فساد
یکي غازي و چابک و پهلوان یکي کاهل و سست و ترسیده جان
ازین پس مکن تکیه بر روزکار که ناگه ز جانت برآید دمار

در امتناع از اعتماد بر غیر الهي

مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم که پیش از تو بوده است و بعد از تو هم
مکن تکیه بر تخت فرمان دهي که ناگه چو فرمان رسد جان دهي
مکن شاد مانی بگنج و خدم که ناگه شود سر بسر کالعدم

در امتناع از بدي و بدکرداري

مکن بد که بد بیني از یار نیک نمي روید از تخم بد بار نیک
مکن شاد مانی بجاه و جلال که بي خوف نقصان نباشد کمال

در بیان عدم ثبات حالات دنیا

بسا پادشاهان سلطان نشان بسا پهلوانان کشورستان
بسا تندکردان لشکر شکن بسا شیر مردان شمشیر زن
بسا ماه رویان شمشاد قد بسا ناز نینان خورشید خد
بسا نامدار و بسا کامکار بسا سر و قد و بسا کاعذار
که کردند پیراهن عمر چاک کشیدند سر در گریبان خاک
چنان خرمن نام شان شد بباد که هرگز کسي را نشاني ندادد
منه دل برین کاخ خرم هوا که مي بارد از آسمانش بلا
ثباتي ندارد جهان اي پسر بغفلت مبر عمر در روي بسر

کسي راکه ناراستي کشت کار کجا روز محشر بود رستکار
ز ناراستي نيست کاري بتر کزو نام نيکو شود بي و قر

در مذمت کذب

کسي راکه کژ دوزبان دروغ چراغ دلش را نباشد فروغ
دروغ آدمي را کند بيوقار وز دوغ آدمي را کند شرمسار
دروغ اي برادر مکو زينهار که کاذب بود خوار و بي اعتبار
ز کذاب کيرد خرد مند عار که او را نيارد کسي در شمار

امر در مشاهده قضا و قدر

نکه کن برين کنبد زرنکار که بيستونش بود بي ستون استوار
سراپرده چرخ کرونده بين در و شمعهاي فروزنده بين
يکي پاسبان و يکي پادشاه يکي داد خواه و يکي تاج خواه
يکي کامران و يکي مستمند يکي شادمان و يکي دردمند
يکي تاجدار و يکي باجدار يکي سرفراز و يکي خاکسار
يکي نامراد و يکي کامکار يکي بينوا و يکي مال دار
يکي راغنا و يکي را عنا يکي را بقا و يکي را فنا
يکي تندرست و يکي ناتوان يکي سال خورد و يکي نوجوان
يکي در صواب و يکي در خطا يکي دروغا و يکي در دغا
يکي نيک خلق و يکي تند خوي يکي بردبار و يکي جنگجوي
يکي در تنعم يکي در عذاب يکي در مشقت يکي کامياب
يکي در جهان جلالت امير يکي در کمند حوادث اسير
يکي در کلستان راحت مقيم يکي در غم رنج و محنت نديم

يکي را برون

در صفت عبادت

بآب عبادت و ضو تازه دار که فردا ز آتش شوي رستگار
نماز از سر صدق بر پاي دار که حاصل کني دولت پايدار
ز تقوي چراغ روان بر فروز که چون نيک بختان شوي نيکروز

در فضيلت شکر

زيادت کند شکر جاه و جلال زيادت کند شکر مال و منال
اگر شکر حق تا بروز شمار گذاري نباشد يکي از هزار
ولي گفتن شکر اولي تر است که اسلام را شکر اوزير است
ز شکر جهان آفرين سرمتاب که در باغ دين شکر اوهست آب

در فضيلت صبر

ترا گر صبوري بود دست يار بدست آوري دولت پايدار
صبوري بود کار صاحبدلان صبوري بود پيشهٔ مقبلان
صبوري بهر حال اولي بود که در ضمن آن چند معني بود
صبوري کليد در آرزو است گشايندهٔ کشور آبروست

در صفت راستي

ولا گر کني راستي اختيار شود خلق دنيا ترا دوستدار
نه پيچد سر از راستي هوشمند که از راستي نام گردد بلند
ترا گر بود در راستي دستگاه هزار آفرين در نهاد تو باد
دم از راستي گر زني صبح وار ز تاريکي جهل گيري کنار
مزن دم بجز راستي زينهار که دارد فضيلت بين بر يسار
به از راستي در جهان کار نيست که در کلبن راستي خار نيست

غنی را زر و سیم آرایش است ولیکن بفقر اندر آسایش است
قناعت بهر حال اولی ترا است قناعت کند هر که نیک اختر است
ز نور قناعت برافروز جان که روشن ز خورشید باشد جهان

در مذمت حرص

ای مبتلا گشته در دام حرص شده مست و لایعقل از جام حرص
مکن عمر ضایع بتحصیل مال که همسنرخ گوهر نباشد سفال
هر آنکس که در بند حرص اوفتاد دهد خرمن زندگانی بباد
گرفتم که اموال قارون ترا است همه نعمت ربع مسکون ترا است
چرا میکشی محنت از بهر مال که خواهد شدن ناگهان پایمال
چرا میکند ازی ز سودای زر چرا میکشی بار محنت چو خر
چنان گشتهٔ صید بهر شکار که یادت نیاید ز روز شمار
چنان عاشق روی زر گشتهٔ که شوریده احوال و سر گشتهٔ
مباد اول آن فرومایه شاد که از بهر دنیا دهد دین بباد

در صفت طاعت

کسی را که اقبال باشد غلام بود میل خاطر بطاعت مدام
نشاید سر از بندگی تافتن که دولت بطاعت توان یافتن
سعادت ز طاعت میسر شود دل از نور طاعت منور شود
اگر بندهٔ از بهر طاعت میان کشاید در دولت جاودان
ز طاعت نه پیچد خردمند سر که بالای طاعت نباشد هنر
بر بندگه آفرینندهٔ باش در ایوان طاعت نشیننده باش
سر از جیب پرهیزکاری برار که جنت بود جای پرهیزکار

در

چونوشیروان عدل کرد اختیار کنون نام نیکست ازو یادگار
جهان را بانصاف آباد دار دل اهل انصاف را شاد دار
ز تاثیر عدلست آرام ملک که از عدل حاصل شود کام ملک
جهان را به از عدل معمار نیست که بالاتر از معدلت کار نیست
ترا ازین به آخر چه حاصل بود که نامت شهنشاه عادل بود
اگر خواهی از نیکبختی نشان در ظلم بندی بر اهل جهان
رعایت ورایغ از رعیت مدار مراد دل داد خواهان برار

درمذمت ظلم

خرابی ز بیداد بیند جهان چو بستان خرم زباد خزان
مده رخصت ظلم در هیچ حال که خورشید ملکت نیابد زوال
کسی کاتش ظلم زد در جهان برآورد از اهل عالم فغان
ستم برضعیفان مسکین مکن که ظالم بدوزخ رود بی سخن
ستم کش کز آهی بر آرد زدل زند سوز او شعله در آب وگل
مکن برضعیفان بیچاره زور بیند یش آخر ز تنگی گور
بازار مظلوم مایل مباش ز دود دل خلق غافل مباش
مکن مردم آزاری و تند رای که ناگه رسد بر تو قهر خدای

درصفت قناعت

دلا گر قناعت بدست آوری درا قلیم راحت کنی سروری
اگر تنگدستی ز سختی منال که پیش خردمند نیکست مال
ندارد خردمند از فقر عار که باشد نبی را ز فقر افتخار
غنی گر نباشی مکن اضطراب که سلطان نخواهد خراج از خراب

چو شمع از پي علم بايد گداخت — كه بي علم نتوان خدا را شناخت
كسي را كه شد در ازل بختيار — طلب كردن علم كرد اختيار
خرد مند باشد طلبكار علم — كه كر مست پيوسته بازار علم
طلب كردن علم شد بر تو فرض — وكر واجب آيد پيش قطع ارض
ترا علم در دين و دنيا تمام — كه كار تو از علم گيرد نظام
ميا موز جز علم كر عاقلي — كه بي علم بودن بود غافلي
برو دامن علم گيرا ستوار — كه علمت رساند بدار القرار

در امتناع از صحبت جاهلان

دلا كر خرد مندي وهوشيار — مكن صحبت جاهلان اختيار
ز جاهل كريزنده چون تير باش — نه آميخت چون شكر و شير باش
ترا ارژدها كر بود يار غار — از ان به كه جاهل بود غمكسار
اكر خصم جان تو عاقل بود — به ازدوستداري كه جاهل بود
چو جاهل كسي در جهان خوار نيست — كه نادان ترا ز جاهلي كار نيست
ز جاهل حذر كردن اولي بود — كزين ننك دنيا و عقبي بود
ز جاهل نيايد جز افعال بد — از و نشنود كس جز اقوال بد
سرانجام جاهل جهنم بود — كه جاهل نكو عاقبت كم بود
سر جاهلان بر سر دار به — كه جاهل بخواري كرفتار به

در صفت عدل

چو ايزد ترا اينهمه كام داد — چرا بر نيازي سرانجام داد
چو عدل است پيرايهٔ خسروي — چرا عدل را دل نداري قوي
ترا مملكت پايداري كند — اكر معدلت دستياري كند

چونوشيروان

تو اضع زیادت کند جاه را | که از مهر پرتو بود ماه را
تواضع کند هر که هست آدمي | نزیبد ز مردم بجز مردمي
تواضع بود حرمت افزاي تو | کند در بهشت برین جاي تو
تواضع بود مایهٔ دوستي | که عالي بود پایهٔ دوستي
تواضع کاید در جنت است | سرافرازي وجاه راز پنت است
کسي راکه عادت تواضع بود | ز جاه و جلالش تمتع بود
تواضع کند مرد را سرفراز | تواضع بود سرور انرا طراز
کسي راکه گردن کشي در سراست | تواضع از و یافتن خوشتراست
تواضع کند هوشمند گزین | نهد شاخ پر میوه سر برزمین
تواضع مدار از خلایق دریغ | که گردن ازان برکشیدي چو تیغ
تواضع زگردن فرازان نکواست | گدا گر تواضع کند خوي او است

در مذمت تکبر

تکبر مکن زینهارا ي پسر | که روزي زدستش درائي بسر
تکبر ز دانا بود ناپسند | غریب آید اینمعني از هوشمند
تکبر بود عادت جاهلان | تکبر نیاید ز صاحبدلان
تکبر هزاران یل را خوار کرد | بزندان لعنت گرفتار کرد
کسي راکه عادت تکبر بود | سرش پر غرور از تصور بود
چو دانيي تکبر چرا میکني | اگر میکني تو خطا میکني
تکبر بود مایهٔ مدبري | تکبر بود اصل بدگوهري

در فضیلت علم

بني آدم از علم یابد کمال | نه از حشمت وجاه ومال ومنال

کرم نامدار جهانت کند | کرم کامکار عیانت کند
ورای کرم در جهان کار نیست | وزین کرمتر هیچ بازار نیست
کرم مایهٔ شادمانی بود | کرم حاصل زندگانی بود
دل عالمی از کرم تازه دار | جهان را ز بخشش پر آوازه دار
همه وقت شو در کرم مستقیم | که هست آفرینندهٔ جان کریم

در صفت سخاوت

سخاوت کند نیکبخت اختیار | که مرد از سخاوت شود بختیار
بلطف و سخاوت جهانگیر باش | ورا قلیم لطف و سخا میر باش
سخاوت بود کار صاحبدلان | سخاوت بود پیشهٔ مقبلان
مشو تا توان از سخاوت بری | که کوی بهی از سخاوت بری
سخاوت مس عیب را کیمیاست | سخاوت همه دردها را دواست

در مذمت بخیل

اگر چرخ گردد بکام بخیل | ورا قبال باشد غلام بخیل
وگر در کفش گنج قارون بود | وگر تا بعشر ربع مسکون بود
نیرزد بخیل آنکه نامش برند | وگر روزکارش کند چاکری
مکن التفاتی بمال بخیل | مبر نام مال و منال بخیل
بخیل ار بود زاهد بحتر و بر | بهشتی نباشد بحکم خبر
بخیل ار چه باشد تو انگر بمال | بخواری چو مفلس خورد کوشمال
سخیان ز اموال بر میخورند | بخیلان غم سیم و زر میخورند

در صفت تواضع

دلا کر تواضع کنی اختیار | شود خلق دنیا ترا دوستدار

پند نامه شیخ سعدی علیه الرحمة

کریما ببخشای بر حال ما که هستیم اسیر کمند هوا
ندار یم غیر از تو فریاد رس توئی عاصیان را خطا بخش و بس
نگهدار ما را ز راه خطا خطا در گذار و صوابم نما
زبان تا بود در دهان جا یگیر ثنای محمد بود دلپذیر
حبیب خدا اشرف انبیا که عرش مجیدش بود مسکا
سوار جهانگیر یکران براق که بگذشت از قصر نیلی رواق

خطاب بنفس

چهل سال عمر عزیزت گذشت مزاج تو از حال طفلی نگشت
همه با هوا و هوس ساختی دمی با مصالح نپرداختی
مکن تکیه بر عمر ناپایدار مباش ایمن از بازی روزگار

در مدح کرم

دلا هر که بنها د نحو ان کرم بشد نام او جاودان کرم

اگر جرم بخشي بمقدار جود ... نماند گنه کار مي اندر وجود
کرم دستگيري بجاي رسد ... وگرنه بفکني بر نکبت و کمد
وگر خشم گيري بقدر گناه ... بدوزخ فرستد وتر از و مخواه
که زور آورد گر تو ياري دهي ... که گيرد چو تو رستگاري دهي
دو خواهند بودن بمحشر فريق ... ندانم کدامين دهندم طريق
که از دست من جز کجي برنخاست ... عجب گر بورزم ازو راست راست
ولم ميدهد گاه گاهي نويد ... که حق شرم دارد ز موي سفيد
وليکن چه سان شرم دارد زمن ... که شرمم نمي آيد از خويشتن
نه يوسف که چندان بلا ديد و بند ... که خاکمش روان بود و قدرش بلند
گنه عفو کرد آن يعقوب را ... که معني بود صورت خوب را
بگفتار دانندگان مقيد نکرد ... بضاعات مزجات شان رد نکرد
ز لطفت همي چشم داريم نيز ... بدين بي بضاعت بهه بخش اي عزيز
کسي از من سيه نامه تر ديده نيست ... که هيچم فعال پسنديده نيست
جز اين کاعتمادم بسياري تست ... اميدم بامرزکاري تست
بضاعت نياوردم الا اميد ... خدايا ز عفوم مکن نا اميد

تمت کتاب بوستان

210 Pages

پندنامه

فرو رفت خاطر درین مشکلش — که پیغامي آمد بگوش دلش
که پیش صنم پیر ناقص عقول — بسي گفت و قولش نیامد قبول
کرا زهره کو ماشو و نیزرد — پس انگه چه فرق از صنم تا صمد
دل اندر صمد باید ایدوست بست — که عاجز تر است از صنم هر که هست
محالست اگر سر بدین در نهي — که باز آیدت دست حاجت تهي

حکایت

شنیدم که مستي ز تاب نبید — بمنقصورهٔ مسجدي در دوید
بنالید بر آستان کرم — که یارب بفردوس اعلي برم
مؤذن گریبان گرفتش که هین — مکب و مسجد اي غافل از عقل ودین
چه شایسته کردي که جوئي بهشت — نمي زیبدت نازبر روي زشت
بگفت این سخن مردو بگریست سخت — که مستم بدار از من اي خواجه دست
عجب داري از لطف پروردگار — که باشد گنه کاري امیدوار
ترا مي نگویم که عذرم پذیر — ور توبه بازاست وحق دستگیر
همي شرم دارم زلطف کریم — که خوانم گنه پیش عفوش عظیم
کسي را که پیري درآرد زپاي — چو دستش نگیري نخیزد زجاي
من آنم زپاي اندر افتاده پیر — خدایا بفضل خودم دستگیر
نگویم بزرگي وجاهم ببخش — فرومانده گي وگناهم ببخش
اگر یاري اندک ذلل داندم — زنابخردي شهره گرداندم
تو بینا و ما خایف از یکدگر — که توپرده پوشي وما پرده در
هراورده هردم زبیرون خروش — تو پاینده در پرده و پرده پوش
پنداني ار بندگان سرکشند — خداوندگاران قلم درکشند

حکایت

چه خوش گفت درویش کوتاه دست — که شب توبه کرد و سحر گه شکست
کرا و تو به بخشد بماند درست — که پیمان ما بی ثبات است و سست
بحقت که چشمم ز باطل بدوز — بنورت که فردا بنازم منوز
ز مسکینیم روی در خاک رفت — غبار گناهم بر افلاک رفت
تو یکنوبتت ای ابر رحمت ببار — که در پیش بارانت نپاید غبار
ز جرمم درین مملکت جای نیست — ولیکن بملک تو کر پای نیست
تو دانی ضمیر زبان بستگان — تو مرهم نهی بر دل خستگان

حکایت

مغی در بروی جهان بسته بود — بتی را بخدمت میان بسته بود
پس از چند سال آن نکوهیده کیش — فضا خالتی صعبش آورد پیش
بپای بت اندر بامید خیر — بغلطید بیچاره بر خاک و بیر
که درمانده ام دستگیرای صنم — بجان آمدم رحم کن بر تنم
بزاریدو در خدمتش بار ملت — که آیدش بسامان نشد کارها
بتی چون بزاری و فریاد کس — که نتواند از خویش راندن مگس
بر آشفت کای پای بند ضلال — بباطل پرستید مت چند سال
همی کردی پیشم دلارام بزاری — وگرنه بجوانم ز پروردگاری
هنوز آن دغ آلوده دامن بخاک — که کامش برآورد یزدان پاک
حقایق شناسی درین خیره نشد — همه وقت صافی بروتیره شد
که سنگ شکوه دون آتش بدست — هنوزش سر از خمر بتخانه مست
دل از کفر و دست از خیانت نشست — خدایش برآورد کامی که جست

فرورفت

ز خورشید لطفت شعاعی بسم — که جز ذرّ سعادت نه بیند کسم

بدی را تکه کن که کمتر کس است — کدا را ز شاه التفاتی بس است

مرا گر بگیری بانصاف و داد — بنالم که عفوت نه این وعده داد

خدایا بذلت مران از درم — که صورت نه بندد دری دیگرم

ور از جهل غایب شدم روز چند — چو باز آمدم در بر ویم مبند

چه عذرم آرم از ننگ شرمندگی — مگر عجز پیش آورم کای غنی

فقیرم بجرمم کنی نا امید — غنی زا ترحم بود بر فقیر

چرا باید از ضعف جانم گریست — اگر من ضعیفم پناهم قویست

خدایا بغفلت شکستیم عهد — چه زور آورد با قضا دست جهد

چه بر خیزد از دست تدبیر ما — بمین نکته بس عذر تقصیر ما

همه هر چه کردم ثبوبر هم تو نی — چه قوت کند با خدائی خوی

نه من سر ز حکمت بپیچم نه حیف — که حکمت چنین میرود بر سریم

خدایا بما مقصر بکاهل آر بدیم — تهید دست تو امید و امید آر بدیم

حکایت

سیه خرد و کار دل کشتی ز شست خوانند — جوابی بگفتمش که حیران بماند

نه من صوفیت خویش خود کرده ام — که العبد بشماری که بد کرده ام

ترا با من ناشناسا دو بیم چکار — چو من نیستم زشت و ز به بلا نگار

ز آنم که بر سر نوشتی ز پیش — نکردی نکوئی بنده پرور نه آیین شان

تو دانا نمائی آخر لکه قادر نه نیم — تو ظالم نمائی مطلق تو نئی من حکیم

کرم کرده نمائی بر سیدم ز بخیر — ستودم بکم کشی آباز ما نیم ز سیر

جهان از قرین کوته یاد نی کند — کجا شد ستیز نیرنگ کاوی کند

حکایت

تنم می بلرزد چو یاد آورم
مناجات شوریدهٔ دل حزین

همیگفت شوریده و لفکار
آلهی ببخش و بدلم مدار

همیگفت با حق بزاری بسی
میفکن که دستم نگیرد کسی

بلطفم بخوان و مران از درم
ندارد بجز آستانت سرم

تو دانی که مسکین و بیچاره ام
فرو ماندهٔ نفس اماره ام

نمی تازد این نفس سرکش چنان
که عقلش تواند کرد فتن عنان

که با نفس سرکش بر اید بزور
مصاف پلنگان نیاید بزور

بمردان راهست که راهی بده
و زین دشمنان پناهی بده

خدایا بذات خداوندیت
باوصاف بیمانن نوانندیت

بلبیک حجاج بیت الحرام
بمرفون یترب علیه السلام

بتکبیر مردان شمشیر زن
که مردو غازا شمارند زن

بطاعات پیران آراسته
بصدق جوانان نوخاسته

کمارا و دین و د طهٔ یکنفس
زنگ دو کفتن بفریاد رس

امیدا ست ازانان که طاعت کنند
که بیطاعتان را شفاعت کنند

بپاکان کز آلایشم دور دار
وکر ذلتی رفت معذور دار

به پیران پشت از جباوت دوتا
ز شرم کنلو یده بر پشت پا

که چشمم ز روی سخاوت مبند
ز بانم بوقت شهادت مبند

چراغ یقینم فرا راه دار
ز بد کردنم دست کوتاه دار

بکردان ازنادیدنی دیده ام
ندیده و سلت برنا پسندیده ام

من ان ذره ام در هوای تو نیست
وجود و عدم ز اختیارم یکی است

زخورشید

تمثیل

بیا تا هر آریم دستي ز دل — که نتوان بر آورد فردا ز گل
بفصل خزان درنه بیني درخت — که بي برگ ماند ز سرماي سخت
بر آرد تهيدستهاي نیاز — ز رحمت نکرد د تهي دست باز
قضا خلعتي نامدارش دهد — قدر میوهٔ در کنارش نهد
مپندار زان در که هرگز نبست — که نومید کردو بر آورده دست
همه طاعت ارندو مسکین نیاز — بیا تا بدرگاه مسکین نواز
چو شاخ برهنه بر اریم دست — که بي برگ ازین پیش نتوان نشست
خداوندگار ا نظر کن بجود — که جز جرم ناید ز ما در وجود
گناه آید از بندهٔ خاکسار — بامید عفو خداوندگار
کریما برزق تو پرورده ایم — بانعام عام تو خو کرده ایم
کدا چون کرم بیند و لطف و ناز — نکردد زو نسبال بخشنده باز
چو ما را بدنیا تو کراوي عزیز — بعقبي همي چشم داریم نیز
عزیزي و خواري تو بخشي و بس — عزیز تو خواري نه بیند ز کس
خدایا بعزت که خوارم مکن — بذل کنه شرمسارم مکن
مرا شرمساري ز روي تو بس — دگر شرمسارم مکن پیش کس
مسلط مکن چون منی بر سرم — ز دست تو به کر عقوبست برم
بکیني بتر زین نباشد بدي — جفا بردن از دست همچون خودي
کرم بر سر افتد ز تو سایهٔ — سپهرم بود کمترین مایهٔ
اکر تاج بخشي سر افرازدم — تو بردار تا کس نیندازدم

حکایت

یکي متفق بود و جر منکر مي — کذر کرد بر وي نکو محضر مي
نشست از خجالت عرق کرد روي — که آوخ خجل کشتم از شيخ کوي
خبر يافت داناي روشن روان — برو بر بشورید و کفت ايجوان
نبايد همي شرمسار از خويشتن — که حق حاضر و شرم داري ز من
بيا سايي از جانب هيچکس — برو جانب حق نکهدار و بس
چنان دار شرمم از خداوند خويش — که شرمت ز بيکانکانست و خويش

حکایت

بدهقان دو رم طفلي اندر کذشت — چکويم کزانم چه بر سر کذشت
عجب نيست برخاک اکر کل شکفت — که چندين کل اندام و روي بخفت
بدل کفتم اي تنک هودان بمير — که کودک رود پاک و آلوده پير
ز سنوا و آشفتکي برفتدش — براند اختم سنکي از مرقدش
ز هولم دران جاي تاريک و تنک — بشورید حال و بکردید رنک
چو باز آمدم زان تغير بهوش — ز فرزند دلبندم آمد بکوش
که ترت وحشت آمد ز تاريک جاي — بهش باش و با روشنائي درای
مشب کور خواهي منود چو روز — ازينجا چراغ عمل برفروز
تن کار کن مي بلرزد ز تب — مباد اکه مخلش نيارد طرب
کروهي فراوان طمع ظن برند — که کندم نيفشانده خرمن برند
بر آن خورد سعدي که تخمي نشاند — کسي برد خرمن که تخمي فشاند

باب دهم در مناجات وختم کتاب

تمثيل

حکایت

یکي بر د بر پا د شا هي ستيز — بد شمن ش بر د ش که خونش بريز
کر فتا ر د ر د ست آن کينه تو ز — ا ميکفت با خو د بز ا ري و سو ز
ا کر د و ست بر خو د نيا ز ر د مي — کي ا ز د ست د شمن جفا بر د مي
تو ا ز د و ست کر عا قلي بر مکر د — کر د شمن نيا ر د نکه د ر تو کر د
بسا جو ر د شمن که بر کند پو ست — ر فيقي که بر خو د بيا ز ر د د ست
تو ا ز د و ست يکدل شو و يکسخن — که خو د بيخ د شمن بر ا يد ز بن
نپندا ر م ا ي ز شت صو ر ت نکو ست — بخشنو د ي د شمن آ ز ا ر د و ست

حکايت

يکي غنه مر د ا د مه تو د ه کر د — ز تيما ر و ي خا طر آ سو د ه کر د
شبي مست شد آ تشي بر فر و خت — نکو ن بخت کا ليو ه خر من بسو خت
و کر و ز د ر خو شه چيد ن کشت ند — که يکجو ز خر من نبو د ش بد ست
چو سر کشته د يد ند د ر و يش ر ا — يکي کفت پر و ر د ه خو ا ش ر ا
نخو ا هي که کر د ي چنين تير ه ر و ز — بد يو ا نکي خيز ر من خو د ا منبو ز
کر ا ز د ست شد عمر ت ا ند ر بد ي — تو آ ني که د ر خر من ا تش ز د ي
نصيحت بو د خو شه ا ند و ختن — پس ا ز خر من خو يشتن سو ختن
مکن جا ن من تخم د ين ور ز و ا و — مد ه خر من نيکنا مي ببا د
چو بر کشته بختي د ر ا فتد به بند — ا ز و نيک بختا ن بکير ند پند
تو پيش ا ز عقو بت د ر عفو کوب — که سو د ي ند ا ر د فغا ن ز ير چوب
بر ا ر ا ز کر يبا ن غفلت سر ت — که فر د ا نما ند خجل د ر بر ت

یکی را بجو کان سنگ و استخوان — بزد تا چو طبلش بر آمد فغان
شب از بیقراری نیارست خفت — برو پارسائی گذر کرد و گفت
بشب گر ببردی بر شحنه نور — گناه ابرویش نبردی بروز
کسی روز محشر نکرد و خجل — که شبها بد رکه بردسوز دل
اگر هوشمندی ز داور بخواه — شب توبه تقصیر روز گناه
هنوز از سر صلح داری چه بیم — ز عذر خواهان نه بندد کریم
لطیفی که او کروت از نیست هست — عجب گر بیفتی نگیرد دست
اگر بندهٔ دست حاجت برار — وگر شرمسار آب حسرت ببار

نیامد بدین در کسی عذر خواه — که سیل ندامت نشستش گناه
گریزد خدا آبروی کسی — کریزد گناه آب چشمش بسی

حکایت

پلیدی گند کرتبه در جای پاک — چو زشتش نماید بپوشد بخاک
تو آزادی از ناپسندیده ها — نترسی که در روی فتد دیده ها
براندیشد از آن بندهٔ پر گناه — که در خواجه آبق شود چند گاه
اگر باز گردد بصدق و نیاز — بزنجیر و بندش نباشد نیاز
بکین آوری با کسی در ستیز — که از وی گریزت بود یا گریز
کنون کرد باید همان با حساب — نه وقتی که منشور کردند و کتاب
کسی گر چنه بد کرد بد هم مکن — که پیش از قیامت غم خویش خورد
گر آیینه از آه گردد سیاه — شود روشن از صیقل دل گناه
بترس از گناهان خویش این نفس — که روز قیامت نترسی ز کس

غم آلوده یوسف بکنجی نشست — بسر بر ز نفس ستمکار دست
زلیخا و دستش ببوسید و پای — که ای هست پیمان سرکش درآی
بدستان دلی روی درهم مکش — بتندی پریشان مکن وقت خویش
روان کشتنش از دیده بوچهره جوی — که بر کرد و ناپاکی از من مجوی
تو از روی سنگی شدی شرمسار — مرا شرم ناید ز بر دن کار
چه سود از پریشانی آید بکف — چو سرمایه عمر کردی تلف
شراب از پی سرخ روئی خورند — وزو عاقبت زرد روئی برند
بعذر آوری خواهش امروز کن — که فردا نماند مجال سخن

حکایت

غریب آمدم در سواد عبش — دل از دوستان خواست سرا ز عیش خوش
بره بر یکی دکه دیدم بلند — شبی چند مسکین در و پای بند
بسیج سفر کردم اندر نفس — بیابان گرفتم چو مرغ از قفس
یکی گفت کاین بندیان شب روند — نصیحت نگیرند و حق نشنوند
چو بر کس نیاید ز دستت ستم — ترا گر جهان شمنه گیرد بخم
نکو نام را کس نگیرد اسیر — بترس از خدا و مترس از امیر
نیاورده عامل غش اندر میان — نیندیشد از رفع دیوانیان
وگر عفتش را فریبست زیر — زبان حسابش نگردد دلیر
چو خدمت پسندیده آری بجای — میندیشش از دشمن تیره رای
اگر بنده کوشش کند بنده وار — عزیزش بدارد خداوند کار
وگر کند رایست در بندگی — زجان داری افتد بخر بندگی
قدم پیش نه گر ملک بگذری — که گر باز مانی ز ده کمتری

ره راست رو تا بمنزل رسي — تو در ره نه زين قبل و اپسي
چو کاوي که عصار چشمش به بست — دوان تا شب و شب ها بخا که هست

حکايت

کل آلوده راه مسجد گرفت — چو بودش ز آلايش خود شگفت
يکي منع کردش که تبت يداک — مرو دامن آلوده بر جاي پاک
مرا رفتي در دل آمد ازين — که پاکست و خرم بهشت برين
درين جاي پاکان اميد وار — کل آلوده معصيت را چه کار
بهشت آن ستاند که طاعت برد — گر انقد باد بضاعت برد
برو دامن از کرد و ذلت بشوي — که تا که ز بالا به بندند جوي
اگر مرغ دولت ز قيدت بجست — هنوزش سر رشته داري بدست
اگر دير شد کرم روباش وجست — ز دير آمدن غم ندارد درست
هنوزت اجل دست خواهش نبست — بر آور بدرگاه دادار دست
مخسب اي کنه کرده خفته خيز — بعذر کنه آب چشمي بريز
چو حکم ضرورت بود کاب روي — بريزند باري بدين خاک کوي
ور آبت نماند شفيع آر پيش — کسي را که هست آب روي از تو بيش
بقهار بر اندخدا از درم — روان بزرگان شفيع آورم

حکايت

ز ليخا چو کشت از مي عشق مست — بدامان يوسف در آويخت دست
چنان ديو شهوت رضا داده بود — که چون کرک در يوسف افتاده بود
بتي داشت بانوي مصر از رخام — برو معتکف بامداد ان و شام
دران لحظه رويش بپوشيد و سر — مباد اکه زشت آيدش در نظر

ز زنجیر ناپارسایان برست — که در حلقهٔ پارسایان نشست
اگر حاجتی داری این حلقه گیر — که سلطان ازین در ندارد گزیر
برو خوشه‌چین باش سعدی صفت — که کرد آوری خرمن معرفت
الای مقیمان محراب انس — که فردا نشینید بر خوان قدس
متا بید روی از کدایان خیل — که صاحب مروت نراند طفیل
کنون با خرد باید انباز گشت — که فردا نمانند در باز گشت

حکایت

یکی مال مردم بتابیس خورد — چو برخاست لعنت برابلیس کرد
چنین گفتش ابلیس اندر رهی — که هرگز ندیدم چو تو ابلهی
ترا با منست ای فلان آشتی — بجنبکم چرا کردن افراشتی
دریغست فرمودهٔ دیو زشت — که دست ملک بر تو خواهد نوشت
روا داری از جهل و بی باکیت — که پاکان نویسند ناپاکیت
طریقی بدست آر و صلحی بجوی — شفیعی برانگیز و عذری بگوی
بیک لحظه صورت نبندد امان — چو پیمانه پر شد بدور زمان
اگر دست قدرت نداری بگاو — چو بیمارکان دست زاری برار
اگر رفت از اندازه بیرون بدی — چو گفتی که بد رفت نیک آمدی
فراشو چو بینی در صلح باز — که ناگه در تو بگردد فراز
فروریز بارگنه ای پسر — که حمال عاجز بود در سفر
پی نیکمردان بباید شتافت — که هر کین سعادت طلب کرد یافت
ولیکن تو دنبال دیو خسی — ندانم بمنزل ملک کی رسی
پیمبر کسی را شفاعت کرست — که هر جادهٔ شرع پیغمبر سپرست

نه ابلیس و رحق ما طعنه زد — کزا ینان نیاید بجز کار بد
فغان از بدیها که در نفس ماست — که ترسم شود ظن ابلیس راست
چو مانعون پسند آمدش قهر ما — خدایش بینداخت از بهر ما
کجا سر برآریم ازین نام و ننگ — که با او بصلحیم و با حق بجنگ
نظر دوست نادر کند سوی تو — چو در روی دشمن بود روی تو
کرت دوست باید کزو برخوری — نباید که فرمان دشمن بری
به سیم سیه تا چه خواهی خرید — که خواهی دل از مهر یوسف برید
دواد ار داز دوست بیگانگی — که دشمن کزیند بهم خانگی
نه بینی که کمتر نهد دوست پای — چو بیند که دشمن بود در سرای
تو از دوست کر عاقلی بر مگرد — که دشمن نیارد نگه بر تو کرد

حکایت

همی یاد دارم ز عهد صغر — که عیدی برون آمدم با پدر
ببازیچه مشغول مردم شدم — ور آشوب خلق از پدر گم شدم
بر آوردم از بیقراری خروش — پدر نا گهانم بمالید گوش
که ای شوخ چشم آخرت چند بار — نگفتم که دستم ز دامن مدار
به تنها نداندیشد طفل خرد — که مشکل بود راه نادیده برد
تو هم طفل راهی بسعی ای فقیر — برو دامن راه دانان بگیر
مکن با فرومایه مردم نشست — چو کردی ز هیبت فروشوی دست
بفتراک پاکان در آویز چنگ — که عارف ندارد ز دریوزه ننگ
مریدان بقوت ز طفلان کمند — مشایخ چو دیوار مستحکمند
بیاموز رفتار ازان طفل خرد — که چون استعانت بدیوار برد

بد رگر و نا که یکي مشتري | بخرمائي از دستم انگشتري
چو نشناسد انگشتري طفل خرد | بشيريني از وي تواند برد
تو هم قيمت عمر نشناختي | که در عيش شيرين براندختي
قيامت که نيکان باعلي رسند | ز قعر ثري تا ثريا رسند
ترا خود بماند سر از ننگ پيش | که کردت براید عملهاي خويش
بد او رزکار بدان شرم دار | که در روي نيکان شوي شرمسار
وران روز کز فعل پرسند و قول | اولوالعزم را دل بلرزد ز هول
بجاي که دهشت خورند اوليا | تو عذرکناهان چه واري بيا
ز نانيکه طاعت بر غبت برند | زمردان ناپارسا بگذرند
ترا شرم ناید ز مردي خويش | که باشد زنانرا قبول از تو بيش
زنانرا بعذر معين که هست | ز طاعت بدارند که کاهدست
وليکن بجان سوزدارند درد | که با خون سرخند و رخسار زرد
تو بي عذر يکسو نشيني چو زن | روايکم زن لاف مردي مزن
مرا خود مبين اي عجب در ميان | به بين تا چه گفتند پيشينيان
مرا خود چه باشد زبان آوري | چنين گفت بحر سخن انوري
چو از راستي بگذري خم بود | چه مردي بود کز زني کم بود
بناز و طرب نفس پرورده گير | بايام دشمن قوي کرده گير

حکايت

يکي بچهٔ گرگ مي پرورید | چو پرورده شد خواجه را هم درید
چو بر پهلوي جان سپردن بخفت | زبان آوري بر سرش رفت و گفت
چو دشمن چنين نازنين پروري | ندانی که ناچار زخمش خوري

بدین خاک چندان صبا بگذرد | که هر ذره از ما بجایی برد
ترا نفس دغا چو سرکش شود | روان میبرد تا سر شیب گور
اجل ناگهت بگسلاند زکیب | عنان باز نتوان گرفت از نشیب

حکایت

خبر داری ای استخوان قفس | که جان تو مرغیست نامش نفس
چو مرغ از قفس رفت و بگسست قید | نگردد دگر ره بسعی تو قید
نگهدار فرصت که عالم دمیست | دمی پیش دانا به از عالمیست
سکندر که بر عالمی حکم داشت | دراندام که میرفت و عالم گذاشت
نبودش میسر گز و عالمی | ستانند و مهلت دهندش دمی
برفتند و هر کس درود انچه کشت | نماند بجز نام نیکو و زشت
چرا دل درین کارودان که نهیم | که یاران برفتند و ما در رهیم
پس از ما همین گل دهد بوستان | نشینند با یکدگر دوستان
دل اندر دلارام دنیا مبند | که ننشست با کس که دل برنکند
چو در خاک گذاران لحد خفت مرد | قیامت بیفشاند از موی گرد
سر از جیب غفلت برآور کنون | که فردا بحسرت نماند نگون
بخون خواهی آمد بشیر از در | سر و تن بشوئی ز گرد سفر
پس ای خاکسار کنه عندلیب | سفر کرد خواهی بشهر غریب
بران از دو سر چشمهٔ دیده جوی | وزآلایشی داری از خود بشوی

حکایت

زعهد پدر یاد دارم همی | که باران رحمت برو هر دمی
که در طفلیم لوح و دفتر خرید | زبهرم یکی خاتم زر خرید

چنان تنگش آکنده خاک استخوان — که از عاج پرتو تیا سرمه دان
ز دور فلک بدر رویش هلال — ز جور زمان سرو قدش خلال
کف دست و سر پنجهٔ زور مند — جدا کرده ایام بندش ز بند
چنانش برو رحمت آمد زدل — که بسرشت از گریه بر خاک گل
پشیمان شد از کردهٔ خویی زشت — بفرمود بر سنگ گورش نوشت
مکن شاد مانی بمرگ کسی — که دهرت نماند پس از وی بسی
شنید این سخن عارفی هوشیار — بسنا لیدکای قادر کردگار
عجب گر تو رحمت نیاری برو — که بگریست دشمن بزاری برو
تن ما شود نیز روزی چنان — که بروی بسوزد دل دشمنان
مکن در دل دوست رحم آیدم — چو بیند که دشمن ببخشایدم
بجای رسد کار سر و یروزود — که کوئی دران دیده هرگز نبود

حکایت

ز دم تیشه یکروز بر تل خاک — بگوش آمدم نالهٔ درد ناک
که زنهار اگر مردی آهسته تر — که چشم و بنا گوش ورویست وسر
جهاندار بودم من اندر جهان — شد ستم برابر بخاک این زمان

حکایت

شبی خفته بودم بعزم سفر — پی کاروانی گرفتم سحر
بر آمد یکی سهمگین باد و گرد — که در چشم مردم جهان تیره کرد
بره بر یکی دختر خانه بود — بمعجر غبار از پدر میز دود
پدر گفتش ای نازنین چهر من — که شوریده داری دل از مهر من
بچندان نشیند درین دیده گرد — که بازش بمعجر توان پاک کرد

بصحرا در آمد سر از عشوه مست — که جائي نبود وش قرار نشست
يکي بود سر کور کل مي سرشت — که حاصل کند زان کل کورخشت
باندیشه لختي فرو رفت پير — که اي نفس کوته نظر پند گير
چه بندي درين خشت زرين دل — که ناکاه خشتي کنندت ز کل
طمع را نه چندان دهانست باز — که بازش نشيند بيک لقمه آز
بداراي فرومايه زين خشت وست — که جيحون نشايد بيکخشت بست
تو غافل در انديشه سود و مال — که سرمايه عمر شد پايمال
غبار هوا چشم عقلت بدوخت — سموم هوس کشت عمرت بسوخت
بکن سرمهٔ غفلت از چشم پاک — که فردا شوي سرمه در چشم خاک

حکايت

مبان دو تن دشمني بود وجنگ — سر از کبر بايکد گر چون پلنگ
نوديد اي رهم تا بجدي رمان — که برهرد و تنگ آمدي آسمان
يکي را اجل برسر آورد جيش — سر آمد برو روزگاران عيش
بداندیش وبر اذرون شاد کشت — بگورش پسر ازمدتي برگذشت
شبستان کورش دراندوده ديد — که وقتي سرايش زر اندوده ديد
خرامان ببالينش آمد فراز — همي‌گفت باخود لب از خنده باز
خوشا وقت مجموع انکس که اوست — پس ازمرگ دشمن درآغوش دوست
پس ازمرگ انکس نبايد گريست — که روزي پس ازمرگ دشمن بزيست
زروي عداوت ببازوي زور — بکندش کلوخي در ازروي کور
سرتا جورويدش اندر مغاک — دوچشم جهان بينش آکنده خاک
وجودش گرفتار زندان کور — تنش طعمه کرم و تاراج مور

چو بوسیده دیدش حریر کفن — بفکرت چنین گفت با خویشتن
من از کرم برکنده بوم بروز — بکندند ازو بازگر مان کور
درین باغ سروی نیامد بلند — که باو اجل بیخ و بارش نکند
نهالی بسی سال کرد و درخت — ز بیخش بر آرد یکی باو سخت
قضا نقش یوسف جمالی نکرد — که ماهی کورش چو یونس نخورد
دو بیتم چکر کرد روزی کباب — که میگفت کوینده بار باب
درینجا که بی ما بسی روزگار — بروید گل و بشکفد نوبهار
بسی تیر و دی ماه و اردی بهشت — بیاید که ما خاک باشیم و خشت
بس از ما بسی گل دهد بوستان — نشیند بایکدگر دوستان

حکایت

یکی پارسا سیرت حق پرست — فتاوش مگر خشتی از زر بدست
سفر هوشمندش چنان خیره کرد — که سود و دل روشنش تیره کرد
همه شب دران اندیشه کین گنج و مال — دران تازیم ره نیابد زوال
دگر قامت عجزم از بهر خواست — نباید بر کس دوتا کرد و راست
سرائی کنم پای بستش رخام — درخشان سقفش همه عود و خام
یکی حجره خاص ازپی دوستان — در حجره اندر سرا بوستان
بفرسودم از رقعه بر رقعه دوخت — تف دیگدان مغز جانم بسوخت
دگر زیردستان بزندم خورش — براحت دهم روح را پرورش
بسختی بگشت این نمد بسترم — روم بعد ازین عبقری گسترم
خیالش خزف کرد و کالیوه رنگ — بمغزش فرو برد خرچنگ چنگ
فراغ مناجات و راز نماند — خور و خواب و ذکر نمازش نماند

غنیمت شمار ای کرامی نفس — که بی مرغ قیمت ندارد قفس
مکن عمر ضایع بافسوس وحیف — که فرصت عزیزست الوقت ضیف

حکایت

قضا زندهٔ را دراک جان برید — وکرکس بمرکش گریبان درید
چنین گفت بیندهٔ تیز هوش — چوفریاد وزاری رسیدش بگوش
زدست شما مرده بر خویشتن — کرش دست بودی دریدی کفن
که چندین زتیمار و درد مپیچ — که روزی دوپیشش از تو کردم بسیچ
فراموش کردی مکر مرگ خویش — که مرگ منت ناتوان کرد وریش
محقق که بر مرده ریز دکلش — نه بروی که بر خود بسوزد دلش
زبحر آن طفلی که در خاک رفت — چه نالی که پاک آمد و پاک رفت
تو پاک آمدی پرحذر باش وپاک — که ننگست ناپاک رفتن بخاک
کنون باید این مرغ را پای بست — نه آنکه که سر رشته بر دست زدست
نشستی بجای وکرکس بسی — نشیند بجای تو و یکرکسی
اگر پهلوانی وگر تیغ زن — نخواهی بدر بردن الا کفن
خر وحش اگر بگسلاند کمند — چو در ریگ ماند شود پای بند
ترا نیز چندان بود دست زور — که پایت نرفتست در ریگ گور
منه دل برین سالخورده مکان — که کندن نپاید بران کرکان
چوروی رفت وفردا نیاید بدست — حساب ازهمین یکنفس کن که هست

حکایت

فرو رفت جم را یکی نازنین — کفن کرد چون کرمش ابریشمین
بخمه دو آمد پس از چند روز — که بروی بگرید بزاری وسوز

گر دل نهادی بمردن سپس — که برمی‌نخیزی بهانگ جرس
مرا همچو تو خواب خوش در سرست — ولیکن بیابان بپیش اندرست
تو کز خواب نوشین بهانگ رحیل — نخیزی و کی رسی در سبیل
فرو کوفت طبل شترسارو ان — بمنزل رسد اول کاروان
خنک هوشیاران فرخنده بخت — که پیش از دهل زن ببندند رخت
بره خفتگان تا برآرند سر — ته بینند رهروفتگان را اثر
سبق برد ره رو که برخاست زود — پس از نقل بیدار بودن چه سود
یکی در بهاران بیفشاند جو — چه کندم ستاند بوقت درو
کنون بایدای خفته بیدار بود — چو مرگ اندر آمد ز خوابت چه سود
چو شیبت در آمد بروی شباب — شبت روز شد دیده برکن ز خواب
من آن روز بر کندم از عمر امید — که افتادم اندر سیاهی مفید
گذشت آنچه در ناصوابی گذشت — درین دم گر در نیابی گذشت
کنون وقت تخمست اگر پروری — گر امید داری که خرمن خوری
بشهر قیامت مرو تنگدست — که بیوه چه باشد بحسرت نشست
گرت چشم عقلست و تدبیر کور — کنون کن که چشمت نخوردست مور
بمایه توان ای پسر سود کرد — چه سود افتدانکه که سرمایه خورد
کنون کوشش کاب از کمر در گذشت — نه وقتی که سیلاب از سر گذشت
کنونت که چشمست اشکی ببار — زبان در دمانست عذری بیار
نه پیوسته باشد روان در بدن — نه همواره گردد زبان در دهن
کنون بایدت عذر تقصیر گفت — نه چون نفس ناطق ز گفتن بخفت
ز دانندگان بشنو امروز قول — که فردا نگیرت بپرسد بهول

دریغا چنان روح پرور زمان — که بگذشت بر ما چو برق یمان
ز سودا که آن پوشم و این خورم — نبرد اختم تا غم دین خورم
دریغا که مشغول با طل شدیم — ز حق دور ماندیم و عاطل شدیم
چه خوش گفت باکودک آموزگار — که کاری نکردی و شد روزگار
دریغا که بگذشت عمر عزیز — بخواهد گذشت این دم چند نیز
اگر در سر ای سعادت کس است — ز گفتار سعدیش حرفی بس است

حکایت

جوانا ره طاعت امروز گیر — که فردا جوانی نیاید ز پیر
فراغ دولت هست و نیروی تن — چو میدان فراخست گوئی بزن
قضا روزگاری ز من در ربود — که هر روزی از وی شب قدر بود
من امروز را قدر نشناختم — ندانستم اکنون که در باختم
چه کوشش کند پیر خر زیر بار — تو میر و که بر باد پائی سوار
شکسته قدح کی بندد نخست — نیاورد خواهد بهای درست
کنون کاوفتادت بغفلت ز دست — طریقی ندارد بجز بازبست
که گفتت بجیحون در انداز تن — چو افتاده دست و پائی بزن
بغفلت بدادی ز دست آب پاک — چه چاره کنون جز تیمم بخاک
چو از چابکان در دویدن گرو — نبردی هم افتان و خیزان برو
گران بادپایان برفتند تیز — تو بیدست و پائی بسینه بخیز

حکایت

شبی خوابم اندر بیابان فید — فرو بست پائی دویدن بقید
شتربانی آمد مهول و ستیز — ز بام شتر بر سرم زد که خیز

گل سرخ رویم نکرد زر ناب فرو رفت چون زرد شد آفتاب
مسلم جوانرا ست برپای جست که پیران برند استعانت بدست
هوس پختن از کودک ناتمام چنان زشت ناید که از پیر خام
مرامی بباید چو طفلان گریست ز شرم گناهان نه طفلانه زیست
نکو گفت لقمان که نازیستن به از سالها در خطا زیستن
هم از بامداوان در کابه بست به از سود و سرمایه دادن ز دست
جوان تار ساند سیاهی بنور بر د پیر مسکین سفیدی بگور

حکایت

کهن سالی آمد بنزد طبیب ز نالید نش تا بمردن قریب
که دستم برک برنه ای نیک رای که پایم همی بر نیاید ز جای
بدان ماند این قامت خفته ام که کوئی بگل در فرو رفته ام
بدو گفت دست از جهان در گسل که پایت قیامت بر آید ز گل
نشاط جوانی ز پیری مجوی که آب شده باز ناید بجوی
اگر در جوانی ز دی دست و پای در ایام پیری بهش باش ورای
چو دوران عمر از جهل در گذشت مزن دست و پا کابت از سر گذشت
بباید هوس کردن از سر بدر که در رهوس بازی آمد بسر
نشاط انکه از من رمیدن گرفت که شادم سفیده دمیدن گرفت
بسبزه کجا تازه کرد دلم که سبزه بخواهد دمید از گلم
تفرج کنان در رهو او هوس گذشتیم در خاک بسیار کس
کسانی که از ما بغیب اندرند بیایند و بر خاک ما بگذرند
دریغا که روز جوانی گذشت بلهو و لعب زندگانی گذشت

چو ما را بغفلت بشد روزگار ‌ ‌ ‌ تو باری دمی چند فرصت شمار

حکایت

شبی در جوانی و طیب نوعلم ‌ ‌ ‌ جوانان نشستیم چندی بهم
چو بلبل سرایان چو گل تازه روی ‌ ‌ ‌ ز شوخی در افکنده غلغل بکوی
جهاندیده پیری ز تاب کنار ‌ ‌ ‌ ز دور فلک لیل مویش نهار
چو فندق دهان از سخن بسته بود ‌ ‌ ‌ نه چون مالب از خنده چون پسته بود
جوانی فرا رفت کای پیر مرد ‌ ‌ ‌ چه در کنج عزلت نشینی بدرد
دمی سر برآر از گریبان غم ‌ ‌ ‌ به آرام دل با جوانان بچم
بر آورد سر سالخورد از نهفت ‌ ‌ ‌ جوابش نکر تا چه پیرانه گفت
چو باد صبا بر گلستان وزد ‌ ‌ ‌ چمیدن درخت جوان را سزد
چمد تا جوانست و سبز و خوید ‌ ‌ ‌ شکسته شود چون بزردی رسید
بهاران که باد آورد بید مشک ‌ ‌ ‌ بریزد درخت کهن برگ خشک
نزیبد مرا با جوانان چمید ‌ ‌ ‌ که بر کار ضم صبح پیری دمید
بقید اندرم جره بازی که بود ‌ ‌ ‌ دمادم سر رشته خواهد ربود
شمار است نوبت برین خوان نشست ‌ ‌ ‌ که ناز تنعم بشستیم دست
چو بر سر نشست از پیری عناد ‌ ‌ ‌ وگر چشم عیش از جوانی مدار
مرا برف بارید بر پرز زاغ ‌ ‌ ‌ نشاید چو بلبل تماشای باغ
کمند جاوه طاوس صاحب جمال ‌ ‌ ‌ چه مینخواهی از باز برکنده بال
مرا لاله تنگ آمد اندر درو ‌ ‌ ‌ شمارا کنون میرسد سبزه نو
گلستان مرا طراوت گذشت ‌ ‌ ‌ که گل دسته بندد چو پژمرده کشت
مرا تکیه جان پدر بر عصاست ‌ ‌ ‌ وگر تکیه بر زندگانی خطاست

کلید قدر نیست در دست کس — توانائی مطلق خدایست و بس

پس ایمرد پوینده بر راه راست — ترا نیست منت خداوند راست

چو در غیب نیکو نهادت سرشت — نباید ز خوی تو کردار زشت

ز زنبور کرد این حلاوت پدید — هر انکس که در مار زهر آفرید

چو خواهد که ملک تو ویران کند — نخست از تو خلقی پریشان کند

وکر باشدش بر تو بخشایشی — رساند بخلق از تو آسایشی

تکبر مکن بر ره راستی — که دستت کرفتند برخاستی

سخن سودمند است اکر بشنوی — بمردان رسی کر طریقت روی

مقامی بیابی کرت ره دهند — که بر خوان عزت سماطت نهند

ولیکن نباید که تنها خوری — زدرویش وده مانده یاد آوری

فرستی مکر رحمتی در پیم — که برکردهٔ خویش واثق نیم

باب نهم در توبه و انابت

الا ای که عمرت بهفتاد رفت — مکر خفته بودی که بر باد رفت

همه برک بودن همی ساختی — بتد بیرفتن نپرداختی

قیامت که بازار مینو نهند — منازل باعمال نیکو دهند

بضاعت بچندانکه آری بری — وکر مفلسی شرمساری بری

که بازار چندانکه آکنده تر — تهی دست را دل پراکنده تر

ز پنجه درم پنج اکر کم شود — دلت ریش سر پنجهٔ غم شود

چو پنجاه سالت برون شد زدست — عنیمت شمر پنجروزی که هست

اکر مرده مسکین زبان داشتی — بفریاد و زاری فغان داشتی

که ای زنده چون هست امکان کفت — لب از ذکر چون مرده بر هم مخفت

تمامش بگشتم بسنگ آن خبیث
که از مرو دیگر نیاید حدیث

چو دیدم که غو غا بر انگیختم
دها کوم آن بوم و بگریختم

چو انوار نیت تابی آتش زدی
ز شیران بپرهیز اگر بخردی

مکش بچهٔ مار مردم گزای
چو کشتی دران خانه دیگر مپای

چو ز نبور خانه بیاشوفتی
گریز از محلت که کرم اوفتی

مجا بگذر از خود و مینداز تیر
چو افتاد دامن بدندان بگیر

در اوراق سعدی جزاین پند نیست
که چون پای دیوار کندی مایست

بهند آمدم بعد ازان رستخیز
و ز انجا براه یمن تا حجیز

ازان جمله تلخی کهبر من گذشت
دهانم حز امروز شیرین نگشت

در اقبال و تائید بو نصر سعد
که مادر نزاید چو او قبل و بعد

ز جور فلک داد خواه آمدیم
درین سایه گستر پناه آمدیم

دعا گوی این دولتم بندوار
خدایا تو این سایه پاینده دار

که مرهم نهادم نه در خورد خویش
که در خورد انعام و اکرام خویش

کی این شکر نعمت بجا آورم
وگر پای گردد بخدمت سرم

فرح یافتم بعد ازان بندها
هنوزم بگوشست آن پندها

یکی انکه هرگه که دستت نیاز
برآرم بدرگاه دانای راز

بیاد آید ان لعبت چینیم
کند خاک در چشم خود بینیم

بدانم که دستی که برداشتم
بنیروی خود بر نیفراشتم

نه صاحبدلان دست برمی کشند
که سررشته از غیب درمی کشند

ورخیر بازاست و طاعت ولیک
نه هرکس توانا ست برقول نیک

همین است مانع که دربارگاه
نشاید شدن جز بفرمان شاه

کلید

چو بيني ز بر دست را ز ور دست — نه مردي بود پنجهٔ خود شکست

زماني بسالوس کريان شدم — که من ز انچه گفتم پشيمان شدم

نکرده دل کافران را دليل — عجب نيست سنگ ار بگيرد بسيل

ووبدند خدمت کنان سوي من — بعزت کرفتند بازوي من

شدم عذر کويان بر شخص عاج — بکرسي زر کوفت بر تخت ساج

بتک را يکي بوسه دادم بدست — که لعنت بهبت باد و بر بت پرست

بتقليد کافر شدم روز چند — بر اهمن شدم در مقالات رند

چو ديدم که در دير کشتم امين — نانجيدم از خرمي در زمين

در دير محکم ببستم شبي — دويدم چپ و راست چون عقربي

نکه کردم از زير تخت و ز بر — يکي پرده ديدم مکلل ز زر

پس پرده مطراني آذر پرست — مجاور سر ريسماني بدست

بفورم دران حال معلوم شد — چو داؤد کاهن بر و موم شد

که ناچار چون در کشد ريسمان — برارد صنم دست بر آسمان

براهمن مشد از روي من شرمسار — که شنعت بود بخيه بر روي کار

بتازيد و من در پيش تاختم — نکوشش بجاهي در انداختم

که دانستم ارزنده آن براهمن — بماند کند سعي در خون من

پسند دکه از من برارد دمار — مبادا که سرشش کنم آشکار

چو از کار مفسد خبر يافتي — ز پايش در افکن چو در يافتي

که کرزنده اش مانيي آن بد کهر — نخواهد تر ازند کاني دکر

وکر سر بخدمت نهد بر درش — اکر دست يابد ببرد سرش

فريبنده را پاي در پي منه — چو رفتي و ديدي امانش مده

سوالت صوابست و فعلت جميل ... بمنزل رسد هر که جوید دليل

بسي چو تو کرديم اندر سفر ... بتان ديدم از خويشتن بيخبر

جزاين بت که هر صبح ز ينجا که هست ... برآرد بيزدان دادار دست

اگر خواهي امشب در ينجا بباش ... که فرداشود بر تو اين راز فاش

شب انجا ببودم بفرمان پير ... چو بيرون بجاه بلا در اسير

شبي همچو روز قيامت دراز ... مغان کرد من بيو ضو در نماز

کشيشان هر گز نيازرده آب ... بخلها چو مردار در آفتاب

مکر کرده بودم گناهي عظيم ... که هردم در آن شب عذابي اليم

همه شب در ين قيد غم مبتلا ... يکم دست بر دل يکي بر دعا

که ناگه دهل زن فرو کوفت کوس ... بخواند از قفاي برهمن خروس

خطيب مسيه پوش شب سيخلاف ... برآورد شمشير روز از غلاف

فتاد آتش صبح در سوخته ... بيکدم جهاني شد افروخته

تو گفتي که در خطهٔ کارزار ... ز يک گوشه ناگه برآمد تتار

مغان تسبه راي ناشسته روي ... پديد آمد از در دوشت و کوي

کس از مرد و زن شهر و از زن نماند ... در ان بتکده جاي ارزن نماند

من از غصه رنجور و از خواب مست ... که ناگاه تمثال برداشت دست

بيکبار ز انها برآمد خروش ... تو گفتي که دريا در آمد بجوش

چو بتخانه خالي شد از انجمن ... برهمن نکه کرد خندان بمن

که اکنون ترا هيچ مشکل نماند ... حقيقت عيان گشت و باطل نماند

چو ديدم که جهل اندرو محکم است ... خيال محال اندرو مدغم است

نيارستم از حق دگر هيچ گفت ... که حق ز اهل باطل بايد نهفت

چو بيني

فرو ماندم از کشف آن ماجرا — که حیٔ جماوي پرستد خرا
مغي را که با من سر و کار بود — نکو کوي و هم حجره و یار بود
بنرمي بپرسیدم اي برهمن — عجب دارم از کار این بقعه من
که مدهوش این ناتوان پیکرند — مقید بچاه ضلالت درند
نه نیروي دستش نه رفتار پاي — ورش بفکني برنخیزد ز جاي
نه بیني که چشمانش از کهرباست — وفاجستن از تنگ چشمان خطاست
برین قولم آن دوست دشمن گرفت — چو آتش شد از خشم و در من گرفت
مغان را خبر کرد و پیران دیر — نویدم دران انجمن روي خیر
بفرمود کبران پاکیزه خو — چو سگ در زمن از بهر آن استخوان
چو آن راه کج پیش شان راست بود — ره راست در چشم شان کج نمود
که مرد ارچه دانا و صاحبدل است — نزد یک بي دانشان جاهل است
فرو ماندم از چاره همچون غریق — برون از مدارا ندیدم طریق
چو بینني که جاهل بکین اندر است — سلامت بتسلیم و لین اندر است
مهین برهمن را ستونم بلند — گداي پیر تفسیر استا و زند
مرا تیز بانقش این بت خوش است — که شکل خوش و قامت دلکش است
بدیع آیدم صورتش در نظر — ولیکن ندارم ز معني خبر
چو سالوک این منزلم عنقریب — بدو نیک نادر شناسد غریب
تو دانيي که فرزین این رقعهٔ — نصیحتگر شاه این بقعهٔ
چه معني است در صورت این صنم — که اول پرستند کانش منم
عبادت بتقلید کمراهي است — خنک رهروي را که آگاهي است
برهمن زشادي بر افروخت روي — بخندید و گفت اي بسنديده گوي

حکایت

نخست اوارادت بدل برنهاد ... پس این بنده بر آستان سر نهاد
کرا از حق نه توفیق خیری رسد ... کی از بنده خیری بغیری رسد
زلبان ربا چو بینی که اقرار داد ... نگر تا زبان را که گفتار داد
دلا معرفت دید که آدمی است ... که بگشوده بر آسمان و زمین است
نگیرت فهم بودی نشیب و فراز ... کراین در نکردی بروی تو باز
بسر آوردو دست از عدم در وجود ... درین جود بنهاد و در آن سجود
وگرنه کی از دولت جود آمدی ... محالست کز سر سجود آمدی
بحکمت زبان داد و کوش آفرید ... که باشند صندوق دل را کلید
الا تا زبان قصه برداشتی ... کس از سر دل کی خبر داشتی
وگر نیستی سعی حاسوس کوش ... خبر کی رسیدی بسلطان هوش
مرا لفظ شیرین خوانده داد ... ترا اسمع وادراک دانده داد
مدام این دو چون حاجبان بردرند ... ز سلطان بسلطان خبر میبرند
مبین اندیشهی از خود که فعلم نکوست ... ازان در نگه کن که توفیق اوست
مدو بوستان نام بایوان شاه ... بتحفه ثمرهم ز بستان شاه

حکایت

شبی دیدم اندر عاج در خوشاب ... مرصع چو در رجا هایت مناب
چنان صورتش بسته تمثال گر ... که صورت نه بندد ازان خوبتر
ز هر ناحیت کاروانها روان ... بدیدار آن صورت بی زوان
طمع کرده را یان چین و چگل ... چو سعدی وفا زان بت سنگدل
زبان آوران رفته از هر مکان ... تضرع کنان پیش آن بی زبان

فروماندم

نه خود میرود هر که جویان اوست — به عشق کشان میبرد لطف دوست
مکر تا قضا از کجا میکشد — که کوزه کجا بود و تکیه بر غیر کرد

حکایت

سرشتست یزدان شفا در عسل — نه چندانکه زور آورد بر اجل
عسل خوشش کند زندگانی مزاج — ولی مرگ را عاجز است از علاج
امیدوارن بسی منفعت در نبات — اگر خواجه را مانده باشد حیات
رمق مانده را که خون از بدن — برآید چه سود ار نکبین در دهن
کسی کز پولاد بر مغز خورد — یکی کفت صندل بمالش برد
ز تیغ خطر تا توانی مگریز — ولیکن مکن با قضا پنجه تیز
درون اتابود قابل شرب و اکل — بدن تازه رویست و پاکیزه شکل
خراب انکه این خانه کرد و تمام — که با هم نسازند طبع و طعام
مزاجت تر و خشک و کرم است و سرد — مرکب ازین چار طبع است مرد
یکی زین چو بر دیگری یافت دست — ترازوی عدل طبیعت شکست
اگر باد سرد نفس نگذرد — تف معده جان در خروش آورد
اگر و یک معده نجوشد طعام — تن نازنین را شود کار خام
درایشان نبندد دل اهل شناخت — که ضدند و با هم نخواهند ساخت
توانائی تن مدان از خورش — که فضل حقت میدهد پرورش
به حقش که کردیده بر تیغ و کارد — نهی حق شکرش ندانی گذارد
چو روئی بخدمت نهی بر زمین — خدا را ثنا گوی و خود را مبین
گرفتم که خود و خدمتی کرده — نه پیوسته انعام او خورده
کدائی است تسبیح و ذکر حضور — گدا را نباید که باشد غیور

حکایت

یکي کرد بر پارسائي گذر — بصورت جهود آمدش در نظر
قفا ئي فرو کوفت بر گردنش — بخشيد رويش چو پيراهنش
خجل گفت کانچه از من آمد خطاست — ببخشاي بر من چه جاي عطاست
بشکر انه گفتا بسر ايستم — که آنم که پندا شتي نيستم
تکو سيرت بي تکلف برون — به از نيک نامم خراب اندرون
بنزديک من شب رو راه زن — به از فاسق پارسا پيرهن

حکایت

زره باز پس ماندهٔ ميکر پست — که عاجز تر ازمن درين دشت کيست
جهاندیدهٔ گفتش اي هوشيار — اگر مردي اين يک سخن گوش دار
برو شکر کن کر بخر بر نهٔ — که آخر بني آدمي خر نهٔ
خر بارکش گفتش اي بي تميز — ز جور فلک چند نالي تو نيز
بگين شکر اکر کور و کر کر نهٔ — که تو اد مي ماهمچو من خر نهٔ

حکایت

فقيهي بر افتاده مستي گذشت — بمستوري خويش مغرور گشت
جوان سر بر آورد کاي پير مرد — زنخوت بر و التفا تي نکرد
تکبر مکن چون بنعمت دري — که محرومي آيد ز متکبري
يکي را که در بند بيني مخند — مبادا که روزي در افتي به بند
نه آخر درا مکان تقدير هست — که فردا چومن باشي افتاده مست
ترا آسمان خط بمسجد نوشت — مزن طعنه بر ديکري در کنشت
برا راي مسلمان بشکرانه دست — که زنار مغ بر ميانت نبست

نگه کن چو سلطان بغفلت بخفت — که چون یک زنش با مداوان چکفت
مگر نیکبختت فرا موش شد — که دشمنت در آغوش آغوش شد
ترا شب بعیش و طرب میرود — چه دانی که بر ما چه شب میرود
فرو برده سر کاروانی بدیگ — چه از پا فروز فتکان بر یک
بدر ای خداوند زورق ور آب — که بیچارگان را بگذشت از سر آب
توقف کنید ای جوانان چست — که در کاروانند پیران سست
تو خوش خفته در هودج کاروان — مهار شتر در کف ساروان
چه هامون و کوهست چه سنگ و رمال — ز ره باز پس ماندگان پرس حال
ترا کوه پیکر هیونان میرود — پیاده چه دانی که چون میرود
بارام دل خفتگان ده بشب — چه دانند حال شکم گرسنه

حکایت

یکی را عسس بر ستون بسته بود — همه شب پریشان و دل خسته بود
بگوش آمدش ناکهان از پسی — که مینالد از تنگدستی کسی
شنید این سخن دزد محبوس و گفت — ز بیچارگی چند نالی بخفت
برو شکر یزدان کن ای تنگدست — که دستت عسس تنگ بر پس نبست
مکن ناله از بینوائی بسی — چو بینی ز خود بینوا تر کسی

حکایت

برهنه تنی یکدرم وام کرد — تن خویش را کسوتی خام کرد
بنالید کاین طالع بدلگام — ز کرما به پختم درین زیر خام
چو ناپخته آمد ز سختی بجوش — یکی گفتش از چاه زندان خموش
بجای آور ای خام شکر خدای — که چون مانه خام بر دست و پای

عسل دادت از نخل و من از هوا — و طب دادت از نخل و نخل از نوا
همه نخلبندان بخایسند دست — ز حیرت که نخل چنین کس نبست
خور و ماه و پروین برای تو اند — فتاد یل سقف سرای تو اند
ز غارت کان آورد و از نافه مشک — ز راز کان و برک تر از چوب خشک
بدست خود چشم و ابرو نگاشت — که محرم باغیار نتوان گذاشت
تو انا که او ناز زین پرورد — بایوان نعمت چنین پرورد
بجان گفت باید نفس بر نفس — که شکرش نه کار زبانست و بس
خدایا دلم خون شد و دیده ریش — که می بینم انعامت از گفت بیش
نگویم دد و دام و مور و سمک — که فوج ملایک بر اوج فلک
هنوزت سپاس اندکی گفته اند — ز شکرت هزاران یکی گفته اند
برو سعدیا دست و دفتر بشوی — برآهی که پایان ندارد مپوی

حکایت

شنیدم که طغرل شبی در خزان — گذر کرد بر هندوی پاسبان
ز باریدن برف و باران و سیل — بلرزش در افتاده همچون سهیل
دلش بر وی از رحمت آورد جوش — که اینک قبا پوستینم بپوش
دمی منتظر باش بر طرف بام — که بیرون فرستم بدست غلام
درین بد که باد صبا دم بزد — شهنشه در ایوان شاهی خزید
و شاقی پریچهره در خیل داشت — که طبعش بدو اندکی میل داشت
تماشای ترکش چنان خوش فتاد — که هندوی مسکین بر فتش زیاد
قبا پوستینی گذشتش بکوش — ز بد بختیش بر نیامد بدوش
مگر رنج سرما برو بس نبود — که جور سپهر انتظارش فزود

خردمند را سر فرو شد ز شرم — شنیدم که میرفت و میکفت نرم
اکر دی نه پیچید می کردنش — نه پیچیدی امروز روی از منش
فرستاده تخمی بدست رهی — که باید که بر عود سوزش نهی
فرستاده آمد بر شهریار — بکرد انچه کفتش خداوند کار
ملک را یکی عطسه آمد زدود — سر و کردنش همچنان شد که بود
بعذر از پی مرد بشتافتند — بجستند بسیار و کم یافتند
تو هم کردن از شکر منعم مپیچ — که روز پسین سر بر اری بهیچ

حکایت

شنیدم که پیری پسر را بخشم — ملامت همیکرد کای شوخ چشم
همی کوشش کودک بما لید سخت — که ای بو العجب خوی بر کشته بخت
ترا تیشه دادم که هیزم شکن — نکفتم که دیوار مسجد بکن
زبان آمد از بهر شکر و سپاس — بغیبت نکردندش حق شناس
کذر کاه قرآن و پند ست کوش — به بهتان باطل شنیدن مکوش
دو چشم از پی صنع یزدان نکوست — ز عیب برادر فرو کیر و دوست

در شکر کوید

شب از بهر آسایش تست و روز — مه روشن و مهر کیتی فروز
نسیم از برای تو فراش وار — همی کستراند بساط بهار
اکر باد و برفست و باران و میغ — وکر رعد چوکان زند برق تیغ
همه کار داران فرمان برند — که تخم تو در خاک می پرورند
وکر تشنه مانی بسختی مجوش — که سقای ابر آبت آرد بدوش
ز خاک آورد رنک و بوی و طعام — تماشا کهٔ دیده و مغز و کام

گر فتم که دشمن بگو یی بسنگ | مکن باری از جهل با دوست جنگ
خردمند طبعان منت شناس | بو و زند نعمت بمیخ سپاس

حکایت

ندانند کسی قدر روز خوشی | مگر روزی افتد بسختی کشی
زمستان درویش در تنگ سال | چه مهلست پیش خداوند مال
سیامی که یکچند نالان مخفت | خداوندرا شکر صحت نگفت
چو مردانه روباشی و تیز پای | بشکرانه باکند پویان بپای
بپیرکهن بر ببخشد جوان | توانا کند رحم بر ناتوان
چه دانند جیحونیان قدر آب | زواماندگان پرس و ز آفتاب
عرب را که برد جامه باشد قعود | چه غم دارد از تشنه بر شوره رود
کسی قیمت تندرستی شناخت | که یکچند بیچاره و زار تب کداخت
تو اتیره شب کی نماید دراز | که غلطی ز پهلو بپهلوی ناز
بر اندیشش از افتان و خیزان تب | که رنجور داند دراز ی شب
ببانگ دهل خواجه بیدار گشت | چه داند شب پاسبان چون گذشت

حکایت

ملکزاده ز اسپ او هم فتاد | بگردن درش مهره در هم فتاد
چو بیلش فرو رفت گردن بتن | نگشتی سرش تا نگشتی بدن
بزرگان بماندند حیران در ان | مگر فیلسوفی ز یونانیان
سرش باز پیچید و رگ راست شد | اگر وی نبودی زمن خواست شد
شنیدم که سیمش فراموش کرد | زبان از مراعات خاموش کرد
دگر نوبت آمد بنزدیک شاه | نگردان فرومایه رویی نگاه

وکر دیده کي بر فروزد چراغ چو کرم لحد خورد پیه دماغ
چو پوشیده چشمي نه بیني که راه نه بیند همي وقت رفتن ز چاه
تو کر شکر کردي که با دیده ذکر نه تو هم چشم پوشیده
معلم نیا موختست علم و رای سرشت این صفت در وجودت خداي
کرت حق نداد دل حق نیوشي حقت عین باطل نمودي بکوشي

گفتار در صنعت خداي تعالي

ببین تا یک انگشت از چند بند بصنع خدائي بهم در فکند
پس آشفتکي با شد و ابلهي که انگشت بر حرف صنعش نهي
تامل کن از بهر رفتار مرد که چند استخوان پي زدو وصل کرد
که پي کردش کعب و زانو و پاي نشاید قدم بر کرفتن ز جاي
ازان سجده بر آدمي سخت نیست که در صلب او مهره یکسخت نیست
دو صد مهره بر یکدکر سنا ختست که کل مهره چون تو بر داختست
رکت در تنست اي پسندیده خوي زمیني دران سیصد و شست جوي
بصر در سر و فکر در راي و تمیز جوارح بدل دل بدانش عزیز
بهایم سروي اندر افتاده خوار تو همچون الف بر قدم هاسوار
نکون کرده ایشان سر از بهر خور تو آري بعزت خورش پیش سر
یا نعام خود دانه دادت نه کاه نکردت چو انعام سر در کیاه
نزیبد ترا با چنین سروري که سر جز بطاعت فرو آوري
ولیکن بدین صورت دلپذیر فرفته مشو سیرت خوب کیر
ره راست باید نه بالاي راست که کافر هم از روي صورت چو ماست
ترا آنکه چشم و دهان داد و کوش اکر عاقلي در خلافش مکوش

بگیر پنجگی کس نبر دست کوی ۰ سپاس خداوند توفیق کوی
تو قایم بخود نیستی یکقدم ۰ ز غیبت مدد میرسد دم بدم
نه طفلی دهن بسته بودی زناف ۰ همی روزی آمد بجوفت زناف
چو نافت بریدند روزی گسست ۰ به پستان مادر گرفتی دو دست
غریبی که رنج آردش دهر پیش ۰ بدارو دهاند آبش از شهر خویش
پس اودرشکم پرورش یافتست ۰ ز ابنوت معده خورش یافتست
دو پستان که امروز دلخواه تست ۰ دو چشمه هم از پرورش گاه تست
بهشتست و پستان درو جوی شیر ۰ گذار و بر مادر دلپذیر
درختیست بالای جان پرورش ۰ ولد میوهٔ ناز نین دربرش
نه رکهای پستان درون دلست ۰ پس اربنگری شیر خون دلست
بخونش فرو برده دندان خویش ۰ سرشته دران مهر چون جان خویش
چو بازو قوی کرد و دندان سطبر ۰ بیندایدش وایه پستان بصبر
چنان صبرش از شیر خامش کند ۰ که پستان و شیرش فرامش کند
تو نیزای که در توبهٔ طفل راه ۰ بصبرت فرا موش کرد و گناه

حکایت

جوانی سر از رای ناور بتافت ۰ دل دردمندش باذر بتافت
چو بیچاره شد پیشش آورد مهد ۰ که ای سست مهر فراموش عهد
نه کریان و درمانده بودی و خرد ۰ که شبها ز دست تو خوابم نبرد
نه در مهد نیروی حالت نبود ۰ مگس راندن از خود مجالت نبود
تو آنی که از یک مگس رنجهٔ ۰ که امروز سالار سرپنجهٔ
بخالی مشوی باز در قعر گور ۰ که نتوانی از خویشتن دفع مور

دگر

نکوکاري از مردم نیک رای یکي را بده مینویسد خداي
تو نیز اي پسر هر که را یک هنر به بیني زده عیبش اندر گذر
نه یک عیب او را بانگشت پیچ جهاني فضیلت بر آور به هیچ
چو دشمن که در شعر سعدي نگاه بنفرت کند زاندرون تباه
ندارد بصد نکتهٔ نغز گوش چو عیبي به بیند بر آرد خروش
جز این عیبش آن نیست کان بد پسند حسد دیدهٔ نیک بینش بکند
نه هر خلق را صنع باري سرشت سیاه و سفید آمد و خوب و زشت
نه هر چشم و ابرو که بیني نکوست بجز مغز پسته بیند از پوست

باب هشتم در شکر گوید

نفس مي نیارم زدن از شکر دوست که شکري ندارم که در خورد اوست
عطائیست هر موي از و بر تنم چگونه بهر موي شکري کنم
ستایش خداوند بخشنده را که موجود کرد از عدم بنده را
کرا قوت وصف احسان اوست که اوصاف مستغرق شان اوست
هر یعني که نقش آفرینند زکل دوان و خرد بخشدو هوش و دل
ز پشت پدر تا بپایان شیب نگر تا چه تشریف داوت ز غیب
چو پاک آفریدت بهش باش و پاک که ننگست ناپاک رفتن بخاک
پیاپي بینشان ز آئینه کرد که صیقل نکیرد چو زنگار خورد
نه در ابتدا بودي آب منيي اگر مردي از سر هدر کن منيي
چو روزي بسعي آوري سوي خویش مکن تکیه بر زور بازوي خویش
چرا حق نمي بیني اي خود پرست که باز و بکردش در آورد دست
چو آید بکوشیدنت خیر پیش ز توفیق حق دان نه از سعي خویش

نکو نام و صاحبدل و حق پرست — خط عارضش خوشتر از خط دست

قوي در لغت بود و در نحو چست — ولي حرف شين را نگفتي درست

يکي را بگفتم ز صاحبدلان — که دندان پيشين ندارد فلان

برآمد ز سودای من سرخ روی — کز ين جنس بيهوده ديگر مگوی

تو در روی همان عيب ديدی که هست — ز چندين هنر چشم عقلت ببست

يقين بشنو از من که روز يقين — نه بينند بدمردم نيک بين

يکي را که علمست و تدبير و رای — کرش پای عصمت بلغزد ز جای

بنيک خورده مپسند بر وی جفا — بزرگان چه گفتند خذ ما صفا

بود خار و گل باهم ای هوشمند — چو در بستد خاری تو گل دسته بند

مکن عيب جوئی بود در سرشت — نه بينی ز طاؤس جز پای زشت

صفائی بدست آر ای خيره روی — که ننمايد آئينهٔ تيره روی

طريقی طلب کز عقوبت رهی — نه حرفی که انگشت بر وی نهی

منه عيب خلق ای فرومايه پيش — که چشمت فرو دوزد از عيب خويش

چرا دامن آلوده را حد زنم — چو خود را شناسم که تر دامنم

نشايد که با کس درشتی کنی — چو خود را بناويل پشتی کنی

چو بد ناپسند آيدت خود مکن — پس انگه بهمسايه گو بد مکن

من ار حق شناسم وگر خود نمای — برون با تو دارم درون با خدای

چو ظاهر بعفت بيارستم — تصرف مکن در کج و راستم

تو خاموش اگر من بهم يابدم — که جمال سود و زيان خودم

اگر سيرتم خوب وگر منکرست — خدايم بسر از تو دانا ترست

کسی را به گردار بد کن عذاب — که چشم از تو دارد به نيکی ثواب

وکر پارسائي سیاحت نکرد | سفر کردگانش نخوانند مرد
که نارفته بیرون از آغوش زن | کدامش هنر باشد و رای و فن
جهاندیده را هم بدرند پوست | که سرکشته و بخت وبرکشته اوست
کرش خط زاقبال بودي و بهر | زمانه نراندي زشهرش بشهر
غرب رانکوهش کند خورده بین | که میلرزد از خفت وخیزش زمین
وکر زن کند کوید از دست دل | بکردن درافتاد چون خر بکل
نه ازجور مردم رهد زشت روي | نه شاهد زنامردم زشت کوي
کرش برکند خشم روزي زجاي | سرا سیمه خوانندش وخیره رای
وکر برد باري کند با کسي | بکویند غیرت ندارد بسي
سخي را بانذر زکویند بس | که فرداد ودستت بود پیش وپس
وکر قانع وخویشتن دار کشت | بتشنیع خلقي کرفتار کشت
که همچون بدرخواهد این سفله مرد | که دینار هاکرد وحسرت ببرد

حکایت

غلامي بمصر اندرم بنده بود | که چشم از حیا در برافکنده بود
کسي کفت ایچ این پسر عقل وهوش | ندارد بمالش بتادیب کوش
شبي برزدم بانک بروي درشت | هم او کفت مسکین بجورش بکشت
که یارد بکنج سعادت نشست | که پیغمبر از دست دشمن نرست
خدارا که مانند وانباز وجفت | ندارد شنیدي که ترساچه کفت
رهائي ندارد کس از دست کس | کرفتار راچاره صبرست وبس

حکایت

جواني خردمند وفرزانه بود | که در وعظ چالاک ومردانه بود

اگر گنج خلوت کز یند کسي
که پروای صحبت ندارد بسي

ندامت کنندش که زرقست و ریو
ز مردم چنان میگریزد که دیو

اگر خنده رویست و آمیزگار
عفیفش ندانند و پرهیزکار

غني را بغیبت بدرند پوست
که فرعون اگر هست در عالم اوست

اگر مرد درویش را سختي است
بگویند زاد و بار و بد بختي است

وگر بینوائي بگرید بسوز
نگون بخت خوانندش و تیره روز

وگر کامرانی درآید زپاي
غنیمت شمارند فضل خداي

که تا چند این جاه و گردن کشي
خوشي را بود در عقب ناخوشي

وگر تنگ دستي تنک مایه
سعادت بلندش کند پایه

بخانیدش از کینه دندان بزهر
که دون پرور است این فرومایه دهر

چو بینند کاري بدستت درست
حریصت شمارند و دنیاپرست

اگر دست همت بداري زکار
گدا پیشه خوانندت و پخته خوار

اگر ناطقي طبل پر یاوه
تحمل کنان را نخوانند مرد

وگر در سمرقش هول و مرد انگیست
که بیچاره از بیم سر بر نکرد

تعنت کنندش گر اندک خوریست
گریزند ازو کین چه دیو انگیست

وگر نغز و پاکیزه باشد خورش
که مالش مگر روزي دیگریست

وگر بي تکلف زید مالدار
شکم بنده خوانند و تن پرورش

زبان در نهندش بایذا چو تیغ
که زینت بر اهل تمیز ست عار

وگر کاخ و ایوان منقش کند
که بد بخت زر دارد از خود دریغ

بجان آید از طعنه بروي زنان
تن خویش را کسوتي خوش کند

که خود را بیاراست همچون زنان

وگر بارسا

محقق همین بیند اندر ابل — که در خوبرویان چین و چکل
نقابیست هر سطر من زین کتیب — فرو هشته بر عارض دلفریب
معانیست در زیر سطر سیاه — چو در پرده معشوق و در میغ ماه
در اوراق سعدی نگنجد مجال — که وارد پس پرده چندین جمال
مرا کین سخنهاست مجلس فروز — چو آتش در و روشنائی و سوز
نه نجم ز خصمان اگر بر طپند — گزین آتش پارسی در تبند

حکایت

اگر در جهان از جهان رسته ایست — ور از خلق بر خویشتن بسته ایست
کس از دست جور زبانها نرست — اگر خود نمایست وگر حق پرست
اگر بر پری چون ملک زآسمان — بد امن در آویزد بدگمان
بکوشش توان دجلهٔ پیش بست — نشاید زبان بد اندیش بست
اگر در ریاضت شوی همچو موم — وگر کاهلی در فنون علوم
فراهم نشینند ترد امنان — که این زهد خشکست و آن دام نان
تو روی از پرستیدن حق مپیچ — بهل تا نگیرند خلقت بهیچ
چو راضی شد از بنده یزدان پاک — گر اینان نکردند راضی چه باک
بد اندیش خلق از حق آگاه نیست — ز غوغای خلقش بحق راه نیست
از ان ره بجائی نیاورده اند — گز اول قدم باز پس مانده اند
دو کس بر حدیثی کمارند گوش — ازین تا بد ان زاهر من تا سروش
یکی پند گیرد و دگر نا پسند — نه پردازد از حرف گیری به پسند
فرو مانده در کنج تاریک جای — چه در یابد از جام گیتی نمای
مپندار اگر شیر وگر روبهی — گز اینان بمردی و حیلت رهی

غلام آبکش باید و خشت زن بود بندهٔ نازنین مشت زن
نه هر جا که بینی خط و لفریب توانی طمع کردنش در کتیب

حکایت

کروهی نشینند با خویش بسر که ما پاکبازیم و صاحب نظر
زمن پرس فرسودهٔ روزگار که بر سفرهٔ حسرت بر دروزه دار
ازان تخم خرما خورد کوسفند که قفلست بر تنگ خرما و بند
سر کاوعصا را زان درکهست که بر گنبدش ریسمان کوتهست

حکایت

یکی صورتی دید صاحب جمال بگردیدش از شورش عشق حال
برانداخت بیچاره چندان عرق که شبنم برارد بهشتی ورق
گذر کرد بقراط بر وی سوار بپرسید کاین را چه افتاد کار
کسی گفت کین عابد پارساست که هرگز خطائی ز دستش نخواست
رود روز و شب در بیابان و کوه ز صحبت گریزان ز مردم ستوه
ربودست خاطر فریبی دلش فرو رفته پای نظر در گلش
چو آید ز خلقش ملامت بگوشش بگرید که چندان ز ملامت خموشش
مگوی ار بنالم که معذور نیست که این دردم از علتی دور نیست
نه این نقش دل میر باید ز دست دل او میر باید که این نقش بست
شنید این سخن مرد کار آزمای کهن سال پرورده پخته رای
بگفت ار چه صیت نکوئی رود نه با هر کسی آنچه گوئی رود
نگارنده را خود همین نقش بود که شوریده را دل بیغمار بود
چرا طفل یکروزه هوشش نبرد که در صنع دیدن چه بالغ چه خرد

محقق

ورودم چو غنچه دمي از وفا که از خنده افتد چو گل در قفا
نه چون کودک پيچ بر پيچ شنگ که چون مقل نتوان شکستش بسنگ
ببين دلفريبش چو حور بهشت کزان روي ديگر چو ديو ست زشت
کرش پاي بوسي ندارد سپاس ورش خاک پاشي ندارد هراس
سر از مغز و دست از کوم کن تهي چو خاطر بفرزند مردم دهي
مکن بد بفرزند مردم نگاه که فرزند خويشت برايد تباه

حکايت دران معني گويد

درين شهر باري بسمعم رسيد که بازارکاني غلامي خريد
شبانگه مکر دست بردوش بسيب که سيمين زنخ بود و خاطر فريب
بريچهره هرچه اوفتادش بدست بکين برسر و مغز صاحب شکست
گواکرد خواجه خدا و رسول که ديگر نکردم بکرد فضول
رحيل امدش هم دران هفته پيش دل انگار روسر کشته و روي ريش
چو بيرون شد از کاروان يکدو ميل به پيش آمدش سنگ لاخي مهيل
بپرسيد کاين قلعه را نام چيست که بسيار بيند عجب هرکه زيست
چنين گفتش از کاروان امدي مکر تنگ ترکان نه بيني هامي
بترسيد چون نام ترکان شنيد تو گفتي که ويدارد شمن بديد
بسالار گفتا که اي نيکبخت هم انجاکه هستي بيند ازرخت
نه عقلست و نيي معرفت يکسجوم اکرمن وکر تنگ ترکان روم
در شهوت نفس برخود ببند وکر عاشقي لت خورو سر به بند
چو مر بنده را هامي پروري بهيبت برارش کزو برخوري
وکر خواجه اش لب بدندان کزد دماغ خداوندکاري پزد

هر آنکس که گردن بفرمان نهد | بسی بر نیاید که فرمان دهد
هر ان طفل کو جور آموزگار | نه بیند جفا بیند از روزگار
پسر رانکو دارد و راحت رسان | که چشمش نباشد بدست کسان
هر آنکس که فرزند را غم نخورد | دگر کس غمش خورد و بدنام کرد
نکهدارد از آموزگار بدش | که بد بخت و کمره کند چون خودش
سیه روي تر زان مخنث مخواه | که پیش از خطش روي کرد و سیاه
ازان بي حمیت بباید گریخت | که نامردیش آب مردم بریخت
پسر کو میان قلندر نشست | پدر کو زرویش فروشوي دست
وزینش مخور بر هلاک و تلف | که پیشش پدر مرده به تا خلف

حکایت

شبي دعوتي بود در کوي من | ز هر جنس مردم در ان انجمن
چو آواز مطرب برآمد ز کوي | بگردون شد از عاشقان هاي و هوي
پري پیکري بود محبوب من | بدو گفتم اي عالم آشوب من
چرا با رفیقان نیائي بجمع | که روشن کني مجلس ما چو شمع
شنیدم که منیر فت و باخویشتن | همیگفت آن لعبت سیم تن
محاسن چو مردان نداري بدست | نه مردي بود پیش مردان نشست

حکایت دران معني گوید

خرابت کند شاهد خانه کن | برو خانه آباد کردان بزن
چو خود را بهر مجلسي شمع کرد | تو دیگر چو پروانه کردش مکرد
نشاید هوس باختن باکلي | که هر بامدادش بود بلبلي
زن خوب خوشخوي آراسته | چه ماند باخلاق نو خواسته

درودم

گران باري از دست آن خصم چير | چنان مي برم کاسياسنگ زير
بسختي بنه کفتش اي خواجه دل | کس از صبر کردن نکردد خجل
بشب سنگ بالائي اي خانه سوز | چرا سنگ زيرين نباشي برو ز
چو از کابني ديده باشي خوشي | روا باشد ار بارخارش کشي
درختي که پيوسته بارش خوري | تحمل کن آندم که خارش خوري

کفتار در تربيت فرزند

پسر چون زده برکذشتش سنين | ز نامحرمان کو فر و ترنشين
برپنبه آتش نشايد فروخت | که تا چشم برهم زدي خانه سوخت
چو خواهي که نامت بماند بجاي | پسر را خردمندي آموز راي
که کر عقل ورايش نباشد بسي | بميري و از تو نماند کسي
بسا روزکار را که سختي برد | پسر چون پدر نازکش برورد
خردمند و پرهيزکارش بدار | کرش دوست داري بنازش مدار
بخردي درش زجر و تعليم کن | به نيک و بدش وعده و بيم کن
نوامورا مدح و تحسين وزه | ز تو بيخ و تهديد استاد به
بيامور فرزند را دست رنج | اکر دست داري چو قارون بکنج
مکن تکيه بر دستکاهي که هست | که باشد که نعمت نماند بدست
بپايان رسد کيسهٔ سيم و زر | نکردد تهي کيسهٔ پيشه ور
چه داني که کردون روزکار | بغربت بکرداندش در ديار
چو بر پيشهٔ باشدش دست رس | کجا دست حاجت برد پيش کس
ندانيي که سعدي مرا داز چه يافت | نه ها مون نوشت و نه دريا شکافت
بخوردي بخورد از بزرکان وفا | خداداد ش اندر بزرکي وفا

مسلم عیب باشد بران کد خدائی — که با نوی زشتش بود در سرائی
و رخسر می بر سرائی به بندد — که بانگ زن ازوی بر اید بلندد
اکر زن ندارد سوی مرد کوشش — سرا ویل کجایش در مرد پوشش
چو زن راه بازار کیرد و بزن — وکر نه تو در خانه بنشین چو زن
زنی را که جهلست و نارستی — بلا بر سر خود نه زن خواستی
چو در کیله جوا مانت شکست — زانبار کندم فروشوی دست
بران بنده حق نیکوئی خواست تست — که باوی دل و دست زن راست تست
چو در مرد می بیکانه خندید زن — وکر مرد کولاف مردی مزن
زن شوخ چون دست در قلیه کرد — برو کو بنه پنجه بر روی مرد
ز بیکانکان چشم زن کور باد — چو بیرون شد از خانه در کور باد
کریزد ازبرش دردهان نهنک — که مردن به از زندکانی به تنک
چو بینی که زن پای بر جای نیست — ثبات از خردمندی و رای نیست
بپوشانش از چشم بیکانه روی — وکر نشنود چه زن انکه چه شوی
زن زشت بدخوی رنجست و بار — زن خوب خوشخوی خویشست و یار
چه نغز آمد این یک سخن زان دو تن — که بودند سر کشته از دست زن
یکی کفت کس راز زن بد مباد — وکر کفت زن در جهان خود مباد
زن نو کن ایخواجه هر نوبهار — که تقویم پاری نیاید بکار
کسی را که بینی کرفتار زن — برو سعدیا طعنه بر وی مزن
تو هم جور بینی و بارش کشی — اکر یک شبی در کنارش کشی

حکایت

جوانی زناسازکاری جفت — بر پیر مردی بنالید و کفت

کنداین و آن خوش وکرباره دل — وي اندر ميان کور بخت و خجل
ميان دو تن آتش افروختن — نه عقلست خود در ميان سوختن
چوسعدي کسي ذوق خلوت چشيد — که از هر دو عالم زبان در کشيد
که فرداپشيمان برادر خروش — که آوخ نکردم چرا حق بکوش
بگو انچه داني سخن سود مند — اگر هم ندارد کسي را پسند

حکايت

زني خوب فرمان بر پارسا — کند مرد درويش را پادشا
برو پنج نوبت بزن بر درت — که ياري موافق بود در برت
همه روز اگر غم خوري غم مدار — چو شب غمگسارت بود در کنار
گرا خانه آباد و همخوابه دوست — خدارا برحمت نظر سوي اوست
چو مستور باشد زن خوب روي — بديدار او در بهشتست شوي
کسي برنخورد از جهان کام دل — که يکدل بود با وي آرام دل
وگر پارسا باشد و خوش سخن — نگه در نکوئي و زشتي مکن
زن خوش منش خواه نه روي خوب — که آميزگاري بپوشد عيوب
ببرد از پريچهره زشت خوي — زن ديوسيماي خوش طبع کوي
چوحلوا خورد سرکه از دست شوي — نه حلوا خورد سرکه انداخته روي
دلارام باشد زن نيکخواه — وليک از زن بدخدايا پناه
چو طوطي کلاغش بود هم نفس — غنيمت شمارد خلاص از قفس
سر اندر جهان نه بآوارگي — وگر نه بنه دل به بيچارگي
بزندان قاضي گرفتار به — که در خانه ديدن برابر وگره
نهي پاي رفتن به از کفش تنگ — بلائي سفر به که در خانه جنگ

رضاي حق اول نگه داشتي وگرنه پاس فرمان شه داشتي
نهد عامل سفله بر خلق رنج که تدبير ملکست و تو فير کنج
اگر جانب حق نداري نگاه گزندت رساندهم ازپادشاه
يکي رفت پيش ملک با مداد که هر روزت آسايش وکام باد
غرض مشنو از من نصيحت پذير ترا در نهان دشمنست اين وزير
کس ازخاص لشکر نماندست وعام که سيم و زر ازوي ندارند وام
بشرطي که چون شاه کردن فراز بميرد دهند آن زر و سيم باز
نخواهد ترا زنده اين خودپرست مباد اگر نقدش نيايد بدست
يکي سوي دستور دولت پناه بچشم سياست نگه کرد شاه
که اي صورتت همچو اهل نفاق ولیکن بظاهر نمائي وفاق
بصورت بسي دوستي پيش من بباطن چرائي بدانديش من
زمين پيش تختش ببوسيد وگفت چوپرسيدي اکنون نشايد نهفت
چنين خواهم اي نامور پادشاه که باشند خلقت همه نيکخواه
چو مرکت بود وعدهٔ سيم من بقا بيش خواهندت از بيم من
نخواهي که مردم بصدق و نياز سرت نيز خواهند و عمرت دراز
غنيمت شمارند مردم دعا که جوشن بود پيش تير بلا
پسنديد از و شهريار انچه گفت گل رويش ازخورمي برشگفت
ز قدر و مکاني که دستور داشت مکانش بيفزود و قدرش فراشت
بدانديش را زجر و تعليم کرد پشيمانش از گفتهٔ خويش کرد
ندیدم ز غماز سرکشته تر نگون طالع و بخت برگشته تر
زنادانی و تيره رائي که اوست خلاف افکند درميان دو دوست

کنند اين

ز خوشش مدار ای برادر نگاه — که می افتد از خود بگرداب چاه
سوم کج ترازوی ناراست خوی — ز فعل بدش هر چه دانی بگوی

حکایت

شنیدم که روزی در آمد ز دشت — بدروازهٔ سیستان در گذشت
ز بقال آن کوی چیزی خرید — از ان چیز بیچاره خیری ندید
بزد بقال از ان نیم دانگ — بر آورد از دست کار بانگ
خدایا تو شر و بانش مسوز — که ره میزند سیستانی بروز
بشب هستم از فعل خود خوف ناک — بروز این مدار از کس ترس و باک

حکایت

کسی گفت با صوفی در صفا — مدانی فلانت چه گفت از قفا
بگفتا خموش ای برادر نهفت — مدانسته بهتر که دشمن چه گفت
کسی قول دشمن نیارد بدوست — مگر انکه در دشمنی یار اوست
نیازرست دشمن جفا گفتنم — چنان کز شنیدن بلرزد تنم
تو دشمن شوی گاوری بر زبان — که دشمن چنین گفت اندر نهان
سخن چین کند تازه جنگ قدیم — بخشم آورد نیکمرد سلیم
از ان همنشین تا توانی گریز — که مر فتنهٔ خفته را گفت خیز
سیه حال و مردانران بسته پای — به از فتنه از جای بردن بجای
میان دو تن جنگ چون آتشست — سخن چین بد بخت هیزم کشست

حکایت

فریدون دو زیری پسندیده داشت — که روشن دل و دوربین دیده داشت

حکایت

طریقت شناسان ثابت قدم — بخلوت نشستند جمعی بهم
یکی زان میان غیبت آغاز کرد — دگر ذکر بیچارهٔ باز کرد
یکی گفتبش ای یار شوریده رنگ — تو هرگز نه غزا کرده ای در فرنگ
بگفت از پس چار دیوار خویش — همه عمر ننهاده ام پای پیش
چنین گفت درویش صادق نفس — ندیدم چنین بخت برگشته کس
که کافر ز پیکار دشمن ایمن نشست — مسلمان ز جور زبانش نرست

حکایت

چه خوش گفت دیوانهٔ مرغزی — حدیثی کز ان لب بدندان گزی
من ار نام مردم بزشتی برم — نگویم بجز غیبت نادرم
بدانند بر درد کان خرد — که طاعت همان به که مادر برد
رفیقی که غایب شد ای نیکنام — دو چیزست ازو بر رفیقان حرام
یکی آنکه مالش بباطل خورند — دوم آنکه نامش بزشتی برند
هر انکو بر دنام مردم بعار — تو خیر خود ازوی توقع مدار
که اندر قفای تو گوید همان — که پیش تو گفت از پس دیگران
کسی پیش من در جهان عاقلست — که مشغول خود دوز جهان غافلست

تمثیل

سه کس را شنیدم که غیبت رواست — چو زان در گذشتی چهارم خطاست
یکی پادشاه نامت پسند — کز و بر دل خلق بینی گزند
حلالست ازو نقل کردن خبر — که تا خلق باشند ازو بر حذر
دوم پرده بر بیحیائی متن — که خود میدرد پردهٔ خویشتن

زخوش

حکایت

بطفلي ورم رغبت روزه خواست — مذالستمي چپ کدامست وراست
يکي عابد از پارسايان کوي — همي شستن آموختم دست وروي
که بسم الله اول به نيت بگوي — دوم نيت آورد سيوم کف بشوي
وزان پس دهن شوي و بيني سه بار — متاخر بانگشت کو چک بخار
بسابه دندان پيشين بمال — که نهيست در روزه بعد از زوال
پس انگه دوم مشت آب بر روي زن — ز ريشتنکه ملوي سر تا ذقن
وکرد ستها راز مرفق بشوي — ز تسبيح و ذکر انچه دانې بگوي
وکر مسح سر بعد ازان مسح پاي — همينست ختمش بنام خداي
کس از من نداند دربن شيوه به — نه بيني که قرتونت شد پيره
بگفتند باوه خندا انچه گفت — فرستاد پيغامش اندر نهفت
که اې زشت کردار روزې بسخن — مخست انچه گوئي بمردم بکن
شنيد اين سخن وه خداي قديم — بشوريد و گفت اي خبيث رجيم
نه مسواک در روزه گفتي خطاست — پني آدم مرده خوردن رواست
دهان کو ز ناگفتنيها نخست — بشوي اين که از خورد نيها نشست
کسي را که نام آمد اندر ميان — به نيکو ترين نام ونعتش بخوان
چو همواره گوئي که مردم خرند — مبر ظن که نامت چو مردم برند
چنان گوي سيرت بگوي اندرم — که گفتن توانې بروي اندرم
وگر شرمت از ديده ناظرست — نه اي بي بصر غيب دان حاضرست
نبايد همي شرمت از خويشتن — گر وفارغ و شرم داري زمن

مرا ستاد و را گفتم اي پير خرد | فلان يار بر من حسد ميبرد
چو من داد معني دهم در حديث | برايد بهم اندرون خبيث
شنيد اين سخن پيشواي ادب | بخندي بر او شفت و گفت اي عجب
حسودي پسندت نيايد زدوست | چو معلوم گردت که غيبت نکوست
کراو راه دوزخ گرفت از خسي | ازين راه ديگر تو در وي رسي

حکايت

کسي گفت حجاج خونخواره ايست | دلش هم چو سنگ سيه پاره ايست
نترسد همي ز آه و فرياد خلق | خدايا تو بستان ازو داد خلق
بماند بدهٔ پير و پيرينه زاو | بجوان را يکي پسند پيرانه داو
کز و داد مظلوم مسکين او | بخواهند و از ديگران کين او
تو دست ازوي و روزکارش بدار | که خود زير دستش کند روزکار
نه بيند او از و بهره مند آيدم | نه نيز از تو غيبت پسند آيدم
دو زخ بر د مد بر مي دا گناه | که پيمانه پر کرد و ديوان سياه
وگر کس بغيبت پيش ميرود | مباد اکه تنها به دوزخ رود

حکايت

شنيدم که از پار سايان يکي | بطيبت بخندديد با کودکي
وگر پار سايان خاموشت نشين | به عيبش فتادند در پوستين
باخر نماند اين حکايت نهفت | بصاحبدلي باز گفتند و گفت
مدر پرده يار شوريده حال | نه طيبت حرامست و غيبت حلال
مکن غيبت هيچکس را بيان | که روزي شود بر تو غيبت عيان

بلا خورد و روزي بمحنت کذاشت بناکام بر دشمن بجائي که داشت
شب از شرمساري وغيرت نخفت بخندید طائي دلرر و زو کفت
مریز آب روائي بر او ربکوي که دهرت بریزد بشهر اب روي

حکایت

بداند ز حق مردم نیک و بد مکو اي جوانمرد صاحب خرد
که بد مرد را خصم خود میکني و کر نیکمرد دست بد میکني
ترا هر که کوید فلان کس بدست چنان دان که در پوستین خود ست
که فعل بد انرا نماید بیان وزان فعل بد مي برایند عیان
ببد کفتن خلق چون دم زدي اکر راست کوئي سخن نام بدي

حکایت

زبان کرد شخصي بغیبت دراز بدو کفت دانندهٔ سر فراز
کهیا دکسان پیش من بد مکن مرا بدکمان در حق خود مکن
کر فتم ز تمکین او کم نبود نخواهد بجاه تواند رأفزود

حکایت

کسي کفت پنداشتم طیبت است که دزدي بسامان ترا زغیبت است
بدو کفتم اي یار آشفته هوش شکفت آمد این داستانم بکوش
بنا راستي در چه بیني بهي که بر غیبتش مرتبت مي نهي
بلي کفت دزدان تهور کنند ببازوي مردم شکم پر کنند
نه غیبت چه میخواهد آن ساده مرد که دیوان سیه کرد و چیزي نخورد

حکایت

مرا در نظامیه ادرار بود شب و روز تلقین و تکرار بود

برانه دوان رفتم از پیش زن — که در دست او جامه بهتر که من
پس از مدتي کرد بر من گذار — که میدانیم گفتمش زینهار
که من توبه کردم بدست تو بر — که گر دم فضولي نکردم دگر
کسي را نیاید چنین کار پیش — که غافل نشیند پس کار خویش
ازان شنعت این پند برداشتم — دگر دیده ناویده انگاشتم
زبان درکش ار عقل داري و هوش — چو سعدي سخن گوي ورنه خموش

حکایت

یکي پیش دانو دطائي نشست — که دیدم فلان صوفي افتاده مست
قي آلوده دستار و پیراهنش — گروهي سکان حلقه پیرامنش
چو فرخنده خوي این حکایت شنید — ز گوینده ابروي درهم کشید
زماني برآشفت وگفت اي رفیق — بکار آید امروز یار شفیق
برو زان مقام شنیعش بیار — که در شرع نهي است و در خرقه عار
به پشتش درآور چو مردان که مست — عنان سلامت ندارد بدست
نیوشنده شد زین سخن تنگدل — بفکرت فرو رفت چون خر بگل
نه زهره که فرمان نگیرد بگوش — نه یارا که مست اندر آرد بدوش
زماني به پیچید و درمان ندید — ره سر کشیدن زفرمان ندید
میان بست وبي اختیارش بدوش — در آورد و خلقي برو گام جوش
یکي طعنه میزد که درویش بین — زهي پارسایان پاکیزه دین
مرقع بسیکي گرو کرده اند — یکي صوفیان بین که مي خورده اند
که این سرکرانست وآن نیم مست — اشارت کنان این وآن را بدست
بگردون برازجور دشمن خروش — به از شنعت خلق وجوش عوام

بالاخورد

حکایت

اگر گوش دارد خداوند هوش — سخنهای پیران خوش آید بگوش
سفر کرده بودم ز بیت الحرام — در ایام ناصر بدار السلام
شبی رفته بودم بکنجی فراز — بچشمم در آمد سیاهی دراز
تو گفتی که عفریت بلقیس بود — بزشتی نمودار ابلیس بود
در آغوش او دختری چون قمر — فسر وبرده دندان بلبهاش در
چنان تنگش آورده اندر کنار — که پنداری از لیل یغشی النهار
مرا امر معروف دامن گرفت — فضول آتشی کشت ودرمن گرفت
طلب کردم از پیش وپس چوب وسنگ — که ای ناخدا ترس بی نام و ننگ
بهشنیع و دشنام و آشوب وزجر — سفید از سیه فرق کردم چو فجر
بشد ان ابر ناخوش زبالای باغ — پدید آمد ان بیضه از زیر زاغ
زلاحولم ان دیو هیکل بجست — پری پیکر اندر زمن آویخت دست
که ای زرق سجادهٔ دلق پوش — سیه کار دنیاخرود ین فروش
مرا عمرها دل زکف رفته بود — برین شنخص وجان بروی آشفته بود
کنون پخته شد لقمهٔ خام من — که کرمش بدر کردی از کام من
تظلم بر آورد و فریاد خواند — که شفقت برافتاد و رحمت نماند
نماند از جوانان کسی دستگیر — که بستاندم داد از ین مرد پیر
که شرمش نیاید زپیری همی — زند دست در ستر نامحرمی
همیکرد وفریاد و دامن بچنگ — مرا مانده سردر گریبان زننگ
فرو گفت عقلم بگوش ضمیر — که از جامه بیرون روم همچو شیر
برون رفتم از جامه در دم چو شیر — که ترسیدم از زجر برنا و پیر

قفسهاي مرغان وحشي شكست — كه در بند ماند چو زندان شكست
نگهداشت بر طاق بستان سراي — يكي نامور بلبل خوش سراي
پسر صبحدم سوي بستان شتافت — جز آن مرغ بر طاق ايوان نيافت
بخنديد كاي بلبل خوش نفس — تو از كفت خوداندهٔ در قفس
ندارد كسي با تو ناگفته كار — وليكن چو گفتي دليلش بيار
چو سعدي كه چندي زبان بسته بود — ز طعن زبان آوران رسته بود
كسي گير و آرام دل در كنار — كه از صحبت خلق جويد كنار
مكن عيب خلق اي خردمند فاش — بعيب خود از خلق مشغول باش
چو باطل سرايند مكمار گوش — چو بي مستر بيني بصر را بپوش

حكايت

شنيدم كه در بزم تركان مست — مريدي دف و چنگ مطرب شكست
چو چنگش كشيدند حالي بموي — غلامان و چون دف زدندش بروي
شب از درد چوگان و سيلي نخفت — وكر روز پيرش بتعليم گفت
نخواهي كه باشي چو دف روي ريش — چو چنگ اي برادر سر انداز پيش

حكايت

دو كس كرد ويدند و آشوب و جنگ — پراكنده نعلين و پرنده سنگ
يكي فتنه ديد از طرف بر شكست — يكي در ميان آمد و سر شكست
كسي خوشتر از خويشتن دار نيست — كه با خوب و زشت كسش كار نيست
ترا ديده در سر نهادند و گوش — دهان جاي گفتار و دل جاي هوش
مگر باز داني نشيب از فراز — نگوئي كه اين كوتهست آن دراز

ولیکن چو پیدا شود راز مرد | بکوشش نشاید نهان باز کرد
مقام سر سلطان چه نیکو نهفت | که تا کار دبر سر نبودش نکفت
بهایم خموشند و کویا بشر | پراکنده کویی از بهایم بتر
چو مردم سخن کویی باید بهوش | وگرنه شدن چون بهایم خموش
بنطق است وعقل آدمی زاده فاش | چو طوطی سخن کویی نادان مباش
بنطق آدمی بهتر است از دواب | وواب از توبه کر نکویی صواب

حکایت

یکی ناسزا کفت در وقت جنگ | کریبان کرفتند و بر انجمک
قفاخورد وکریان و عریان نشست | جهان دیده کفتش ای خودپرست
چو غنچه کرت بسته بودی دهن | دریده ندیدی چو کل پیرهن
سرا سیمه کوید سخن پر کزاف | چو طنبور بیمغز و بسیار لاف
نه بینی که آتش زبانست و بس | بابی توان کشتنش در نفس
اکر هست مرد از هنر بهره ور | هنر خود بکوید نه صاحب هنر
اکر مشک خالص تو داری مکوی | که کر هست خود فاش کردد بهوی
بسو کند کفتن که زر معتبر بیست | چه حاجت محک خود بکوید که چیست
بکویند ازین حرف کیران هزار | که سعدی نه اهلست و آمیزکار
روا باشد ار پوستینم درند | که طاقت ندارم که مغزم برند

حکایت

عضد را پسر سخت رنجور بود | شکیب از تنها و پدر دور بود
یکی پارسا کفتش از روی پند | که بکذار مرغان وحشی ز بند
چو عاقل بدو عادل و حق پذیر | قبول آمدش آن نصیحت ز پیر

مگو انکه کس بر ملا او فتد سخنگو ازان در بلا او فتد
بد احمقان نادان چه خوش گفت زن بدانش سخن گوي يا دم مزن
مگو انچه طاقت نداري شنود که جو کشته کندم نخواهي درود
چو دشنام گوئي دعا نشنوي بجز کشتهٔ خويش مي ندروي
چه نيکو زدست اين مثل برهمن بود حرمت هر کس از خويشتن
نبايد که بسيار بازي کني که مر قيمت خويش را بشکني
وگر تند باشي بيکبار و تيز جهان از تو گيرند راه گريز
نه کوتاه دستي و بيچار گي نه زجر و تطاول بيکبار گي

حکايت

يکي خوب خلق و خلق پوش بود که در مصر يکچند خاموش بود
خردمند مردم ز نزديک و دور بکردش چو پروانه جويان نور
تفکر شبي با دل خويش کرد که پوشيده زير زبانست مرد
اگر همچنين سر بخود در برم چه دانند مردم که دانشورم
منحن گفت ودشمن بدانست ودوست که در مصر نادان ترازوي هم اوست
حضورش پريشان شد وکار زشت سفر کرد و بر طاق مسجد نوشت
در آئينه گر خويشتن ديد مي به بي دانشي پرده ندريد مي
چنين زشت ازان پرده برداشتم که خود را نيکو روي پنداشتم
گهم آواز را باشد آوازه تيز چو گفتي و رونق نماندت گريز
ترا خامشي اي خداوند هوش وقارست و نااهل را پرده پوش
اگر عالمي هيبت خود مبر وگر جاهلي پردهٔ خود مدر
تو سر دل خويش منماي زود که هر که که خواهي تواني نمود

ولیکن

کم آو از هر گز نه بیني خنجل جوي مشک بهتر که یکتو وه گل
خذر کن ز مردان ده مرده کوي جو دانایکي کوي و پرورده کوي
صد انداختي تیر و هر صد خطاست اگرهوشمندي یک انداز راست
چرا کوید ان چیز در خفیه مرو که گر فاش گردو شود روي زرو
مکن پیش دیوار غیبت بسي بود کز پسش گوش دارد کسي
درون دلت شهر بندست راز نگر تا نه بندد در شهر باز
ازان مرد دانا دهن دوختست که بیند که شمع از زبان سوختست

حکایت

نکش با غلامان یکي راز گفت که این را نباید بکس باز گفت
نگر گشت ظاهر از ایشان حدیث بگفتا که اي جاهلان خبیث
بیک لحظه شد منتشر در جهان بیک مسالم آغاز دل بر زبان
بفرمود جلاد را بید ریغ که بردار سرهاي اینان به تیغ
یکي زانمیان گفت وز نهار خواست مکش بندگان کین گناه از تو خواست
تو اول نبستي که سر چشمه بود چو سیلاب شد بیش بستن چه سود
نو پیدا مکن راز دل با کسي که او خود نگوید بر هر کسي
جواهر بگنجینه داران سپار ولي راز با خویشتن پاس دار
سخن تا نگفتي بر دوست هست چو گفته شود یابد او بر تو دست
سخن دیو بندیست در چاه دل بپالاي کام و دهانش مهل
توان باز دادن ره نره دیو ولي باز نتوان گرفتن بریو
تو داني که چون دیو رفت از قفس نیاید بلاحول کس باز پس
یکي طفل بردار از رخش بند نیاید بصدر ستم اندر کمند

عنان باز پیچان نفس ای حرام — بمردی ز رستم گذشتند و سام
تو خود را چو کودک ادب کن بچوب — بکر ز کران مغز دشمن بکوب
کس از چون تو دشمن ندارد دغی — که با خویشتن بر نیاید همی
وجود تو شهریست بر نیک و بد — تو سلطان و دستور دانا خرد
همانا که دونان کردن فراز — درین شهر گیرند سودای آز
رضا و ورع نیکنامان خرد — هوا و هوس رهزن و کیسه بر
چو سلطان عنایت کند بابدان — کجا ماند آسایش بخردان
ترا شهوت و حرص و کین و حسد — چو خون در رگانست و جان در جسد
گرین دشمنان تربیت یافتند — سر از حکم و رای تو بر تافتند
هوا و هوس را نماند ستیز — چو بینند سر پنجه عقل تیز
رئیسی که دشمن سیاست نکرد — هم از دست دشمن ریاست نکرد
چه حاجت درین باب گفتن بسی — که حرفی بس از کار بشنود کسی

حکایت

اگر پای در دامن آری چو کوه — سرت ز آسمان بگذرد از شکوه
زبان در کش ای مرد بسیار دان — که فردا قلم نیست بر بی زبان
صدف وار گوهر شناسان راز — دهان جز بلولو نکردند باز
فراوان سخن باشد آکنده گوش — نصیحت نگیرد مگر در خموش
چو خواهی که گویی نفس در نفس — حلاوت نیابی ز گفتار کس
نباید سخن گفت ناساخته — نشاید بریدن نیندا خته
تامل کنان در خطا و صواب — به از زلل خایان حاضر جواب
کمالست در نفس انسان سخن — نو خود را بگفتار ناقص مکن

زشوخي و مردم خراشيدنش فرج ويد در سر تراشيدنش
بموسي کهن عمر کوته اميد سرش کرده چون دست موسي سفيد
زسر تيزي ان آهنين دل که بود بعيب پريرخ زبان برکشود
بموئي که کرد از نکوئيش کم نهادند حالي سرش در شکم
چو چنگ از خجالت سر خوبروي نگون سار در پيشش افتاده موي
بکي را که خاطر برو رفته بود چو چشمان دلبندش آشفته بود
بکي گفت جور آزمودي و درد دگر کرد سودائي باطل مکرد
زمهرش بکردان چو پروانه پشت که مقراض شمع جمالش بکشت
برآمد خروشش از هوادار چست که تردامنانرا بود عهد سست
پسر خوش منش باید و خوبروي پدر کو بجهاش بيند از موي
مراجان بمهرش برآميختست نه خاطر بموئي در آويختست
چوروي نکو داري انده مخور که موي ار بيفتد بروييد دگر
نه پيوسته رز خوشهٔ تر دهد کهي برگ ريزد کهي بر دهد
بزرگان چو خود در حجاب اوفتند چه بود ار چو اخگر باب او فتند
برون آيد از زير ابر آفتاب بتدريج و اخگر بميرد در آب
زظلمت مترس اي پسنديده خوي که ممکن بود آبحيوان در روي
نه کيتي پس از جنبش آرام يافت نه سعدي سفر کرد تا کام يافت
دل از بيمرادي بفکرت مسوز شب آبستن است اي برادر بروز

باب هفتم در بيان عالم تربيت

سخن در صلاحست و تدبير و خوي نه در اسب و ناورد و چوگان و کوي
نوبا دشمن نفس نامخانهٔ چه در بند پيکار بيگانهٔ

چو بشنید عابد بخندید و گفت چرا نیم نانی نخورد و نخفت.
ندانست قارون دنیاپرست که گنج سلامت بگنجی اندرست

حکایت

کمالست در نفس مردکریم گرش زر نباشد چه نقصان و سیم
مپندار کز سفله قارون شود که طبع لئیمش دگرگون شود
اگر در نیابد کرم پیشه نان نهادش تو انگر بود همچنان
سخاوت زمینست و سرمایه زرع بذه کاصل خالی نماند ز فرع
خدائی که از خاک مردم کند عجب داری ار مردمی کم کند
ز نعمت نهادن باندی مجوی که ناخوش کند آب استاده بوی
به بخشندگی کوش کاب روان بسیاش مدد میرسد هر زمان
گر از جاه و دولت بیفتد لئیم وگر پاره ناودر شود مستقیم
وگر قیمتی گوهری غم مدار که ضایع نگردانداد روزگار
گلوخ ار چه افتاده باشد براه نه بینی که در روی کند کس نگاه
وگر خورده زر زر دندان گاز بیفتد بشمعش بجویند باز
بدر میکنند ابکیسه ز سنگ کجا ماند آئینه در زیر زنگ
هنر باید و فضل و دین و کمال که کاه آید و کهربود جاه و مال

حکایت

شنیدم ز پیران شیرین سخن که بود اندر ان شهر پیری کهن
بسی دیده باشی ز دوران دهر سر آورده عمری ز تاریخ عمر
درخت کهن میوهٔ تازه داشت که شهر از نکوئی پر آوازه داشت
عجب از زخدان ان دلفریب که هرگز نبودست بر سرو سیب

بخسپند شب روستائي و جفت — بدو قتي که سلطان در ايوان بخفت
چو سيلاب خواب آمد و هر دو برد — چه بر تخت سلطان چه بر دشت کرد
اگر پادشاهست و گر پينه دوز — چو خسپند کردد شب هردو روز
چو بيني تو لنگر سر از کبر مست — برو شکر يزدان کن اي تنگدست
مداري بجمدالله آن دست رس — که برخيزد از دست آزار کس

حکايت

شنيدم که صاحبدلي نيکمرد — يکي خانه بر قامت خويش کرد
کسي گفت ميدانمت دست رس — کزين خانه بهتر کني گفت بس
چه ميخواهم از طارم افراشتن — هم اينم بس از بهر بگذاشتن
مکن خانه برروي سيل اي غلام — که کس را نگشت اين عمارت تمام
نه از معرفت باشد و عقل ورای — که بر ره کند کاروانې سرای

حکايت

يکي سلطنت ران و صاحب شکوه — فرو خواست رفت آفتابش بکوه
بشيخي دران بقعه کشور گذاشت — که دور دوده قايم مقامي نداشت
چو خلوت نشين کوس دولت شنيد — دگر ذوق در کنج خلوت ند يد
چپ و راست لشکر کشيدن گرفت — دل پر دلان زور ميدن گرفت
چنان سخت بازو شد و تيز چنگ — که با جنگ جويان طلب کرد جنگ
ز قومي پراکنده خلقي بکشت — دگر جمع کشتند و هم راي و پشت
چنان در حصارش گرفتند تنگ — که عاجز شد از تير باران و جنگ
بر نيکمردي فرستاد کس — که صعبم فرو مانده فرياد رس
بهمت مدد کن که شمشير و تير — نه در هر وغائي بود دستگير

برون جست و خون از تنش میچکید | همیگفت و از هول جان میدوید
که کرجستم از دست این تیر زن | من و موش و ویرانهٔ پیر زن
نیرزد عسل جان من سنخت نیش | قناعت نکوتر بدو شاب خویش
خداوند ازان بنده خورسند نیست | که راضی بقسم خداوند نیست

حکایت

یکی طفل دندان برآورده بود | پدر سر بفکرت فرو برده بود
که من نان و برگ از کجا آرمش | مروت نباشد که بگذارمش
چو بیچاره گفت این سخن پیش جفت | نگر تا زن او را چه مردانه گفت
مخور هول ابلیس تا جان دهد | همانکس که دندان دهد نان دهد
تو اناست آخر خداوند روز | که روزی رساند توچندین مسوز
نگارندهٔ کودک اندر شکم | نویسندهٔ عمر و روزیست هم
خداوند کاری که عبدی خرید | بدارد فکیف آنکه عبد افرید
ترا نیست آن تکیه بر کردکار | که مماوک را بر خداوندکار

حکایت

شنیدم که در روزکار قدیم | شدی سنگ در دست ابدال سیم
مپندار این قول معقول نیست | چو قانع شدی سنگ و سیمت یکیست
چو طفل اندرون دارد از حرص پاک | چه مشت زرش پیش همت چه خاک
خبر ده بدرویش سلطان پرست | که سلطان زدرویش مسکین ترست
گدا را کند یکدرم سیم سیر | فریدون بملک عجم نیم سیر
نگهبانی ملک و دولت بلاست | گدا پادشاهست و نامش گداست
گدائی که بر خاطرش بند نیست | به از پادشاهی که خورسند نیست

بخسپند

بگفت ان خردمند نیکو سرشت جوابي که بر دیده باید نوشت
ترا صبر بر من نباشد مگر ولیکن مرا باشد از نیشکر
حلاوت نباشد شکر در نیش که باشد تقاضاي تلخ از پیش

حکایت

یکي راز مردان روشن ضمیر امیر ختن داد طاقي حریر
بپوشید و بوسید انجا زمین که بر شاه عالم هزار آفرین
زشادي چوکلبرک خندان بشکفت پس انگاه دستش ببوسید و گفت
چه خوبست تشریف شاه ختن وزان خوبتر ژنده‌ٔ خویشتن
کرآزاده‌ٔ برزمین خسپ و بس مکن بهر قالي زمین بوس کس

حکایت

یکي نان خورش جز پیازي نداشت چودیگر کسان برگ وسازي نداشت
پراکنده‌ٔ کفتش اي خاکسار برو طبخي از خوان یغما بیار
مخواه ومدار ازکس اي خواجه باک که مقطوع روزي بود وشرمناک
قبا بست وچابک نوررزید دست قبایش دریدند و دستش شکست
شنیدم که میگفت و خون میگریست که مر خویشتن کرده را چاره چیست
بلاجوي باشد گرفتار آز من وخانه من بعد نان و پیاز
جویني که از سعي بازو خورم به از میده بر خوان اهل کرم
چه دلتنگ خفت ان فرومایه دوش که بر سفره‌ٔ دیگران داشت کوش

حکایت

یکي گربه در خانه زال بود که بر گشته ایام و بد حال بود
دوان شد بمهمانسراي امیر غلامان سلطان زدندش به تیر

تنی چند دزد خرقهٔ راستان — گذشتیم بر طرف خرمستان
یکی زان میان معدهٔ انبار بود — بسی خوار بد زانکه پرخوار بود
میان بست مسکین شد بردرخت — وزانجا بکردن در افتاد و سخت
زمیس وده آمد که این را که کشت — بگفتم زن پانک برنامدار نشت
شکم دامن اندر کشید شش زشاخ — بود تنگدل رود دکان فراخ
نه هر بار خرنا توان خورد و برد — که افتد که ناکه شود خورد و مرد
شکم بند دستست و زنجیر پای — شکم بنده کمتر پرستد خدای
سر از سر شکم شد ملخ لاجرم — بپایش کشد مور کو چک شکم
برو اندرونی بدیبت آر پاک — شکم پر نخواهد شد الا بخاک

حکایت

شکم صوفی را زبون کرد و فرج — دو دینار بر هر دو آن کرد خرج
یکی کفنش از دوستان در نهفت — چه کردی بدین هر دو دادی بسماد گفت
بدینار دی از پشت راندم نشاط — بدیگر شکم را کشیدم بساط
فرو ماندیکی کردم و بلهبی — که این پر نگشت و نشد آن تهی
عدا کر لطیفست و گر سرسری — چو دیرت بدست اوفتد خوش خوری
سر انکه ببالین نهد هوشمند — که خوابش بقهر آورد در کمند
مجال سخن تا نیابی مگوی — چو میدان نه بینی نگهدار کوی
مکن در منه تا توانی قدم — زاندازه بیرون و زاندازه کم

حکایت

یکی نیشکر داشت بر طبقری — چپ و راست کردند بر مشتری
بصاحبدلی گفت دهقان دهی — که بستان و چون دست یابی بده
بگفت

طمع آب روي تو و افر بريخت | براي جوي دامني در بريخت
چو سيراب خواهي نشد از آب جوي | چرا در يزي از بهر برق آب روي
مگر كز تنعم بشكيبا شوي | وگر نه ضرورت بدر ها شوي
برو خواجه كو تاه كن دست آز | چه مي بايدت آستين دراز
كسي نيك بيند بچشم طمع | ننايد بكس عيب و چاكر نوشت
تو قمع بر اندازي از هر مجلست | بران از خودش تا نراند كسست

حكايت

يكي راتب آمد ز صاحب دلان | يكي گفت شكر بخواه از فلان
بگفت اي پسر تلخي مردنم | به از جور روي ترشش بردنم
شكر عاقل از دست انكس نخورد | كه روي از تكبر بر و سر كه كرد
مرو نوربي هر چه دل خواهدت | كه تمكين تن نورا جان كاهدت
كسي مرد را نفس اماره خوار | اگر هوشمندي عزيزش مدار
اگر هر چه خواهد مرادت خوري | ز دوران بسي نامرادي بري
تنور شكم دم بدم تافتن | مصيبت بود روز نايافتن
به تنگي نريزد ترا روي رنگ | چو وقت فراخي كني روزه تنگ
كشد مرد پرخواره بار شكم | وگر در نيابد كشد بار غم
شكم بنده بسيار بيني خجل | شكم پيش من تنگ بهتر كه دل
زاندازه بيرون مرو پيش زن | نه ديوانه تيغ بر خود مزن
به بي رغبتي شهوت انگيختن | بر غبت بود خون خود ريختن

حكايت

من از بصره آورده ام پس عجب | حديثي كه شيرين تر ست از رطب

چو دوزخ کہ سیرش کنند از وعید — وگر بانگ دارد کہ ہل من مزید

ہمی میسزدت عنبسی از لاغری — تو در بند آنی کہ خر پروری

بدین ای فرومایہ دانا مخر — چو خر را بانجیل عیسی مخر

مگر می نہ بینی کہ دد را مدام — نہ نہ انداخت جز حرص خوردن بدام

پلنگی کہ گردن کشد بر وحوش — بدام افتد از بہر خوردن چو موش

چو موش اندکی نان و پنیرش خوری — بدامش در افتی و تیرش خوری

حکایت

مر ایلحاجی را شانۂ عاج داد — کہ رحمت بر اخلاق حجاج باد

شنیدم کہ باری سکم خوانده بود — کہ از من بنوعی دلش مانده بود

بتندی ختم شانہ کاین استخوان — نمی بایدم و یکرم سنگ مخوان

مپندار چون سر کہ خود خورم — کہ جور خداوند حلوا برم

قناعت کن ای نفس نبراند کی — کہ سلطان و درویش بینی یکی

چرا پیشش خسرو بحاجت روی — چو یکسو نہادی طمع خسروی

وگر خود پرستی شکم طبلہ کن — در خانۂ این و آن قبلہ کن

حکایت

یکی پر طمع پیش خوارزم شاہ — شنیدم کہ شد با مداد ای بگاہ

چو دیدش بخدمت دوتا کشت و راست — وگر روی بر خاک مالید و خاست

پسر گفتش ای بابک نامجوی — یکی مشکلم را جوابی بگوی

نگفتی کہ قبلہ است خاک حجاز — چرا کردی امروز ازین سو نماز

مشو تابع نفس شہوت پرست — کہ ہر ساعتش قبلۂ دیگر است

قناعت سرافرازد ای مرد ہوش — سر پر طمع بر نیاید ز دوش

طمع

قناعت تو نکرد کشد مرد را خبر کن حریص جهان گرد را
مسکو فی بدست آورای بی ثبات که برسنگ گردان نروید نبات
مپرور تن ار مردمی داشتی که او را چو میپروری میکشی
خرد مند مردم نپرورند که تن پروران از نپرلاغرند
کسی سیرت آدمی کوشش کرد که اول سگ نفس خاموش کرد
خور و خواب تنها طریق دد ست برین بودن آئین نابخردست
خنک نیکبختی که در کوشهٔ بدست آرد از معرفت توشهٔ
بر آنان که شد سر حق آشکار نگردند باطل بر ان اختیار
ولیکن چو ظلمت نداند ز نور چه دیدار دیوش چه رخسار حور
تو خود را ازان در چه انداختی که چه راز ره باز نشناختی
بر اوج فلک چون پرد جره باز که بر شهپرش بستهٔ سنگ آز
کرشن دامن از چنگ شهوت رها کنی رفت تا صدرة المنتها
کسی کوکم از عادت خویش خورد بتدریج خود را ملک خوی کرد
کجا شیر وحشی رسد در ملک نشاید پریدن ز پر می تا فلک
نخست آدمی سیرتی پیشه کن پس انگه ملک خوئی اندیشه کن
نو برگرهٔ قوسنی بد کهر نگر تا نپیچد ز حکم تو سر
که گر پا لهنگ از کفت در کسنجیت تن خویشتن خست و خون توریخت
بماند ازه خوار زاد اگر مردمی چنین پرشکم آدمی یا خمی
درون جای قوتست و ذکر و نفس تو پنداری از بهر نانست و بس
ندارند تن پروران آگهی که پر معده باشد ز حکمت تهی
دو چشم و شکم پر نگردد بهیچ تهی بهتر این روزنهٔ پیچ پیچ

گرت بتیغ اخلاص در بوم نیست
ازین در کسی جز تو محروم نیست

هر آن کا فکند تخم بر روی سنگ
جوی وقت درخاش نیاید بچنگ

منه آب روئی ریا را محال
که این آب در زیر دارد وبال

چو در خفیه بد باشی و نابکار
چه سود آب ناموس در روی کار

بروی ریا خرقه سهلست دوخت
کرش باخدا در توانی فروخت

چه دانند مردم که در خانه کیست
نویسنده داند که در نامه چیست

چه وزن آورد جای ابنان باد
که میزان عدلست و دیوان داد

مرائی که چندین ورع مینمود
چو دیدند هیچش در انبان نبود

کند ابره پاکیزه تر ز آستر
که آن در حجاب است واین در نظر

بزرگان فراغ از نظر داشتند
ازان پرنیان آستر داشتند

ورا آوازه خواهی در اقلیم فاش
برون خانه کن کو درون حشو باش

ببازی نگفت این سخن بایزید
که از منکر ایمن ترم کز مرید

کسانی که سلطان و شاهنشهند
سر اسر گدایان این درگهند

طمع در گدا مرد معنی نبست
نشاید گرفتن ورا قاده دست

چوروی پرستیدنت بر خداست
اگر جبرئیلت نه بیند رواست

ترا پند سعدی بس است ای پسر
اگر گوش گیری چو پند پدر

گر امر و زگفتار ما نشنوی
مباد اگه فردا پشیمان شوی

ازین به نصیحت گری بایدت
ندانم پس از من چه پیشش آیدت

نیابی بدازوی نصیحت گری
ببر زین درخت ای برادر بری

باب ششم در قناعت

خدا را ندانست و طاعت نکرد
که بر بخت وروزی قناعت نکرد

قناعت

بدل گفت اگر لقمه چندی خورم | چه داند پدر غیب یا مادرم
چه داند که در بند حق نیستی | اگر بیوضو در نماز ایستی
چو روی پسر در پدر بود و قوم | نهان خورد و پیدا بسر برد صوم
پس این پیر ازان طفل ناوان ترست | که از بهر مردم بطاعت درست
کاید درد و زحمت آن نماز | که در چشم مردم کند ناز دراز
اگر جز بحق میرود جاده ات | در آتش فشانند سجاده ات

حکایت

سیه کاری از نرد بانی فتاد | شنیدم که هم در نفس جان بداد
پسر چند روزی گریستن گرفت | وگر با حریفان نشستن گرفت
بخواب اندرش دید و پرسید حال | که چون رستی از حشر و نشر و سوال
بگفت ای پسر قصه برمن مخوان | بد و زخ فتادم من از نرد بان
نکو سیرت و بیتکلف برون | به از پارسائی خراب اندرون
بنزدیک من شبرو راه زن | به از فاسق پارسا پیرهن
یکی هست در خلق رنج آزمای | چه مزدش دهد در قیامت خدای
زمرای پسر چشم اجرت مدار | چو در خانهٔ زید باشی بکار
نگویم تو اندر سیدن بدوست | وزین ره جز آنکس گرویش دروست
ره راست رو تا بمنزل رسی | تو بر رهٔ زین قبل واپسی
چو کاوی که عصار چشمش ببست | روان تا شب و شب همانجا که هست
کسی کو بتابد ز محراب روی | بگفرش کواهی دهد اهل کوی
نوهم پشت در قبلهٔ در نماز | کرت در خدا نیست روی نیاز
درختی که بینخش بود برقرار | بهر روز کروزی شود سایه دار

حکایت

عبادت باخلاص نیت نکوست وگرنه چه آید ز بیمغز پوست
چه زنار مغ بر میانت چه دلق که در پوشی از بهر پندار خلق
مکن گفتمت مردی خویش فاش چو مردی نمودی مخنث مباش
به اندازهٔ بود باید نمود خجالت نبرد انکه ننمود و بود
که چون عاریت برکند از سرش بماند کهن جامهٔ در برش
اگر کوتهی پای چوبین مبند که در چشم طفلان نمائی بلند
وگر نقره اندوده باشد نحاس توان خرج کردن برناشناس
مزن جان من آب زر بر پشیز که صراف دانا نگیرد بچیز
زراندود کانرا برآتش برند پدید آید انکه مس یا زرند

حکایت

ندانی که بابای کوهی چه گفت بمردی که ناموس را شب نخفت
برو جان بابا در اخلاص پیچ که نتوانی از خلق بر بست هیچ
کسانی که فعلت پسندیده اند هنوز از تو نقش برون دیده اند
چه قدر آورد بندهٔ حور و پس که زیر قبا دارد اندام بیس
نشاید بدستان شدن در بهشت که بازت رود چادر از روی زشت

حکایت

شنیدم که نابالغی روزه داشت بصد محنت آورد روزی بچاشت
بکتابش ان روز سابق نبرد بزرگ آمدش طاعت از طفل خورد
پدر دیده بوسید و مادر سرش فشاندند بادام و زر بر سرش
چو بروی گذر کرد یک نیمه روز فتاد اندرو آتش معده سوز

بدل گفت

ندانست ازان دانه برخوردنش که دهر افکند دام در کردنش
نه آبستن در نو هر صدف نه هر تیر شاطر زند بر هدف
زغن گفت ازین دانه دیدن چه سود چو بینائي دام خصمت نبود
شنیدم که میگفت کردن بلند نباشد حذر با قدر سودمند
بخون کسي چون اجل بر دست قضا چشم باریک بینش ببست
در آبي که پیدا ندارد کنار غرور شناور نیاید بکار

حکایت

چه خوش گفت شاگرد منسوج باف چو عنقا بر آورد بیل و زراف
مرا صورتي بر نیاید ز دست که نقاشش معلم ز بالا نبست
کرت صورتي حال بدیا نکوست نگارندهٔ دست تقدیر اوست
درین نوعي از شرک پوشیده هست که زیدم بیازرد و عمرم بخست
کرت دیده بخشد خداوند امر نه بیني دگر صورت زید و عمرو
نپندارم ار بنده دم در کشد خدایش بروزي قلم در کشد
جهان آفرینت کشایش دهاد که کروي به بندد که داند کشاد

حکایت

شتر بچه با مادر خویش گفت پس از رفتن آخر زماني بخفت
بگفت ار بدست منستي مهار ندیدي کسم بار کش در قطار
خدا کشتي انجا که خواهد برد وگرنه خدا جامه بر تن درد
مکن سغد یا دیده بر دست کس که بخشنده پروردگارست و بس
اگر حق پرستي ز دریا بست که کروي بر اند نخواند کست
کرو تا جدا زت کند سر برار وگرنه سر نا امیدي بخار

گدا نرا زر و سیم و ملک ست ورخت — چرا همچو ایشان نه نیاخت

برا و ده و صافی دل و صوف پوش — چو طبل از تهی کاه خالی خروش

که من دست قدرت ندارم بهیچ — بسر پنجه دست قضا بر مپیچ

نداوند در دست کس اختیار — که تا من کنم خویش را بختیار

حکایت

یکی پیر در ویش در خاک کبش — نکو گفت با همسر زشت خویش

چو دست قضا زشت رویت سرشت — میندا ز نکو نه بر روی زشت

که حاصل کند نیکبختی بزور — بسر مه که بینا کند چشم کور

نیاید نیکوکاری از بدرگان — نحالست مرد انکی از سگان

همه فیلسوفان یونان و روم — ندانند گرد انکبین از زقوم

توان پاک کردن ز زنگ آینه — ولیکن نیاید ز سنگ آینه

زوحشی نیاید که مردم شود — بسعی اندر و تربیت کم شود

بکوشش نروید گل از شاخ بید — نه ز نکی بکرما به کرد سفید

چو رد می نگردد خدنگ قضا — سپر نیست مر بنده را جز رضا

همچنین

چنین گفت پیش زغن کرگسی — که نبود زمن دور بین تر کسی

زغن گفت ازین در نشاید گذشت — بیا تا چه بینی در اطراف دشت

شنیدم که مقداریکروزه راه — بکرد از بلندی به پستی نگاه

چنین گفت دیدم کرت باور ست — که یکدانه گندم بهامون درست

زغن را نماند از تعجب شکیب — ز بالا نهاد سر در نشیب

چو کرکس بر دانه آمد فراز — به پیچید در پاش بندی دراز

ندانست

که این دفع چوب از سر و کوش خویش نیارست تا ناتوان مرد ویش

کنون دفع چشم بد از کشت زار چکو نه کشد ان توقع مدار

چه داند طبیب از کسي رنج برد که بیچاره خود خواهد از رنج مرد

حکایت

شنیدم که دیناري از مفلسي بیفتاد و مسکین بجستش بسي

باخر سر ناامیدي بتافت کسي دیگرش ناطلب کرده یافت

بد بختي و نیک بختي قلم بر فتست و ما بینجبر در شکم

نه روزي بسر پنجکي مینخورند که سر پنجکان تنگ روزي ترند

بسا چاره دان کو بسختي بمرد که بیچاره کوي سلامت ببرد

حکایت

فروکوفت پیري پسر را بچوب بگفت اي پدر بیگناهم مکوب

توان بر تو از جور مردم گریست ولي چون تو جورم کني چاره چیست

بداور خروشم اي خداوند هوش نه از دست داور بر اور خروش

حکایت

بلند اختري نام او بختیار قوي دستگه بود و سرمایه دار

بکوئي گدایان درش خانه بود زرش همچو کشتم بپیمانه بود

چو درویش بیند تونگر بناز دلش بیش سوزد بداغ نیاز

هم او را دران بقعه زر بود و مال وگر تنگدستان و برگشته حال

زني چنگ پیوست با شوي خویش شبانگه چو رفتش تهیدست پیش

گکس چون تو بد بخت درویش نیست چو زنبور سرخت جز این نیش نیست

بیاموز مردي ز همسایگان که آخر نیم قحبه را یگان

به لشکر کهش برد و بر خیمه دست — چو دزدان فونی بکردن ببست
شب از غیرت و شر مساری نخفت — سحر که بر ستاری از خیمه کفت
تو کاهن بنا ووک بد وزی و تیر — نمد پوشش را چون فنادی اسیر
نشنیدم که میکفت وخوش میکریست — ندانی که روز اجل کس نزیست
من آنم که در مشیوهٔ طعن و ضرب — بر ستم در آموزم آداب حرب
چو بازوی بخستم قوی حال بود — سطبری ببیلم نمد مینمود
کنونم که در پنجه افیون نیست — نمد پیش تیرم کم از بیل نیست
بفرمود تا اجل نیزه جوشن درد — ز پیر اهن بی اجل نکذرد
کر اد تیغ قهر اجل در قفاست — برهنه است اکر جوشنش چند لاست
وزش چرخ یاور بود بخت پشت — برهنه نشاید بناطور کشت
نه دانا بسعی از اجل جان ببرد — نه نادان بناسازخوردن بمرد

حکایت

شبی کردی از درد پهلو نخفت — طبیبی دران ناحیت بود کفت
بدین نوع کو برک زر مینخورد — عجب دارم ار شب بپایان برد
که در سینه پیکان تیر تتار — بسی بهتر از قوت ناسازکار
کر افتد بیک لقمه در معده پیچ — برآید همه عمر نادان بهیچ
قضارا طبیب اندران شب بمرد — چهل سال بکذشت و ان جان ببرد

حکایت

یکی روستائی سقط شد خرش — علم کرد بر تاک بستان سرش
جهاندیده پیری بر و برکذشت — همیکفت خندان بناطور دشت
مبند ار جان پدر کاین حمار — کند دفع چشم بد از کشت زار

که این

نه شمشیر کین آوران کند بود — که کین آوری اختر تند بود
کس از لشکر ما بیجا برون — نیامد جز آغشته خفتان بخون
چو صد دانه مجموع در خوشه‌ٔ — فتادیم هر دانه در کوشه‌ٔ
بنامردی از هم بدادیم دست — چو ماهی که با جوشن افتد بشست
کمانرا نشد ناوک اندر حریر — که کفتم بدو زندشد آن بتیر
چو طالع زماروی بر پیچ بود — سپر پیش تیر قضا هیچ بود
سعادت به بخشایش داور ست — نه بر جنگ بازوی زور آور ست
چو دولت نباشد سپهر بلند — نیاید بمرد انکی در کمند
نه سختی رسید از ضعیفی بمور — نه شیران بسر پنجه خوردند و زور
چو نتوان بر افلاک دست آختن — ضروریست با کردش ساختن
کرت زندکانی نوشتست دیر — نه مارت گزاید نه درند شیر
وکر از حیاتت نماندست بهر — چنانت کشد نوش دارو کزهر
نه رستم چو پایان روزی نخورد — شغادا زنهادش بر آورد کرد
ازین بوالعجب تر حدیثی شنو — که بی بخت کوشش نیرزد بجو

حکایت

یکی آهنین پنجه در اردبیل — همی بکذرانید بیلک ز بیل
بپرخاش جستن چو بهرام کور — کمندی به کتفش بر از خام کور
نمدپوشی آمد بجنکش فراز — جوانی جهان سوز پیکار ساز
چو دید اردبیلی نمدپاره پوش — کمان در زه آورد و زد را بکوش
به پنجاه تیر خدنکش بزد — که یکچوبه بیرون نرفت از نمد
دلاور در آمد چو دستان کرد — بخم کمندش در آورد و برد

فلک دست قوت بر و یافته — سر دست مردیش بر تافته
بدر کرده کیتي غرور از سرش — سر ناتواني بزانو برش
بدو گفتم اي سرور شیر گیر — چه فرسوده کشتي چو روباه پیر
بخندید کز روز جنگ تتر — بدر کردم آن جنگجوئي ز سر
زعین دیدم از تیره چون نیستان — کرفته چو آتش علمها نشان
بر انکیختم کردیجا چو دود — چو دولت نباشد تهور چه سود
من آنم که چون حمله آوردمي — بر مح از کف انکشتري بردمي
ولي چون نکرد اخترم یاوري — کرفتند کردم چو انکشتري
غنیمت شمردم طریق کریز — که نادان کند با قضا پنجه تیز
چه یاري کند مغفر و جوشنم — چو یاري نکرد اختر و شنم
کلید ظفر چون نباشد بدست — ببازو در فتح نتوان شکست
کرو پلنک افکن پیلتن زور — در آهن سر مرد و سم ستور
همانکه دیدیم کرد سپاه — زره جامه کردیم و مغفر کلاه
چو بر اسپ تازي برانکیختم — چو باران پلارک فرو ریختم
دو لشکر بهم بر زدند از یمین — تو کفتي زدند آسمان بر زمین
زبارندکان تیر همچون تکرک — بهرکوشه برخاست طوفان مرک
بصید هژبران پرخاش ساز — کمندارژدهاي دهن کرده باز
زمین آسمان شد زکرد کبود — چو انجم درو برق شمشیر و خود
سواران دشمن چو دریا فتیم — پیاده سپر بر سپر یافتیم
به تیر و سنان موي بشکافتیم — چو دولت نبد روي برتافتیم
چه زور آورد پنجهٔ جهد مرد — چو بازوي توفیق یاري نکرد

نه شمشیر

ندیدمش روزي که ترکش نبست ز پولاد پیکانش آتش نجست
دلاور بسر پنجهٔ کاوز ور ز هولش بشیران ورافتاده شور
بدعوي چنان ناوک انداختي عدو را دو تن از یک انداختي
چنان خاردر کل ندیدم که رفت که پیکان او در سپر ها برفت
نزد تارک جنگوي بخشت که خود و سرش را نه درهم شکست
چو کنجشک روز ملخ در نبرد چه کنجشک بودي به پیشش چه مرد
پلنگانش از زور سر پنجه زیر فرو برده چنگال در مغز شیر
گرفتي کمر بند جنگ آزماي وگر کوه بودي بکندي زجاي
زره پوش را چون تبر زین زدي گذر کردي از مرد و بر زین زدي
ندر مردي اورا نه در مردمي دوم در جهان کس نشنید آدمي
مرا یکدم از دست نگذاشتي که بار است طبعان سري داشتي
سفر ناگهم زان زمین در ربود که بیشم دران بقعه روزي نبود
قضا نقل کرد از عراقم بشام خوش آمد دران خاک پاکم مقام
مع القصه چندي ببودم مقیم به رنج و براحت بامید و بیم
دگر پر شد از شام پیمانه ام کشید آرزومندي خانه ام
قضارا چنان اتفاق اوفتاد که بازم گذر بر عراق اوفتاد
شبي سر فروشد باندیشه ام بدل بر گذشت ان هنر پیشه ام
نمک ریش دیرینه ام تازه کرد که بودم نمک خورده از دست مرد
بدیداروي در سپاهان شدم بمهرش طلبکار و خواهان شدم
چو ان دیدم از کردش دیر پیر خدنکش کمان ارغوانش زریر
چوکوهي سفیدش سر از برف موي روان آبش از برف پیري بروي

توانگه شومي پيش مردم عزيز | که مر خويشتن را نگيري بچيز
بزرگي که خود را بخردي شمرد | بدني و عقبي بزرگي ببرد
ازين خاکدان بنده پاک شد | که در پاي کمتر کسي خاک شد
الا يکه برخاک ما بگذري | بخاک عزيزان که ياد آوري
که گر خاک شد سعدي او را چه غم | که در زندگي خاک بود است هم
بپيچارگي تن فرا خاک داد | وگر کرد عالم بر آمد چو باد
بسي بر نيايد که خاکش خورد | وگر باره بادش بعالم برد
نگر تا گلستان معني شگفت | درو هيچ بلبل چنين خوش نگفت
عجب گر بميرد چنين بلبلي | که بر استخوانش نروید گلي

باب پنجم در رضا و تسليم

شبي زيت فکرت الهي سوختم | چراغ بلاغت مي افروختم
پراکنده گوئي حديثم شنيد | جزا حسنت گفتن طريقي ندید
هم از خبث نوعي دران درج کرد | که ناچار فرياد خيزد ز درد
که فکرش بليغست و رايش بلند | ولي در ره زهد و طاعات و پند
نه در خشت و گل پال و گرز گران | که ان شيوه ختمست بر ديگران
نداند که مارا سر جنگ نيست | وگر نه مجال سخن تنگ نيست
توانم که تيغ زبان بر کشم | جهاني سخن را قلم در کشم
بيا تا درين شيوه چالش کنيم | سر خصم را سنگ بالش کنيم

حکايت

مرا در سپاهان يکي يار بود | که جنگ آور و شوخ و عيار بود
بدامش بخون دست و خنجر خضاب | مر آتش دل خصم ازو چون کباب

نديدمش

اگر می بترسی ز روز شمار ازان کز تو ترسد خطا در گذار
بکن خیره بر زیر دستان ستم که دستیست بالای دست تو هم

حکایت

یکی خوب کردار و خوشخوی بود که بد سیر تا نر انکو کوی بود
بخوابش کسی دید چون در گذشت که باری حکایت کن از سر گذشت
وی انرا بخنده چو گل باز کرد چو بلبل بصوت خوش آواز کرد
که بر من نکرد ند سختی بسی که من سخت نگر فتمی بر کسی

حکایت

چنین یاد دارم که سقای نیل نگرد آب بر مصر سالی سبیل
گروهی سوی کوهساران شدند بفریاد خواهان باران شدند
گرستند از گریه جوئی روان بیاید مگر گریهٔ آسمان
بدانوند خبر برد زایشان کسی که بر خلق رنجست و سختی بسی
فرو ماند کان را دعائی بکن که مقبول را رد نباشد سخن
شنیدم که ذالنون بمدین گریخت بسی بر نیامد که باران بریخت
خبر شد بمدین پس ازروز بیست که ابر سیه دل بر ایشان گریست
سبک عزم باز آمدن کرد پیر که پر شد ز سیل بهاران غدیر
بپرسید ازو عارفی در نهفت چه حکمت درین رفتنت بود و گفت
شنیدم که بر مرغ و مور و دوان شود تنگ روزی ز فعل بدان
درین کشور اندیشه کردم بسی پریشان تر از خود ندیدم کسی
برفتم مبادا که از شر من ببندد در خیر بر انجمن
بهی باید ت لطف کن کان مهان بدیدند ی از خود بتر در جهان

بگفت انچه دانست شایسته گفت | بگل چشم خورشاید نهفت
بشنید از و شاه مردان جواب | که من بر خطا بودم او بر صواب
به از من سخن گفت دانا یکیست | که بالاتر از علم او علم نیست
گر امروز بودی خداوند جاه | نکردی خود از کبر روی نگاه
بدرگردی از بارگه حاجبش | فروکوفتندی بنا و اجبش
که من بعد بی آب روئی مکن | ادب نیست پیش بزرگان سخن
یکی را که پندار در سر بود | مپندار هرگز که حق بشنود
ز علمش ملال آید از وعظ تنگ | شقایق ز باران نروید ز سنگ
گرت در دریای فضلست خیز | بتند بیر در پای درویش ریز
نه بینی که در خاک افتاده خار | بروید گل و بشکفد چون بهار
مریز ای حکیم آستینهای در | چو می بینی از خویشتن خواجه پر
بچشم کسان در نیاید کسی | که از خود بزرگی نماید بسی
مکو تا نگویند شکرت هزار | چو خود گفتی از کس توقع مدار

حکایت

گدائی شنیدم که در تنگ نای | نهادش عمر پای بر پشت پای
ندانست درویش بیچاره کوست | که رنجیده و شمن نداند ز دوست
بر آشفت بروی که کوری مگر | بدو گفت سالار عادل عمر
نه کور م و لیکن خطا رفت کار | ندانستم از من کنه درگذار
چو منصف بزرگان دین بوده اند | که با زیردستان چنین بوده اند
فروتن بود هوشمند گزین | نهد شاخ پر میوه سر بر زمین
بنازند فردا تواضع کنان | نکون از خجالت سر سرکشان

اکرمی

ریاضت کش از بهر نام و غرور — کز طبل تهی را رود بانگ دور
همیگفت و خلقی بر او انجمن — در ایشان تفرج کنان مرد و زن
یکی خنده کردی از ان ماجرا — یکی گریه بر صبر آن پارسا
شنیدم که بگریست دانای وحش — که یارب مر این شخص را توبه بخش
اگر راست گفت ای خداوند پاک — مرا توبه ده تا نگردم هلاک
بسند آمد از عیب جوی خودم — که معلوم من کرد خوی بدم
کرانی که بدخواه گوید مرنج — وگر نیستی گو برو باد سنج
اگر ابلهی مشک را کنده گفت — تو مجموع باش او پراکنده گفت
وگر میرود در پیاز این سخن — چنین است گو کنده مغزی مکن
نکیر خرد مند روشن ضمیر — زبان بند و دشمن ز هنگامه گیر
نه آئین عقلست و رای و خرد — که دانا فریب مشعبد خورد
پس کار خویش انکه آگه نشست — زبان بداندیش بر خود ببست
تو نیکو روش باش تا بدسگال — نیابد بنقص تو گفتن مجال
چو دشوارت آید ز دشمن سخن — نگر تا چه عیبت گرفت آن مکن
چو آنکس نباشد نکوگوی من — که روشن کند عیب بر روی من
زراندود کانرا بر آتش برند — پدید آید انکه مس یا زرند

حکایت

یکی مشکلی برد پیش علی — که تا مشکلش را کند منجلی
امیر عدو بند کشور کشای — جوابش بگفت از سر علم و رای
شنیدم که شخصی در ان انجمن — بگفتا چنین نیست یا بوالحسن
نرنجید از و حیدر نامجوی — بگفت ار تو دانی ازین به بگوی

چو مسکین و بیطاقتش دید و ریش بدو داد یک نیمه از زاد خویش
شنیدم که میگفت و خوش میگریست که داند که بهتر ز ما هر دو کیست
بظاهر من امروز از و بهترم ذکر تا چه زاند قضا بر سرم
کرم پای ایمان نلغزد زجای بسر بر نهم تاج عفو خدای
وگر کسوت معرفت در برم نماند به بسیار ازین کمترم
که سنگ با همه زشت خوئی که مرد مر او را بدوزخ نخواهند برد
ره اینست سعدی که مردان راه بعزت نکردند بر خود نگاه
ازان بر ملایک شرف داشتند که خود را به از سنگ نه پنداشتند

حکایت

یکی بر بطی در بغل داشت مست بشب بر سر پارسائی شکست
چو روز آمد ان نیکمرد سلیم بر سنگ دل برد یکمشت سیم
که دوشینه معذور بودی و مست ترا او فرا بر بط و سر شکست
مرا به شد آن زخم و بر خاست بیم ترا به نخواهد شد الا به سیم
ازان دوستان خدا بر سرند که از خلق بسیار بر سر خورند

حکایت

شنیدم که در خاک وخش از مهان یکی بود در کنج خلوت نهان
مجرد و جمعی نه عارف بدلق که بیرون کند دست حاجت بخلق
سعادت کشاده دری سوی او دری دیگران بسته بر روی او
زبان اوری بتخر و سعی کرد ز شوخی ببستن نیکمرد
که زنهار ازین مکر و دستان وریو بجای سلیمان نشستن چو دیو
دمادم بشویند چون کرم روی طمع کرده در صید موشان کوی

حکایت

چه خوش گفت بهلول فرخنده خوي — چو بگذشت بر عارفي جنگجوي
که اين مدعي دوست بشناختي — به پيکار دشمن نپرداختي
که از هستي حق خبر داشتي — همه خلق را نيست پنداشتي

حکایت

شنيدم که لقمان سيه فام بود — نه تن پرور و نازک اندام بود
يکي بندهٔ خويش بنداشتش — ز بون ديد و در کار کل داشتش
جفا ويد و با جور و قهرش بساخت — بسالي سرائي زبهرش بساخت
چو پيشش آمد شش بندهٔ رفته باز — ز لقمانش آمد نهيبي فراز
بپايش در افتاد و پوزش نمود — بخنديد لقمان که پوزش چه سود
بسالي ز جورت جگر خون کنم — بيک ساعت از دل بدر چون کنم
ولي هم ببخشايم اي نيکمرد — که سودِ تو مارا زيا ني نکرد
تو آباد کردي شبستانِ خويش — مرا حکمت و معرفت گشت بيش
غلا ميست در خيلم اي نيکبخت — که فرمايمش و قتها کارِ سخت
دگره نيازارمش سخت دل — چو ياد آيدم سختئ کارِ کل
هر انکس که جور بزرگان نبرد — نسوزد دلش بر ضعيفان خورد
گر از حاکمان سختت آيد سخن — تو بر زيردستان درشتي مکن

حکايت

شنيدم که در دشت صنعان جنيد — سگي ديد بر کنده دندان زصيد
ز نيروي بر پنجهٔ شير گير — فرو مانده عاجز چو روباه پير
پس از عزم آهو گرفتن به پي — لگد خورده از کوسفندان حي

کلوخي د و بالاي هم سر نهم | يکي پاي بر دوش ديگر نهم
بچند انکه در دست افتد بساز | ازان به که کردي تهيدست باز
بدلداري و چاپلوسي و فن | کشيدش سوي خانهٔ خويشتن
جوانمرد شب روفراداشت دوش | بکتفش برآمد خداوند هوش
بغلطاق و دستار و رختي که داشت | ز بالابدامان او در گذاشت
پسي عذر خواهي نمودش که زود | گريزان شو و جان ببر اميجود
وز انجا برآور خروشا که دزد | ثواب اي جوانان و ياري و مژد
بدر جست از آشوب و دزد دغل | و وان جامهٔ پارسا در بغل
دل آسوده شد مرد نيک اعتقاد | که سر کشتهٔ را برآمد مراد
خبيثي که بر کس ترحم نکرد | ببخشود بر وي دل نيک مرد
عجب نبود از سيرت بخردان | که نيکي کنند از کرم با بدان
دراقبال نيکان بدان ميرسند | اگرچه بدان اهل نيکي نيند

حکايت

يکي را چو سعدي دل ساده بود | که با ساده روئي در افتاده بود
جفا بر وي از دشمن سخت کوي | ز چوگان سختي بجستي چو گوي
ز کس چين در ابرو نيندا ختي | ز بازي به تندي نپرداختي
يکي گفتش آخر ترا ننگ نيست | خبر زينهمه سيلي و سنگ نيست
تن خويش را بيخرد دونان کنند | ز دشمن تحمل ز بونان کنند
چه خوش گفت شيداي شوريده سر | جوابي که شايد نوشتن بزر
دلم خانهٔ مهر يارست و بس | ازو مي نگنجد در و کين کس

حکايت

نه پنداري اي ديدهٔ روشنم — که ايدون سيک آواز کرد آن منم
چو ديدم که بيچاره کي ميخرد — نهادم ز سر کبر و راي و خرد
چو سگ بر درش بانگ کردم بسي — که مسکين تر از سگ ندیدم کسي
چو خواهي که در قدر والا رسي — ز شيب تواضع ببالا رسي
دران حضرت ايشان کرفتند صدر — که خود را فرو تر نهاد ند قدر
چو سيل اندر آمد بهول و نهيب — فتاد از بلندي بسر در نشيب
چو شبنم بيفتاد مسکين و خورد — بمهر اسمانش بعيوق برد

حکايت

عزيزي در اقصاي تبريز بود — که همواره بيدار و شبخيز بود
شبي ديد جاي که دزدي کمند — به پيچيد و بر طرف بامي فکند
کسي را خبر کرد و آشوب خاست — ز هر جانبي مرد با چوب خواست
چو نامردم آواز مردم شنيد — ميان خطر جاي بودن ندید
نهيبي ازان کير و دار آمدش — کريزي بوقت اختيار آمدش
ز رحمت دل پارسا موم شد — که آن دزد بيچاره محروم شد
بتاريکي از دي فراز آمدش — ز راه دکر پيش باز آمدش
که يارا مرو کاشنائي توام — بمر دلنکي خاک پائي توام
ندیدم بمردانکي جاي کس — که جنک آوري برد و نوعست و بس
يکي پيش خصم آمدن مردوار — دويم جان بدر بردن از کار زار
بدين هر دو خصلت غلام توام — چه نامي که مولاي نام توام
کرت راي باشد بحکم کرم — بجائي که مبد اعمت ره برم
سرائيست کوتاه و در بسته سخت — نه پندارم انجا خداوند رخت

بر آمد طنین مگس با مداد — که در چنبر عنکبوتی فتاد

همه ضعف و خاموشیش کید بود — مگس قند پنداشتش قید بود

نگه کرد شیخ از سر اعتبار — که ای پای بند طمع پای دار

نهر جا شکر باشد و شهد و قند — که در کوشها دام بازست و بند

یکی گفت ازان حلقهٔ اهل رای — عجب دارم ای مرد راه خدای

مگس را تو چون فهم کردی خروش — که ما را بدشواری آمد بگوش

تو کاکاه کردی ببانگ مگس — نشاید اصم خواندت زین سپس

تبسم کنان گفتش ای تیز هوش — اصم به که گفتار باطل نیوش

کسانی که با ما بخلوت درند — مرا عیب پوشند و ثنا گسترند

چو پوشیده میدارم اخلاق دون — کند هستیم زیر و عجبم زبون

فرا می نمایم که می نشنوم — مگر کز تکلف مبسر شوم

چو کالیوه وا نشنودم اهل نشست — بگویند نیک و بدم هر چه هست

گر از بدشنیدن نیاید خوشم — ز کردار بد دامن اندر کشم

بجهل ستایش فرا چه مشو — چو حاتم اصم باش و غیبت مشنو

سعادت نجست و سعادت نیافت — که کردن ز گفتار سعدی بتافت

حکایت

ز قیرانهٔ عارف زنده پوش — یکی را نباح سگ آمد بگوش

بدل گفت بانگ سگ اینجا چراست — در آمد که درویش صالح کجاست

نشان سگ از پیش و از پس ندید — بجز عارف انجا دگر کس ندید

بجهل باز گردیدن آغاز کرد — که شرم آمدش بحث آن راز کرد

شنید از درون عارف آواز پای — همی گفت برد ز چه پای دد آی

نه پندار

بر کو شیار آمد از راه دور — دلی پر ارادت سری پر غرور
خردمند از و دیده بردوختی — یکی حرف در وی نیاموختی
چو بی بهره عزم سفر کرد باز — بدو گفت دانای کردون فراز
نوخود را گمان برده پر خرد — انائی که پر شد کر چون پرد
ز دعوی پری زان تهی میروی — تهی آی تا پر معانی شوی
زهستی تهی آی سعدی صفت — که کرد آوری خرمی معرفت

حکایت

بخشم از ملک بنده سر بتافت — بفرمود جستن کسش در نیافت
چو باز آمد از راه خشم و ستیز — بشمشیر زن گفت خونش بریز
بخون تشنه جلاد نامهربان — برون کرد دشنه چو تشنه ز بان
شنیدم که گفت از دل تنگ ریش — خدایا بحل کردمش خون خویش
که پیوسته در نعمت و ناز و کام — در اقبال او بوده ام دوستکام
مبادا که فردا بخون منش — بگیرند و خرم شود دشمنش
ملک را چو گفت وی آمد بگوش — دگر دیگ خشمش نیامد بجوش
بسی بر سرش داد و بر دیده بوسید — خداوند رایت شد و طبل و کوسید
برفق از چنین سهمگین جایگاه — رسانید و هرش بدان پایگاه
غرض زین سخن انکه گفتار نرم — چو آبست بر آتش مرد کرم
نه بینی که در معرض تیغ و تیر — بپوشند خفتان صد تو حریر
تواضع کن ای دوست با خصم تند — که نرمی کند تیغ برنده کند

حکایت

کرد می بر انند زاهل سخن — که حاتم اصم بود با دو تن

همه عمر از پشان چه دیدي خوشي | که در آخرت نیز زحمت کشي
اگر صالح انجا بدیوار باغ | بر آید بکفشش بدرم دماغ
چو مرد این سخن گفت و صالح شنید | وگر بودن انجا مصالح ندید
دمي رفت تا چشمهٔ آفتاب | زچشم خلایق فروشست خواب
دوان هردوکس را فرستاد و خواند | بهیبت نشست و بحرمت نشاند
بر ایشان ببارید باران جود | فروشستشان گرد ذل از وجود
پس از رنج سرما و باران و سیل | نشستند با ناموداران خیل
گدایان بیجا مه شب کرده روز | معطر کنان جامه بر عود سوز
یکي گفت از پشان ملک را نهان | کواي حلقه در گوش حکمت جهان
پسندیدگان در بزرگي رسند | زما بشنو کانت چه آمد پسند
بخندید درویي درویش و گفت | بچندین بیچارگان روي درهم کشم
تو هم با من از سر بنه خوي زشت | که ناسازگاري کني در بهشت
من امروز کردم در صلح باز | تو فردا مکن در بروییم فراز
چنین راه اگر مقبلي پیش گیر | شرف بایدت دست درویش گیر
بر از شاخ طوبي کسي برنداشت | که امروز تخم ارادت نکاشت
ارادت نداري سعادت مجوي | بچوگان خدمت توان برد کوي
ترا کي بود چون چراغ التهاب | که از خود پري همچو قندیل از آب
وجودي دهد روشنائي بجمع | که سوزش در سینه باشد چو شمع

حکایت

یکي در نجوم اندکي دست داشت | ولي از تکبر سر مست داشت

هنوز آنچه گفت از بدم اندکیست | از انها که من دانم از صد یکیست
ز روی کمان بر من اینها که هست | من از خود یقین میشناسم که هست
روی امسال پیوست با ما وصال | کجا داند م عیب هفتاد و سال
نه از من کسی در جهان عیب من | نداند بجز عالم الغیب من
ندیدم چنین نیک پندار کس | که پنداشت عیب من اینست و بس
بمحشر کواه گناهم کراست | ز دوزخ نترسم که کارم نیکوست
کرم عیب گوید بدانديش من | بیاکو بهر نسخه از پیش من
گمان مبر که خدا بوده اند | که آماج تیر بلا بوده اند
کلاه تکبر بیندا ختند | بتاج معانی سر افراختند
زبون باش تا پوستینت درند | که صاحبدلان بار شوخان برند
گر از خاک مردان مسیوی کنند | بسنگش ملامت گران بشکنند

حکایت

ملک صالح از پادشاهان شام | برون آمدی صبحدم با غلام
بگشتی در اطراف بازار و کوی | بر رسم عرب نیمه بر بسته روی
که صاحب نظر بود و درویش دوست | کسی کین ندانست ملک صالح اوست
دو درویش در مسجدی خفته یافت | پریشان دل و خاطر آشفته یافت
شب سر دشان دیده نا برده خواب | چو حیران تامل کنان از آفتاب
یکی زان دو میگفت با دیگری | که هم روز محشر بود داوری
که این پادشاهان گردن فراز | که در لهو و عیشند و با کام و ناز
در آیند با عاجزان در بهشت | من از کور سر بر ندارم زخشت
بهشت برین ملک و ماوای ماست | که بند غم امروز در پای ماست

که زنهار ازین گروه مان خموش
پلنگان ورند و صوف پوشش

که چون گربه زانو بدل بر نهند
و گر صیدی افتد چو سگ بر جهند

سوی مسجد آورده دکان شید
که در خانه کمتر توان یافت صید

ره کاروان شیر مردان زنند
ولی جامهٔ مردم اینان برند

سفید و سیه پاره بر دوخته
بضاعت نهاده زراندوخته

زهی جوفروشان کندم نمای
جهان کرده شبکوک و خرمن کدای

مبین در عبادت که پیر ند و مست
که در رقص و حالت جوانند و چست

چرا کرد باید نماز از نشست
چو در رقص برمیتوانند جست

عصای کلیمند بسیار خوار
بظاهر چنین زرد روی و نزار

نه پرهیزکارند و نه دانشورند
همین بس که دنیا بدین میخرند

عبای پلنگانه در بر کنند
بدخل حبش جامهٔ زن کنند

زسنت نه بینی در ایشان اثر
مگر خواب پیشین و نان سحر

شکم تا سر آکنده از لقمهٔ تنگ
چو زنبیل در پوزه هفتاد رنگ

نخواهم درین وصف ازین بیش گفت
که شنعت بود سیرت خویش گفت

فرو گفت ازین شیوه ناپسند گوی
نه بیند هنر دیدهٔ عیب جوی

یکی کرده بی آب روئی بسی
چه غم دارد از آبروی کسی

مریدی بشیخ این سخن نقل کرد
که گر راست پرسی نه از عقل کرد

بدی در قفا عیب من کرد و گفت
تبر زد قرینی که آورد و گفت

یکی تیری افکند و در ره فتاد
و جودم نیازرد و رنجم نداد

تو بر داشتی آمدی سوی من
همی در سپردی بپهلوی من

بخندید و صاحبدل نیکخوی
که سهلست ازین صعبتر گو بگوی

مکن با بد ان نیکي ای نیکبخت — که ورشوره نادان نشاند درخت
نکویم مراعات مردم مکن — کرم پیشه با مردمان کم مکن
باخلاق نرمي مکن با درشت — که سنگ را نمالند چون کر به پشت
کرانصاف خواهي سنگ حق شناس — بسیرت به از مردم ناسپاس
ببرف آب رحمت مکن برخسیس — چوکردي مکافات بر یخ نویس
ندیدم چنین پیچ در پیچ کس — مکن هیچ رحمت بر ان هیچکس
چو با نوي قصر این ملامت بکرد — بر آمد خروش از دل نیکمرد
که برکرد و آسوده خاطر بخفت — پریشان مشوزین پریشان که کفت
کراز ناخوشي کرد برمن خروش — مرانا خوش ازوي خوش آمد بکوش
جفاي چنین کس نباید شنود — که نتواند از بیقراري عنود
چوخود را قوي حال بیني وخوش — بشکر انه بار ضعیفان بکش
وکر خود همین صورتي چون طلسم — بمیري واسمت نماند چو جسم
وکر پروراني درخت کرم — بر نیکنامي خوري لاجرم
بدولت کسانی سر افراختند — که تاج تکبر بیند اختند
کسي کو تکبر کند با کسان — بخواري شود کمتر از ناکسان
نکبر کند مرد حشمت پرست — ندانند که حشمت بحلم اندرست
نه بیني که در کرخ تربت بسبت — بجز کو دمعروف معروف نیست

حکایت

طمع بر دو شو خي بصاحبدلي — نبود آنزمان در میان حاصلي
کمربند و دستش تهي بود و پاک — که زر برفشاندي برویش چوخاک
برون تاخت خواهنده خیره روي — نکوهیدن آغاز کردش بکوي

حکایت

کسي راه معروف کرخي بخست — که ننهاد معروفي از سر نخست
شنيدم که مهمانش آمد يکي — ز بيمار ريش تا بمرگ اندکي
سرش بوي و رويش صفا ريخته — بموئيش جان در تن آويخته
شب آنجا بيفکند و بالش نهاد — روان دست و رباتک و نالش نهاد
نه خوابش گرفتي بشب يکنفس — نه از دست فرياد و خواب کس
نهادي پريشان و طبعي درشت — نمي مرد و خلقي بحجت بکشت
ز فرياد و نالندن و خفت و خيز — گرفتند از و خلق راه گريز
زديار مردم دران بقعه کس — همان نا توان ماند و معروف و بس
شنيدم که شبها ز خدمت نخفت — چو مردان کمر بست و کرد انچه گفت
شبي برسرش لشکر آورد خواب — که چند آورد مرد ناخفته تاب
بيکدم که چشمانش خفتن گرفت — مسافر پراکنده کفتن گرفت
که لعنت برين نسل ناپاک باد — که نامند و ناموس و زرقند باد
پليد اعتقاد ان پاکيزه پوش — فريبنده پارسائي فروش
چه دانند انساني از خواب مست — که بيچاره ديده برهم نبست
سخنهاي منکر ازمعروف گفت — که يکدم چرا غافل از وي بخفت
فرو خورد شيخ ان تمام از کرم — شنيدند پوشيد کان حرم
زني گفت معروف را در نهفت — شنيدي که درويش نالان چه گفت
برو زين سپس کوسر خويش گير — تعنت مزن جاي ديگر بمير
نکوئي ورحمت بجاي خود ست — ولي با بدان نيکمردي بدست
سر سفله را کرد بالش منه — سر مردم آزار بر سنگ به

محالست اگر تیغ بر سر خورم که وندان بپای سگ اندر برم
سگانرا بود در طبیعت بدی و لیکن زمردم نیایدسگی

حکایت

بزرگی هنرمند آفاق بود غلامش نکوهیده اخلاق بود
از ان خفرقی موی کالیده ٔ یدی سر که بر روی مالیده ٔ
چو ثعبانش آلوده وندان بزهر گرو برده از زشت رویان شهر
همامش بروی آب چشم ازسبل ودیدی و بوی پیاز از بغل
گه وقت پختن برابر وزوی چو پختند باخواجه زانو زوی
مادم بنان خورونش هم نشست وگرمروی آبش نداوی بدست
نکفت اندر وکار کردی نه چوب شب و روز ازو خانه درکند وکوب
گهی خار وخس در ره انداختی گهی ماکیان در چه انداختی
زسیماش وحشت فراز آمدی نرفتی بکاری که باز آمدی
کسی گفت ازین بنده ٔ بدخصال چه خواهی هنر یا ادب یا جمال
نیرزد وجودی بدین ناخوشی که جورش پسندی وبارش کشی
منت بنده ٔ خوب نیکو سیر بدست آرم این را بنخاس بر
وگر یک پشیز آورد سر مپیچ گرانست اگر راست پرسی بهیچ
شنید این سخن مرد نیکو نهاد بخندید کای یار فرخ نژاد
بدست ای پسر خوی وطبعش ولیک مرا زو طبیعت شود خوی نیک
چو زو کرده باشم تحمل بسی توانم جفا بردن از هر کسی
تحمل چو زهرست نمایدنخست ولی شهد کردد چو در طبع رست

شبانگه چو نقدش نیامد بدست ‌ ز دلتنگی آمد بکنجی نشست

چو عاصی ترش کرده روی از وعید ‌ چو ابروی زندانیان روز عید

زنش گفت بازی کنان شوی را ‌ عسل تلخ باشد ترش روی را

بدوزخ برد مرد را خوی زشت ‌ که اخلاق نیک آمدست از بهشت

برو آب کم از لب جوی خور ‌ ز جلاب سر و ترش روی خور

حرامست بودنان انکس چشید ‌ که چون سفره ابرو بهم در کشید

مکن خواجه برخویشتن کار سخت ‌ که بدخوی باشد نکون سار بخت

کرشمه کرشیم وزرت چیز نیست ‌ چو سعدی زبان خوشت نیز نیست

حکایت

شنیدم که فرزانه حق پرست ‌ کریبان کرشتش یکی رند مست

ازان تیره دل مرد صافی درون ‌ قفا خورد و سر برنکرد از سکون

یکی گفتش آخر نمردی تو نیز ‌ تحمل دریغست ازین بی تمیز

شنید این سخن مرد پاکیزه خوی ‌ بدو گفت ازین نوع دیگر مگوی

ورد مست نادان کریبان مرد ‌ که با شیر جنگی شکالد نبرد

زهشیار عاقل نزیبد که دست ‌ زند بر کریبان نادان مست

حکایت

سگی پای صحرانشینی گزید ‌ بخشمی که زهرش زدندان چکید

شب ازدرد بیچاره خوابش نبرد ‌ بخیل اندرش دختری بود خرد

پدر را جفا کرد و تندی نمود ‌ که آخر ترا نیز دندان نبود

پس از گریه مرد پراکنده روز ‌ بخندید کای بابک دلفروز

مرا گرچه هم سلطنت بود و نیش ‌ دریغ آمدم کام و دندان خویش

محالست

وگر فاسقي چنگ بر دي بدوش — بمالیدي او را چو طنبور گوش
جواني سر از کبر و پندار مست — چو پیران بگنج عبادت نشست
پدر بارها گفته بودش بهول — که شایسته روباش و پاکیزه قول
جفاي پدر برد و زندان و بند — چنان سودمندش نیامد که پند
کرش سمت گفتي سخن گوي سهل — که بیرون کن از سر جواني و جهل
خیال غرورش بدان داشتي — که درویش را زنده نگذاشتي
سپر نفکند شیر غران ز چنگ — نیندیشد از تیغ بران پلنگ
هنر مي زند شمن توان کند پوست — چو با دوست سختي کني دشمن اوست
چو سندان کسي سخت روئي نکرد — که خایسک تادیب بر سر نخورد
بگفتن درشتي مکن بر امیر — چو بیني که سختي کند سست گیر
با خلاق با هر که باشد بساز — اگر زیردستست وگر سرفراز
که این جامهٔ کبر بر من کشد — بگفتار خوش دان سر اندر کشد
شیرین زباني توان برد کوي — که پیوسته ملخي برد تند خوي
نوشیرین زباني ز سعدي بگیر — ترش روي را گو بتلخي بمیر

حکایت

شکر خندهٔ انگبین میفروخت — که دلها ز شیرینیش مي بسوخت
نباتي میان بسته چون نیشکر — برو مشتري از مگس بیشتر
گر او زهر برداشتي في المثل — بخوردندي از دست او چون عسل
گراني نظر کرد در کار او — حسد برد بر روز بازار او
اگر روز شد کرد هر کو دوان — عسل بر سر و سبر که بر ابروان
بسي گشت فریادخوان پیش و پس — که ننشست بر انگبینش مگس

ز وجد آب در چشمش آمد چو میغ
ببارید بر چهره سیل و ریغ

به نیران شوق اندرونش بسوخت
حیا دیده بر پشت پایش بدوخت

جز نیک محضر فرستاد کس
ور توبه کویان که فریاد رس

قدم رنجه فرمای تا سر نهم
سر جهل و نارستی بر نهم

دو رویه ستادند بر در سپاه
سخن پر ور آمد در ایوان شاه

شکر دید و عناب و شمع و شراب
وه از نعمت آباد و مردم خراب

یکی غایب از خود یکی نیم مست
یکی شعر خوانان صراحی بدست

ز یکسو برآورده مطرب خروش
ز دیگر سو آواز ساقی که نوش

حریفان خراب از می لعل رنگ
سر چنگی از خواب در بر چو چنگ

نبود ارند یمان کردن فراز
مجز نرگس امجا کسی دیده باز

وف و چنگ با یکدگر ساز کار
برآورده زیر از میان ناله زار

بفرمود و رهم شکستند خورد
مبدل شد آن عیش صافی بدرد

شکستند چنگ و گستند رود
بدرکرده کوبسته از سر سرود

بمیخانه در سنگ بردن زدند
کدو را نشاندند و کردن زدند

روان خمر و چنگ اوفتاده نکون
شده بط ز بطن خود آغشته خون

خم آبستن خمر نه ماه بود
در ان فتنه دختر بیفکند زود

شکم تا بنافش دریدند مشک
قدح را برودیده پر خون ز اشک

بفرمود تا سنگ صحن سرای
بکندند و کردند نو باز جای

که کلکون نه خمر یاقوت رنگ
بشستن نمیرفت از روی سنگ

عجب نیست بالوحه گر شد خراب
که خورد اندرین روزچندین شراب

وگر هر که بربط گرفتی بکف
قفا خوردی از دست مردم چو دف

وگر فاسقی

بمسجد در آمد سرایان و مست — مي اندر سر و سا تکيني بدست
بمقصوره در پارسائي مقيم — ز بانی دلاویز و قلب سليم
تني چند بر گفت او مجتمع — چو عالم نباشي کم از مستمع
چو بي عزتي پيشه کردن ان حرون — شدند ان عزيزان خراب اندرون
چو منکر بود پادشه را قدم — که يارد ز وا زامر معروف دم
نحکم کند سير بر بوي گل — فرو ماند آه از چنگ از دهل
گرت نهي منکر برايد ز دست — نبايد چو بيدست و پايان نشست
وگر دست قدرت نداري بگوي — که پاکيزه گرد و باذر ز خوي
چو دست و زبان را نباشد مجال — بهمت نمايند مردي رجال
بگي پيش دانای خلوت نشين — بنالد و بگريست سر بر زمين
که يکره بدين شوخ نادان مست — دعا کن که ما بي زبانيم و دست
دمي سوز ناک از دل با خبر — قوي تر که هفتاد تير و تبر
بر آورد مرد جهاندیده دست — بگفت اي خداوند بالا و پست
خوشست اين پسر وقتش از روزگار — الهي همه وقت او خوش بدار
بگي گفتش اي قدوهٔ راستي — بدين بر چرا نيکوئي خواستي
چو بد عهد را نيک خواهي ز دهر — بدي خواستي بر همه اهل شهر
چنين گفت بيندهٔ تيز هوش — چو سر سخن در نيابي بمي خموش
بطامات مجلس نيارا ستم — ز داد آفرين توبه اش خواستم
که هر که که باز آيد از خوي زشت — بعيشي رسد جاودان در بهشت
بهين پنج روز منت عيش تمام — بترک اندرش عيش هاي مدام
حديثي که مرد سخن ساز گفت — يکي زان ميان با ملک باز گفت

بصورت کسانی که مردم دوشند — چو صورت همان به که دم درکشند
بقدر هنر جست باید محل — بلندی و پستی مکن چون زحل
نبی بود یار و ابلندی نیکوست — که خاصیت نیشکر خود دروست
بدین عقل و همت نخواند کست — اگر میرود صد غلام از پست

تمثیل

چه خوش گفت شرفهء درکابی — چو برداشتش پر طمع جاهلی
مرا کس نخواهد خریدن بهیچ — بدین انگبی در حریر م پیچ
کیا محمود همان قدر داردکه هست — وگر در میان شقایق نشست
نه منعم بمال از کسی بهتر است — خرارجل اطلس بپوشد خرست
بدین شیوه مرد سخنگوی چیست — بآب سخن کینه از دل بشست
دل آزرده را سخت باشد سخن — چو خصمت بیفتاد و سستی مکن
چو دشمن بیفتاد و مستی مکن — که فرصت فروشوید از دل غبار
چنان لبا ند قاضی بجورش اسیر — که گفت ان هذا لیوم عسیر
بماندند ازین گزیدار تعاب بدین — بماندش در و ذید چون فرقدین
وزانجا جوان روی همت بتافت — برون رفت و بازش نشان کس نیافت
غریوا ز بزرگان مجلس نجاست — که آیا چنین شوخ چشم از کجاست
نقیبب از پیش رفت و هر سو دوید — که مردی بدین نعت وصورت که دید
یکی گفت ازین نوع شیرین نفس — درین شهر سعدی مشناسیم و بس
بران صد هزار آفرین کین بگفت — حق تلخ بین تا چه شیرین بگفت

حکایت

یکی پادشه زاده در کنجه بود — که دور از تو ناپاک مسر پنجه بود

بمسجد

فتادند در عقدهٔ پیچ پیچ — که در حال آن ره نبردند هیچ
کهن جامه اندر صف آخرین — بغرش در آمد چو شیر غرین
بگفت ای ضاویدشرع رسول — به ابلاغ تنزیل و فقه و اصول
دلایل قوی باید و معنوی — نه رکهای کردن بحجت قوی
مرا نیز چوکان لعبست وکوی — بگفتند اگر نیک دانی بگوی
پس انگه بزانوی عزت نشست — زبان برگشاد و دهن‌ها ببست
بکلک فصاحت بیانی که داشت — بدلها چو نقش نگین بر نگاشت
سر از کوی صورت بمعنی کشید — قلم بر سر حرف دعوی کشید
بگفتندش از هر کنار آفرین — که بر عقل و طبعت هزار آفرین
سمند سخن تا بجایی براند — که قاضی چو خر در وحل باز ماند
بر آورد از طاق دستار خویش — باکرام و لطفش فرستاد پیش
که ایهات قدر تو نشناختم — بشکر قدومت نه پرداختم
دریغ آیدم در چنین مایهٔ — که بینم ترا در چنین پایهٔ
معرف بدلداری آمد برش — که دستار قاضی نهد بر سرش
بدست و زبان منع کردش که دور — منه بر سرم پای بد غر و زه
که فردا شود بر کهن میزران — بدستار پنجه کزم سرکران
چو مولام خوانند و صدر کبیر — نمایند مردم بچشمم حقیر
تفاوت کند هرگز آب زلال — کرش کوزه زرین بود یا سفال
خرد باید اندر سر مرد و مغز — نباید مرا چون تو دستار نغز
کس از سر بزرگی نباشد بچیز — کدو سر بزرگست و بیمغز نیز
مغر از کردن بدستار وریش — که دستار پنبه است وریشت حشیش

از ین جنس طاعت نیاید بکار — برو عذر تقصیر طاعت بیار

چه رند پریشان شوریده بخت — چه زاهد که بر خود کند کار سخت

بزهد و ورع کوش و صدق و صفا — ولیکن میفزای بر مصطفا

ز اندازه بیرون سفیدی مخواه — که مکروه باشد سفید و سیاه

نخور و از عبادت بر آن نی خرد — که با حق نکوبود و با خلق بد

سخن ماند از عاقلان یادگار — ز سعدی همین یک سخن یاد دار

که کار اندیشه ناک از خدایی — بهانه ز پارسایی عبادت نمایی

حکایت

فقیهی کهن جامهٔ تنگ و است — بر ایوان قاضی بصف بر نشست

نگه کرد قاضی ببرد و تیز — معرف کرامت استینش که خیز

بدانی که برتر مقام تو نیست — فرو تر نشین تا بر و جای نیست

شه هر کس سزاوار باشد بصدر — کرامت بفضلست و رتبت بقدر

دگر ره چه حاجت که بیند کسی — بعزت هر انکو فرو تر نشست

بجای بزرگان دلیری مکن — چو دید آن خردمند درویش رنگ

چو آتش برآورد بیچاره دود — فقیهان طریق جدل ساختند

بکشادند بر هم دو رفته باز — تو گوئی خروسان شاطر بجنگ

یکی بانگ و آواز خشمناکی چو مست — بگفتار و چنگ یکی برز نین میزدی هر دو دست

فتادند

وز آن نیمه عابد سر پر غرور — تر شش کرده بر فاسق ابر وزد و ر
که این مد بر اندر پی ما چر است — نکون بخت جاهل چه در خور د ماست
بکر دن در اتش در افتاد ه — بباد هوا عمر بر د او ه
چه خیر آید از نفس تر دامنش — که صحبت بو د با مسیح و منش
چه بود ي که زحمت ببر دي ز پیش — بد و زخ شد ي در پي کار خویش
همي رنجم از طلعت نا خو شش — مبا د ا که د ر من فتد آتشش
بمحشر که حا ضر شو د انجمن — خدا یا تو با ا و مکن حشر من
درین وقت وحي از جلیل الصفات — ور آمد بعیسي علیه الصلوات
که کر عا لمست این وکر آن جهول — مرا د عوت هر د و آمد قبو ل
نبه کرد ه ایام بر گشته روز — بنا لید بر من بز اري و سوز
به بیچا رگي هر که آمد برم — نبند ا ز مش ز آستان کرم
ازو در گذارم عملهاي زشت — بانعام خویش آرمش در بهشت
وکر عار دا رد عباد ت پر ست — که در خلد با وي بو د هم نشست
بکو تنگ ازو در قیامت مدار — که این را بجنت بر ند ان بشار
که او تکیه بر طاعت خویش کرد — ورین را جگر خون شد از سوز و درد
ند ا نست د ر با ر گاه غني — که بیچا رگي به ز کبر و منی
کرا جامه پاکست و سیر ت پاید — د ر د و ز خش را نبا ید کاید
برین ا ستان عجز و مسکنیت — به ا ز طاعت و خو یشتن بینیت
چو خو د را ز نیکا ن شمر دي بدي — نیکنجد ا ند ر خد ائي خو د ي
اکر مردي ا ز مر دي خو د مکو ي — نه هر شهسو ا ري بد ر بر د کو ي
بیا ز آ مد ا ن بیهنر جمله پو ست — که پند اشت چون پسته مغزي د ر و ست

دلیري سیه نامهٔ سخت دل
ز ناپالي ابلیس ازوي خجل

بسر بر ده ایام بیحاصلي
نیاسوده تا بوده ازوي دلي

سرش خالي از عقل وپرز احتشام
شکم فربه از لقمهاي حرام

بنا راستي دامن آلودهٔ
ز دودکنه دودهاندودهٔ

نه پاي چو بیندگان راست رو
نه کوشي چو مردم نصیحت شنو

چو سال بد ازوي خلایق نفور
نمایان بهم چون مه نو ز دور

هوا و هوس خرمنش سوخته
جوي نیکنامي نیندوخته

سیه نامه چندان تنعم براند
که در نامه جاي نوشتن نماند

بکنه کار و خودراي وشهوت پرست
به غفلت شب وروز مخمور و مست

شنیدم که عیسي در آمد زدشت
بمقصورهٔ عابدي برگذشت

بزیر آمد از غرفه خلوت نشین
بپایش در افتاد سر بر زمین

بکنه کار بر گشته اختر زدور
چوپروانه حیران درایشان زنور

بحسرت تامل کنان شرمسار
چودرویش در دست سرمایه دار

خجل زیر لب عذرخواهان بسوز
زشبهاي در غفلت آورده روز

سرشک غم ازدیده باران چومیغ
که عمرم بغفلت گذشت اي دریغ

بر انداخت نقد عمر عزیز
بدست از نکو نیامیخته چیز

چو من زنده هرگز مباد اکسي
که مرگش به از زندگاني بسي

برست آنکه در عهد طفلي بمرد
که پیرانه سر شرمساري نبرد

گناهم ببخشاي جهان آفرین
که کربا من افتد فبئس القرین

نگون مانده از شرمساري سرش
روان آب حسرت بروي اندرش

درین گوشه نالان گنه کار پیر
که فریاد عالم رس اي دستگیر

وزآن

که ای نفس من دور خور آتشم | ز خاکستری دمی دماسم کشم
بزرگان نکردند در خود نگاه | خدا بینی از خویشتن بین مخواه
بزرگی بنامو س و گفتار نیست | بلندی ابد جوی و پندار نیست
تواضع سر رفعت افرازدت | تکبر بخاک اندر اندازدت
بگردن فتد سرکش تندخوی | بلندیت باید بلندی مجوی

حکایت

ز مغرور دنیا رهی دین مخواه | خدا بینی از خویشتن بین مخواه
کرت جاه باید مکن چون خسان | بچشم حقارت نظر در کسان
گمان کی برد مردم هوشمند | که در سر کرانیست قدر بلند
از ین نامور تر محالی مجوی | که خوانند خلقت پسندیده خوی
تکبر چون ثوئی با تواضع برد | بزرگش نه بینی بچشم خرد
تو نیز ار تکبر کنی همچنان | نمانی که پیشت تکبر کنان
چو استاده در مقام بلند | بر افتاده کرهو شمندی مخند
بسا ایستاده در آمد زپای | که افتاد و کارش کرافتد جای
گرفتم که لختی از عیب پاک | تعنت مکن بر من عیب ناک
یکی خانهٔ کعبه دارد بدست | یکی در خرابات افتاده مست
کراین را بخواند که نگذارد ش | ور انرا براند که باز آردش
نه مستظهر است آن باعمال خویش | نه این را در توبه بستست پیش

حکایت

شنیدستم از راویان کلام | که در عهد عیسی علیه السلام
یکی زندگانی تلف کرده بود | بجهل و ضلالت بسر آورده بود

که جائیکه دریاست من کیستم — کرا وهست حقا که من چیستم
چو خود را بچشم حقارت بدید — صدف در کنارش بجان پرورید
مبهرش بجائي رسانید کار — که شد نامور لولوئي شاهوار
بلندي ازان یافت کو پست شد — دري نیستي کوفت تا هست شد

حکایت

جوانمي خردمند پاکیزه بوم — ز دریا برآمد بدربند روم
در و فضل دیدند و عقل وتمیز — نهادند درخشش بجائي عزیز
مرعابدان کفت روزي بمرد — که خاشاک مسجد بیفشان وکرد
همان کین سخن مرد ره روشنید — برون رفت وبازش نشان کس ندید
بر آن حمل کردند یاران وپیر — که پرواي خدمت ندارد فقیر
وکر واز خادم کرفتش براه — که ناخوب کردي برائي تباه
ندانستي اي کودک خودپسند — که مردان زخدمت بجاي رسند
کرستن کرفت از سرصدق وسوز — که اي یارجانان پرورد لفروز
نه کرداندران بقعه دیدم نه خاک — من آلوده بودم در آن جاي پاک
کرفتم قدم لاجرم بازپس — که پاکیزه به مسجد ازخاک وخس
طریقت جزاین نیست درویش را — که افکنده دارد تن خویش را
بلندي چو خواهي تواضع کزین — که آن بام را نیست سلم جزاین

حکایت

شنیدم که وقتي سحرکاه عید — زکرما به آمد برون بایزید
یکي طشت خاکسترش بینجبر — فرو ریختندا زسرائي بسر
همیکفت ژولیده دستار وموي — کف دست شکرانه مالان بروي
که اي

بگفت ای هوادار مسکین من | برفت انکه بین یار شیرین من
چو شیرینی از من بدر میرود | چو فرهاد آتش بسر میزنم
همیگفت و هر لحظه سیلاب درد | فرو میدویدش برخساره زرد
مبین تا بشش مجلس افروزیم | نپیش بین و سیلاب دلسوزیم
که ای مدعی عشق کار تو نیست | که نی صبر واری نه یارای ایست
ز آتش عشق اگر پر بسوخت | مرا بین که از پای تا سر بسوخت
تو بگریزی از پیش یکشعله خام | من ایستاده ام تا بسوزم تمام
نرفته ز شب همچنان بهره | که تا که بکشتش بر یچاره
همیگفت و میرفت دویش بسر | که این است پایان عشق ای پسر
اگر عاشقی خواهی آموختن | بکشتن فرح یابی از سوختن
مکن گریه برکور مقبول دوست | بگو الحمد لله که مقتول اوست
اگر عاشقی سرمشوی از مرض | چو سعدی فروشوی دست از غرض
فدای نثار رزمقصود جنگ | اگر برسرش تیر بارند و سنگ
بدریا مرو گفتمت ز ینهار | وگر میروی تن بطوفان سپار

باب چهارم در تواضع گوید

ز خاک آفریدت خداوند پاک | پس ای بنده افتاد گی کن چو خاک
حریص و جهان سوز و سرکش مباش | ز خاک آفریدت چو آتش مباش
چو گردن کشید آتش هولناک | به بیچارگی تن بیندا خت خاک
چو آن سرفرازی نمود این کمی | از ان و یو گر و ند ازین آدمی

حکایت

یکی قطره باران ز ابری چکید | خجل شد چو پهنای دریا بدید

نه آن میکند یار در شاهدی
که با او تو ان گفتن از زاهدی

که عیبم کند در تولای دوست
که من را نمیم کشته در پای دوست

مرا بر تلف حرص دانی چراست
چو او هست اگر من نباشم رواست

بسوزم که یار پسندیده اوست
که در وی سرایت کند سوز دوست

مرا چند گوئی که در خورد خویش
حریفی بدست آر همدرد خویش

بدان ماند اندرز شوریده حال
که گوئی بگرد م گزیده منال

کسی را نصیحت نگوای شگفت
که دانی که در وی نخواهد گرفت

ز کف رفته بیچاره را لگام
نگویند کاهسته رو ای غلام

چه نغز آمد این نکته در سند یاد
که عشق آتشست ای پسر تند باد

بباد آتش تیز بر تر شود
پلنگ از زدن کنده ور تر شود

چو نیکت بدیدم بدی میکنی
که رویت فرا چون بدی مبکنی

ز خود بهتری جوی و فرصت شمار
که با چون خودی کم کنی روزگار

پی چون خودی خود پرستان روند
بکوی خطرناک مستان روند

من اول که این کار سر داشتم
دل از سر بیکبار بر داشتم

سر اندازد عاشقی صادقست
که بد زهره بر خویشتن عاشقست

اجل ناگهی در کمینم کشد
همان به که آن ناز نینم کشد

چو بیشتک نوشتست بر سر هلاک
بدست دلارام خوشتر هلاک

نه روزی به بیچارگی جان دهی
پس آن به که در پای جانان دهی

حکایت

شبی یاد دارم که چشمم نخفت
شنیدم که پروانه با شمع گفت

که من عاشقم گر بسوزم رواست
ترا گریه و سوز باری چراست

بگفت

کشاید دري بر دل از و ارو ات فشاند سر دست بر کاینات
حلالش بود رقص بر باد دو ست که هر استینیش جاني در و ست
گرفتم که مردانهٔ در شنا بر هنه توانی زدن دست و پا
بکن خرقهٔ نام و ناموس و ورق که عاجز بود مرد با جامه غرق
تعلق حجا بست و بیحا صلي چو پیوندها بگسلي و اصلي

حکایت

کسي گفت پروانه را کاي حقیر برو دوستي در خور خویش گیر
رهي رو که بیني طریق رجا تو و عشق شمع از کجا تا کجا
بمندر نهٔ گرد آتش مگرد که مردانگي با یدانکه نبرد
ز خورشید پنهان شود موش کور که جهلست با آهنین پنجه زور
کسي را که داني که خصم تو اوست نه از عقل باشد گرفتن بدوست
ترا کس نگوید نکو میکني که جان در سر کار او میکني
گدائي که از پادشه خواست دخت فقا خورد و سودای بیهوده پخت
کجا در حجاب آورد چون تو دوست که روي ملوک و سلاطین در و ست
مپندار کو در چنان مجلسي مدارا کند با چو تو مفلسي
وگر با همه خلق نرمي کند تو بیچاره با تو گرمي کند
مگو کن که پروانهٔ سوزناک چه گفت اي عجب گر بسوزم چه باک
مرا چون خلیل آتشي در دل است که پنداري این شعله بر من گل است
نه دل دامن دلستان میکشد که مهرش گریبان جان میکشد
نه خود را بر آتش بخود میزنم که زنجیر شوقست در گردنم
مرا همچنان دور بودم که سوخت نه این دم که آتش بمن بر فروخت

عکس پیش شوریده دل برنزد — که او چون عکس دست پرسر نزد

نه بم داند اشفته سامان نه زیر — بسا لد باو آز مرغی فقیر

سراینده خود می نکرد د خموش — ولیکن نه هر وقت بازست کوش

چو شوریدگان می پرستی کنند — باواز دولاب مستی کنند

بچرخ اندر آیند دولاب وار — چو دولاب بر خود بگریند زار

به تسلیم سر در گریبان برند — چو طاقت نماند گریبان درند

مکن عیب درویش مدهوش مست — که غرقه است ازان میزند پا و دست

نگویم سماع ای برادر که چیست — مگر مستمع را ندانم که کیست

که از برج معنی پرد طیر او — فرشته فرو ماند از سیر او

اگر مرد الهیست وبازی او لاغ — قوی تر شود دیو ش اندر دماغ

چو مرد سماعست و شهوت پرست — بآواز خوش خفته خیزد نه مست

پریشان شود کل ببانگ و سحر — نه ایزم که بشکافدش جز تبر

جهان آبر سماع است و مستی و شور — ولیکن چه بیند در آئینه کور

نه بینی شتر بر نوائی عرب — که چونش برقص اندر آرد طرب

شتر را چو شور طرب در سرست — اگر آدمی را نباشد خرست

حکایت

شکر لب جوانی نی آموختی — که دلها بر آتش چو نی سوختی

پدر بارها بانگ بروی زدی — بتندی و آتش دران نی زدی

شبی برادائی پسر گوش کرد — سماعش پریشان و مدهوش کرد

همیگفت و هر چهره افکنده خوی — که آتش بمن در زد این بانگ نی

ندانی که شوریده حالان مست — چرا بر فشانند در رقص دست

کشاید

ز دشمن جفا بروي ازبهر دوست — که تریاک اکبر بود زهر دوست

وفا خوردي ازدست یاران خویش — چو مسمار پیشاني آورده پیش

خیالش چنان بر سر آشوب کرد — که بام و ماغش لگد کوب کرد

نبودش ز تشنیع یاران خبر — که غرقه ندارد ز بارا ن خبر

کراپاي خاطر بزاید بسنگ — نیندیشد از شیشهٔ نام و ننگ

شبي دیو خود را پریچهره ساخت — در آغوش انمرده و بروي بتاخت

سحر که مجال نمازش نبود — زیاران کس آگه زرازش نبود

بابي فر و رفت نزدیک بام — دران بسته سرما دري از رخام

نصیحتگري لومش آغاز کرد — که خود را بکشتي درین آب نسپرد

زبرناي منصف برآمد خروش — که اي یار چند از ملامت خموش

مرا ینیج روز این پسر دل فریفت — ز مهرش چنانم که نتوان شکیفت

نپرسید باري بخلق خوشم — ببین تا چه بارش بجان میکشم

پس انرا که شخصم ز خاک آفرید — بقدرت درو جان پاک آفرید

عجب داري ار بارا مرش برم — که دایم باحسان و فضلش درم

حکایت در سماع

اگر مرد عشقي کم خویش گیر — وگرنه ره عافیت پیش گیر

مترس از محبت که خاکت کند — که باقي شوي گر هلاکت کند

نروید نبات از حبوب درست — مگر خاک بروي نکرده نخست

ترا با حق ان آشنائي دهد — که از دست خویشت رهائي دهد

که تا باخودي در خودت راه نیست — ازین نکته جز بیخود آگاه نیست

نه مطرب که آواز پاي ستور — سماعست اگر ذوق داري و شور

که من روز و شب جز بصحرا نیم ولی پیش خورشید پیدا نیم

حکایت

شنا کفت بر سنگ زنکی کسی که برتر بتش بادرحمت بسی
درم داد و تشریف بنواختش بقدر هنر مرتبه ساختش
چو اله بس دید بر نقش زر بشورید و بر کند خلعت ز بر
ز شورش چنان هول در جان کرفت که فی الحال راه بیابان کرفت
یکی دید و کفتش در اطراف دشت چه بودت که حالت دکر کونه کشت
ز اول زمین بوسه دادی بجای نبایستی آخر زدن پشت پای
چنین کفت کاول ز بیم امید همی لرزه بر تن فتادم چو بید
به آخر ز تمکین اله و بس نه مال اندر آمد بچشمم نه کس

حکایت

بشهری ذرا ز شام غوغا فتاد کرفتند پیری مبارک نهاد
هنوز ان حدیثم بکوش اندرست چو بندش نهادند بر پا و دست
که کفت ار نه سلطان اشارت کند کرا زهره باشد که غارت کند
بباید چنین دشمنی دوست داشت که میدانمش دوست بر من کماشت
اکر عز و جاهست اکر ذل و قید من از حق شناسم نه از عمر و زید
زعلت مدار ای خردمند بیم چو داروی تلخت فرستد حکیم
بخور هر چه آید ز دست حبیب نه بیمار دانا ترست از طبیب

حکایت

یکی را چو من دل بدست کسی کرو بود و میبرد خواری بسی
بس از هوشمندی و فرزانکی چو دف برزدندش بدیوانکی

عظیم است پیش تو دریا بموج — بلند است خورشید تابان بر اوج
ولی اهل صورت کجا پی برند — که ارباب معنی بملکی درند
گر آفتاب بست یکذره نیست — وگر هفت دریاست یکقطره نیست
چو سلطان عزت علم بر کشد — جهان سر بجیب عدم در کشید

حکایت

رئیس دهی با پسر در رهی — گذشتند در قلب شاهنشهی
پرچاوشان دید و تیغ و تبر — قباهای اطلس کمرهای زر
یلان کماندار نخچیر زن — غلامان ترکش کش تیرزن
یکی در برش پرنیانی قباه — یکی بر سرش سروانی کلاه
پسر کانهمه شوکت و پایه دید — پدر را بغایت فرومایه دید
که حالش بگردید و رنگش بریخت — ز هیبت بیکسو لگد در گریخت
بسر گفتش آخر بزرگ دهی — بسر داری از سر بزرگان مهی
چه بودت که از جان برّیدی امید — بلرزیدی از تاب هیبت چو بید
پدر گفت سالار فرماندهم — ولی عزتم هست تا در دهم
بزرگان ازان دهشت آلوده اند — که در بارگاه ملک بوده اند
تو ای بینخبر همچنان در دهی — که بر خویشتن منصبی مینهی
نگفتند حرفی زبان آوران — که سعدی نگوید مثالی بران

حکایت

مگر دیده باشی که در باغ و راغ — بتابد بشب کرمکی چون چراغ
یکی گفتش ای کرمک شب فروز — چه بودت که بیرون نیائی بروز
ببین کاتشین کرمک خاکزاد — جواب از سر روشنائی چه داد

حکایت

قضا را من و پیری از فاریاب — رسیدیم در خاک مغرب بآب
مرا یکدرم بود و بر داشتند — بکشتی و درویش بگذاشتند
سیاهان براندند کشتی چو دود — که آن ناخدا ناخدا ترس بود
مرا گریه آمد ز تیمار جفت — بر ان گریه قهقه بخندید و گفت
مخور غم برای من ای پر خرد — مرا آنکس آرد که کشتی برد
بگسترد سجاده بر روی آب — خیالست پنداشتم یا بخواب
ز مدهوشیم دیده ان شب نخفت — نگه با مداد ان بمن کرد و گفت
عجب ماندی ای یار فرخنده رای — ترا کشتی آورد و ما را خدای
چرا اهل دعوی بدین منکرند — که ابدال در آب و آتش روند
نه طفلی کز آتش ندارد خبر — نگهدارد ش مادر مهربر
پس انانکه در وجد مستغرقند — شب و روز در عین حفظ حقند
چو کودک بدست شناور درست — نترسد اگر دجله پهناور است
تو بر روی دریا قدم چون نهی — چو مردان که بر خشک تر دامنی

حکایت

ره عقل جز پیچ در پیچ نیست — بر عاشقان جز خدا هیچ نیست
توان گفتن این با حقایق شناس — ولی خورده گیرند اهل قیاس
که بس آسمان و زمین چیستند — بنی آدم و دام و دد کیستند
پسندیده پرسیدی ای هوشمند — بگویم گر آید جوابت پسند
که هامون و دریا و کوه و ملک — پری آدمی زاد و دیو و ملک
همه هر چه هستند از ان کمترند — که با هستیش نام هستی برند

بدو دري دليل صبوري بود که بسيار دوري ضروري بود
بگفت اي وفادار فرخنده خوي پيامي که داري بلبلي بگوي
بگفتا مبر نام من پيش دوست که حيف است نام من انجا که اوست

حکايت

يکي خورده بر شاه غزني گرفت که حسني نداروايازاي شگفت
کلي را که نه رنگ باشد نه بوي غريب است سوداي بلبل بروي
بمحمود گفت اين حکايت کسي بپيچيد از انديشه بر خود بسي
که عشق من اي خواجه بر خوي اوست نه بر قد و بالاي نيکوي اوست
شنيدم که در تنگنائي شتر بيفتاد و بشکست صندوق در
بيغما ملک آستين بر فشاند وزانجا بتعجيل مرکب براند
سواران پي در و مرجان شدند زسلطان بيغما پريشان شدند
نماند ازو شاقان کردن فراز کسي در قفاي ملک جز ايماز
چو سلطان نظر کرد اورا بديد زديدار او همچو گل بشگفيد
بدو گفت کاي سنبلت پيچ پيچ زيغما چه آورده گفت هيچ
من اندر قفاي تو مي تاختم زخدمت بنعمت نپرداختم
کرت قرب بتي هست در بارگاه بحاجت مشو غافل ازپادشاه
خلاف طريقت بود کاوليا تمنا کنند از خدا جز خدا
کرازدوست چشمت باحسان اوست تو در بند خويشي نه در بند دوست
نراتا دهن باشد ازحرص باز نيايد بگوش دل از غيب راز
حقيقت سرائيست آراسته هوا و هوس گرد برخاسته
نه بيني که هرجا که برخاست گرد نه بيند نظر گرچه بينا ست مرد

شنیدم که مسکین و ران زیر گفت — نشاید بدین پنجه با شیر گفت
چو بر عقل دانا شود عشق چیر — همان پنجهٔ آهنین است و شیر
تو در پنجهٔ شیر مردان زنی — چه سود و ت کند پنجهٔ آهنی
چو عشق آمد از عقل دیگر مگوی — که در دست چوگان اسیر ست گوی

حکایت

میان دو عم زاده وصلت فتاد — دو خورشید سیمای مهتر نژاد
یکی را بغایت خوش افتاده بود — دگر نافر و بسیر کش افتاده بود
یکی لطف و خلق پر یو ارداشت — دگر روی در روی دیوار داشت
یکی خویشتن را بیارا ستی — دگر مرگ خویش از خدا خواستی
پسر را نشاندند پیران وه — که مهرت بر و نیست مهرش بده
بخندید و گفتا بصد گو سفند — تغابن نباشد رهائی ز بند
بنا خن پر یچهره میکند پوست — که هرگز بدین گی شکیبم ز دوست
نصد گو سفندم که سیصد هزار — نباید بنا دیدن روی یار
ترا هر چه مشغول دارد ز دوست — اگر راست پرسی دلا رامت اوست

حکایت

یکی پیش شوریده حالی نوشت — که دوزخ تمنا کنی یا بهشت
بگفتا مپرس از من این ماجرا — پسندیدم انچه او پسندد مرا
بمجنون کسی گفت کای نیک پی — چه بودت که دیگر نیائی بحی
مگر در سرت شور لیلی نماند — خیالت دگر گشت و میلی نماند
چو بشنید بیچاره بگریست زار — که ای خواجه دستم ز دامن بدار
مرا خود دلی دردمند ست و ریش — تو نیزم مزن بر سر ریش نیش

نه دوری

زن و مرد با هم چنان دوستند که کوئي دو مغز ويکي پوستند
ندیدم دريغمدت از شوي من که باري بخنديد در روي من
شنيد اين سخن پير فرخنده فال سخندان بود مرد ديرينه سال
يکي پاسخش داد شيرين و خوش که کر خوبرويست بارش بکش
دريغيست روي از کسي تافتن که ديگر نشايد چنو يافتن
چرا سر کشي زانکه کر سر کشد بحرف و جوت قلم در کشد
رضا داده بفرمان حق بنده وار که چون او نه بيني خداوندکار

حکايت

يکم روز بر بندهٔ دل بسوخت که ميکفت وفرماندهش ميفروخت
ترا بنده از من به افتد بسي مرا چون تو خواجه نيفتد کسي

حکايت

طبيبي پريچهره در غرو بود که در باغ دل قامتش سرو بود
نه از درد دلهاي ريشش خبر نه از چشم بيمار خويشش خبر
حکايت کند دردمندي غريب که خوش بود چندي سرم با طبيب
نميخواستم تندرستي خويش که ديگر طبيبم نيايد به پيش
با عقل زور آورچيره دست که سودايي عشقش کند زير دست
چو سودا خر در ابمالد کوش نيارد دکر سر بر آورد هوش

حکايت

يکي پنجهٔ آهني راست کرد که با شير زور آوري خواست کرد
چو شيرش بر پنجه در خود کشيد دکر زور در پنجهٔ خود ندید
يکي کفتش آخر چه خسپي چو زن بر پنجهٔ آهنينش بزن

که از دلبري دل بتنگ آيدت وگر غمگساري بچنگ آيدت
مبر تلخ عيشي زروي ترش باب وگر آتشش بازکش
ولي گر بخوبي نداري نظير بهاندک دل آزار ترکش مگير
توان از کسي دل بپرداختن که داني که بي او توان ساختن

حکايت

شنيدم که پيري شبي زنده داشت سحر دست حاجت بحق برفراشت
يکي هاتف انداخت درگوش پير که بيحاصلي روسر خويش گير
برين در دعاي تو مقبول نيست چو عزت نداري بخواري مايست
شب ديگر از ذکر و طاعت نخفت مريدي زحالش خبر داشت گفت
چو ديدي که زان روي بستست در بهيحاصلي سعي چندين مبر
بديباجه برآشک ياقوت فام بحسرت ببارید و گفت اي غلام
مپندار گر وي عنان برشکست که من بازدارم زفتراک دست
بسا ميدي انگه بگرديدمي گزين به دري ديگري ديدمي
چو خواهنده محروم گشت از دري چه غم گر شناسد در ديگري
شنيدم که راهم درين کوي نيست ولي هيچ راهي ذکر روي نيست
درين بود سر برزمين فداي که گفتند درگوش جانش ندای
قبول است اگرچه هنر نيستت که جز ما پناهي دگر نيستت

حکايت

شکايت کند نوعروسي جوان به پيري زداماو نامهربان
که مپسند چندين که با اين پسر به تلخي رود روزگارم بسر
کسانيکه با من درين منزلند نه بينم که چون ما پريشان دلند

اگر عاشقي دامن او بگير وگر گويدت جان بده گو بگير
بهشت تن اسانی انکه خوري که بر دوزخ نيستي بگذري
دل تخم کاران بود رنج کش چو خرمن برآيد بخندند خوش
درين مجلس آنکس بکامي رسيد که در دور آخر بجامي رسيد

حکايت

چنين نقل دارم ز مردان راه فقيران منعم گدايان شاه
که پيري بدرويزه شد بامداد در مسجدي ديد آواز داد
يکي گفتش اين خانهٔ خلق نيست که چيزي دهندت بشوخي مايست
بگفتا که اين خانهٔ کيست بس که بخشايشش نيست بر حال کس
بگفتا خموش اين چه لفظ خطاست خداوند خانه خداوند ماست
نگه کرد و قنديل و محراب ديد بسوز از جگر نالهٔ بر کشيد
که حيفست ازينجا فراتر شدن دريغست محروم ازين در شدن
نرفتم بمحرومي از هيچ کوي چرا از در حق شوم زرد روي
هم اينجا کنم دست خواهش دراز که دانم نکردم تهيدست باز
شنيدم که سالي مجاور نشست چو فرياد خواهان بر آورد دست
شبي پاي عمرش فرو شد بگل طپيدن گرفت از ضعيفيش دل
سحر برد شخصي چراغش بسر رمق ديد از و چون چراغ سحر
همي گفت غمناک کنان از فرح فَمَنْ دَقَّ بَابَ الْكَرِيْمِ اِنْفَتَحَ
طلبکار بايد صبور و حمول که نوميد ازين گنبد گرد ميل
چه زرها بخاک سيه در کنند که باشد که روزي مسي زر کنند
زراز بهر چيزي خريدن نکوست چه خواهي خريدن به از يار و دوست

تعالي الله از حسن تا غايتي — كه پندداري از رحمتست آيتي
بگير فتي و ديده ها در پيش — دل دوستان كرده جان برخيش
نظر كردان شوخ دروي نهفت — نگه كرد باري بتندي و گفت
كه اي خيره سر چند پوئي پيم — ندانني كه من مرغ دامت نيم
كرت بار ديگر به بينم به تيغ — چو دشمن ببرم سرت بيدريغ
كسي گفتش اكنون سر خويش گير — وزين سهل تر مطلبي پيش گير
نه پندارم اين كام حاصل كني — مبادا كه جان در سر دل كني
چو مفتون صادق ملامت شنيد — بدرد از درون نالهٔ بركشيد
كه بگذار تا زخم تيغ هلاک — بغلطانم لاشه در خون و خاک
مگر پيش دشمن بگويند دوست — كه اين كشتهٔ دست و شمشير اوست
نمي بينم از خاک گويش گريز — به بيداد گو اب رويم بريز
مرا تو به فرماي اي خود پرست — ترا تو به زين گفتن اولي تر است
مبخشاي بر من كه هر چه او كند — اگر قصد خون نست نيكو كند
بسوزاندم هر شبي آتشش — سحر زنده كردم ببوي خوشش
اگر ميرم امروز در كوي دوست — قيامت زنم خيمه پهلوي دوست
مده تا توانني درين جنگ پشت — كه زنده است سعدي و عشقش بكشت

حكايت

يكي تشنه ميكفت و جان مي سپرد — خنك نيك بختي كه در آب مرد
بدو گفت نابالغي كاي عجب — چو مردي چه سيراب و چه تشنه لب
بگفتا نه آخر دهان تر كنم — كه تا جان شيرينش در سر كنم
فتد تشنه در آبداني عميق — كه داني كه سيراب ميرد غريق

اگر عاشقي

زیاد ملک چون ملک نا رمند — شب و روز چون دد زمردم رمند
قوي بازوانند و کوتاه دست — خرومند و شیدا و هوشیار مست
که آسوده در گوشهٔ خرقه دوز — که آشفته در مجلسي خرقه سوز
نه سودای خود شان نه پرواي کس — نه در کنج تو خید شان جاي کس
پریشیده عقل و پراکنده هوش — ز قول نصیحتگر آکنده گوش
بدریا نخواهد شدن بط غریق — سمندر چه داند عذاب الحریق
نهد دست مردان پر حوصله — بیابان نوردان بي قافله
ندارند چشم از خلایق پسند — که ایشان پسندیدهٔ حق بسند
عزیزان پوشیده از چشم خلق — نه زنار داران پوشیده دلق
پر از میوه و سایه ور چون رزند — نه چون مایه کاران ازرق رزند
بخود سر فرو برده همچون صدف — نه مانند دریا بر آورده کف
کرت بخت یار ست از ایشان رمي — که دیوند در جامهٔ آدمي
که مردم نه این استخوانند و پوست — نه هر صورتي جان معني در وست
نه سلطان خریدار هر بنده ایست — نه در زیر هر ژندهٔ زنده ایست
اگر ژاله هر قطرهٔ در شدي — چو خر مهره بازار ازو پر شدي
چو غازي بخود در نه بندند پاي — که محکم رود پاي چوبین ز جاي
حریفان خلوت سرائي الست — بیک جرعه تا نفخهٔ صور مست
بتیغ ار غرض بر نگیرند چنگ — که پرهیز و عشق آبگینه است و سنگ

حکایت

یکي شاهدي در سمرقند داشت — که کوسي بجائي ثمر قند داشت
جمالي کز و برده از آفتاب — ز شوخیش بنیاد تقوي خراب

بخندید و گفتا عنان بر مپیچ | که سلطان عنان بر نپیچد ز هیچ
مرا با وجود تو هستی نماند | بیاد توام خود پرستی نماند
کرم جرم بینی مکن عیب من | توئی سر برآورده از جیب من
بان زهره دستت زدم در رکاب | که خورا نیاوردم اندر حساب
کشیدم قلم بر سر نام خویش | نهادم قدم بر سر کام خویش
مرا خود کشد تیر ان چشم مست | چه حاجت که آری بشمشیر دست
تو آتش به نی در زن و در کذر | که در بیشه نه خشک ماند نه تر

حکایت

شنیدم که در لحن خنیاگری | برقص اندر آمد پری پیکری
ز ولهای شوریده پیرامنش | گرفت آتش شمع در دامنش
پراکنده خاطر شد و خشمناک | یکی گفتش از دوستداران چه باک
ترا آتش ای دوست دامن بسوخت | مرا خود بیکباره خرمن بسوخت
اگر یاری از خویشتن دم مزن | که شرکست با یار و با خویشتن
کسانیکه ا شفتهٔ دلبرند | بری از غم خویش و از دیگرند

حکایت

چنین دارم از پیر دانشده یاد | که شوریدهٔ سر بصحرا نهاد
پدر در فراقش نخورد و نخفت | پسر را ملامت بکردند و گفت
از انکه که یارم کس خویش خواند | دکر با کسم آشنائی نماند
بجستش که تا حق جمالم نمود | دکر هرچه دیدم خیالم نمود
بشد کم که روی از خلایق بتافت | چو کم کردهٔ خویش را باز یافت
پراکند کانند زیر فلک | که هم دد توان خواند شان هم ملک

زیاد

زمیدانش خالي نبود ي چو میل همه وقت بهلوي اسپش حو پیل
دلش خون شد وراز در دل بماند ولي پایش از کریه در گل بماند
رقیبان خبر یافتند ش ز درد دگر باره گفتند ش اینجا مگرد
دمي رفت یاد آمدش روي دوست دگر خیمه زد بر سر کوي دوست
غلامي شکستش سر و دست وپاي که باري نگفتیمت اینجا میاي
دگر رفت و صبر و قرارش نماند شکیبائي از روي یارش نماند
مگس وارش از پیش شکر بجور براندندي و باز گشتي بفور
کسي گفتش اي شوخ دیوانه رنگ عجب صبرداري تو بر چوب وسنگ
بگفت این جفا بر من از جور اوست نه شرطست نالیدن از جور دوست
من اینک دم دوستي میزنم گر دوست دارد وگر دشمنم
ز من صبر بي او توقع مدار که با او هم امکان ندارد قرار
نه نیروي صبر و نه جاي ستیز نه امکان بودن نه پاي گریز
مگو زین در باره که سر بتاب وگر سر چو میخم نهد در طناب
نه پروانه جان داد در پاي دوست به از زنده در کنج تاریک اوست
بگفت ار خوري ز خم چوگان او بگفتا بپایش درافتم چو گو
بگفتا سرت گر به برد به تیغ بگفت اینقدر نبود ازوي دریغ
مرا خود کجا باشد از سر خبر که تاج است بر تارکم یا تبر
مکن با من ناشکیبا عتیب که در عشق صورت نبندد شکیب
چو یعقوب م ارد دیده گردد سفید نبرم ز دیدار یوسف امید
یکي را که سر خوش بود با یکي نیاز ارد ازوي بهر اندکي
رکابش ببوسید و زي جوان برآشفت و برتافت ازوي عنان

حکایت

چو عشقي که بيداد او بر هوا ست — چنين فتنه انگيز و فرمان روا ست
عجب داري از سالکان طريق — که باشند در بحر معني غريق
خود از نالهٔ عشق باشند مست — ز کونين بر يار او شسته دست
بسودائي جانان ز جان مشتغل — بذکر حبيب از جهان مشتغل
بيا و حق از خلق بگريخته — چنان مست ساقي که مي ريخته
نشايد بداروددواگردشان — که کس مطلع نيست بر دردشان
الست از ازل همچنان شان بگوش — بفرياد قالو بلي در خروش
گر و هي عملدار عزلت نشين — قدم هاي خاکي دم آتشين
بيک نعره کوهي ز جا بر کنند — بيک ناله شهري بهم بر زنند
چو بادند پنهان و چالاک پوي — چو سنگند خاموش و تسبيح گوي
سحر که بگريند چندانکه آب — فرو شويد از ديده شان کحل خواب
فرس کشته از بسکه شب رانده اند — سحر که خروشان که وامانده اند
چنان فتنه بر حسن صورت نگار — که باحسن صورت ندارند کار
شب و روز در بحر سودا و سوز — ندانند از شفتگي شب و روز
وگر صورت خوب را بنگرند — در ان سر صنع خدا بنگرند
ندادند صاحبدلان دل به پوست — وگر ابلهي داد بيمغز کاوست
مي صرف وحدت کسي نوش کرد — که دنيا و عقبي فراموش کرد

حکايت

شنيدم که وقتي گدا زادهٔ — نظر داشت بر پادشه زادهٔ
همي رفت و مي پخت سوداي خام — خيالش فرو برده دندان بکام

کدایانی از بادشاهی نفور — به امیدش اند ز کدائی صبور
دمادم شراب الم در کشند — اگر تلخ بینند و هم در کشند
بلای خمار است در عیش مل — سلیح دمار خمار ست با شاه کل
نه تلخست صبری که بر یاد اوست — که تلخی شکر باشد از دست دوست
ملامت کشانند مستان یار — سبکتر برد اشتر مست بار
اسیرش نخواهد رهائی ز بند — شکارش نجوید خلاص از کمند
سلاطین عزلت کدایان حی — منازل شناسان کم کرده پی
بسر وقتشان خلق گیره برند — که چون آبحیوان بظلمت درند
چو بیت المقدس درون پر قباب — رها کرده دیوار بیرون خراب
چو پروانه آتش بخود در زنند — نه چون کرم پیله بخود بر تنند
دلارام در بر دلارام جوی — لب از تشنگی خشک بر طرف جوی
نگویم که بیچ آب قادر نیند — که بر شاطی نیل مستسقی اند

حکایت

ترا عشق اگر چون خودی زاب و گل — رباید همی صبر و آرام دل
به بیدار یش فتنه بر خط و خال — بخواب اندرش پای بند خیال
به صدقش چنان سر نهی در قدم — که بینی جهان با وجودش عدم
چو در چشم شاهد نیاید زرت — زر و خاک یکسان نماید برت
وگر با کست بر نیاید نفس — که با او نماند دگر جای کس
تو گوئی بچشم اندرش منزلست — وگر دیده بر هم نهی در دل است
نه اندیشه از کس که رسوا شوی — نه قوت که یکدم شکیبا شوی
گرت جان بخواهد بلب بر نهی — ورت تیغ بر سر نهد سر نهی

حکایت

چه خوش گفت بهرام صحرانشین — چو یکران تو سن زدش بر زمین

دگر اسپی از کاه باید گرفت — که گر سر کشد باز شاید گرفت

به بندای پسر دجله در آب کاست — که سودی ندارد چو سیلاب خاست

چو کرک خبیث آمدت در کمند — بکش ورنه دل برکن از گوسفند

ز ابلیس هرگز نیاید سجود — نه از بد گهر نیکوئی در وجود

بد اندیش را جاه و فرصت مده — عدو در چه و دیو در شیشه به

مگو شاید این مار کشتن بچوب — چو سر زیر سنگ تو دارد بکوب

قلمزن که بد کرد با زیردست — قلم بهتر او را به شمشیر دست

مدبر که قانون بد مینهد — ترا میبرد تا باتش دهد

مگو ملک را این مدبر بکست — مدبر مخوانش که مدبر کست

سعید اورد قول سعدی بجای — که ترتیب ملکست و تدبیر رای

کمال است در نفس مرد کریم — گرش زر نباشد چه نقصان و بیم

محالست اگر سفله قارون شود — که طبع لئیمش دگرگون شود

وگر خود نیابد جوانمرد نان — وجودش تو انگر بود همچنان

اگر قیمت گوهری غم مدار — که ضایع نگردد اندت روزگار

وگر حبهٔ زر زدندان گاز — بیفتد به شمعش بجویند باز

بدار میکشند آبگینه ز سنگ — کجا ماند آئینه در زیر زنگ

هر باید و فضل و بخت و کمال — که گاه آید و گه رود جاه و مال

باب سوم در عشق و مستی و شور

خوشا وقت شوریدگان غمش — اگر زخم بینند و گر مرهمش

کسي را بده پايه مهتران — که با کهتران سر ندارد گران
نبخشاي بر هر کجا ظالميست — که رحمت برو جور برعالميست
جهان سوز را کشته بهتر چراغ — يکي بهدر آتش که خلقي بداغ
هرانکس که بردز د رحمت کند — ببازوي خود کار وان ميزند
جفا پيشکا نرا بده سر بباد — ستم برستم پيشه عدلست وداد

حکايت

شنيدم که مردي غم خانه خورد — چو زنبور در سقف آن لانه کرد
زنش گفت از ينجا چه خواهي مکن — که مسکين پريشان شوند از وطن
بشد مرد دانا پي کار خويش — گرفتند يکروز زنرا بنيش
زن بيخرد بر در و بام و کوي — همي کرد فرياد و ميگفت شوي
مکن روي بر مردم اي زن ترش — تو گفتي که زنبور مسکين مکش
کسي با بدان نيکوئي چون کند — بدانرا تحمل بدافزون کند
چو اندر سري بيني آزار خلق — بشمشير تيزش بياز حلق
نپي نيزه در حلقهٔ کارزار — بقيمت ترا زنيشکر صد هزار
چه نيکو زدست اين مثل پيرده — ستور لگد زن گران بار به
سک آخر که باشد که خوانش نهند — بفرماي تا استخوانش دهند
چو کربه نوازي کبو تر برد — چو فربه کني کرک يوسف درد
اگر نيکمردي نمايد عسس — نيارد بشب خفتن ازدز دکس
نه هرکس سزاوار باشد بمال — يکي مال خواهد دگر کو شمال
بنائي که محکم نداري اساس — بلندش مکن ور کني زو هراس

کسی از کس بدو رتو باری نبرد | کلی در چمن جو رخاری نبرد
تو ئی سایهٔ لطف حق بر زمین | پیمبر صفت رحمت العالمین
ترا قدر اگر کس ندانند چه غم | شب قدر را می ندانند هم

حکایت

کسی دید صحرای محشر بخواب | مس تفته روی ز مین زافتاب
همی بر فلک شد ز مردم خروش | دماغ از تبش می برامد بجوش
یکی شخص آزانجمله در سایهٔ | بکر دن بر از حله پیرایهٔ
بپرسیدکای مجلس آرای مرد | که بود اندرین مجلست پایمرد
برزی داشتم بر در خانه کفت | به سایه درش نیکمردی بخفت
درین وقت نومیدی آنمرد راست | کناهم ز داور داور بخواست
که یارب برین بنده بخشایشی | کز و دیده ام وقتی آسایشی
چه کفتم چو حال کردم این راز را | بشارت خداوند شیراز را
که جمهور در سایهٔ همتش | مقیمند در سفرهٔ نعمتش
درختیست صاحب کرم بار دار | وزو بکذری نیزم کوه سار
حطب را اکر تیشه بر پی زنند | درخت برومند را کی زنند
بسی پایدار ای درخت هنر | که هم میوه داری وهم سایه ور

در احسان

بکفتیم در باب احسان بسی | ولیکن نه شرطست با هر کسی
بخور مردم آزار را خون ومال | که از مرغ بد کنده به پر و بال
یکی را که با خواجهٔ تست جنک | بدستش چرا میدهی چوب و سنک
بر انداز بینحی که خار آورد | درختی به پرور که بار آورد

کسی

ثکاپوي ترکان وغوغاي عام
تماشاکنان بر دز و کوي و بام

چو دید اندر آشوب درویش پیر
جوانرا بدست خلایق اسیر

دلش بر جوانمرد مسکین بخست
که باري دل آورده بودش بدست

بر آورد زاري که سلطان بمرد
جهان ماند و خوي پسندیده برد

جهم بر همي سود دست و ریخ
شنیدند ترکان آهخته تیغ

بفریاد از ایشان برآمد خروش
طپانچه زنان بر سر و روي و دوش

پیاده بسر ما در بارگاه
دویدند بر تخت دیدند شاه

جوان از میان جست و بردند پیر
بکردند بر تخت سلطان اسیر

بهولش بپرسید و هیبت نمود
که مرگ منت خواستن از چه بود

چو نیک است خوي من و راستي
بد نیک مردم چرا خواستي

برآورد پیر دلاور زبان
که اي حلقه در گوش حکمت جهان

بقول دروغي که سلطان بمرد
نمردي و بیچاره جان بسپرد

ملک زین حکایت چنان برشکفت
که چیزش ببخشید و چیزش نکفت

وزین جانب افتان و خیزان جوان
همیرفت بیچاره هر سو دوان

بکي گفتش از چار سوي قصاص
چه کردي که آمد بجانت خلاص

بگوشش فرو گفت کاي هوشمند
بجانبي ز دانکي رهیدم ز بند

یکي تخم در خاک ازان مینهد
که روز فرو ماند کي برد هد

جوي باز دارد بلاي درشت
عصاي شنیدي که عوجي بکشت

حدیث درست آخر از مصطفي است
که بخشایش خیر دفع بلا ست

عدو را نه بیني درین بقعه پاي
که بو بکر سعد است کشور کشاي

بکیر اي جهاني بروي تو شاد
جهاني که شادي بروي تو باد

شب و روز در بند زر بود و سیم
زر و سیم در بند مرد لئیم

بدانست روزی پسر در کمین
که ممسک کجا کرد زر در زمین

ز خاکش برآورد و بر باد داد
شنیدم که سنگی بجایش نهاد

جوانمرد در از زر بقائی نکرد
بیک دستش آورد و دیگر بخورد

کزین کم زنی بود ناپاک رو
کلاهش ببازار و میز رکرو

نهاده پدر چنگ در نای خویش
پسر چنگی و نائی آورده پیش

پدر زار و گریان همه شب مخفت
پسر با مداوان بخندید و گفت

ز را ز بهر خوردن بود وای پدر
ز بهر نهادن چه سنگ و چه زر

ز را ز سنگ خارا برون آورند
که با دوستان و عزیزان خورند

ز را اندر کف مرد دنیا پرست
هنوزای برادر بسنگ اندر است

چو در زندگانی بدی با عیال
کرت مرگ خواهند ازایشان منال

چو خشم آری انکه شوند از تو سیر
که از بام پنجه گزافتی بزیر

بخیل تو انگر بدینار و سیم
طلسمیست بالای گنجی مقیم

ازان سالها می بماند زرش
که لرزد طلسمی چنین بر سرش

بسنگ اجل ناگهش بشکنند
به آسود کی گنج قسمت کنند

پس از مردن و گردن چو مور
بخور پیش ازان کت خورد کرم گور

سخنهای سعدی مثالست و پند
بکار آید ش کر شود کار بند

وریغست ازین روی بر تافتن
کزین روی دولت توان یافتن

حکایت

جوانی بد انگی کرم کرده بود
تمنای پیری بر آورده بود

بجر می گرفت آسمان ناگهش
فرستاد سلطان بکشتنگهش

حکایت

ز تاج ملکزاده ٔ در ملاخ — شبی لعلی افتاد در سنگلاخ
پدر کفتش اندر شب تیره رنگ — چه دانی که کوهر کدامست وسنگ
همه سنکها پاسدار ای پسر — که لعل از میانش نباشد بدر
دران پاس پاکان شوریده رنک — همان جای تاریک لعلند و سنک
بر غبت بکش بار هر جاهلی — که افتی بسر وقت صاحبدلی
کسی راکه با دوستی سر خوشست — نه بینی که چون بار دشمن کشست
بدرد چو کل جامه از دست خار — که خون در دل افتاده خند و چو نار
غم جمله خور در هوای یکی — مراعات صد کن برای یکی
چو پاکیزه نفسان و صاحبدلان — بر آمیختند با جاهلان
اکر خاک پایان شوریده سر — فقیر و حقیر آیدت در نظر
تو هرکز مبین نشان بچشم پسند — که ایشان پسندیده ٔ حق بسند
کسی راکه نزدیک ظنت بدوست — چه دانی که صاحب ولایت خوداوست
در معرفت برکسانیست باز — که در هاست بر روی ایشان فراز
بساتنک عیشان و تلخی چشان — که آیند در خلعه دامن کشان
ببوسی کرت عقل و تدبیر هست — ملکزاده را در نوا خانه دست
که روزی فرج یابد از شهر بند — بلندیت بخشد چو کردد بلند
مسوزان درخت کل اندر خریف — که در نو بهارت نماید ظریف

حکایت

یکی زهره ٔ خرج کردن نداشت — زرش بود و یارای خوردن نداشت
نخوردی که خاطر بر آسایدش — ندادی که فردا بکار آیدش

که بر کرد ت ای شمع کیتی فروز بگفت ای ستمکار آشفته روز
تو کوته نظر بودی و سست رای که مشغول کشتی بچند از همای
به روی من این در کسی کرد باز که کردی تو بر روی وی دو فراز
اگر بوسه بر خاک مردان زنی بمردی که پیش آیدت روشنی
کسانی که پوشیده چشم و دلند همانا کزین تو تیا غافلند
چو برگشته دولت ما مت شنید سرانگشت حسرت بدندان گزید
که شهباز من صید دانم تو شد مرا بود دولت بنام تو شد
کسی چون بدست آورد جزره باز فرو برده چون موش دندان آز

تمثیل

اگر طبکار را اهل دلی ز خدمت مکن یکزمان غافلی
خورش ده بکنجشک و کبک و حمام که یکروزت افتد همای بدام
چو هر گوشه تیر نیاز افکنی امید ست تا که صیدی زنی
وزی هم برآید ز چندین صدف ز صد چو به آید یکی بر هدف

حکایت

یکی را پسر کم شد از راحله شبانگه بگردید در قافله
بهر خیمه پرسید و هر سو شتافت بتاریکی آن روشنائی بیافت
چو آمد بر مردم کاروان شنیدم که میگفت با ساربان
ندانی که چون راه بردم بدوست هر انکس که پیش آمدم گفتم اوست
ازان اهل دل در پی هر کسند که باشد که روزی بمردی رسند
برند از برای دلی بارها خورند از برای کلی خارها

حکایت

شنید این سخنها ي دور از صواب — نه صبر شنیدن نه روي جواب
بچشم سیاست درو بنگریست — که سود اي این برمن از بهر چیست
بگي گفت شاها به تیغش بزن — ز روي زمین بیخ عمرش بکن
نگه کرد سلطان عالي محل — خودش در بلا دید و خرد در حل
بخشود بر حال مسکین مرد — فرو خورد خشم و سخنهاي سرد
زرش داد اسپ و قبا پوستین — چه نیکو بود مهر در وقت کین
بگي گفتنش اي پیر بیعقل و هوش — عجب رستي از قتل گفتا خموش
اگر من بنالیدم از درد خویش — وي انعام فرمود در خورد خویش
بدي را بدي سهل باشد جزا — اگر مردي احسن الي من اسا

حکایت

شنیدم که مغروري از کبر مست — در خانه بر روي سایل ببست
بکنجي فرو رفته بنشست مرد — جگر گرم و آه از تف سینه سرد
شنیدم یکي مرد پوشیده چشم — بپرسیدش از موجب کین و خشم
فرو گفت و بگریست برخاک کوي — جفاي کزین شخص آمد بروي
بگفت اي فلان ترک آزار کن — یکي شب بسنزد من افطار کن
بخلق و فریبش گریبان کشید — بخانه درآورد و خوان کشید
برآسود و رویش روشن نهاد — بگفت ایزدت روشنایي دهاد
شب از نرگسش قطره چندي چکید — سحر دیده بر کرد و دنیا ندید
حکایت بشهر اندر افتاد و جوش — که بي دیده دیده بر کرد دوش
شنید این سخن خواجهٔ سنگدل — که برگشت درویش از و تنگدل
بگفتا حکایت کن اي نیکبخت — که چون سهل شد بر تو اینکار سخت

حکایت

ز بنکاه حاتم یکي پیر مرد — طلب ده درم سنگ فانید کرد
ز راوي چنین یاد دارم خبر — که پیشش فرستاد تنکي شکر
زن از خیمه گفت این چه تدبیر بود — همان ده درم حاجت پیر بود
شنید این سخن نام پرداز طي — بخندید و گفت اي دلارام حي
گر او در خور حاجت خویش خواست — جوانمردي آل حاتم کجاست
چو حاتم به آزادمردي دگر — زدودان کیتي نیاید مگر
ابو نصر سعد انکه دست نوال — نهد همتش بر دهان سوال
رعیت پناها دولت شادباد — به سعیت مسلمانی آبادباد
سرافراز داین خاک فرخنده بوم — ز عدلت برافلیم یونان و روم
چو حاتم اگر نیستي نام وي — نبردي کس اندر جهان نام طي
ثنا ماند ازان نامور در کتاب — ترا هم ثنا مانده و هم ثواب
که حاتم بدان نام و آوازه خواست — ترا سعي و جهد از براي خدا ست
تکلف بر مرد درویش نیست — وصیت همین یک سخن بیش نیست
که چند انکه جهدت بود خیر کن — ز تو خیر ماند ز سعدي سخن

حکایت

یکي راخري در گل افتاده بود — ز سودا ش خون در دل افتاده بود
بیابان و باران و سرما و سیل — فرو هشته ظلمت بر آفاق ذیل
همه شب درین غصه تا بامداد — سقط گفت و نفرین و دشنام داد
نه دشمن برست از زبانش نه دوست — نه سلطان که این بوم و برز آن اوست
قضارا خداوند آن پهن دشت — دران حال منکر برو بر گذشت

شنید

مکر بر تو نام آوری حمله کرد نیاوردی از ضعف تاب نبرد
جوانمرد شاطرزمین بوسه داد ملک را ثنا گفت و تمکین نهاد
که دو یافتم حاتم نامجوی هنرمند و خوش منظر و خوبروی
جوانمرد و صاحب خرد دیدمش بمردانگی فوق خود دیدمش
مرا بار لطفش دوتا کرد پشت به شمشیر احسان لطفم بکشت
بگفت انچه دید از کرمهای وی شهنشه ثنا گفت بر آل طی
فرستاده را داد مهری درم که مهرست بر نام حاتم کرم
مر او را رسد کر گواهی دهند که معنی و آوازه اش همرهند

حکایت

شنیدم که طی در زمان رسول نکردند منشور ایمان قبول
فرستاد لشکر بشیر و نذیر گرفتند جمعی از ایشان اسیر
بفرمود کشتن بشمشیر کین که ناپاک بودند و ناپاک دین
زنی گفت من دختر حاتمم بخواهید ازین نامور حاکمم
کرم کن بجای من ای محترم که مولای من بود زاهل کرم
بفرمان پیغمبر پاک رای کشادند زنجیرش از دست و پای
دران قوم باقی نهادند تیغ که راندند سیلاب خون بید ریغ
بزاری بشمشیرزن گفت زن مرا نیز با جمله گردن بزن
مروت نه بیتم رهائی زبند به تنها و یارانم اندر کمند
همیگفت گریان بر احوال طی بسمع رسول آمد آوازوی
ببخشید آن قوم را از عطا که هرگز نکرد اصل کوهر خطا

که تا هست حاتم در ایام من
به نیکی نخواهد شدن نام من

بلا جوی راه بنی طی گرفت
به کشتن جوانمرد را پی گرفت

جوانی بره باز پیش آمدش
کزو بوی انسی فراز آمدش

نکو روی و دانا و شیرین زبان
برخویش برد آن شب‌ش میهمان

کرم کرد و غم خورد و پوزش نمود
بداندیش را دل به نیکی ربود

نهادش سحر بوسه بر دست و پای
که نزدیک ما چند روزی بپای

بگفتا نیارم شد اینجا مقیم
که در پیش دارم مهمی عظیم

بگفتا ر نهی با من اندر میان
چو یاران یکدل بکوشم بجان

بمن دار گفت ای جوانمرد گوش
که دانم جوانمرد را پرده پوش

درین بوم حاتم شناسی مگر
که فرخنده رایست و نیکو سیر

سرش بادشاه یمن خواستست
ندانم چه کین در میان خاستست

کرم ره نمائی بدانجا که اوست
بمین چشم دارم ز لطف تو دوست

بخندید برنا که حاتم منم
سر اینک جدا کن بتیغ از تنم

نباید که چون صبح کرد سفید
کزندت رسد یا شوی ناامید

چو حاتم بآزادگی سر نهاد
جوانمرد ابر آمد خروش از نهاد

بخاک اندر افتاد و بر پای جست
کهش دیده بوسید و که پا و دست

ببند اخت شمشیر و ترکش نهاد
چو بیچارگان دست بر کش نهاد

که کر من کلی برود جودت زنم
بنزدیک مردان نه مردم زنم

دو چشمش ببوسید و در بر گرفت
وزانجا طریق یمن در گرفت

ملک در میان دو ابروی مرد
بدانست حالی که کاری نکراد

بگفتا بیا تا چه داری خبر
چرا سر نبستی بفتراک بر

مکر بر

سما طي بيفكند و اسپي بكشت | بدامن كهر و اوشان زر بمشت
شب انجا ببودند و روز دگر | بگفت انچه دانست صاحب خبر
همیگفت و حاتم پريشان چو مست | بدندان حسرت همیكند دست
كه اي بهره ور مردم نيكنام | چرا پيش ازينم نگفتي پيام
من ان بادرفتار دلدل شتاب | ز بهر شما دوش كردم كباب
كه دانستم از هول باران و سيل | نشايد شدن در چراگاه خيل
بنوعد كرروي را هم نبود | جز ان بر دربار كا هم نبود
مروت ندیدم در آئين خويش | كه مهمان بخسپد دل از فاقه ريش
مرا نام بايد در اقليم فاش | دگر مركب نامور كو مباش
كسان رادرم داده تشريف و اسپ | طبيعيست اخلاق نيكو نه كسب
خبر شد بروم از جوانمرد طي | هزار آفرين كرد بر طبع وي
زحاتم بدين نكته راضي مشو | ازين خوبتر ماجرائي شنو

حكايت

ندانم كه گفت اين حكايت بمن | كه بود دست فرماندهي در يمن
زنام آوران كوي دولت ربود | كه در گنج بخشي نظيرش نبود
نوان گفتن اورا سحاب كرم | كه دستش فشاندي چو باران درم
كسي نام حاتم نبردي بر ش | كه سود انرفتي ازان برسرش
كه چند از مقالات آن باد سنج | كه نه ملك دارد نه فرمان نه گنج
شنيدم كه جشني ملوكانه ساخت | چو چنگ اندران بزم خلقي نواخت
دگر ذكر حاتم كسي باز كرد | دگر كس ثنا گفتن آغاز كرد
حسد مرد را بر سر كينه داشت | يكي را بخون خوردنش بر گماشت

مرا بوسه گفتا بتصحیف ده | که درویش را توشه از بوسه به
بخدمت منه دست بر کفش من | مرانان ده و کفش بر سر بزن
بایثار مردان سبق برده اند | نه شب زنده داران دل مرده اند
همین دیدم از پاسبان تتار | دل مرده و چشم شب زنده دار
کرامت جوانمردی و نان دهیست | مقالات بیهوده طبل تهیست
قیامت کسی بیند اندر بهشت | که معنی طلب کرد و دعوی بهشت
بمعنی توان کرد دعوی درست | دم بیقدم تکیه کاهیست سست

حکایت

شنیدم در ایام حاتم که بود | بخیل اندرش باد پای چو دود
بصابر عتی رعد بانگ او همی | که بر برق پیشی کرفتی همی
به تگ ژاله میریخت برکوه و دشت | تو گفتی مگر ابر نیسان گذشت
یکی میل رفتار او تا منون نورد | که باد از پیش باز ماندی چو گرد
ز او صاف حاتم بهر مرز و بوم | بگفتند بر خی بسلطان روم
که همتای او در کرم مردنیست | چو اسپش بجولان و نادردنیست
بیابان نوردی چو کشتی بر آب | که بالای سیرش نه پرّ و عقاب
بدستور دانا چنین گفت شاه | که دعوی خجالت بود بی گواه
من از حاتم ان اسپ تازی نژاد | بخواهم کرم کرد و کرمت کرد باد
بدانم که در وی شکوه مهیست | وگر دو کند بانگ طبل تهیست
بفرمود تا مرد عالم بطی | روان کرد دنبال مرد اهوی
زمین مرده و ابر کریان مرو | صبا کرده باد و کرجان درو
بمنزلکه حاتم اندر فرود | بر آسود چون تشنه بر زنده رود

بروشیر درنده باش ای دغل — میندار خود را چو روباه شل

چنان سعی کن کز تو ماند چو شیر — چو روبه چه باشی به وامانده سیر

چو شیر آنکه را کردنش فربه است — گرافتد چو روبه بشل ازوی به است

بچنگ آر و با دیگران نوش کن — نه بر فضلهٔ دیگران کوش کن

بخور تا توانی ز بازوی خویش — که سعیت بود در ترازوی خویش

چو مردان ببر رنج و راحت رسان — مخنث خورد دست رنج کسان

بگیر ای جوان دست درویش پیر — نه خود را بیفکن که دستم بگیر

خدارا بران بنده بخشایش است — که خلق از وجودش در آسایش است

کم ور زوان سر که مغزی در وست — که دون همتانند بیمغز و پوست

کسی نیک بیند بهر دو سرای — که نیکی رساند بخلق خدای

ندیدی که در راه پایندکیش — چه گفت ان شتربان بفرزند خویش

بخور توشه با مردم نیکمرد — که ایشان به تنها نخواهند خورد

حکایت

شنیدم که مردی بست پاکیزه بوم — شناسا وره رو در اقصای روم

من و چند سالوک صحرا نورد — برفتیم قاصد بدیدار مرد

سر و چشم هریک ببوسید و دست — بتمکین و عزت نشاند و نشست

زرش دیدم و زرع و شاکرد و رخت — ولی بیمروت چو بی بر درخت

بلطف سخن کرم رو بود مرد — ولی دیگدانش قوی بود سرد

همه شب نسودش قرار و هجوع — ز تسبیح و تهلیل و ما را ز جوع

سحر که میان بست و در باز کرد — همان لطف و شیوه آغاز کرد

جوانی که شیرین و خوش طبع بود — که با ما مسافر در آن ربع بود

حکایت

بره در یکي پیشم آمد جوان — بتک در پیش کو سفندي دوان

بدو گفتم اي يار يسا نست و بند — که مي آيد اندر بيت گوسفند

سبک طوق و زنجير از و باز کرد — چپ و راست پو ميدن آغاز کرد

بره در پيش همچنان ميدويد — که خود خورده بود از کف او خويد

چو باز آمد از عيش و بازي بجاي — مر اويد و گفت اي خداوندراي

نه اين ره يسمان ميبر دبا منش — که احسان کمنديست در گردنش

بلطفي که ديدست پيل دمان — نيارد همين حمله بر پيلبان

بدانرا نوازش کن اي نيکمرد — که سگ پاس دارد چونان توخورد

بران مرد گيرد ستم دندان پوز — که مالد زبان بر پنيرش دو روز

حکايت

يکي روبهي ديد بيدست و پاي — فرو ماند از لطف صنع خداي

که چون زندگاني بسر مي برد — بدين دست و پاي از کجا ميخورد

درين بود درويش شوريده رنگ — که شيري بيامد شغالي بچنگ

شغال نگون بخت را شير خورد — بماند انچه زو باه از و سير خورد

دگر روز باز اتفاق اوفتاد — که روزي رسان قوت روزش داد

يقين ديده مرد بينده کرد — شد و تکيه بر آفريننده کرد

کزين پس بکنجي نشينم چو مور — که روزي نخورند پيلان بزور

زنخدان فرو برد چندي بجيب — که بخشنده روزي رساند زغيب

نه بيکانه تيمار کردش نه دوست — چو چنگش رگ و استخوان ماند و پوست

چو صبرش نماند از ضعيفي و توش — ز ديوار محرابش آمد بگوش

برو

حکایت

یکی سیرت نیکمرد ان شنو — اگر نیکبختی و مرد ان شنو
که شبلی ز حانوت تر کندم فروش — بدزدید و ابنان کندم بدوش
نگه کرد و موری در ان غله دید — که مسکین گشته هر گوشه میدوید
ز رحمت بر و شب نیارست خفت — بجای خویش باز آورد و کفت
مروت نباشد که این مور ریش — پراکنده گردانم از جای خویش
درون پراکند گان جمع دار — که جمعیت باشد از رو زکار
چه خوش کفت فردوسی پاک زاد — که رحمت بران تربت پاک باد
مبازار موری که دانه کش است — که جان دارد و جان شیرین خوش است
مزن بر سر ناتوان دست زور — که روزی بپایش در افتی چو مور
درون فرو ماندکان شاد کن — ز روز فرو ماندکی یاد کن
ببخشود بر جان پر و انه شمع — نکه کن که چون سوخت در پیش جمع
کرفتم ز تو ناتوانا تریست — توانا تر از تو هم آخر کسیست

در احسان

ببخش ای پسر کادمی زاده صید — باحسان توان کرد وحشی بقید
عدو را بالطاف کردن ببند — که نتوان بریدن بتیغ این کمند
چو دشمن کرم بیند و لطف و جود — نیاید دکر خبث از و در وجود
مکن بد که بد بینی از یار نیک — نروید ز تخم بدی بار نیک
چو با دوست دشوار کیری و تنک — نخواهد که بیند تر انقش و رنک
وکر خواجه با دشمنان نیکخوست — بسی بر نیاید که کردد دوست

شاکر دون اشکر پر ور دگار — شنیدم که بر گشت از روزگار

بر گویش سر در تباهی نهاد — عطارد قلم بر سیاهی نهاد

شقاوت بر آشفت و بر باد داد — نه بارش رها کرد و نی بار گیر

فشاندش قضا بر سر از فاقه خاک — مشعبد صفت کیسه و دست پاک

سراپای حالش دگر گونه گشت — برین ماجرا روزگار می گذشت

غلامش بدست کریمی فتاد — توانگر دل و دست و روشن نهاد

بدیدار درویش آشفته حال — چنان شاد بودی که مسکین بمال

شبانگه یکی بر درش لقمه جست — ز سختی کشیدن قدم هاش سست

بفرمود صاحب نظر بنده را — که خشنود کن مرد درمانده را

چو نزدیک بردش ز خوان بهره — اورد بیخویشتن نعره

شکسته دل آمد بر خواجه باز — عیان کرد اشکش بدیباجه راز

بپرسید سالار فرخنده خوی — که اشکت ز جور که آمد بروی

بگفت اندرونم بشوریده سخت — بر احوال این پیر شوریده بخت

که مملوک وی بودم اندر قدیم — خداوند اسباب و املاک و سیم

چو کوتاه شد دستش از عز و ناز — کند دست خواهش بدرها دراز

بخندید و گفت ای پسر جور نیست — ستم بر کس از کردش دور نیست

نه ان تندرویست بازارکان — که بردی سر از کبر بر آسمان

من انم که امروزم از در براند — بروز منش دور گیتی نشاند

نگه کرد باز آسمان سوی من — فرو شست کرد غم از روی من

خدایی ز بخشایش بندد دری — کشاید بفضل و کرم دیگری

بسا مفلس بینوا سیر شد — بسا کار منعم ز بر زیر شد

حکایت

کسي با سکي نيکوئي کم نکرد — کجا کم شود خير با نيکمرد

کرم کن چنان کت بر آيد ز دست — جهان نبان در خير برکس نبست

بقطار ز بخشش کردن ز کنج — نباشد چو قيراطي از دست رنج

بر در هر کسي بار درخود ز زور — کرا نيست پاي ملخ پيش مور

حکايت

تو بر خلق سهلي کن اي نيکبخت — که فردا نگيرد خدا بر تو سخت

کرا زپا در آيد نماند اسير — که افتادگان را بود دستگير

بازار فرمان مده برهوي — که باشد له افتد بفرماندهي

چو تمکين و جاهت بود بر دوام — مکن زور بر ضعف درويش و عام

که افتد که با جاه و تمکين شود — چو بيذق که ناگاه فرزين شود

نصيحت شنو مردم دوربين — نگارند در ماتيچ دل تخم کين

خداوند خرمن زيان ميکند — که با خوشه چين سرگران ميکند

نترسد که نعمت بمسکين دهند — وزان بار غم بر دل اين نهند

بسا زورمندي که افتاد سخت — بس افتاده را يار و ياوري کرد بخت

دل زيردستان نبايد شکست — مبادا که روزي شوي زير دست

حکايت

بنالد درويشي از ضعف حال — بر تندرويي خداوند مال

نديد و ندانست سيه دل نداد — برو زد بسر باري از طيره بانگ

دل سايل از جور او خون گرفت — سر از غم بر آورد و گفت اي شگفت

تو انگر ترش روي باري چراست — مکر مي نترسد ز تلخي خواست

بفرمود کوته نظر تا غلام — برانند شش بخواري و زجر تمام

بدار ید چندین کف از دامنش
وگر میگریزد ضمان بر منش

از انجا بزندان در آمد کہ خیز
وزین شہر تا پای داری گریز

چو کنجشک در باز دید از قفس
قرارش نماند اندران یکنفس

چو باد صبا زان میان سیر کرد
نہ سیری کہ بادش رسیدی بگرد

گرفتند حالی جوان مرد را
کہ حاضر کنند سیم یا مرد را

چو مرغ از قفس رفت نتوان گرفت
بہ بیچارگی راہ زندان گرفت

نہ شکوہ نوشت و نہ فریاد خواند
شنیدم کہ در حبس چندی بماند

زمانہا نیاسود شبہا نخفت
برو پارسائی گذر کرد و گفت

نہ پندارمت مال مردم خوری
چہ پیش آمدت تا بزندان دری

بگفت ای جلیس مبارک نفس
نخوردم بحیلت گری مال کس

یکی بستدیم شکوہ آورد پیش
خلاصش ندیدم بجز بند خویش

نیامد بنزدیک رایم پسند
من آسودہ و دیگری پای بند

بمرد آخر و نیکنامی ببرد
زہی زندگانی کہ نامش نمرد

تن خفتۂ زندہ در زیر گل
بہ از عالم زندۂ مردہ دل

دل زندہ ہرگز نگردد ہلاک
تن مردہ دل گر بمیرد چہ باک

حکایت

یکی در بیابان سگی تشنہ یافت
برون از رمق در حیاتش نیافت

کلہ دلو کرد آن پسندیدہ کیش
چو حبل اندر آن بست دستار خویش

بخدمت میان بست و بازو کشاد
سگ ناتوان را دمی آب داد

خبر داد پیغمبر از حال مرد
کہ داور کنا ہان او عفو کرد

الا گر جفاکاری اندیشہ کن
وفا پیش گیر و کرم پیشہ کن

کسی

مپندار اگر طاعتي کرده‌ئ که نيلي بدين حضرت آورده‌ئ
باحسان آسوده کردن دلي به از الف رکعت بهر منزلي

حکايت

بسر هنگ سلطان چنين گفت زن که خيزاي مبارک در خير زن
برو تا ز خوانت نصيبي دهند که فرزندکانت ز سختي رهند
بگفتا بود مطبخ امروز سرد که سلطان بشب نيت روزه کرد
زن از نااميدي سر انداخت پيش همي‌گفت باخود دل از فاقه ريش
که سلطان ازين روزه آيا چه خواست که افطار او عيد طفلان ماست
خورنده چو خيرش در آيد ز دست به از صايم الدهر دنيا پرست
مسلم کسي را بود روزه داشت که درمانده‌ئ را دهد نان چاشت
وگرنه چه حاجت که زحمت بري ز خود باز گيري وهم خود خوري

حکايت

يکي را کرم بود و قوت نبود کفافش بقدر مروت نبود
که سفله خداوند هستي مباد جوانمرد را تنگدستي مباد
کسي را که همت بلند اوفتد مرادش کم اندر کمند اوفتد
چو سيلاب ريزان که در کوهسار نگيرد همي بر بلندي قرار
نه در خورد سرمايه کردي کرم تنک مايه بودي ازان لاجرم
برش تنگدستي دو حرفي نوشت که اي خوب فرجام نيکو سرشت
يکي دست گيرم بچندين درم که چندين نيست تا من بزندان درم
بچشم اندرش قدر چيزي نبود وليکن بدستش پشيزي نبود
بخسمان بسندي فرستاد مرد که اي نيکنامان آزاد مرد

امیدي که دارم بفضل خدا ست — که بر سعي خود تکیه کردن خطاست

طریقت همین است گاهل یقین — نکو کار بودند و تقصیر بین

مشایخ همه شب دعا خوانده اند — سحر گاهه سجاده افشانده اند

کسي گوي دولت ز میدان ربود — که در بند آسایش خلق بود

حکایت

بزاریدو فتي زني پیش شوي — که دیگر مخر نان ز بقال کوي

بجز ارکنم فروشان گراي — که این جو فروشست کندم نماي

نه از مشتري کژ و فوده کس — بیکهفته رویش ندیده است کس

بدلداري آن مرد صاحب نیاز — بزن گفت کاي روشنائي بساز

بامید ما کلبه اینجا گرفت — نمردي بود نفع ازو اگرفت

ز ره تیکمز نوان آزاده گیر — چو استاده ٔ دوست افتاده گیر

به بخشاي کانان که مردي کنند — خریدار و کان بي رو نقند

جوانمرد اگر راست پرسي ولیست — کرم پیشه ٔ شاه مردان علیست

حکایت

شنیدم که پیري براه حجاز — بهر خطوه کردي دو رکعت نماز

بت آخر زشوخواي خاطر پریش — پسند آمدش در نظر کار خویش

که نتوان ازین خوبتر راه رفت — به تلبیس ابلیس در چاه رفت

بهنم بر زند عاقبت کفر و دین — خیالات نادان خلوت نشین

ولیکن صفا را بباید تمیز — صفاهست در آب و آیینه نیز

غرور ش سر از جاه برتافتي — کرش رحمت حق ندریافتي

که اي نیکبخت مبارک نهاد — یکي هاتف از غیبش آواز داد

مپند

ولر هر چه داري بکف بر نهي — گفت وقت حاجت ما ند تهي
کدا يان بسعي تو هرگز قوي — نگردند ترسم تو لاغر شوي
چو مناع خير اين حکايت بگفت — ز غيرت جوان مرد زارک بخفت
پراکنده دل گفت ازان عيب جوي — برآشفت و گفتا اي پراکنده گوي
مرا دستگاهي که پيرامن است — پدر گفت ميراث جد من است
نه ايشان نخستين نکهداشتند — بحسرت بمردند و بگذاشتند
بدستم بيفتاد و مال پدر — که بعد ازمن افتد بدست پسر
همان به که امروز مردم خورند — که فردا پس از من بيغما برند
خورو پوش و بخشاورا حت رسان — نکهه مي چه داري زبهر کسان
برند از جهان با خود اصحاب راي — فرو ماند بحسرت بجاي
زرونعمت آيد کسي را بکار — که ديوار عقبي کند زر نگار
بدنيا تو اني که عقبي خري — بخر جان من وزنه حسرت بري
مرا شيخ دانا اي مرشد شهاب — دو اند رز فرمود در روي آب
يکي انکه در نفس خود بين مباش — دگر انکه در جمع بد بين مباش
شنيدم که بگريستي شيخ زار — چو بر خواندي آيات اصحاب نار
شبي دانم از هول دوزخ بخفت — بگوش آمدم صبحگاهان که گفت
چه بودي که دوزخ ز من پرسيدي — مگر ديگرانرا دعائي بدي
چنان خورد و بخشيد صاحب نظر — نديدند ازان غبن با او اثر
بمکه سر در بيابان خجل — چه کردم که بر دي توان بست دل
به آزاد مردي ستودش کسي — که در راه حق رنج بردي بسي
جوابش نگفت تا چه مردانه گفت — که چندين ستايش چه گوي بخفت

نه چون ممسکان دست برزر گرفت — چو آزادگان بنداز و برگرفت

زدرویش خالی نبودی درش — مسافر همیشه سرای اندرش

دل خویش و بیگانه خورسند کرد — نه همچون پدر سیم در بند کرد

ملامت کنی گفتش ای باد دست — بیک ره پریشان مکن هرچه هست

بسالی توان خرمن اندوختن — بیکدم نه مردی بود سوختن

زراو ناز و نعمت نماند بسی — مگر این حکایت نگفتند کسی

حکایت

درین روزها زاهدی با پسر — شنیدم که میگفت جانپدر

مجرو در و خانه پرواز باش — جوانمرد و دنیا براندازباش

پسر پیش بین بود و کارآزمای — پدر را شناگفت کای نیکرای

چو در تنگدستی نداری شکیب — نگهدار وقت فراخی حسیب

حکایت

بدختر چه خوش گفت با نوذه — که روز نوا برگ سختی بنه

همه وقت پرواز مشک و سبوی — که پیوسته رود روان نیست جوی

بدنیا توان آخرت یافتن — بزر پنجه شیر برنا فتن

بیکبار بر دوستان زر مپاش — وز آسیب دشمن دراندیشه باش

اگر تنگدستی مرو پیش یار — وگر سیم داری بیا و بیار

که گر روی بر خاک راهش نهی — جوابت نگویند بدسته نهی

خداوند زر برکند چشم دیو — بدام آورد صخره چینی برایو

تهی دست برخود بروبان مپیچ — که بی هیچ مردم نیرزد بهیچ

بدست تهی برنیاید امید — بزر برکنی چشم دیو سفید

وگر

همه شب پریشان از و حال من همه روز چون سایه دنبال من
بگرد از سخنهای خاطر پریش درون دلم چون درخانه ریش
خدایش مگر تازه در بزاد جز این وه ورم چیز دیگر نداد
ندانسته از دفتر دین حرف نخوانده بجز باب لا ینصرف
خور از کوه یکروز سر بر نزد که ان قلتبان حلقه بر در نزد
در اندیشه ام تا کدام کریم ازان سنگدل دست گیرد بسیم
شنید این سخن سیم فرخ نهاد درستی دو در آستینش نهاد
ز رافتاد و در دست افسانه گوی بدر رفت ازانجا چو زر تازه روی
یکی گفت شیخ این ندانی که کیست برو گر بمیرد نباید گریست
گدای که بر شیر نر زین نهد ابوزید را اسب و فرزین دهد
برآشفت عابد که خاموش باش تو مرد زبان نیستی گوش باش
مروت ندیدم که این مردریش پراکنده گردانم از جای خویش
اگر راست بود انچه پنداشتم ز خلق آبرویش نگهداشتم
اگر شوخ چشمی و سالوس کرد الا تا نه پندار ی افسوس کرد
که خود را نگهداشتم آب روی زهی سست چنان گر بزی یا وه گوی
بد و نیک را بذل کن سیم و زر که این کسب خیر است و ان دفع شر
خنک انکه در صحبت عاقلان بیاموزد اخلاق صاحبدلان
کرت عقل و رایست و تدبیر و هوش برغبت کنی پند سعدی بگوش
که اغلب درین شیوه دارد مقال نه در چشم و زلف و بناگوش و خال

حکایت

یکی رفت دینار ازو صد هزار خلف ماند صاحبدل و هوشیار

که ای چشم های مرا مردنک — یکی مرد فرمان کن بنان و نمک
نعم گفت و برجست و برداشت کام — که دانست خلقش علیه السلام
رقیبان مهمان سرای خلیل — بعزت نشاندند پیر ذلیل
بفرمود ترتیب کردند خوان — نشستند بر هر طرف همکنان
چو بسم الله آغاز کردند جمع — ز پیرش نیامد حدیثی بسمع
چنین گفتش ای پیر دیرینه روز — چو پیران نمی بینمت صدق و سوز
نه شرط است وقتیکه روزی خورند — که نام خداوند روزی برند
بگفتا طریقی نگیرم بدست — که نشنیدم از پیر آذر پرست
بدانست پیغمبر نیک فال — که کبر ست پیر ثبه بوده حال
بخواری براندش چو بیگانه دید — که منکر بود پیش پاکان پلید
سروش امد از کردگار جلیل — بهیبت ملامت کنان کای خلیل
منش داده صد سال روزی و جان — ترا نفرت آمد از و یکزمان
کرا او میبرد سوی اتش سجود — تو واپس چرا میبری ده ست جود

نصیحت

کره بر سر بشد باستان مزن — که این زرق و شید ست و آن مکر و فن
زیان میکند مرد تفسیر دان — که علم و ادب میفزود شد بنان
کجا عقل با شرع فتوی دهد — که اهل خرد دین بد نیاد هد
ولیکن تو بستان که صاحب خرد — از ارزان فروشان برغبت خرد

حکایت

زباندانی آمد بصاحب دلی — که محکم فرو مانده ام در گلی
یکی سفله را ده درم بر منست — که دانگی ازو بر دلم ده من است

برحمت بکن آبش از دیده پاک بشفقت بیفشانش از چهره خاک
اگر سایهٔ خود برافت از سرش تو در سایهٔ خویشتن پرورش
من اول سر تاجور داشتم که سر در کنار پدر داشتم
اگر بر وجودم نشستی مگس پریشان شدی خاطر چند کس
کنون دشمنان گر برندم اسیر نباشد کس از دوستانم نصیر
مرا باشد از درد طفلان خبر که در طفلی از سر برفتم پدر

حکایت

یکی خار پای یتیمی بکند بخواب اندرش دید صدر خجند
همی گفت و در روضه‌ها می‌چمید کز ان خار بر من چه گلها دمید
مشو تا توانی ز رحمت بری که رحمت برندت چو زحمت بری
چو انعام کردی مشو خود پرست که من سر ورم دیگران زیر دست
مکو تیغ دورانش انداختست که شمشیر دوران هنوز آختست
چو بینی دعا گوی دولت هزار خداوند را شکر نعمت گذار
که چشم از تو دارند مردم بسی نه تو چشم داری بدست کسی
کرم خوانده‌ام سیرت سروران نه غلط گفتم اخلاق پیغمبران

حکایت

شنیدم که یکهفته ابن السبیل نیامد بمهمان سرای خلیل
ز فرخنده خوئی نخوردی پگاه مگر بینوایی در آید ز راه
برون رفت و هر جانبی بنگرید با طراف وادی نگه کرد و دید
بتنها یکی در بیابان چو بید سر و مویش از برف پیری سفید
بدلداریش مرحبائی بگفت برسم کریمان صلائی بگفت

کسي خپد آسوده در زير گل — که خسپند از و مردم آسوده دل

غم خويش در زندگي خور که خويش — بمرده نپردازد از حرص خويش

زر و نعمت اکنون بدکان تست — که بعد از تو بيرون ز فرمان تست

نخواهي که باشي پراکنده دل — پراکند کار از خطر مهسال

پريشان کن امروز گنجينه چست — که فردا کليدش نه در دست تست

تو با خود ببر توشهٔ خويشتن — که شفقت نيايد ز فرزند و زن

کسي کو ي دولت ز دنيا ببرد — که با خود نصيبي بعقبي ببرد

بغم خوار کي چون سرانگشت من — نخارد کسي در جهان پشت من

بکش بر کف دست نه هر چه هست — که فردا بدندان گزي پشت دست

بپوشيدن ستر درويش کوش — که ستر خدايت بود پرده پوش

مکن مردان غريب از دورت بي نصيب — مبادا که گردي بدرها غريب

بزرگي رساند بمحتاج خير — که ترسد که محتاج گردد بغير

بحال دل خستگان در نگر — که روزي تو دلخسته باشي مگر

فرو ماندگان را درون شاد کن — ز روز فرو ماند گي ياد کن

مخواهندهٔ برادر ديگران — بشکرانه خواهنده از دوستان

تمثيل

پدر مرده را سايه بر سر فکن — غبارش بيفشان و خارش بکن

ندانم چه بودش فرو مانده سخت — بود تازه بي بيخ هر کز درخت

چو بيني يتيمي سرافکنده پيش — مزن بوسه بر روي فرزند خويش

يتيم ار بگريد که نازش خرد — وگر خشم گيرد که بارش برد

الا تا نگريد که عرش عظيم — بلرزد همي چون بگريد يتيم

چو با قیم دشمن بجنگ و حصار — گرفتي بزندانیانش سپار
که بندي چو دندان بخون در برد — ز خلقوم بیداد او کرخون خورد
چو بر کندلي از چنگ دشمن دیار — رعیت بسامان گرانزوي بدار
که کوپانه کوبد و ز کارزار — بر آرند کام از دل ماغشن وار
و گر شهر یانوار سانی کزند — گزار شهر بزدوي و دشمن مبند
نکو دشمن تیغ زن بر دراست — که انبار دشمن بشهر اندر است

نصیحت

بند بیر جنگ بد اندیشش کوشش — مصالح بیندیشش نیت بپوشش
منه در میان راز با هر کسي — که جاسوس باشد همکاسه دیدم بسي
سکندر که با شرقیان حرب داشت — در خیمه کوبند و رغرب داشت
چو بهمن بزابلستان خواست شد — چپ آواز فکند و از راست شد
اگر جز تو داند که عزم تو چیست — بران راي و دانش بباید گریست
کرم کن بند پرخاشش و کین آوري — که عالم بزیر نگین او راي
چو کاري برايد بلطف و خوشي — چه حاجت بتندي و گردن کشي
نخواهي که باشد ذلت دردمند — دل دردمندان برآور ز بند
ببازو و توانا نباشد سپاه — بر و بامت از ناتوانان بخواه
دعاي ضعیفان امیدوار — ز بازوي مردان به آید بکار
هران کاستعانت بدرویش برد — اگر بر فریدون زداز پیش برد

باب دوم در احسان

اگر هوشمندي بمعني گراي — که معني بماند نه صورت بجاي
کرا دانش وجود و تقوي نبود — بصورت درش هیچ معني نبود

چو گر کان بسند ند با هم گزند | بر آساید اندر میان کو سفند
چو دشمن بدشمن شود مشتغل | تو با دوست بنشین بآرام دل
چو شمشیر پیکار بر داشتی | نگهدار پنهان ره آشتی
که کشور کشایان مغفر شکاف | نهان صلح جستند و پیدا مصاف
دل مرد میدان نهانی بجوی | که باشد که در پایت افتد چو گوی
چو سالاری از دشمن افتد بچنگ | بکشتن درش کرد باید درنگ
گر افتد گزین نیمه هم سروری | بماند گر فتار در چنبری
وگر کشتی ان بندی ریش را | نه بینی دگر بندی خویش را
نترسد که دورانش بندی کند | که با بندیان زور مندی کند
کسی بندیان را بود دستگیر | که خود بوده باشد به بندی اسیر
اگر سر نهد بر خطت سروری | چو نیکش بداری نهد دیگری
اگر خفیه ده دل بدست آوری | از ان به که صد ره شبیخون بری
گرت خویش دشمن شود دوست دار | ز تلبیس ایمن مشو زینهار
که گر دد درونش بکین توریش | چو یاد آیدش مهر پیوند خویش
بداندیش را لفظ شیرین مبین | که ممکن بود زهر در انگبین
کسی جان از آسیب دشمن ببرد | که مردوستان را بدشمن شمرد
نگهدارد آن شوخ در کیسه در | که بیند همه خلق را کیسه بر
سپاهی که عاصی شود بر امیر | ورا تا توانی بخدمت مگیر
ندانست سالار خود را سپاس | ترا هم نداند ز عذرش هراس
بسوگند و عهد استوارش مدار | نکهبان پنهان برو بر گمار
نو آموز را ریسمان کن دراز | نه بکسل که دیگر نه بینیش باز

چو

که ننگ ایدش رفتن از پیش تیر — بر او ر بچنگال و شمن اسیر

چو بینی که یاران نباشند یار — هزیمت ز میدان غنیمت شمار

دو تن پرورای شاه کشور کشای — یکی اهل رزم و دوم اهل رای

ز نام آوران کوی دولت برند — که دانا و شمشیر زن پرورند

هر انکو قلم را نورزید و تیغ — بروکر بمیرد مکوای دریغ

قلم زن نکهدار و شمشیر زن — نه مطرب که مردی نیاید ززن

نه مردیست دشمن ورا اسباب جنگ — تو مدهوش ساقی و آواز چنگ

بسا اهل دولت ببازی نشست — که دولت ببازی بر فتنش ژدست

نکویم ز جنگ بد اندیش ترس — که در حالت صلح زو بیش ترس

بساکس بروز آیت صلح خواند — چو شب شد سپه جز صف خفته داند

زره پوش خپند جنگ آوران — که بستر بود خوابگاه زنان

بخیمه درون مرد شمشیر زن — برهنه نخسپد چو در خانه زن

بباید نهان جنگ را ساختن — که دشمن نهان آورد تاختن

حذر کار مردان کار آکهست — یزک سد روئین لشکر کهست

پند

میان دو بدخواه کوتاه دست — نه فرزانکی باشد ایمن نشست

که کر هردو با هم سکالند راز — شود دست کوتاه ایشان دراز

یکی را به نیرنگ مشغول دار — دکر را ز هستی برآور دمار

اکر دشمنی پیش کیرد ستیز — بشمشیر تدبیر خویش بریز

بر و دوستی کیر با دشمنش — که زندان شود پیرهن بر تنش

چو در لشکر دشمن افتد خلاف — تو بکذار شمشیر خود در غلاف

مترس از جوانان شمشیر زن حذر کن ز پیران بسیار فن
خردمند باشد جهاندیده مرد که بسیار کرم آزموده است و سرد
جوانان شایسته بخت ور ز گفتار پیران نه پیچند سر
کرت مملکت باید آراسته مده کار معظم بنو خاسته
سپه را مکن پیش رو جز کسی که در جنگها بوده باشد بسی
بخرد ان مفرمای کار درشت که سندان نشاید شکستن بمشت
رعیت نوازی و سر لشکری نه کاریست بازیچه و سرسری
مخواهی که ضایع شود روزکار بنا آزموده مفرمای کار
نتابد سک صید روی از پلنگ زرو به رمد شیر نادیده جنگ
چو پرورده باشد پسر در شکار نترسد چو پیش آیدش کارزار
بکشتی و نخچیر و آماج و گوی دلاور شود مرد پرخاشجوی
بکرما به پرورده و عیش و ناز بنترسد چو بیند در جنگ باز
دو مردش نشانند بر پشت زین بود کش زند کودکی بر زمین
یکی را که دیدی تو در جنگ پشت بکش کر عدو در مصافش نگشت
مخنث به از مرد شمشیر زن که روز وغا سر به پیچد چو زن

حکایت

چه خوش گفت کرکین بفرزند خویش چو قربان پیکار بر بست و کیش
که کر چون زنان چست خواهی گریز مرو آب مردان جنگی مریز
سواری که بنمود در جنگ پشت نه خود را که نام آور انرا بکشت
شجاعت نیاید مگر زان دو یار که افتند در حلقهٔ کارزار
دو هم جنس دیرینهٔ همزبان بکوشند در قلب هیجا بجان
که ننگ

میان دو لشکر چو یکروزه راه — بماند بزن خیمه در جایگاه
کراو پیش دستی کند غم مدار — ور افراسیابست مغزش برار
ندانی که لشکر چو یکروزه راند — سر پنجهٔ زورمندش نماند
تو آسوده بر لشکر ماندهزن — که نادان ستم کرد بر خویشتن
چو دشمن شکستی بیفکن علم — که بازش جراحت نیاید بهم
بسی در وقای هزیمت مران — نباید که دور افتی از یاوران
هوا بینی ازگرد ایجا چو میغ — بگیرند گردت بزوبین و تیغ
بدنبال غارت نرانند سپاه — که خالی بماند پس پشت شاه
سپه را نگهبانی شهریار — به از جنگ در حلقهٔ کارزار
دلاور که باری تهور نمود — بباید بمقدارش اندر فزود
که بار دگر دل نهد بر هلاک — ندارد ز پیکار یاجوج باک
کنون دست مردان جنگی ببوس — نه آنکه که دشمن فرو کوفت کوس
سپاهی در آسودگی خوش بدار — که در حالت سختی آید بکار
نواحی ملک از کف بدسگال — باشکر نگهدار و لشکر بمال
ملک را بود بر عدو دستبرد — که لشکر دل آسوده باشد و سیر
سپاهی که کارش نباشد ببرگ — چرا دل نهد روز هیجا بمرگ
بهای سر خویشتن مینهوند — نه انصاف باشد که سختی برند
چو دارند گنج از سپاهی دریغ — دریغ آیدش دست بردن بتیغ
چه مردی کند در صف کارزار — که دستش تهی باشد از روزگار
به پیکار دشمن دلیران فرست — هژبران بناورد شیران فرست
برای جهاندیدگان کار کن — که صید از سود است گرگ کهن

اگر ز و توانا تری دلیر و نبرد — نمرد یست با ناتوان زور گرو
اگر پیل زوری و گر شیر چنگ — بنزد یک من صلح بهتر که جنگ
چو دست از همه حیلتی در گسست — حلال است بردن بشمشیر دست
اگر صلح خواهد عدو سر مپیچ — و گر جنگ جوید عنان بر مپیچ
که گروی به بندد در کارزار — ترا قدر و همت شود یکهزار
ورا و پای جنگ آورد در رکاب — نخواهد بحشر از تو داور حساب
تو هم جنگ را باش چون کینه خواست — که با کینه ور مهربانی خطا است
چو با سفله گوئی بلطف و خوشی — فزون کرد دشش کبر و گردنکشی
با سپان تازی و مردان مرد — برارا ز نهاد پدا ندیش کرد
و گر می برا ید بنرمی و هوش — به تندی و خشم و درشتی مکوش
چو دشمن در آید بعجز از درت — بدر کن ز دل کین و خشم از سرت
چو ز نهار خواهد کسر پیشه کن — ببخشای و از مکرش اندیشه کن
زند بهر پیر کهن بر مکرد — که کار آزموده بود سالخورد
در آرند بنیاد روئین ز پای — جوانان بشمشیر و پیران برای
جوانان پیل افکن شیر گیر — ندانند دستان روباه پیر
بیندیش در قلب اینجا مقر — چه دانی که زان که باشد ظفر
چو بینی که لشکر زهم پشت داد — به تنها مده جان شیرین بباد
اگر بر کناری بر فتن بکوش — و گر درمیان لبس دشمن بپوش
اگر خود هزاری و دشمن دویست — چو شب شد در اقلیم دشمن مایست
شب تیره پنجه سوار از کمین — چو پانصد بهیبت بدر دز مین
چو خواهی بریدن بشب راهها — حذر کن نخست از کمین گاهها

میان

عجب نیست کر ظالم ازمن بجان — بر نجد که دزد است و من پاسبان

تو هم پاسبانی بانصاف و داد — که حفظ خدا پاسبان تو باد

ترا نیست منت ز روی قیاس — خداوندرا امن و فضل و سپاس

که در کار خیرت بخدمت بداشت — نه چون دیگرانت معطل گذاشت

همه کس بمیدان کوشش درند — ولی گوی بخشش نه هر کس برند

تو حاصل نکردی بکوشش بهشت — خدا در تو خوی بهشتی سرشت

دلت روشن و وقت مجموع باد — قدم ثابت و پایه مرفوع باد

حیاتت خوش و رفتنت بر صواب — عبادت قبول و دعا مستجاب

حکایت

همی تا بر آید بتدبیر کار — مدارای دشمن به از کارزار

چو نتوان عدو را بقوت شکست — بنعمت بباید در فتنه بست

کر اندیشه داری ز دشمن گزند — بتعویذ احسان زبانش ببند

عدو را بجای خسک زر بریز — که احسان کند کند دندان تیز

بتدبیر شاید فرو کوفت کوس — که با غالبان چاره زرق است و لوس

مراعات دشمن چنان کن که دوست — که ویرا بفرصت توان کند پوست

بتدبیر رستم در آمد ببند — که اسفندیارش نجست از کمند

عدو را بفرصت توان کند پوست — پس آنرا چنان کن مدارا که دوست

حذر کن ز پیکار کمتر کسی — که از قطره سیلاب دیدم بسی

زن تا توانی بر ابرو گره — که دشمن اگرچه زبون دوست به

بود دشمنش تازه و دوست ریش — کسی کش بود دشمن از دوست بیش

زن بر سپاهی ز خود بیشتر — که نتوان ز دانکشت بر نیشتر

اگر بنده با زبر سر برد وگر سر باوج فلک در برد
در آندام که حالش دگرگون شود بمرگ از سرش هر دو بیرون شود
غم و شادمانی نماند و لیک جزای عمل ماند و نام نیک
کرم پایدارد نه بیهیم و تخت بده کز تو این ماندای نیکبخت
مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم که پیش ازتو بوداست و بعداز توهم
خداوند دولت غم دین خورد که دنیا بهر حال می بگذرد
نخواهی که ملکت برآید بهم غم ملک ودین هر دو باید بهم
زر افشان چو دنیا بخواهی گذاشت که سعدی در افشاند چون زر نداشت

حکایت

حکایت کنند از جفا گستری که فرماندهی داشت بر کشوری
در ایام او روز مردم چو شام شب از بیم او خواب مردم حرام
همه روز نیکان ازو در بلا بشب دست پاکان ازو در دعا
گروهی بر شیخ ان روزگار ز دست ستمگر گرستند زار
که ای پیر دانای فرخنده رای بگو این جوانرا بترس از خدای
بگفتا دریغ آیدم نام دوست که هر کس نه در خورد پیغام اوست
کسی را که بینی زحق برکران منه باوی ایخواجه حق در میان
دریغست با سفله گفتن علوم که ضایع شود تخم در شوره بوم
چو روی نگیرد عدو واندت نجوید بجان و برنجاندت
ترا عادت ای پادشه حق رویست دل مرد حق گوی ازینجا قویست
حقت گفتم ای خسرو نیک رای توانگفت حق پیش مرد خدای
نگوید چنین خصلتی دارد ای نیکبخت که در مردم کیرد نه در سنگ سخت

عجب

اگر بینوائي کشم در ستم گرم عاقبت خیر باشد چه غم
عروسي بود نوبت ماتمت کرت نیک روزي بود خاتمت

حکایت

یکي مشت زن بخت روزي نداشت نه اسباب شامش مهیا نه چاشت
زجور شکم کل کشیدي به پشت که روزي محال است خوردن بمشت
مدام از پریشاني روزکار دلش حسرت آلود دوتن سوگوار
کهش جنگ با عالم خیره کش که از بخت شوریده رویش ترش
که از دیدن عیش شیرین خلق فرو میشدي آب تلخش بحلق
که از کار آشفته بکریستي که کس دید ازین صعبتر زیستي
کسان شهد نوشند و مرغ و بره مرا روي نان مي نه بیند تره
کرانصاف پرسي نه نیکو است این برهنه من و کربه را پوستین
دریغ ار فلک شیوه ساختي که کنجي بدست من انداختي
چه بودي که پایم درین کارگل بکنجي فرو رفتي از کام دل
مکر روزکاري هوس راندمي ز خود کرد محنت برافشاندمي
شنیدم که روزي زمین مي شکافت عظام ز نخدان بوسیده یافت
بخاک اندرش عقد بگسیخته گهرهاي دندان فسرده ریخته
دهان بیزبان پند میگفت وراز که اي خواجه با بینوائي بساز
چو این است حال دهن زیرگل شکر خورده انگار یا خون دل
غم ازگردش روزکاران مدار که بي ما بکردد بسي روزکار
همان لحظه کاین خاطرش رویداد غم از خاطرش رخت یکسو نهاد
که اي نفس بي راي وتدبیر وهش بکش بار تیمار و خود را مکش

حکایت

شنیدم که از نیکمردی فقیر — دل آزرده شد پادشاهی کبیر
ملک بر زبانش حقی رفته بود — ز کردنکشی بر وی آشفته بود
بزندان فرستادش از بارگاه — که زور آزمایست بازوی شاه
زیاران کسی کفتش اندر نهفت — مصالح نبود این سخن کفت کفت
برسانندن امر حق طاعتست — ز زندان نترسم که یکساعتست
بماندم که در خفیه این راز رفت — حکایت بکوش ملک باز رفت
بخشنید کوظن بسی سود برد — نداند که خواهد درین حبس مرد
غلامی بدرویش بردا ین پیام — بکفتا بخسپ و بکو ای ظلام
مرا با غم مرد دل ریش نیست — که دنیا همین ساعتی بیش نیست
+ نه کز دست کیری کنی خرمم — نه کر سر بری مرد دل آید غم
ترا کر سپاهست و فرمان و کنج — مرا کر عیالست و حرمان و رنج
بدرویزه هر کب چون در شویم — بیکهفته با هم برابر شویم
مه دل بدین دولت بینوا — بود دل خلق خود را مسوز
نه بینش از تو بیش از تو اند وختند — به بیداد کردن جهان سوختند
چنان زی که ذکرت به تحسین کنند — چو مردی نه بر کور نفرین کنند
نباید بر سیم در آئین نهاد — که کویند لعنت برو کین نهاد
اکر بر سر آید خداوند زور — نه زیبرش کند جا قبت خاک کور
بفرمود دلتنک روی از جفا — که بیرون کنندش زبان از قفا
چنین کفت مرد حقایق شناس — کزین هم که کفتی ندارم هراس
من از بی زبانی ندارم غمی — که دانم که ناکفته دانی همی

اکر

بچهر آفتابي بتن کاهني — بعقل خردمند بازي کني
بخون عزيزان فرو برده چنگ — ستر انگشتها کرده عناب رنگ
برابروي عابد فريبش خضاب — چو قوس قزح بود بر آفتاب
شب خلوت آن لعبت حورزاد — مکر تن در آغوش ماهون نداد
گرفت آتش خشم در وي عظيم — ستر شش خواست کردن چو جوزا دونيم
بگفتا سر اينک بشمشير تيز — بيند از بامن مکن خفت و خيز
بگفت از چه بر دل گزند آمدت — چه خصلت ز من ناپسند آمدت
بگفت ار کشي ور شکافي سرم — ز بوي و هانت برنجاندرم
کشد تير پيکار و تيغ ستم — بيکبار و بوي دهن و مبدم
شنيد اين سخن سرور نيکبخت — بر آشفت ليکن نرنجيد سخت
همه شب در اين فکر بود و بخفت — دگر روز با هوشمندان بگفت
طبيعت شناسان هر کشوري — سخن گفت با هريک انداوري
دلش گرچه در حال از و رنجه شد — دو اگر دخوشبوي چون غنچه شد
پريچهره را همنشين کرد و دوست — که اين عيب من گفت يار من اوست
بنزد من آنکس نکو خواه تست — که گويد فلان خار در راه تست
بگمراه گفتن نکو ميروي — جفاي تمامست و جور قوي
هر انکه که عيبت نگويد پيش — هنر داني از جاهلي عيب خويش
نکو شهد شيرين مشکر فايق است — کي را که سلقمونيا لايق است
چه خوش گفت آن مرد دارو فروش — شفا بايدت دارو ي تلخ نوش
اگر شربتي بايدت سودمند — ز سعدي ستان داروي تلخ پسند
بپرويزن معرفت پيخته — بشهد عبارت برآميخته

مرا پنج روز وگر مانده کیر | دو روز وگر عیش خوش رانده کیر
نماند ستمکار بد روزگار | بماند بر و لعنت پایدار
ترا نیک پند است اگر بشنوی | وگر نشنوی خود پشیمان شوی
ندانم که چون خفتت دیدگان | نخفته ز دستت ستمدیدگان
بدان کی ستوده شود پادشاه | که خلقش ستایند در بارگاه
چه سود آفرین بر سر انجمن | پس چرخه نفرین کنان پیرزن
همیگفت و شمشیر بالای سر | سپر کرده جان پیش تیر قدر
شه از مستی غفلت آمد بهوش | بکوشش فروکفت فرخ سروش
کزین پیروزست عقوبت بدار | یکی کشته کیرد از هزاران هزار
زمانی سرش در گریبان بماند | پس انگه بعفو آستین برفشاند
بدستان خود بستد از و برگرفت | سرش را ببوسید و در بر گرفت
بزرگیش بخشید و فرماندهی | زشاخ امیدش بر آمد بهی
بگیتی حکایت شد این داستان | زود نیکبخت ازپی راستان
بیاموزی از عاقلان حسن خوی | نجویند انکه از جاهلان عیب جوی
ز دشمن شنو سیرت خود که دوست | هرانچه از تو آید بچشمش نکوست
ستایش سرایان نه یار تواند | نکوهش کنان دوستدار تواند
وبالست و اون برنجور قند | که داروی تلخش بود سودمند
ترش روی بهتر کند سرزنش | که یاران خوش طبع شیرین منش
+ ازین به نصیحت نکوید کسست | اگر عاقلی یک اشارت بسست

حکایت

چو دور خلافت بمامون رسید | یکی ماه پیکر کنیزک خرید

بچهر

یکی گفتنش از دوستان قدیم
که شب حاجبش بود و روزش ندیم

رعیت چه نزلت نهادند و خوش
که ما را نه چشم آرمید و نه گوش

شهنشه نیارست کردن جواب
که بروی چه آید ز خبث خبیث

هم آهسته سر برد پیش سرش
فرو گفت پنهان یکوشش اندرش

که پای مرغی نیاورد پیش
ولی دست خود رفت از اندازه بیش

بزرگان نشستند و خوان خواستند
بخوردند و مجلس بیاراستند

چو شور طرب در نهاد آمدش
ز دهقان دیه شنیه یاد آمدش

بفرمود جستند و بستند سخت
بخواری فکندند در پای تخت

سیه دل مر آهیخت شمشیر تیز
ندانست بیچاره راه گریز

شمر د آندم از زندگی آخرش
بگفت آنچه کردید بر خاطرش

نه بینی که چون کارد بر سر بود
قلم را ز بالش زبان تر بود

چو دانست کز خشم نتوان گریخت
بهر بی بلاکی ز تیر ترکش بریخت

سر از نا امیدی برآورد و گفت
نشاید شب گور در خانه خفت

نه تنها منت گفتم ای شهریار
که بر گشته بختی و بد روزگار

چرا خشم بر من گرفتی و بس
منت پیش گفتم دگر خلق بس

نه من کردم از دست جورت نفیر
که خلقی ز خلقی یکی گشته سیر

عجب کز منت در دل آمد درشت
بکش گر توانی همه خلق کشت

وگر سخت آمد نکوشش ز من
بانصاف بیخ نکوشش بکن

ترا چاره از ظلم برگشتنست
نه بیچاره بیگانه کشتن است

چو بیداد کردی توقع مدار
که نامت به نیکی رود در دیار

ورا بدون که دشوارت آمد سخن
دگر هر چه دشوارت اید مکن

فکر کان فر و مایه ژشت کیش — بکارش نیاید خرلنگ ریش
چو خضر پیمبر که کشتي شکست — وزو دست جبار ظالم ببست
بسالي که در بحر کشتي گرفت — بسي سالها نام زشتي گرفت
تفوبر چنان ملک ودولت که راند — که شصت بر و تا قیامت بماند
پسر چون شنید این حدیث از پدر — سر از خط فرمان نبردش بدر
فرو کوفت بیچاره خسرا بسنگ — خر از دست عاجز شد از پاي لنگ
پدر کفتش اکنون سر خویش کیر — همان ره که مي بایدت پیش کیر
پسر در پي کار واني فتاد — زدشنام چند انکه دانست داد
وزین سو پدر روي بر آسمان — که یارب بسجاده راستان
که چندان امانم ده از روزکار — کزین نحس ظالم برآید دمار
اکر من نه بینم مرا ورا هلاک — شب کور چشمم نخسپد بخاک
اکر مار زاید زن بار دار — به از آدمي زادهٔ دیو سار
زن از مرو موذي به بسیار به — سک از مردم مردم آزار به
مخنث که بیداد بر خود کند — از ان به که با دیکري بد کند
شکسته متاعي که در دست تست — ازان به که در دست دشمن درست
شه ایشجمله بشنید وچیزي نکفت — ببست اسپ وسر بر نهد زین بخفت
همه شب به بیداري اختر شمرد — زسودا ي اندیشه خوابش نبرد
چو آواز مرغ سحر کوش کرد — پریشاني شب فراموش کرد
سواران همه شب بتک تاختند — سحر که پي اسپ بشناختند
بران عرصه بر اسپ دیدند شاه — پیاده دویدند یکسر سپاه
بخدمت نهادند سر بر زمین — چو دریا شد از موج لشکر زمین

یکي کفتش

کرش سیرت خوب و زیبا بود همه وقت عیشش مهیا بود
وکر زور مندي کند با فقیر همین پنجه روزش بود دارو گیر
چو فرعون که ترک تباهي نکرد بجز تا لب گور شاهي نکرد

حکایت

بزرگي جفا پیشه در حد غور گرفتي خر روستائي بزور
خران زیر بار گران بي علف بروزي دو مسکین شدندي تلف
چو منعم کند سفله را روزگار نهد بر دل تنگ درویش بار
چو بام بلندش بود خود پرست کند بول و خاشاک بر بام پست
شنیدم که باري بعزم شکار برون رفت بیداد گر شهریار
ثکاور بدنبال صیدي براند شبش دست داد از حشم دور ماند
به تنها ندانست روي و راهي بیفتاد ناکام شب در چاهي
یکي پیر مرد اندران ده مقیم ز پیران مردم شناس قدیم
پسر را همیگفت کاي شاد بهر خرت را ببر بامداد ان بشهر
که آن ناجوانمرد بر گشته بخت که تابوت بینم منش جاي تخت
کمر بسته دارد بفرمان دیو بگردون برازدست جورش غریو
درین کشور آسایش و خرمي ندیدو نه بیند بچشم آدمي
مگر کان سیه نامهٔ بیصفا بدوزخ رود لعنت اندر قفا
پسر گفت راه دراز است و سخت پیاده نیارم شداي نیکبخت
طریقي بیندیش و رائي بزن که راي تو روشن تر از راي من
پدر گفت اگر پند من بشنوي یکي سنگ برداشت باید قوي
زدن بر خر نامور چند بار سر و دست و پهلوش کردن فگار

بتربت سپردندش از تاجگاه — نه جاي نشستن بد آماجگاه

چنين گفت ديوانهٔ هوشيار — چو ديدش پسر روز ديگر سوار

زهي ملک وويران سر در نشيب — پدر رفت و پاي پسر در رکيب

چنين است کردن روزگار — سبک سير و بد عهد و ناپايدار

چو ديرينه روزي سر آورد عهد — جوان دولتي سر برارد ز مهد

منه بر جهان دل که بيگانه يست — چو مطرب که هر روز در خانه يست

نه لايق بود عيش با دلبري — که هر بامداد ش بود شوهري

نکوئي کن امسال چون ده ترا است — که سال دگر ديگري ده خدا است

حکايت

حکيمي دعا کرد بر کيقباد — که در پادشاهي زوالت مباد

بزرگي درين خرده بروي گرفت — که دانا نگويد محال اي شگفت

اگر داني از خسروان عجم — ز عهد فريدون و ضحاک و جم

که در تخت و ملکش نيامد زوال — ز فرزانه مردم نزيبد محال

گر اجاودان بودن اميد ماند — چو کس را نه بيني که جاويد ماند

چنين گفت فرزانهٔ هوشمند — که دانا نگويد سخن ناپسند

مرا ورا نه عمر ابد خواستم — بتوفيق خيرش مدد خواستم

که گر پارسا باشد و پاک رو — طريقت شناس و نصيحت شنو

ازين ملک روزي که دل برکند — سراپرده در ملک ديگر زند

پس اين مملکت را نباشد زوال — ز ملکي بملکي کند انتقال

ز مرکش چه نقصان اگر پارساست — که در دنيا و آخرت پادشاست

کسي را که گنجست و فرمان و جيش — جهانداري و شوکت و کام و عيش

کرش

حکایت

فرزل ارسلان قلعهٔ سخت داشت — که گردن با لوند بر میفراشت

نه اندیشه از کس نه حاجت بهیچ — چو زلف عروسان رهش پیچ پیچ

چنان نادر افتاده در روضهٔ — که بر لاجوردی طبق بیضهٔ

شنیدم که مردی مبارک حضور — بنزدیک شاه آمد از راه دور

حقایق شناسی جهاندیدهٔ — هنرمندی آفاق گردیدهٔ

هزرکی زبان اورکاروان — حکیمی سخن گوی بسیاردان

فرزل گفت چندین که گردیدهٔ — چنین جای محکم کجا دیدهٔ

بخندید کاین قلعهٔ خورم است — ولیکن مپندار کان محکمست

نه پیش از تو کردنکشان داشتند — دمی چند بودند و بگذاشتند

نه بعد از تو شاهان دیگر برند — درخت امید ترا برخورند

زدوران ملک پدر یاد کن — دل از بند اندیشه آزاد کن

چنان روزگارش بگنجی نشاند — که بر یک پشیزش تصرف نماند

چو نومید ماند از همه چیز و کس — امیدش بفضل خدا ماند و بس

هر مرد هشیار دنیا خس است — که هر مدتی جای دیگر کس است

تمثیل

چنین گفت شوریدهٔ دور عجم — بکسری که ای وارث ملک جم

اگر ملک برجم بماندی و بخت — ترا کی میسر شدی تاج و تخت

اگر کنج قارون بچنگ آوری — نماند مگر آنچه بخشی بری

حکایت

جوالب ارسلان جان بجان بخشش داد — پسر تاج شاهی بسر بر نهاد

نه بر باد رفتي سحرگاه و شام — سرير سليمان عليه السلام
در آخر ندیدي که بر باد رفت — خنک آنکه با دانش و داد رفت
کسي زين ميان کو ي دولت ربود — که در بند آسايش خلق بود
بکار آمد آنها که بر داشتند — نه کرد آوريدند و بگذاشتند
همين پنجروزش تنعم بود — که شادیش در رنج مردم بود

حکايت

شنيدم که در مصر ميري اجل — سپه تاخت بر روزگارش اجل
جمالش برفت از رخ دلفروز — چو خورزرو شد بس نماند زروز
کزيدند فرزانگان دست فوت — که در طب ندیدند و از وی موت
نه تخت و ملکي پذير د زوال — بجز ملک فرماندهٔ لايزال
چو نزديک شد روزحمرش بشب — شنيدم که ميگفت در زير لب
که در مصر چون من عزيزي نبود — چو حاصل همين بود چيزي نبود
جهان کرد کردم نخورد م برش — برفتم چو بيچارگان از سرش
بسنديده رائي که بخشيد و خورد — جهان از پي خويشتن کرد کرد
دران کوش تا با تو ماند مقيم — که هر چه از تو ماند وريغست و بيم
کند خواجه بر بستر جان گداز — يکي دست کوتاه و ديگر دراز
دراندم اشارت نمايد بدست — که دهشت زبانش ز گفتن ببست
که دستي بجود و کرم کن دراز — دگر دست کوته کن از ظلم و آز
کنونت که دستست دستي بزن — دگر کي بر اري تو دست از کفن
بتا بد بسي ماه و پروين و مهر — که سر بر ندار ي ز بالين گور

برفتند و کفتند و آمد فقیر — تن محتشم در لباس حقیر
بگفتا دعائي کن اي هوشمند — که در رشته چون سوزنم پاي بند
شنيد اين سخن پير خم بوده پشت — بر تندي بر آورد بانگي درشت
که حق مهربان است بر داد گر — ببخشاي و بخشايش حق نگر
دعاي منت کي بود سود مند — اسير ان محتاج در چاه بند
تو ناکرده بر خلق بخشايشي — کجا بيني از دولت آسايشي
ببايست عذر خطا خواستن — پس از شيخ وصالح دعا خواستن
دعاي ستمديدکان در پيت — کجا دست گيرد دعاي منت
شنيد اين سخن شهريار عجم — ز خشم و خجالت بر آمد بهم
برنجيد و پس با دل خويش گفت — نه رنجم حق است اينکه درويش گفت
بفرمود تا هر که در بند بود — بفرمانش آزاد کردند زود
جهانديده بعد از دو رکعت نماز — بدادور بر آورد دست نياز
که اي برفرازنده آسمان — بجنبش کرفتي بصلصش بمان
ولي پيچيان بر دعا داشت دست — که رنجور افتاده بر پاي جست
چو طاوس کورشته بر پاندید — تو کفتي ز شادي بخواهد پريد
بفرمود کنجينه کوهرش — فشاندند بر پاي زر بر سرش
از انجمله دامن بيفشاند و کفت — حق از بهر باطل نشايد نهفت
مرو بر سر رشته باري کسر — مباد اکه ويکر کند رشته سر
چو باري فتادي نکهدار پاي — که يکبار ديکر نلغزي ز جاي
زسعدي شنو کاين سخن راستست — نه هر باري افتاده برخاستست
جهان اي پسر ملک جاويد نيست — ز دنيا وفاداري اميد نيست

مدر بدو کس بهنگام جنگ — که باشد ترا نیز ور پرنده ننگ
مزن بانگ بر شیر مردان درشت — که با کودکان برنیائی بمشت
یکی پند میدادو فرزند را — نکهدار چند خردمند را
مکن جور بر کودکان ای پسر — که یکروزت افتد بزرگی بزیر
نمی ترسی ای کرک ناقص خرد — که روزی پلنگیت از هم درد
بخوردی ورم زور سرپنجه بود — دل زیردستان زمن رنجه بود
بخوردم یکی مشت زور آوران — نکردم دگر زور بر لاغران

حکایت

الا تا بغفلت نخفتی که نوم — حرام ست بر چشم سالار قوم
غم زیردستان بخور زینهار — بترس از زبردستی روزگار
نصیحت که خالی بود از غرض — چو دارو ی تلخست دفع مرض

حکایت

یکی را حکایت کنند از ملوک — که بیماری رشته کردش چو دوک
چنانش بینداخت ضعف جسد — که میرد بر زیردستان حسد
که مشه ار چه بر عرصه زور آوراست — چو ضعف آمد از بیدقی کمتر است
ندیمی ز نزدیک ملک بوسه داد — که ملک خداوند جاوید باد
در بین شهر مردی مبارک دمست — که در پارسائی چنوئی کمست
نو فقست هر گز ره ناصواب — دلی روشن و دعوی مستجاب
نبردند پیشش مهمات کس — که مقصود حاصل نشد در نفس
بخوان تا بخواند دعای برین — که رحمت رسد ز آسمان بر زمین
بفرمود تا مهتران خدم — بخواندند پیر مبارک قدم

برفتند

مرطب ناوه و چوب خشک زهره بار — چه تخم افکنی بر همان چشم دار

حکایت

حکایت کنند از یکی نیک مرد — که اکرام حجاج یوسف نکرد
بسوداچنان بروی افشاند دست — که حجاج را دست حجت ببست
بسر هنک دیوان نکه کرد تیز — که نطعش ببیند از وخونش بریز
چو حجت نماند جفا جوی را — به پرخاش درهم کشد روی وا
بخندید و بکریست مرد خدای — عجب داشت سنگین دل تیره رای
چودیدش که خندید و دیگر کریست — بپرسید کاین خنده و کریه چیست
بگفتا همی کریم از روزکار — که طفلان بیچاره دارم چهار
همی خندم از لطف یزدان پاک — که مظلوم رفتم نه ظالم بخاک
یکی گفتش ای نامور شهریار — یکی دست ازین مرد صالح بدار
که خلقی برو تکیه دارند و پشت — روا نیست خلقی بیکبار کشت
بزرکی و عفو و کرم پیشه کن — زاطفال خوردانش اندیشه کن
مکر دشمن خاندان خودی — که بر خاندانی پسندی بدی
مبند ار دلها بداغ توریش — که روز پسین آیدت خیر پیش
بشنیدم که نشنید وخونش بریخت — ز فرمان داور که داند کریخت
بزرکی دران فکرت آنشب بخفت — بخواب اندرش دید و پرسید کفت
دمی بیش برمن سیاست نراند — عقوبت برو تا قیامت بماند
بخفتست مظلوم از آهش بترس — زدود دل صبحکاهش بترس
بترسی که پاک اندرونی شبی — بر آرد ز سوز جکر یا ربی
نه ابلیس بد کرد نیکی بدید — بر پاک ناید ز تخم پلید

خط گفتم ای یار فرخنده خوی | که نفعست در آهن و سنگ و روی
چنین آدمی مرده بهتر ز سنگ | بروی فضیلت بود سنگ را
نه هر آدمی زاده از دو بهست | که دود ز آدمی زادهٔ بد بهست
بهست از دو انسان صاحب خرد | نه انسان که در مردم افتد چو دو
چو انسان نداند بجز خورد و خواب | کدامش فضیلت بود بر دواب
مشو از نکون بخت بی راه رو | پیاده بر و ز و بر فتن کرو
کسی دانهٔ نیکمردی نکاشت | کز و خرمن عافیت بر نداشت
نه هرگز شنیدم که در حمر خویش | که بد فعل را نیکی آید به پیش

حکایت

کز یزی بچاه اندر افتاده بود | که از هول او شیر نر ماده بود
بدو اندیشش مردم بجز بد ندید | بیفتاد و عاجز تر از خود ندید
همه شب ز فریاد و زاری نخفت | یکی بر سرش کوفت سنگی و گفت
تو هرگز رسیدی بفریاد کس | که میخواهی امروز فریادرس
همه تخم نامردمی کاشتی | ببین لاجرم تا چه برداشتی
که بر جان ریشت نهد مرهمی | که از درد دلها نبودت غمی
تو مارا همی چاه کندی براه | بسر لاجرم در فتادی بچاه
دو کس چه کند از پی خاص و عام | یکی خوب سیرت یکی زشت نام
یکی تا کند تشنه را تازه حلق | یکی تا بگردن درافتند خلق
اگر بد کنی چشم نیکی مدار | که هرگز نیارد کز انگور بار
نه پندارم ای درخزان کشته جو | که گندم ستانی بوقت درو
درخت ز تخم ار بجان پروری | نپندار هرگز ز و بر خوری

رطب

بد نبالهٔ راستان کج مرو اگر راست خواهي ز سعدي شنو

حکایت

نکو جائي از سلطنت بيش نيست که بالاتر از جاي درويش نيست
سبکبار مردم سبکتر روند حق اينست صاحبدلان بشنوند
نهي دست تشويش نانې خورد جهانبان بقدر جهاني خورد
کدارا چو حاصل شود نان شام چنان خوش بخسبد که سلطان شام
غم و شادماني بسر ميرود بمرگ اين دو از سر بدر ميرود
چه آنرا که بر سر نهادند تاج چه آنرا که بر گردن آمد خراج
اگر سر فرازي بگيتي ان برست اگر تنگدستي بزندان درست
چو خيل اجل بر سر هردو تاخت نميشايد از يکدگر شان شناخت
نکوها نيي ماند و دولت بلاست کدا پادشاهست و نامش کداست

حکایت

شنيدم که يکبار در جلهٔ سخن گفت با عابدي گلهٔ
که من فرفرماندهي داشتم به سر برگلاه مهي داشتم
چو طالع مدد کرد و بخت اتفاق گرفتم ببازوي دولت عراق
طمع کرده بودم که گرمان خورم که تا که بخورند گرمان سرم
بکن پنبهٔ غفلت از گوش هوش که از مردگان پندت آيد بگوش

حکایت

نکوکار مردم نباشد بدش نورزد کسي بد که نيک آيدش
شر انگيزم هم بر سر شر شود چو گردم که در خانه کمتر شود
اگر نفع کس در نهاد تو نيست چنين جوهر و سنگ خارا يکيست

که تا جمع کرد آن زر از کربزی — پراکنده شد لشکر از عاجزی
شنیدند بازارگانان خبر — که ظالمست در بوم آن بحر و بر
بریدند ازانجا خرید و فروخت — زراعت نیامد رعیت بسوخت
چو اقبالش از دوستی سر بتافت — بناکام دشمن بر و دست یافت
ستیز فلک بیخ و بارش بکند — سم اسپ دشمن و یارش بکند
وفا در که جوید چو پیمان کسیخت — خراج از که خواهد چو دهقان گریخت
چه نیکی طمع دارد آن بیوفا — که باشد دعای بدش در قفا
حو بختش نکون بود در کاف کن — نکر دانچه نیکانش گفتند کن
چو گفتند نیکان بان نیکمرد — تو بر خور که بیداد کر بر نخورد
کمانش خطا بود و تدبیر سست — که در عدل بود انچه در ظلم جست
ازین رسم بد ماند از و نام نیک — بدانرا نباشد سر انجام نیک

حکایت

یکی بز سر شاخ بن میبرید — خداوند بستان نگه کرد و دید
بگفتا که این مرد بد میکند — نه بر من که بانفس خود میکند
نصیحت بجا نست اگر بشنوی — ضعیفان میفکن بکتف قوی
که فردا بداور ربود خروی — کدائی که پیشت نیرزد جوی
چو خواهی که فردا کنی مهتری — مکن دشمن خویشتن کهتری
که چون بگذرد بر تو این سلطنت — بگیرد بقهر آن کدا دامنت
مکن پنجه از ناتوانان بدار — که کر بفکندت شوی شرمسار
خجالت بود پیش آزادگان — بیفتادن از دست افتادگان
بزرگان روشن دل نیکبخت — بفرزانگی تاج بردند و تخت

پدر هر دو را سهمگین مرد یافت طلبکار جولان و ناورد یافت

برفت آنزمین را دو قسمت نهاد به هریک پسر زان نصیبی بداد

مبادا که بر یکدگر سر کشند به پیکار شمشیر کین بر کشند

پدر بعد ازان روزکاری شمرد بجان آفرین جان شیرین سپرد

اجل بکسلاندش طناب امل وفاتش فرو بست دست از عمل

مقرر شد آن مملکت بر دو شاه که بیحد مر بود کنج و سپاه

بحکم نظر در بهافشاد خویش کرفتند هریک یکی راه پیش

یکی عدل تانام نیکو برد یکی ظلم تامال کرد آورد

یکی عاطفت سیرت خویش کرد درم داد و تیمار درویش کرد

بنا کرد دونان داد و لشکر نواخت شب از بهر درویش شب خانه ساخت

خزاین تهی کرد و پر کرد جیش چنان کز خلایق بهنگام عیش

برآمد همی بانک شادی چو رعد چو شیر از در عهد بوبکر سعد

خدیو خردمند فرخ نهاد که شاخ امیدش برومند باد

حکایت شنو کودک نامجوی پسندیده پی بود و پاکیزه خوی

ملازم بدلداری خاص و عام ثنا کوی حق بامداد ان وشام

دران ملک قارون نرفتی دلیر که شه دادکر بود و درویش سیر

نیامد در ایام او هردلی نکوییم که خاری که هرک کلی

سر آمد بستائید بخت ازسران نهادند سر برخطش سروران

دکرخواست کافزون کند تخت و تاج بیفزود بر مردد هقان خراج

طمع کرد برمال بازارکان بلا ریخت بر جان بیچارکان

بامید پیشین نداد و نخورد خردمند داند که ناخوب کرد

حکایت

خبر دارمي از خسروان عجم — که کردند بر زیردستان ستم
نه آن شوکت و پاشاهي بماند — نه آن ظالم بر و ستائي بماند
خطا بین که بر دست ظالم برفت — جهان ماند او با مظالم برفت
خنک روز محشر تن دادگر — که در سایه عرش دارد مقر
به قومي که نیکي پسند خداي — دهد خسرو عادل نیک رای
چو کین آورد دهر بر عالمي — نهد ملک در پنجهٔ ظالمي
مکالند از و نیکمردان حذر — که خشم خدائیست بیداد گر
بزرگي ازو دان و منت شناش — که زایل شود نعمت ناسپاس
اگر شکر کردي بدین ملک و مال — بمالي و ملکي رسي بیز وال
نه خود خواندهٔ در کتاب مجید — که در شکر نعمت بود بر مزید
وگر جور در پادشاهي کني — پس از پادشاهي گدائي کني
حرامست برپادشه خواب خوش — که باشد ضعیف از قوي بارکش
میاز ار عامي بیک خردله — که سلطان شبان است و عامي گله
چو پرخاش بینند و بیداد ازو — شبان نیست گرگ است فریاد ازو
بد انجام رفت و بد اندیشه کرد — که با زیردستان جفا پیشه کرد
که سختي و سستي برین بگذرد — بماند بد و سالها نام بد
نخواهي که نفرین کنند از پست — نکو باش تا بد نگوید کست

حکایت

شنیدم که در مرزي از باختر — بر آورد دو بودند از یک پدر
سپهدار کردنکش و پیلتن — نکورو‌ي دانا و شمشیر زن

نکه کردر نجیده دردمن فقیه — نکه کردن عالم اندر سفیه
که مردارچه برساحلست ای رفیق — نیاساید و دوستانش غریق
من از بیمرادی نیم روی زرد — غم بیمرادان مرا خسته کرد
نخواهد که بیند خردمند ریش — نه بر عضو مردم نه بر عضو خویش
یکی اول از تندرستان منم — چو ریشی به بینم بلرزد تنم
منغص بود عیش آن تندرست — که باشد به پهلوی بیمار سست
چو بینم که درویش مسکین نخورد — بکام اندرم لقمه زهراست و درد
یکی را بزندان درش دوستان — کجا ماندش عیش در بوستان

حکایت

شبی دود خلق آتشی برفروخت — شنیدم که بغداد نیمی بسوخت
یکی شکر کفت اندران حال زود — که دوکان ما را گزندی نبود
یکی کفتش ای پای بند هوس — ترا خود غم خویشتن بود و بس
پسندی که شهری بسوزد به نار — اگرچه سرایت بود در کنار
بجز سنکدل کی کند معده تنک — چو بیند کسان بر شکم بسته سنک
تو انکر خود آن لقمه چون مینخورد — چو بیند که درویش خون مینخورد
مکو تندرستست رنجور دار — که می پیچد از غصه رنجور وار
سبک پی چو یاران بمنزل رسند — نخسپد که واماندکان از پسند
دل پادشاهان بود بارکش — چو بینند در کل خر خار کش
اکر در سرای سعادت کس است — زکفتار سعدیش حرفی بس است
همینت بسند است کر بشنوی — که کر خار کاری سمن ندروی

بهمت برار از ستیزنده شور — که بازوي همت به از دست زور
لب خشک مظلوم کو خوش بخند — که دندان ظالم بخواهند کند
ببانگ دهل خواجه بیدار کشت — چه داند شب پاسبان چون گذشت
خورد کاروانی غم بار خویش — نسوزد دلش بر خر پشت ریش
گر فتم گز افتاده کان نیستي — چو افتاده بیني چرا ایستي
برایند بگویم یکي سر گذشت — که سستي بود زین سخن درگذشت

حکایت

چنان قحط سالي شد اندر دمشق — که یاران فراموش کردند عشق
چنان آسمان بر زمین شد بخیل — که لب تر نکردند زرع و نخیل
بخوشید سر چشمهاي قدیم — نماند آب جز آب چشم یتیم
نبودي بجز آه بیوه زني — که بر شدي دودي از روزني
چو درویش بي برگ دیدم درخت — قوي بازوان سست و درمانده سخت
نه در کوه سبزي نه در باغ شخ — ملخ بوستان خورد و مردم ملخ
درآن حال پیش آمدم دوستي — ازو مانده بر استخوان پوستي
اگر چه بمکنت قوي حال بود — خداوند جاه و زر و مال بود
بدو گفتم اي یار پاکیزه خوي — چه در ماند کي پیشت آمد بگوي
بخندید بر من که عقلت کجاست — چو داني و پرسي سوالت خطاست
نه بیني که سختي بغایت رسید — مشقت بحد نهایت رسید
نه باران همي آید از آسمان — نه بر میرود دود و فریاد خوان
بدو گفتم آخر ترا باک نیست — گر از نیستي دیگري شد هلاک
کشد زهر جائي که تریاک نیست — ترا هست بطر از طوفان چه باک

بدیدار شیخ آمدي کاه کاه — خدا دوست درويي نکردي نگاه
ملک نوبتي گفتش اي نيکبخت — به نفرت زمن درمکش روي سخت
مرا با تو داني سر دوستيست — ترا دشمني با من از بهر چيست
گر قتم که سالار کشور نيم — بعزت ز درويش کمتر نيم
نگويم فضيلت نهم بر کسي — چنان باش با من که با هر کسي
شنيد اين سخن عابد هوشيار — برآشفت وگفتا اي ملک هوشدار
وجودت پريشاني خلق ازوست — ندارم پريشاني خلق دوست
تو با آنکه من دوستم دشمني — نه پندارمت دوستدار منيي
مده بوسه بر دست من دوست وار — برو دوستدار مرا دوست دار
چرا دوست دارم بباطل منت — چو دانم که دارد خدا دشمنت
خدا دوست را گر بدرند پوست — نخواهد شدن دشمن دوست دوست
عجب دارم از خواب آن سنگدل — که خلقي بخسپند از و تنگدل
مها زورمندي مکن بر کهان — که بر يک نمط مي نماند جهان
سر پنجهٔ ناتوان بر مپيچ — که گر دست يابد برائي بهيچ
عدو را بکوچک نبايد شمرد — که کوه کلان ديدم از سنگ خورد
نه بيني که چون باهم آيند مور — ز شيران جنگي برآرند شور
نه موي ز ابريشمي کمتر است — چو پر شد ز زنبير محکم تر است
مگر گفتمت پاي مردم ز جاي — که عاجز شوي گر درائي ز پاي
دل دوستان جمع بهتر که گنج — خزينه تهي به که مردم برنج
مپندار زور پاي کار کسي — که افتد که در پايش افتي بسي
تحمل کن اي ناتوان از قوي — که روزي توانا تر ازوي شوي

وزانکس که خیري رسد بر کسان — دماوم رسد رحمتش بر روان
بزرگي کزو نام نیکو نماند — توان گفت با اهل دل کو نماند
الا تا درخت کرم پروري — کرا امیدواري کز و برخوري
کرم کن که فردا که دیوان نهند — منازل بمقدار احسان دهند
کسي را که احسن عمل بیشتر — بدرگاه حق منزلت بیشتر
یکي بازپس خاین و شرمسار — بخواهد همي مژده ناکرده کار
بهل تا بدندان گزد پشت دست — تنوري چنین کرم نانی نه بست
بدانی که غله برداشتن — که سهلي بود تخم ناکاشتن

حکایت

خردمند مردي در اقصاي شام — گرفت از جهان کنج خاري مقام
بصبرش در آن کنج تاریک جاي — بکنج قناعت فرو رفته پاي
شنیدم که نامش خدادوست بود — مالک سیرت و آدمي پوست بود
بزرگان نهادند سر بر درش — که درمي نیاید بدرها سرش
تمنا کند عارف پاکباز — بدریوزه از خویشتن ترک آز
چو هر ساعتش نفس کوید بده — بخواري بگردانندش ده بده
دران مرزکان مرد هشیار بود — یکي مرزبان ستمکار بود
که هر ناتوان را که دریافتي — بسر پنجکي پنجه اش تافتي
جهانسوز و بیرحمت و خیره کش — ز تلخیش روي جهاني ترش
گروهي برفتند ازان ظلم و عار — ببردند نام بدش در دیار
گروهي بماندند مسکین و ریش — پس چرخ نفرین کرفتند پیش
بد ظلم جاي که کردد دراز — نه بیني لب مردم از خنده باز

طریقت بجز خدمت خلق نیست — به تسبیح و سجاده و دلق نیست
تو بر تخت سلطانی خویش باش — با خلاق پاکیزه درویش باش
به صدق و ارادت میان بسته دار — ز طامات دعوی زبان بسته دار
قدم باید اندر طریقت نهد م — که اصلی ندارد دم بیقدم
بزرگان که نقد صفا داشتند — چنین خرقه زیر قبا داشتند

حکایت

شنیدم که بگریست سلطان روم — بر نیکمردی ز اهل علوم
که پایانم از دست دشمن نماند — جز این قلعه و شهر با من نماند
بسی جهد کردم که فرزند من — پس از من شود سرور انجمن
کنون دشمن بدکهر دست یافت — سر دستمردی و جهدم بتافت
چه تدبیر سازم چه درمان کنم — که از غم بفرسود و جان در تنم
برآشفت دانا که این گریه چیست — بدین عقل و دانش بباید گریست
اگر هوشمندی غم خویش خور — که از عمر بهتر شد و بیشتر
ترا اینقدر تا بمانی بس است — چو رفتی جهان جای دیگر کس است
اگر هوشمند است و گر بینحرد — غم او مخور کو غم خود خورد
مشقت نیرزد جهان داشتن — گرفتن به شمشیر و بگذاشتن
بدین پنجروزه اقامت مناز — بیندیشه تدبیر رفتن بساز
گر اوانی از خسروان عجم — ز عهد فریدون و ضحاک و جم
که بر تخت و ملکش نیامد زوال — نماند مگر ملک ایزد تعال
که را جاودان ماندن امید ماند — که کس را نه بینی که جاوید ماند
که را سیم و زر ماند و گنج و مال — پس از وی بزودی شود پایمال

مرا شاید انگشتری بی نگین — نشاید دل خلق اندو هگین

خنک آنکه آسایش مردوزن — کزیند بر آسایش خویشتن

نگردد ز غبت هنر پروران — بشادی خویش از غم دیگران

اگر خوش بخفتد ملک بر سریر — نه پسندارم آسوده خفتد فقیر

اگر زنده دارد شب دیر باز — بخسپند مردم بآرام و ناز

بحمد الله این سیرت راه راست — اتابک ابو نصر بن سعد راست

کس از فتنه در پارس دیگر نشان — نه بیند مگر قامت مهوشان

یکی پنج بیتم خوش آمد بگوش — که در مجلسی میسرود دوش

مرا راحت از زندگی دوش بود — که آن ماه رویم در آغوش بود

مرا ورا چو دیدم سر از خواب مست — بدو گفتم ای سرو پیش تو پست

دمی نرگس از خواب مستی بشوی — چو گلبن بخند و چو بابل بگوی

چه می خسپی ای فتنهٔ روزگار — می لعل نوشین بیاو بیار

نگه کرد شوریده از خواب کفت — مرا فتنه خوانی و گوئی مخفت

در ایام سلطان روشن نفس — نه بیند و گر فتنه بیدار کس

حکایت

در اخبار شاهان پیشینه هست — که چون تکله بر تخت شاهی نشست

بدو رانش از کس نیازردکس — سبق برد اگر خود همین بود و بس

چنین گفت یکره بصاحبدلی — که عمرم بسر شد به بیحاصلی

بگنج عبادت بخواهم نشست — که در یابم این پنج روزی که هست

چو می بگذرد جاه و ملک و سریر — نبرد از جهان دولت الا فقیر

چو بشنید دانای روشن نفس — بخندی بر آشفت که ای تکله بس

طریقت

بگو انچه دانی که حق گفته به نه در شوت ستانی و نه عشوه ده
طمع بند و دفتر ز حکمت بشوی طمع بگسل و هر چه دانی بگوی

حکایت

خبر یافت کز دنگشی در عراق که میکفت مسکینی از زیر طاق
نوهم بر دری هستی امیدوار پس امید بر درنشینان بر ار
نخواهی که باشد دلت دردمند دل دردمندان برآور ز بند
پریشانی خاطر داد خواه بر اندازد از مملکت پادشاه
نو خفته خنک در حرم نیمروز غریب از برون کو بکرما بسوز
ستانندهٔ داد آنکس خداست که نت واندازد پادشاه داد خواست

حکایت

یکی از بزرکان اهل تمیز حکایت کند ز ابن عبد العزیز
که بودش نکینی در انکشتری فرو مانده در قیمتش شتری
بشب کفتی آن جرم کیتی فروز دری بود در روشنائی چو روز
فضارا در آمد یکی خشکسال که شد بدر سیمای مردم هلال
چو در مردم آرام و قوت ندید خود آسوده بودن مروت ندید
چو بیند کسی زهر در کام خلق کیش بکذرد آب نوشین بحلق
بفرمود بفروختندش بسیم که رحم آمدش بر فقیر و یتیم
بیکهفته نقدش بتاراج داد بدرویش و مسکین و محتاج داد
فتاوند در وی ملامت کنان که دیکر بدستت نیاید چنان
شنیدم که میکفت و باران دمع فرومید و بیدش بعارض چو شمع
که زشتست پیرایه بر شهریار دل شهریی از ناتوانی فکار

٥٥٥ وان آمدنش کله بانی بنهیش — بدل گفت وارای فرخنده کیش
همکر دشمن است این که آمد بجنگ — ز دورش بدوزم به تیر خدنگ
گمان گیانی بزه راست کرد — بیکدم وجودش عدم خواست کرد
بگفت ای خداوند ایران وتور — که چشم بد از روزگار تو دور
من آنم که اسپان شه پرورم — بخدمت درین مرغزار اندرم
٥٦٠ ملک را دل رفته آمد بجای — بخندید و گفت ای نکوهیده رای
ترا یاوری کرد فرخ سروش — وگرنه زه آورده بودم بگوش
نکوهان مرعی بخندید و گفت — نصیحت ز منعم نشاید نهفت
نه تدبیر میمون ورای نکوست — که دشمن نداند شهنشه ز دوست
چنانست درمهتری شرط زیست — که هر کهتری را بداني که کیست
٥٦٥ مرا بارها در حضر دیده — ز خیل و چراکاه پرسیده
توانم من این نامور شهریار — که اسپی برون آرم از صد هزار
مرا کله بانی بغلطست ورای — تو هم کلهٔ خویش واری بپای
چو وارا شنید این نصیحت زمرو — نکوهیش کفت ونکو بیش کرد
بسیرفت ومیکفت وزخود خجل — بباید نوشت این نصیحت بدل
٥٧٠ وزآن تخت وملک ازخلل غم بود — که تدبیر شاه ازشبان کم بود
تو نکي بشنوي نالهٔ داد خواه — بگیوان برت کله خواب گاه
چنان خفت کاید فغانت بگوش — اگر داد خواهي برارد خروش
که نالد زظالم که در وورتست — که هر جور کو میکند جورتست
نه سگ دامن کاروانی درید — که دهقان نادان که سگ پرورید
٥٧٥ دلیر آمدي سعد مادر سخن — چو تیغت بدستست فتحي بکن

بگوانچه

بکفت ایستقدر سیر و آسایش است — وزین بگذری زیب و آرایش است
نه از بهر آن می ستانم خراج — که زینت کنم بر خود و تخت و تاج
اگر چون زنان خانه برتن کنم — بمردی کجا دفع دشمن کنم
مرا هم زصد گونه آزو هوا است — ولیکن خرد نه تنها برا است
خزاین پر از بهر لشکر بود — نه از بهر آئین و زیور بود
سپاهی که خوشدل نباشد زشاه — ندارد حدود ولایت نگاه
چو دشمن خزر و ستائی برد — ملک باج ده یک چرا مینخورد
مخالف خرش برد وسلطان خراج — چه اقبال بینی در آن تخت و تاج
مروت نباشد بر افتاده زور — بر دمرغ ذون دانه از پیش مور
کسان برخورند از جوانی و بخت — که بازیر دستان نگیرند سخت
اگر زیردستی در آید زپای — حذر کن زنالیدنش برخدای
چو شاید گرفتن بنرمی دیار — به پیکار خون از مشامش میار
بمردی که ملک سراسر زمین — نیرزد که خونی چکد بر زمین

حکایت

شنیدم که خسرو فرخ سرشت — بسر چشمه بر بستکی نوشت
برین چشمه چون مابسی دم زدند — بر فتند چون چشم بر هم زدند
گر فتند عالم بمردی وزور — ولیکن نبردند با خود بگور
چو بر دشمنی باشدت دست رس — مرنجانش کاورا همین غصه بس
عدو زنده سرکشته پیرامنت — به از خون او کشته در دامنت

حکایت

شنیدم که دارای فرخ تبار — زلشکر جدا ماند روزشکار

سر آپر غرور از تحمل تهي — حرامش بود تاج شاهنشهي
چوشکر برون تاخت خشم ازکمين — نه انصاف ماند نه تقوي نه دين
ندیدم چنین دیو زیر فلک — که ازوي کریزند چندین ملک
نه بر حکم شرع آب خوردن خطاست — وگر خون بفتوي بریزي سزاست
گر اشرع فتوي دهد بر هلاک — الا تانداري زکشتنش باک
وگر باشد اندر تبارش کسان — بدیشان ببخشاي وراحت رسان
که بود مرد ستمکاره را — چه تاوان زن و طفل بیچاره را
تنت زورمنداست ولشکر گران — ولیکن در اقلیم دشمن مران
که وي در حصاري گریزد بلند — رسد کشور بیکنه را گزند
نظر کن در احوال زندانیان — که ممکن بود بیکنه درمیان
چو بازارگان در دیارت بمرد — بمالش خیانت بود سست برد
گزان پس که بروي بگریند زار — بهم باز کوشند خویش و تبار
که مسکین در اقلیم غربت بمرد — متاعي گزو ماند ظالم ببرد
بیندیش ازان طفلک بي پدر — وز آه دل دردمندش حذر
بسا نام نیکوي پنجاه سال — که یک نام زشتش کند پایمال
پسندید کاز ان جاوید نام — تطاول نکردند بر مال عام
بر آفاق اگر سر بسر پادشاست — چو مال از تو انگر ستاند گداست
بمرد از تهي دستي ازاده مرد — ز پهلوي مسکین شکم پر نکرد

حکایت

شنیدم که فرماندهي داد گر — قبا داشتي هر دو رو آستر
یکي گفتش اي خسرو نیک روز — زدیباي چیني قبائي بدوز

بگفت

ور ایشان بحسرت چرا ننگرم — که عمر تلف کرده یاد آورم
برفت از من آن روزکار عزیز — بپایان رسد ناکه این روز نیز
چو دانشور این در معنی بسفت — بگفت این گزین به محالست گفت
در ارکان دولت نگه کرد شاه — گزین خو بتر لفظ و معنی مخواه
کی را نظر سوی شاهد رواست — که داند بدین شاهدی عذر خواست
به عقل ار نه آهنگی کردمی — بگفتار خصمش بپیچاندمی
به تندی سبک دست بردن به تیغ — بدندان گزیدن پشت دست دریغ
ز صاحب غرض تا سخن نشنوی — که کار بندی پشیمان شوی
نکو نام را جاه و تشریف و مال — بیفزود و بد گوی را کوشمال
بد بیر دستور دانشورش — به نیکی بشد نام در کشورش
عدل و کرم سالها ملک راند — برفت و نکو نامی از وی بماند
چنین پادشاهان که دین پرورند — بسازند دین گوی دولت برند
ز آنان نه بینم درین عهد کس — وگر هست بوبکر سعداست و بس
بهشتی درختی تو ای پادشاه — که افکنده سایه یکسان براه
طمع بود از بخت نیک اخترم — که بالها افکند بر سرم
گر او گفت دولت نه بخشدهای — گر اقبال خواهی درین سایه آی
خدایا بر حمت نظر کرده — که این سایه بر خلق گسترده
دعا گوی این دولتم بنده وار — خدایا تو این سایه پاینده دار
تحمل کند هر کرا عقل هست — نه عقلی که خشمش کند زیردست
نگویم که جنگ آوری پای دار — چو خشم آیدت عقل برجای دار
خداوند فرمان ورای و شکوه — نه خوی غلامی مردم نکوه

که ای نیاکبخت این نه شکل منست ‌ ولیکن قلم زور را کف و شمنست

بر انداختم بیخشان از بهشت ‌ کنونم بکین جستن آموزگار

مرا اینچنین نام نیکست لیک ‌ نه عادت نکوید بد اندیش نیک

وزیری که جاه من آبشخور یخت ‌ بفرمان بسنگ اندرون کرد رخت

ولیکن نیندیشم از خشم شاه ‌ وزان بوم و بر وز سخن بیگناه

اگر محتسب گیرد آنرا بخست ‌ که سبکسار از پای بندش گسست

چو حرفی بود آید از راست از قلم ‌ مرا از همه حرف گیرند چشم

ملک گر سخن گفتنش خیره داند ‌ ستمگر نخواند فرومایه خواند

که مجرم بزرگ و زبان آوریست ‌ ز جستن همی کاهد او نکهریست

ز خدمت نهادن که نشنیده ام ‌ نه از آفرینش مپوشم نهفت

کزین زمره خلق گردد بکاه ‌ همی باشدش بر ایشان نگاه

بخندید مر فرهی سخن گوی را ‌ بگفت این سخن حق نشاید نهفت

گر این نکته هست گر آن نکته نیست ‌ که عمرت فزون باد و دولت قوی

نه بینی که درویش بیدستگاه ‌ بحسرت کند در تو انگر نگاه

مرا دستگاه جوانی ببرفت ‌ بلهو و لعب زندگانی ببرفت

ز دیوار ایوان ندارم شکیب ‌ که سرمایه داران خجستند و زیب

مرا اینچنین چهره گلفام بود ‌ بسی دلبرانم از خوبی اندام بود

وزین غایتم رشک باید کفن ‌ که مومیم چون بد اسیت و هو و کهن بلان

مرا اینچنین جعد مشکین نگب بود ‌ دلم شاد و دلبر از نازکی تنگ لب بود

وز خسته درم دودمان داشت جای ‌ چو دیو اندرمی از خشت سیمین بپای

کنونم نگه کن بوقت سخن ‌ بیفتاده یکیک چو سوار کهن

چنین مرتفع پایه جای تو نیست — گناه از من آمد خطای تو نیست
چو من بد گهر بردم لاجرم — خیانت روا دارم در حرم
هر آورد سر مرد بسیار دان — چنین گفت کای خسرو کاردان
مرا چون بود دامن از جرم پاک — نیاید ز خبث بداندیش باک
بخاطر درم هرگز این ظن نرفت — ندانم که گفت انچه بر من نرفت
شهنشاه گفت انچه گفتم برت — بگو یشد خصمان بروی اندرت
چنین گفت با من وزیر کهن — تو نیز انچه دانی بگوی و بکن
بخندید و انگشت بر لب گرفت — کز و هر چه گوئی نباشد شگفت
حسودی که بیند بجای خوم — کجا بر زبان آورد جز بدم
من آنساعت انگاشتم دشمنش — که خسرو فروتر نشاند از منش
چو سلطان فضیلت نهد برویم — ندانی که دشمن بود در پیم
مرا تا قیامت نگیرد بدوست — چو بیند که در عزمن ذل اوست
مرا اینت بگویم حدیثی درست — اگر گوش بسته داری نخست

تمثیل

ندانم کجا دیده ام در کتاب — که ابلیس را دید شخصی بخواب
بسالا صنوبر بدیدار حور — چو خورشیدش از چهره میتافت نور
فرارفت و گفت این عجب ای توئی — فرشته نباشد بدین نیکوئی
تو کاین روی داری بحسن قمر — چرا در جهانی بزشتی سمر
چرا نقش بندت در ایوان شاه — دژم روی کرداست وزشت و تباه
ترا سهمگین روی پیوند اشتند — بکر ما به در زشت بنگاشتند
شنید این سخن بخت برگشته دیو — بزاری برآورد بانگ و غریو

بداندیش برخورده چون دست یافت | درون بزرگان باتش بتافت
بخورده توان آتش افروختن | پس انگه درخت کهن سوختن
ملک را چنان کرم کرد این خبر | که جوشش برآمد جو مرجل بسر
غضب دست درخون درویش داشت | ولیکن سکون دست در پیش داشت
که پرورده کشتن نه مردی بود | ستم در پی داد سردی بود
میازار پرورده خویشتن | چو تیر تو دارد به تیرش مزن
به نعمت نبایست پروردنش | چو خواهی به بیداد خون خوردنش
ازو تا هنرها یقینت نشد | ورا یوان شاهی قرینت نشد
کنون تا یقینت نکرد و گناه | بگفتار دشمن مکن دشمنش مخواه
ملک در دل آن راز پوشیده داشت | که قول حکیمان نیوشیده داشت
دلست ای خردمند صندوق راز | چو گفتی نگردد بزنجیر باز
نگه کرد پوشیده در کار مرد | خلل دید در رای هشیار مرد
که تا که نظر زی یکی بسته کرد | پر بچهره در زیر لب خنده کرد
دو کس را که باهم بود جان و هوش | حکایت کنانند لبها خموش
چو خواهی که قدرت بماند بلند | دل ایخواجه بر ساده رویان مبند
وگر خود نباشد غرض درمیان | حذر کن که باشد بهیبت زیان
چو دیده بدیدار کردی دلیر | نگردد چو مستسقی از آب سیر
ملک را کمان کبجی راست شد | زسودا بر او خشمگین خواست شد
هم از حسن تدبیر و رای تمام | باهستگی گفتش ای نیکنام
ترا من خردمند پنداشتم | باسرار ملکت امین داشتم
گمان برد مت زیرک و هوشمند | ندانستمت خیره و ناپسند

چنین

چو دولتم انکه کاروشان بجای رسید — سکندر و شاه روان دولت آشوده دید
زند و شون دولش ملک پر اتو کرفت — وزیر کهن ژرا عظم او تو کرفت
ندید آن خبر وا مند و اثر خنه — که دردی تو اند زدین طعنه
امین و بدانید بشن طرشتند و میوار — نشاید شدا و راخسنه کردن بر زور
ملک یه او و خوا شید طاعت غلام — بخدمت کمر بسته بوی مدام
دو پاکیزه پسیکر چو حور و پری — چو خورشید و ماه از نکو کوهری
دو صورت که کفتی یکی نیست بیش — نموده دو آئینه همتای خویش
سخنهای دانای شیرین سخن — کرفت اندر آن هر دو شمشا دبن
بجویند که اوصاف خلقش نیاموخت — بطبعش هوا خواه کشتند و دوست
ندو اهم اثر یکر دمیل بشر — نه مثلیای چو کوپاه پیشان بشر
از آیا یشن انکه خبر داشتی — که دار روی ایشان نظیر داشتی
وزیر کهن غمکده راه بر او — بدخبث این حکایت بر شاه برد
که این دانم چه کوانند وه کیپیت — نخواهد بنا مان دین ملک زیست
شنیدم که با بندکانش سلر است — خیانت پسند است و شهوت پرست
بسفر کردکان لا ابالی تند — که بر ورده ملک و دولت نیند
نشاید چنین خیره را پای و تاه — که بد نامی آرد در ایوان شاه
مکر نعمت شه فرا مش کنم — که اینم تبا هی و خا مش کنم
بپندار نتوان سخن کفت زود — نکفتم ترا تا یقینم نبود
ز فرمانبر انم یکی کوشش داشت — که اینان یکی را در آغوش داشت
من این کفتم اکنون ملک راست رای — منش آزمودم تو نیز آزمای
بدنا خوبتر صورتی شرح داد — که بد مرد را نیک روزی مباد

ملک را همین خلق پیرایه بس — که را ضی نگردد باز ارکس
سخن گفت و دامان گوهر فشاند — بلطفی که شه آستین برفشاند
پسند آمدش حسن و گفتار مرد — بنزد خودش خواند و اکرام کرد
بپرسیدش از گوهر زاد و بوم — بپرسیدش از کوهر قدوم
بگفت انچه پرسیدش از سرگذشت — بقر بت زدیگر کسان برگذشت
ملک با دل خویش در گفتگوی — که دست وزارت سپارم بدوی
دراندیشه با خود ملک رای زد — که دستور ملک اینچنین کس سزد
ولیکن بتدریج تا انجمن — بستی نخندند بر رای من
به عقلش بباید نخست آزمود — بقدر هنر پایگاهش فزود
بر د بر دل از جور غم بارها — که نا آزموده کند کارها
چو قاضی بفکرت نویسد سجل — نگردد ز دستار بندان خجل
نظر کن چو سوفار داری بشست — نه انکه که پرتاب کردی ز دست
چو یوسف کسی در صلاح و تمیز — بچال سال باید که گردد عزیز
بایام تا بر نیاید بسی — نشاید رسیدن بغور کسی
ز هر نوع اخلاق او کشف کرد — خردمند و پاکیزه دین بود مرد
نکو سیرتش دید و روشن قیاس — سنجیده سنج و مقدار مردم شناس
برای ازبزرگان بهش دید و بیش — نشاندش زبردست دستور خویش
چنان حکمت و معرفت کار بست — که از امر و نهیش درونی نخست
در آورد ملکی بزیر قلم — کز و برو جودی نیامد الم
زبان همه حرف گیران ببست — که حرفی بدش بر نیامد زدست
حسودی که یکجو خیانت ندید — زکارش چو کندم به تابه طپید

چو دید

چو باري بگفتند و نشنيد پند — وكر گوشمالش بزندان و بند
وكر پند و بندش نيامد بكار — درخت خبيثش بيخش برار
صوابست پيش ازكشش بندكرد — كه نتوان سر كشته پيوند كرد
چو خشم آيدت بر گناه كسي — تامل كنش بر عقوبت بسي
كه سهلست لعل بدخشان شكست — شكسته نشايد وكر بار بست

حكايت

زدريايي عمان بر آمد كسي — سفر كرده هامون ودريا بسي
عرب ديده وترك وتاجيك وروم — زهر جنس در نفس پاكش علوم
جهان ديده ودانش اندوخته — سفر كرده وصحبت آموخته
هيكل قوي چون تناور درخت — ولكن فرو مانده بي برگ سخت
دوصد رقعه بالابهم دوخته — زحراق اودرميان سوخته
بشهري در آمد زدريا كناره — بزرگي دران ناحيه شهريار
كه طبع نكو نامي انديش داشت — سر عجز درپاي درويش داشت
بشستند خدمت گذاران شاه — سر وتن بحمامش ازگرد راه
چو بر آستان ملك سر نهاد — ستايش كنان دست بر سر نهاد
در آمد بايوان شاهنشهي — كه بخت جوان باد ودولت رهي
شهنشاه گفت از كجا آمدي — چه بودت كه نزديك ما آمدي
چه ديدي درين كشور ازخوب وزشت — بگو اي نكو نام نيكو سرشت
بگفت اي خداوند روي زمين — خدايت معين باد ودولت قرين
نرفتم درين مملكت منزلي — كز آسيب آزرده ديدم دلي
نديدم كسي سر كران از شراب — مكر هم خرابات ديدم خراب

عمان Oman
تاجيك Persians
هيكل Figure
تناور Corpulent
رقعه Shreds
حراق Rent
ناحيه District
بوان Entrance
Without wine
Heaven destroys

چه دانی که همدست گردند و یار — یکی وزگردد یکی پرده دار

چو وزد ان زهم باک دارند و بیم — رود درمیان کار و انی سلیم — سلیم Reputation

یکی را که معزول کردی ز جاه — چو چندی بر آمد ببخشش گناه — When discharged when some time is past - forgive his fault

بر آوردن کام امید وار — به از قید بندی شکستن هزار

نویسنده را کرم ستون محل — بیفتد نبرد طناب املل — to get written off a column of employ'd folks - he does not take away the ropes of the tent.

بفرمان بران بر شه داد گر — پدروار خشم آورد بر پسر — a just sovereign over his subjects is like a father who becomes angry with a guilty son.

کهی میکند آبش از دیده پاک — کهی Gentleness کهی harshness

وگر خشم گیری شود از تو سیر — چو نرمی کنی خصم گردد دلیر

چو کژ کزن که جراح و مرهم نهست — درشتی و نرمی بهم در بهست — Severity & harshness are best mixed like the Sempervivum tectorum & Aphis

چو خشم بر تو پاشد تو بر خاق باش — جوانمرد و خوشخوی و بخشنده باش — پاشد Diffuses

نیاید کسی در جهان کو بماند — مگر آن کز و نام نیکو بماند

بماند که ماند پس از وی بجای — پل و برکه و خان و مهمان سرای — alms deeds - well - mosque & caravansary

هر انکو نماند از پس ش یادگار — درخت وجودش نیاید ببار

چو خواهی که نامت بود در جهان — مکن نام نیک بزرگان نهان

وگر رفت و آثار خیرش نماند — نشاید پس از مرگش ایمد خواند

نه بین نقش برخوان پس از عهد خویش — که دیدی پس از عهد شاهان پیش — 310

نه بین کام و ناز و طرب داشتند — باخر بر فتند و بگذاشتند — Unfaithfulness of the world

یکی نام نیکو ببرد از جهان — یکی رسم بماند از و جاودان

سمع رضا مشنو ایذای کس — وگر گفته آید بخور ش بر س — With yr. consent listen not to y. slander of any one: if it be say it got to y. bottom

چو زنهار خواهند زنهار ده — نه شرط ست کشتن باول گناه — Noble Protection

گر آید گنه کاری اندر پناه — 315

چوباری

قدیمان خودرا بیفزای قدر — که هرگز نیاید ز پرورده غدر
چو خدمت گذاریت کرد کهن — حق سالیانش فرامش مکن
گر اورا هرم دست خدمت ببست — ترا برگرم همچنان دست هست

حکایت

شنیدم که شاپور دم درکشید — چو خسرو بر سمندش قلم درکشید
چو شد حالش از بینوائی تباه — نوشت این حکایت بنزدیک شاه
که ای شاه آفاق گستر بعدل — اگر من نمانم تو مانی بفضل
چو بذل تو کردم جوانی خویش — بهنگام پیری مرانم ز پیش
غریبی که پرفتنه باشد سرش — میازار و بیرون کن از کشورش
تو گر خشم بر وی نرانی رواست — که خود خوی بد دشمنش در قفاست
وگر پارسی باشدش زاد و بوم — بصنعاش مفرست و سقلاب روم
هم آنجا امانش مده تا بجاشت — نشاید بلابر د گر کس گماشت
که گویند بر گشته باد آنزمین — کز و مردم آیند بیرون چنین
عمل گر دهی مرد منعم شناس — که مفلس ندارد ز سلطان هراس
چو مفلس فرو برد گردن بدوش — ازو بر نیاید دگر جز خروش
چو مشرف دو دست از امانت بداشت — بباید بر و ناظری بر گماشت
وراو نیز درساخت با خاطرش — ز مشرف عمل برکن و ناظرش
خدا ترس باید امانت گذار — امین گز تو تر سد امینش مدار
امین باید از داور اندیشناک — نه از رفع دیوان و زجر و هلاک
بیفشان و بشمار و فارغ نشین — که از صد یکی را نه بینی امین
دو همجنس دیرینهٔ هم قلم — نباید فرستاد یکجا بهم

خدا ترس را برزعیت گمار — که معمار ملکست و پرهیزگار

بداندیش تست آنکه خونخوار خلق — که نفع تو جوید در آزار خلق

ویاست بدست کسانی خطاست — که ازدست شان دستها بر خداست

نهد عامل سفله بر خلق رنج — که تدبیر ملکست و توفیر گنج

اگر جانب حق نداری نگاه — گزندت رساند هم از پادشاه

نماند ستمکار بد روزگار — بماند برو لعنت کردگار

نکو کار پرور نه بیند بدی — چو بد پروری خصم جان خودی

مکافات دشمن بمالش مکن — که بیخش برآورد باید ز بن

مکن صبر بر عامل ظلم دوست — که از فر بهی بایدش کند پوست

سر کرک باید هم اول برید — نه چون گوسپندان مردم درید

حکایت

چه خوش گفت بازارکان اسیر — چو کروش گرفتند و زدان به تیر

چو مردانگی آید از زنان — چه مردان لشکر چه خیل زنان

شهنشه که بازارکانرا بخست — در خیر بر شهر و لشکر ببست

کمی آنجا دگرهو شمندان روند — چو آوازهٔ رسم بد بشنوند

نکو دار بازارکان و رسول — که نامت برآید بصدر قبول

بزرگان ما فر بجان پرورند — که نام نکوئی بعالم برند

تبه کردد آن مملکت عنقریب — کزو خاطر آزرده کردد غریب

غریب آشنا باش و سیاح دوست — که سیاح جلاب نام نکوست

نکو دار ضیف و مسافر عزیز — وز آسیب شان پرحذر باش نیز

زبیکانه پرهیز کردن نکوست — که دشمن توان بود در روی دوست

گزندگانش نیاید پسند — که نرسد که در ملکش آید گزند
وگر در سرشت وی این خوی نیست — دران کشور آسودگی روی نیست
اگر پای بندی رضا پیش گیر — وگر یک سواری سر خویش گیر
فراخی دران مرز و کشور مخواه — که دلتنگ بینی رعیت ز شاه
ز مستکبران دلاور مترس — ازان کو نترسد ز داور بترس
وگر کشور آباد بیند بخواب — که دارد دل اهل کشور خراب
خرابی و بدنامی آید ز جور — بزرگان رسند این سخن را بغور
رعیت نشاید ز بیداد کشت — که هر سلطنت را پناهند و پشت
مراعات دهقان کن از بهر خویش — که مزدور خوشدل کند کار بیش
مروت نباشد بدی با کسی — کز و نیکوئی دیده باشی بسی

حکایت

شنیدم که خسرو بشبرویه گفت — دراندم که چشمش ز دیدن نهفت
بران باش تا هرچه نیت کنی — نظر در صلاح رعیت کنی
مپیچ ای پسر گردن از عدل وای — که مردم ز دست نه پیچند پای
گریزد رعیت ز بیداد گر — کند نام زشتش بگیتی سمر
بسی بر نیاید که بنیاد خود — بکند آنکه بنها د بنیاد بد
خرابی کند مرد شمشیر زن — نه چندانکه دو دل پیرزن
چراغی که بیوه زنی بر فروخت — بسی دیده باشی که شهری بسوخت
ازان بهره ورتر در آفاق کیست — که در ملک رانی با نصاف زیست
چو نوبت رسد زین جهان گذرتش — ترحم فرستند بر تربتش
بد و نیک هر دو چو می بگذرند — همان به که نامت به نیکی برند

بگفت ار پلنگم زبون نست ومار — وگر پیل وگرکس شگفتی مدار
تو هم گردن از حکم داور مپیچ — که گردن نه پیچد ز حکم تو هیچ
چو حاکم بفرمان داور بود — خدایش نگهبان ویاور بود
محالست چون دوست دارد ترا — که در دست دشمن گذارد ترا
یکی دیدم از عرصهٔ رودبار — که پیشش آمدم بر پلنگی سوار
چنان هول زان حال برمن نشست — که تر سیدنم پای رفتن ببست
تبسم کنان دست بر لب گرفت — که سعدی مدار انچه دیدی شگفت
ره اینست رو از طریقت متاب — بنه کام وکامی که داری بیاب
نصیحت کسی سودمند آیدش — که گفتار سعدی پسند آیدش

حکایت

شنیدم که در وقت نزع روان — بهرمز چنین گفت نوشیروان
که خاطر نگهدار درویش باش — نه در بند آسایش خویش باش
نیاساید اندر دیار تو کس — چو آسایش خویش خواهی وبس
نیاید بنز دیک دانا پسند — شبان خفته وگرگ در گوسفند
هر و پاس درویش محتاج دار — که شاه از رعیت بود تاج دار
رعیت چو بیخند وسلطان درخت — درخت ای پسر باشد از بیخ سخت
مکن تا توانی دل خلق ریش — وگر میکنی میکنی بیخ خویش
اگر جادهٔ باایدت مستقیم — ره پارسایان امید است وبیم
طبیعت شود مرد را بخردی — به امید نیکی وبیم بدی
گرا ین هردو در پادشه یافتی — در اقلیم ملکش پنه یافتی
که بخشایش آرد با میدوار — با مید بخشایش کردگار

کرند

بر اه تکلف مرو سعد یا — اگر صدق داري بيار و بيا
تو منزل شناسي وشه راه رو — تو حق گوي وخير و حقايق شنو
چه حاجت که نه کرسي آسمان — نهي زير پاي قزل ارسلان
مگو پاي عزت بر افلاک نه — بگو روي اخلاق بر خاک نه
بطاعت بسنه چهره بر آستان — که اينست سجاده را راستان
اگر بسنده سر بر اين دربنه — کلاه خداوندي از سر بنه
بدرگاه فرمان ده ذوالجلال — چو درويش پيش تو نگر بنال
چو طاعت کني لبس شاهي مپوش — چو درويش مفلس برآور خروش
که پروردگارا تو انگر توئي — توانا و درويش پرور توئي
نه کشور کشايم نه فرمان دهم — يکي از گدايان اين درگهم
چه برخيز و از دست گردار من — مگر دست لطفت شود ياور من
تو بر خير و نيکي دهي دست رس — وگرنه چه خير آيد از من بکس
خدايا تو بر کار خيرم بدار — وگرنه نيايد زمن هيچ کار
دعا کن بهشب چون گدايان بسوز — وگر ميکني با دشاهي بروز
کمر بسته گردن کشان بر درت — تو بر آستان عبادت سرت
زهي بندگان خداوندگار — خداوند را بنده حق گذار

حکايت

حکايت کنند از بزرگان دين — حقيقت شناسان عين اليقين
که صاحبدلي بر پلنگي نشست — باميرانده رهسوار و ماري بدست
يکي گفتش اي مرد راه خدای — بدين ره که رفتي مرا رهنمای
چه کردي که درنده رام تو شد — نگين سعادت بنام تو شد

در مدح اتابک محمد

اتابک محمد شه نیکبخت — خداوند تاج و خداوند تخت

جوان و جوان بخت و روشن ضمیر — بدولت جوان و ببتدبیر پیر

بدانش بزرگ و بهمت بلند — ببازو دلیر و ببدل هوشمند

زهی دولت مادر روزگار — که پوری چنین پرور دودر کنار

+ بدست کرم آب دریا ببرد — برفعت محال ثریا ببرد

+ زهی چشم دولت بروی تو باز — سر شهریاران کردن فراز

× صدف را که بینی ز دردانه پر — نه آن قدر دارد که یکدانه در

— تو آن در مکنون یکدانهٔ — که پیرایهٔ سلطنت خانهٔ

نگهدار ایزد بزخشم خودش — بپرهیز از آسیب چشم بدش

— خدایا در آفاق نامی کنش — بتوفیق طاعت گرامی کنش

○ مقیمش در انصاف وتقوی بدار — مرادش بدنیا و عقبی برار

غم از دشمن ناپسندت مباد — ز دوران گیتی گزندت مباد

بهشتی درخت آورد چون تو بار — پسر نامجوی و پدر نامدار

از ان خاندان خیر بیگانه دان — که باشند بدخواه این خاندان

زهی دین ودانش زهی عدل وداد — زهی ملک ودولت که پاینده باد

باب اول در عدل وانصاف

نگنجد کرمهای حق در قیاس — چه خدمت گذارد زبان سپاس

خدایا تو این شاه درویش دوست — که آسایش خلق در ظل اوست

بسی بر سر خلق پاینده دار — بتوفیق طاعت دلش زنده دار

برومند دارش درخت امید — سرش سبز ورویش برحمت سفید

تو در سیرت پادشاهی خویش — سبق بردی از پادشاهان پیش
سکندر بدیوار روئین و سنگ — یکر د از جهان راه یاجوج تنگ
ترا سد یاجوج کف از زر است — نه روئین که دیوار اسکندر است
زبان آوری کاندرین امن و داد — ثنایت نگوید زبانش مباد
زهی بحر بخشایش و کان جود — که مستظهر انداز وجودت وجود
فزون بینم اوصاف شاه از حساب — نگنجد درین تنگ میدان کتاب
کرآن جمله را سعدی انشا کند — مکرر دفتر دیگر املا کند
فروماندم از شکر چندین کرم — همان به که دست دعا کترم
جهانت بکام و فلک یار باد — جهان آفرینت نگهدار باد
بلند اخترت عالم افروخته — زوال اخترت دشمنت سوخته
غم از گردش روزگارت مباد — وز اندیشه بر دل غبارت مباد
که بر خاطر پادشاهان غمی — پریشان کند خاطر عالمی
دل و کشورت جمع و معمور باد — ز ملکت پراکنده گی دور باد
تنت باد پیوسته چون دین درست — بد اندیش را دل چو تدبیر سست
درونت بتائید حق شاد باد — دل و دین و اقلیمت آباد باد
جهان آفرین بر تو رحمت کناد — وگر هر چه گویم فسان است و باد
همینت بس از گرد کار مجید — که توفیق خیرت بود بر مزید
نرفت از جهان سعد زنگی بدرد — که چون تو خلف نام بردار کرد
عجب نیست این فرع از اصل پاک — که جانش بر اوج است و جسمش بخاک
خدایا بران تربت ناهدار — بفضلت که باران رحمت ببار
کز از سعد زنگی مثل ماند یادگار — فلک یاور سعد بوبکر باد

سر سر فرازان و تاج مهان — بدوران عدلش بنازد جهان
کرا از فتنه آید کسی در پناه — ندارد جز این کشور آرامگاه
فَطُوبیٰ لِمَآبٍ کَبَیْتِ الْعَتِیْقِ — حَوَالَیْهِ مِنْ کُلِّ فَجٍّ عَمِیْقِ
بدیدم چنین کنج و ملک و سریر — که وقفست بر طفل و بر ناو پیر
نیاساید برشش دروناک از غمی — که ننهاد بر خاطرش مرهمی
طلبکار خیر است و امیدوار — خدایا امیدی که دارد برآر
کله گوشه بر آسمان برین — هنوز از تواضع سرش برزمین
اگر زیردستی بیفتد چه خواست — زبردست افتاده مرد خداست
تواضع زگردن فرازان نکوست — گدا گر تواضع کند خوی اوست
نه ذکر جمیلش نهان میرود — که صیت کرم در جهان میرود
چو تویی خردمند فرخ نژاد — ندارد جهان تا جهان است یاد
نه بینی در ایام او رنجه — که نالد ز سیدا و سر پنجه
کس این رسم و ترتیب و آئین ندید — فریدون با آن شکوه این ندید
ازان نزد حق پایگاهش قویست — که دست ضعیفان بجاهش قویست
چنان سایه گستر بر عالمی — که زالی نیندیشد از رستمی
همه وقت مردم ز جور زمان — بنالند و از کردش آسمان
در ایام عدل تو ای شهریار — ندارد شکایت کس از روزگار
بعهد تو می بینم آرام خلق — پس از تو ندانم سرانجام خلق
همم از بخت فرخنده فرجام تست — که تاریخ سعدی در ایام تست
که تا بر فلک ماه و خورشید هست — درین دفتر ذکر جاوید هست
ملوک ارنکو نامی اندوختند — ز پیشینگان سیرت آموختند

تو در

هر روز همایون و سال سعید — بشارتی فرخ میان دو عید
ز ششصد فزون بود پنجاه و پنج — که پر در شد این نامه بر داز گنج
بماند است با دامن کوهرم — هنوز از خجالت سر اندر برم
که در بحر لولو صدف نیز هست — درخت بلند است در باغ و پست
الا ای خرد مند فرخنده خوی — خرد مند نشنیده ام عیب جوی
قبا کر حریر است و کرپر نیان — بسا چار خشوش بود در میان
تو کرپر نیانی نیابی مجوش — کرم کار فرما و خشوم بپوش
نسازم بسرمایهٔ فضل خویش — بدریوزه آورده ام دست پیش
شنیدم که در روز امید و بیم — بدانرا به نیکان ببخشد کریم
تو نیزار بدی بینیم در سخن — بخلق جهان آفرین کار کن
چو بیتی پسند آیدت از هزار — بمردی که دست از تعنت بدار
همانا که در فارس انشای من — چو مشکست بیقیمت اندر ختن
چو بانک دهل هولم از دور بود — بغیبت درم عیب مستور بود
کل آورد سعدی سوی بوستان — بشوخی چو فلفل بهندوستان
چو خرما بشیرینی اندوده پوست — چو بازش کنی استخوانی درو است

در مدح پادشاه اسلام

مرا طبع ازین نوع خواهان نبود — سر مدحت پادشاهان نبود
ولی نظم کردم بنام فلان — مکر باز گویند صاحبدلان
که سعدی که گوی بلاغت ربود — در ایام بوبکر بن سعد بود
سر ذکر بدورش بسازم چنان — که لرزد بدوران نوشیروان
جهانبان دین پرور دادگر — نیامد چو بوبکر بعد از عمر

بلند آسمان پیش قدرت خجل — تو مخلوق و آدم هنوز آب و گل
تو اصل وجود آمدی از نخست — دگر هر چه موجود شد فرع تست
ندانم کدامین سخن کو بمت — که بالاتری زانچه من گویمت
ترا عز لولاک تمکین بس است — ثنای تو طه و یٰسین بس است
چه وصفت کند سعدی ناتمام — عَلَیْكَ الصَّلٰوةُ اَیُّ نَبِیٍّ وَ السَّلَامُ

در سبب نظم کتاب

در اقصای عالم بگشتم بسی — بسر بردم ایام با هر کسی
تمتع بهر گوشهٔ یافتم — ز هر خرمنی خوشهٔ یافتم
چو پاکان شیراز خاکی نهاد — ندیدم که رحمت بر آن خاک باد
تولای مردان این پاک بوم — مرا نیکبختم خاطر از شام و روم
دریغ آمدم زانهمه بوستان — تهی دست رفتن سوی دوستان
بدل گفتم از مصر قند آورند — بر دوستان ارمغانی برند
مرا گر تهی بود از آن قند دست — سخنهای شیرین ترا از قند هست
نه قندی که مردم بصورت خورند — که از باب معنی بکلی برند

چو این کارخانه بپرداختم — در دولت سرای تربیت ساختم
یکم باب حمد است و تمجید رای — نکوهانی خلق و ثنا بس خدای
دوم باب احسان نهادم اساس — که محسن کند فضل حق را سپاس
سیوم باب عشقست و مستی و شور — نه عشقی که بندد بر خود بزور
چهارم تواضع و خلق نجیب — ششم ذکر مردم قناعت گزین
بهفتم در از عالم تربیت — بهشتم در از شکر بر عافیت
نهم باب توبه است و راه صواب — دهم در مناجات و ختم کتاب

بروز

یتیمی که ناکرده قرآن درست کتب خانهٔ چندمات بشکست
چوعزمش برآیخت شمشیر بیم بمعجز میان قمر زد دو نیم
چو صیتش درافواه دنیی فتاد ترلزل در ایوان کسری فتاد
بلا قامت لات بشکست خرد باعزاز دین آب عزی ببرد
ندا زلات وعزی برآورد وکرد که توریت وانجیل منسوخ کرد
شبی برنشست ازفلک برگذشت بتمکین وجاه از ملک درگذشت
چنان گرم دوتیه قربت براند که درسدره جبرئیل ازو بازماند
بدو گفت سالار بیت الحرام که ای حامل وحی بر تر خرام
چودر دو ستی مخلصم یافتی عنانم زصحبت چرا تافتی
بگفتا فراتر مجال نماند بماندم که نیروی بالم نماند
اگر یکسری موی بر تر پرم فروغ تجلی بسوزد پرم
نماند بعصیان کسی وکرو که وارد چنین سیدی پیش رو
چه نعت پسندیده گویم ترا علیک السلام ای نبی الورا
درود ملک بر روان تو باد بر اصحاب وبر پیروان تو باد
نخستین ابوبکر پیرهٔ مرید عمر پنجه بر پنج دیو مرید
خردمند عثمان شب زنده دار چهارم علی شاه دلدل سوار
خدایا بحق نبی فاطمه که بر قول ایمان کنم خاتمه
اگر دعوتم رد کنی ور قبول من و دست و دامان آل رسول
چه کم گردد ای صدر فرخنده پی زقدر رفیعت نهد گاه حی
که باشند مشتی گدایان خیل بمهمان دار السلامت طفیل
خدایت ثنا گفت وتبجیل کرد زمین بوس قدرا تو جبریل کرد

نهد جاي مرکب توان تاختن — که جا جاسپر باید انداختن

اگر سالکي محرم راز گشت — به بندند بروي در باز گشت

کسي را درين بزم ساغر دهند — که داروي بيهوشيش در دهند

يکي باز را ديده بر دوخت — يکي ديدها باز و پر سوخت

کسي ره سوي گنج قارون نبرد — وگر برد ره باز بيرون نبرد

بترسد خردمند ازين بحر خون — کزو کس نبرد است کشتي برون

اگر طالبي کاين زمين طي کني — نخست اسپ باز آمدن پي کني

تامل در آئينهٔ دل کني — صفا مي بتدريج حاصل کني

مگر بوئي از عشق مست کند — طلبکار و عهد الست کند

بپاي طلب ره بدانجا بري — وز انجا بپال محبت پري

بدرد يقين پرده هاي خيال — نماند سراپرده الا جلال

دگر مرکب عقل را پويه نيست — عنانش بگير و مخير که ايست

درين بحر جز مرد راعي نرفت — کم آن شد که دنبال داعي نرفت

کساني کزين راه بر گشته اند — برفتند بسيار و سر گشته اند

خلاف پيمبر کسي ره گزيد — که هرگز بمنزل نخواهد رسيد

محالست سعدي که راه صفا — توان رفت جز در پي مصطفي

در نعت پيغمبر عليه السلام

کَرِيمُ السَّجَايَا جَمِيلُ الشِّيَم — نَبِيُّ الْوَرَايَا شَفِيعُ الْأُمَم

شفيع الورا خواجهٔ بعث و نشر — امام الهدي صدر ديوان حشر

امام رسل پيشواي سبيل — امين خدا مهبط جبرئيل

کليمي که چرخ فلک طور اوست — همه نورها پرتو نور اوست

يتيمي

قدیم انگط کاندر نیکوی پسند — بکلک قضا نوشت رقم حکم لایزال

همی کند از انبید قعر بیش تراب — چو سنجاده نیکمر دلال در آب

ز مشرق بمغرب بمرد آفتاب — روان کرد و گسترد گیتی بر آب

زمین از تب لرزه آمد بستوه — فرو کوفت بر دامن کوه

دهد نطفه را صورتی چون پری — که گردد بر آب صورت گری

نهد لعل و فیروزه در صلب سنگ — کند لعل در شاخ فیروزه رنگ

ز ابر افکند قطره سوی یم — ز صلب آورد نطفه در شکم

از ان قطره لولوی لالا کند — وز ین صورتی گوهر آرا کند

بر و علم تیک ذره پوشیده نیست — که پیدا و پنهان بفرمانش یکیست

مهیا کن روزی مار و مور — وگر چند بسیار است و پابند و زور

بامرش وجود از عدم نقش بست — که داند جز او کز نیست هست

وگر ره بگیتی عدم کرد و شد — وزانجا بصحرای محشر برد

جهان متفق بر آلهیتش — فرو مانده در کنه ماهیتش

بشر مادر ای جلالش نیافت — بصر منتهای کمالش نیافت

نه بر اوج ذاتش پرد مرغ وهم — نه بر ذیل وصفش رسد دست فهم

درین ورطه کشتی فرو شد هزار — که پیدا نشد تخته بر کنار

چه شبها نشستم درین بحر گم — که دهشت گرفت آستینم که قلم

محیط است علم ملک بر او بسیط — قیاسها تصورها تکرار او محیط

نه ادراک دریابد ذاتش نه وهم — نه فکر شتابد بصفاتش نه رسد

توان در بلاغت بسحبان رسید — نه در کنه یکچون سبحان رسید

چه خاصان درین ره فرس رانده اند — بالا حمی از تک فرو مانده اند

Sg. Gopichand

will not shut up the door of mercy from anyone like his sister

* ولیکن خداوند بالا و پست	بعصیان در رزق بر کس نه بست
ادیم زمین سفره عام اوست	برین خوان یغما چه دشمن چه دوست
+ اگر بر جفا پیشه بشتافتی	که از دست قهرش امان یافتی
+ بری ذاتش از تهمت ضد و جنس	غنی ملکش از طاعت جن و انس
پرستار امرش همه چیز و کس	بنی آدم و مرغ و مور و مگس
چنان پهن خوان کرم گسترد	که سیمرغ در قاف قسمت خورد
لطیف کرم کارساز	که دارای خلقست و دانای راز
دو کونش و کونش یکی قطره در بحر علم	گنه بیند و پرده پوشد بحلم
+ ز هر او را رسد کبریا و منی	که ملکش قدیم است و ذاتش غنی
یکی را بسر بر نهد تاج بخت	یکی را بخاک اندر آرد ز تخت
کلاه سعادت یکی بر سرش	گلیم شقاوت یکی در برش
* گلستان کند آتشی بر خلیل	گروهی باتش ابر در آب نیل
* کو آنست منشور احسان اوست	ور اینست توقیع فرمان اوست
پس پرده بیند عملهای بد	همو پرده پوشد بآلای خود
بتهدید گر بر کشد تیغ حکم	بمانند گر و بیان صم بکم
وگر در دهد یک صلای کرم	عزازیل گوید نصیبی برم
بدرگاه لطف و بزرگیش بر	بزرگان نهاده بزرگی ز سر
فرو ماندگانرا برحمت قریب	تضرع کنانرا بدعوت مجیب
بر احوال نابوده علمش بصیر	بر اسرار ناگفته حلمش خبیر
بقدرت نکهد ار بالا و شیب	خداوند دیوان روز حسیب
نه مستغنی از طاعتش پشت کس	نه بر حرف اوجای انگشت کس

قدیم

* The cherubims will become deaf & dumb

کتاب بوستان

بنام خداوند جان آفرین — حکیم سخن در زبان آفرین

خداوند بخشنده دستگیر — کریم خطا بخش پوزش پذیر

عزیزی که هرگز درش سر بتافت — بهر در که شد هیچ عزت نیافت

سر بادشاهان گردن فراز — بدرگاه او بر زمین نیاز

نکردن کشانرا بکیرد بفور — نه عذر آورانرا برانند بجور

وکر خشم گیرد ز کردار زشت — چو باز آمدی تا جرا در نوشت

وکر با پدر جنگ جوید کسی — پدر بیگمان خشم گیرد بسی

واکر خویش راضی نباشد ازخویش — چو بیکانکانش براند ز پیش

وکر بنده چابک نیاید بکار — عزیزش ندارد خداوند کار

واکر بر رفیقان نباشی شفیق — بفرسنک بکریزد از تو رفیق

وکر ترک خدمت کند لشکری — شود شاه لشکرکش ازوی بری

* by who is leader of the army will be far from him.

Louis Beaulieu
1836

109
94
105

210
150
60

بیدن صاحب

210
100
110

108

بیدن صاحب

15
5
90
0
90

ما نصیحت بجای خود کردیم روزگاری بدین بسر بردیم

گر نیاید بگوش رغبت کس بر رسولان پیام باشد بس

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ

الطَّیِّبِیْنَ الطَّاهِرِیْنَ بِرَحْمَتِكَ یَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ

یَا نَاظِرًا فِیْهِ سَلْ بِاللّٰهِ مَرْحَمَتَهٗ عَلَی الْمُصَنِّفِ وَاسْتَغْفِرْ لِكَاتِبِهٖ

وَاطْلُبْ لِنَفْسِكَ مِنْ خَیْرٍ تُرِیْدُ بِهَا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ غُفْرَانًا لِصَاحِبِهٖ

تمت کتاب گلستان

حکمت قحبهٔ پیر از نابکاري چگند که توبه نکند و شحنهٔ معزول از مردم آزاري

جوان گوشه نشین شیر مرد راه خداست که پیر خود نتواند زجاي خود برخاست
جوان سخت مي باید که از شهوت بپرهیزد که پیر سست رغبت را خود آلت برنمي خیزد

حکایت حکیمي را پرسیدند که چندین درخت نامور که خداي تعالي آفریده است همه میوه دار یکي را آزاد نخوانده اند مگر سرو را که ثمره ندارد در این چه حکمت است گفت هر یکي را وظیفي معین است بوقتي معلوم و گهي تازه اند و گهي پژمرده سرو را هیچ ثمره نیست و همه وقتي تازه است این صفت آزادگانست

بهر چه میکند زر دل منه که وجاه بسي پس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد
گرت زدست برآید چو نخل باش کریم ورت زدست نیاید چو سرو باش آزاد

پند دو کس مردند و حسرت بردند یکي آنکه داشت و نخورد و دیگر آنکه دانست و نکرد
کس نه بیند بخیل فاضل را گر نه در عیب گفتنش کوشد
ور کریمي دو صد گنه دارد کرمش عیبها بپوشاند

تمام شد بتوفیق حضرت باري عز اسمه و هو المستعان و علیه التکلان بدانکه درین کتاب چنانکه رسم مولفان است و واجب مصنفان از اشعار متقدمان بطریق استعارت تلفیقي نرفت

کهن خرقهٔ خویش پیراستن به از جامهٔ عاریت خواستن

غالب گفتار سعدي طرب انگیز است و طیب آمیز گوته نظران را بدین علت زبان طعنه دراز کرد که مغز دماغ بیهوده بردن و دود چراغ بیفایده خوردن کار خردمندان نیست ولیکن بر راي روشن صاحبدلان که روي سخن در ایشان است پوشیده نماند که در موعظهاي شافي در سلک عبارت کشیده است و داروي تلخ نصیحت بشهد ظرافت برآمیخته تا طبع ملول ایشان از دولت قبول محروم نماند

ما نصیحت

حکمت مقامر را سه شش می باید و لیکن سه یک می آید

هزار بار چراگاه بهتر از میدان ولیک اسپ ندارد بدست خویش عنان

حکایت درویشی در مناجات میگفت یارب بر بدان رحمت کن که بر نیکان خود رحمت کرده که مر ایشان را نیک آفریده

حکایت اول کسیکه علم بر جامه کرد و انگشتری در دست جمشید بود ازوی سوال کردند که چرا زینت همه بچپ داوی و فضیلت راست را ست گفت راست را زینت راستی تمام است

فریدون گفت نقاشان چین را که پیرامون خرگاهش بدوزند

بدانرا نیک دارای مرد هشیار که نیکان خود بزرگ و نیک روزند

حکایت بزرگی را سوال کردند که باچندین فضیلت که دست راست دارد خاتم در انگشت چپ چرا میکنند گفت ندانی که اهل فضیلت همیشه محروم باشند

آنکه خط آفرید روزی و بخت یا فضیلت امید هد یا بخت

حکمت نصیحت پادشاهان گفتن کسی را مسلمست که بیم سر ندارد و امید زر

موحد چو در پای ریزی زرش چو شمشیر هندی نهی بر سرش

امید و هراسش نباشد ز کس بر این است بنیاد توحید بس

حکمت شاه از برای دفع ستمکار انست و شحنه برای خونخواران و قاضی جوی طرار ان هر گز دو خصم بحق راضی نروند پیش قاضی

چو حق معاینه دانی که می بباید داد بلطف به که بخنک آوری و دلتنگی

خراج اگر نگذارد کسی بطیبت نفس بقهر ازو بستانند مرد سرهنگی

حکمت همه کس را دندان به ترشی کند شود مگر قاضیان را که بشیرینی

قاضی که بر شوت بخورد پنج خیار ثابت کند از بهر تو صد خربزه زار

پند انرا که کوشش ارادت کران آفریده اند چون کند که بکشود و آنرا که کمند سعادت کشان میبرد چکند که نرود

شب تاریک دو مستان خدای می بتابد چو روز رخشنده
وین سعادت بزور بازو نیست تا نبخشد خدای بخشنده
از تو بگه نالم که ذکرداور نیست وز دست تو هیچ دست بالاتر نیست
آنرا که تو ره بری کسش گم نکند وآنرا که تو گم کنی کسش رهبر نیست

حکمت گدای نیک انجام به از پادشاه بد فرجام

غمی کز پیش شادمانی بری به از شادی کز پیش غم خوری

حکمت زمین را از آسمان نثار است و آسمان را از زمین غبار

کُلٌّ اِنَاءٍ یَتَرَشَّحُ بِمَا فِیهِ

گرت خوی من آید نسزاوار تو خوی نیک خویش از دست مگذار

حکمت حق جَلَّ وَعَلَا می بیند و می پوشد و همسایه نمی بیند و میخروشد

نعوذ بالله اگر خلق غیب دان بودی کسی بحال خود از دست کس نیاسودی

حکمت زر از معدن بکان کندن بر آید و از دست بخیل بجان کندن

دو نان نخورند و کوشش دارند کو یسند امید به که خورده
روزی بینی بکام دشمن زرمانده و نامراد مرده

پند هر که بر زیردستان نبخشاید بجور زبردستان گرفتار آید

نه هر بازو که در وی قوتی هست بمردی عاجزانرا بشکند دست
ضعیفان را مکن بردل گزندی که درمانی بجور زورمندی

حکمت عاقل چون بیند که خلاف درمیان آمد بجهد و چون صلح دید لنگر بنهد که انجا سلامت بر کران است و اینجا حلاوت درمیان

حکمت

وگر عمري نوازي سفلهٔ را بکمتر چيزي آيد با تو وز جنگ

پند از نفس پرور هنروري نيايد و بهنر سروري را شايد

کمن رحم بر کاو بسيار خوار که بسيار خس پست بسيار خوار

چو کاوار همي بايدت فربهي چو خر تن بجور کسان در دهي

پند در انجيل آمده است که اي فرزند آدم اگر تو نکري دا همت مشتغل شوي بمال از من واگر درويش کنمت تنگدل نشيني پس حاوت ذکر من کجا يابي و بعبادت من کي شتابي

بگاه نعمتي مغرور و غافل بگاه تنگدستي خسته و ريش

چو در سر اوضر حالت اين است ندانم کي بحق پردازي از خويش

حکمت ارادت بيچون يکي را از تخت شاهي فرود آورد و ديگري را در شکم ماهي نيکو دارد هر دو کمال حکمت او است

وقتست خوش آنرا که بود ذکر تو مونس ور خود بود اندر شکم حوت چو يونس

حکمت اگر تيغ قهر بر کشد نبي و ولي سر در کشد و اگر غمزهٔ لطف بخنبايد بدانرا به نيکان در رساند

گر بمحشر خطاب قهر کند انبيا را نه جاي معذرت است

پرده از روي لطف کو بردار کاشقيا را اميد مغفرت است

پند هر که بتاديب و نيارا ه صواب نگيرد بتعذيب عقبي گرفتار آيد

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

پند است خطاب مهتران انکه بند چون پند دهند نشنوي بند نهند

پند نيکسخنان بحکايت و امثال پيشينان پند گيرند ازان پيش که پسينان بواقعهٔ آن مثل زنند و وزدان دست کوتاه نکنند تا دست شان کوتاه نکنند

نبود مرغ سوي دانه فراز چون دگر مرغ بيند اندر دام

پند گير از مصايب دگران تا نگيرند ديگران بتو پند

بنادانی خواهد که بدان جایگاه روز زمام از کفش در کلاندو پیش مطاوعت اونکند که هنگام
درشتی ملاطفت مذموم است و گفته اند که دشمن بملاطفت دوست نکردد بلکه طمع
زیادت کند

کسی که با تو کند لطف خاکپایش باش اگر ستیزه کند در دو چشمش آکن خاک

سخن بلطف و کرم با درشت خوی مکوی که زنگ خورده نکردد بنرم سوهن پاک

پند هر که در پیش سخن دیکران افتد تا پایهٔ فضلش بدانند مایهٔ جهلش معلوم کنند

نه هد مرد هوشمند جواب مکر انکه کزو سوال کنند

کر چه بر حق بود مزاج سخن حمل دعویش بر محال کنند

حکایت ریشی داشتم درون جامه شیخ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ هر روز پرسیدی که
چونست و پرسیدی که در کجا است دانستم از آن احتراز همیکند که نه ذکر هر عضوی روا باشد
وخردمندان کفته اند که هر که سخن نسنجد از جوابش بغایت برنجد

تا نیک ندانی که سخن عین صوابست باید که بکفتن دهن از هم نکشائی

کر راست سخن کوئی و در بند بمانی به زانکه دروغت دهد از بند رهائی

حکمت دروغ کفتن بضربت شمشیر ماند اکر نیز جراحت درست شود نشان بماند چون
برادران یوسف پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ که بدروغ موسوم شدند براست کفتن ایشان اعتماد نماند
قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

یکی را که عادت بود راستی خطائی کند در کذارند ازو

وکر نامور شد بقول دروغ وکر راست باور ندارند ازو

پند اجل کاینات از روی ظاهر آدمیست واذل موجودات سک و باتفاق خردمندان
سک حق شناس به از آدم ناسپاس

سکی را لقمه هر کز فراموش نکردد کر زنی صد نوبتش سنک

وکر

سر که ازدست رنج خویش وتره بهتر ازنان ده خدا وبره

حکمت خلاف رای صواب است ونقض عهد الوالالباب دارو بکمان خوردن وراه نادیده بی کاروان رفتن

حکایت امام مرشد محمد غزالی رحمة الله علیه راگفتند که چگونه رسیدی بدین مقام درعلوم گفت بدانکه هرچه ندانستم از پرسیدن ان ننگ نداشتم

امید عافیت انکه بوو موافق عقل که نبض را بطبیعت شناس بنمائی

بپرس انچه ندانی که ذل پرسیدن دلیل راه تو باشد نه عز دانائی

پند هرانچه دانی که هراینه معلوم توخواهد شد بپرسیدن آن تعجیل مکن که هیبت سلطنت رازیان دارد

چو لقمان دید کاندر دست داؤد همین آهن بمعجز موم کردد

نپرسیدش چه میسازی که دانست که بی پرسیدنش معلوم کردد

پند ازلوازم یکی آنست که باخانه بپردازی یاباخانه خدای درسازی

حکایت بر مزاج مستمع گوی اگر دانی که دارد با تو میلی

هران عاقل که بامجنون نشیند نباید کردنش جز ذکر لیلی

پند هرکه بابدان نشیند اگرچه طبیعت ایشان در و اثر نکند بطریقت ایشان متهم گردد واگر بخرابات رود بنماز کردن منسوب شود بخمر خوردن

رقم بر خود بنادانی کشیدی که نادانرا بصحبت برگزیدی

طلب کردم ز دانائی یکی پند مرا فرمود با نادان مپیوند

که گر دانای دهری خر بباشی وگر نادانی ابلهتر بباشی

حکمت حلم شتر چنانکه معلوم است اگر طفلی مهارش بگیرد وصد فرسنگ ببرد سر از متابعتش نه پیچد اما اگر دره هولناک پیش آید که موجب هلاک باشد وطفل

گفتم اي خواجه كرتو بد بختي مردم نيك بخت راچه گناه
الا تانخواهي بلا بر خود كه آن بخت برگشته خود در بلااست
چه حاجت كه باوي كني دشمني كه اوراچنين دشمني در قفااست

حكمت تلميذ بي ارادت عاشق بي زر است وروندهٔ بيمعرفت مرغ بي پر وعالم بيعمل درخت بي بر است وزاهد بي علم خانهٔ بي در

حكمت مراداز نزول قرآن تحصيل سيرت خوبست نه ترتيل سورة مكتوب

پند عامي متعبد پياده رفته است وعالم متهاون سوار خفته

حكمت عاصي كه دست بردارد به ازعابدي كه در سر دارد

سرهنگ لطيف خوي دلدار بهتر زفقيه مردم آزار

حكايت يكي راگفتند عالم بيعمل بچه ماند گفت بزنبور بي عسل

زنبور درشت بي مروت راكوي باري چوعسل نميدهي نيش مزن

حكمت مرد بيمروت زن است وعابد باطمع راه زن

اي بناموس كرده جامه سفيد بهر پندار خلق نامه سياه
دست كوتاه بايد از دنيا آستين خه دراز و خه كوتاه

حكمت دوكس راحسرت ازدل نرود و پاي تغابن ازگل برنيايد تاجركشتي شكسته ووارث باقلندر نشسته

پيش درويشان بود خونت مباح كرنباشد درميان مالت سبيل
يا مرو با يار ازرق پيرهن يا بكش برخان ومان انگشت نيل
يا مكن با پيلبانان دوستي يا بنا كن خانهٔ درخورد پيل

پند خلعت سلطان اگرچه عزيز است جامه خلقان خود از آن بعزت تر وخوان بزرگان اگرچه لذيذ است خورده انبان خود بالذت تر

سر كه

انکه مرهمي بر ريشش نهي ومعلومي در پيش

خري که بيني وباري بکل در افتاده　　بدل برو شفقت کن ولي مرو بسرش

کنون که رفتي وبرسيديش که چون افتاد　　ميان به بند وچو مردان بگير دم خرش

حکمت　دو چيز محال عقل است خوردن بيش از رزق مقسوم ومردن پيش از وقت معلوم

قضا دگر نشود گر هزار ناله وآه　　بشکر يا بشکايت برآيد از دهني

فرشتهٔ که وکيل است بر خزاين باد　　چه غم خورد که بميرد چراغ پيرزني

پند　اي طالب روزي بنشين که بخوري واي مطلوب اجل مرو که جان نبري

جهد رزق ار کني وگر نکني　　برساند خداي عز و جل

ور روي در دهان شير و پلنگ　　نخورندت مگر بروز اجل

حکمت　بنا نهاده دست نرسد ونهاده در هر جا که هست برسد

شنيدهٔ که سکندر برفت تا ظلمات　　بچند محنت وانکه نخورد آب حيات

حکمت　صياد بي روزي در دجله ماهي نگيرد وماهي بي اجل در خشکي نميرد

مسکين حريص در همه عالم بميرسد　　او در قفاي رزق واجل در قفاي او

حکمت　تو انگر فاسق کاسوخ زراندوداست ودرويش صالح شاهد خاک آلود اين دلق

موسي است مرقع وآن ريش فرعون است مرصع

حکمت　شدت نيکان روي در فرج دارد ودولت بدان سر در نشيب

هر کرا جاه ودولتست وبدان　　خاطر خسته درنخواهد يافت

خبرش ده که هيچ دولت وجاه　　بسراي دگر نخواهد يافت

پند　حسود از نعمت حق بخيل است وبندهٔ بي گناه را دشمن ميدارد

مرد کي خشک مغز را ديدم　　رفته در پوستين صاحب جاه

چو با سفله گوئي بلطف و خوشي فزون کرددش کبر و گردن کشي

پند معصيت از هر که صادر شود ناپسند است و از علما ناخوبتر که عالم سلاح جنگ شيطان است و خداوند سلاح را چون باسيري برند شرمساري بيشتر بود

عام نادان پريشان روزگار به ز دانشمند ناپرهيزگار
کان بنابينائي از راه او فتاد وين دو چشمش بود و در چاه او فتاد

پند جان در حمايت يکدم است و دنيا و جودي ميان دو عدم دين بدنيا فروشان خرند يوسف فروشند تا چه خرند اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِيْ آدَمَ اَلَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِيْنٌ

بقول دشمن پيمان دوست بشکني ببين که از که بريدي و با که پيوستي

حکمت شيطان با مخلصان بر نمي آيد و سلطان با مفلسان

وامش مده انکه بي نماز است ور خود دهنش ز فاقه باز است
کو فرض خدا نمي گذارد از قرض تو نيز غم ندارد

حکمت هر که در زندگي نانش نخورند چون بميرد نامش نبرند

پند لذت انگور بيوه داند نه خداوند ميوه

حکايت يوسف صديق عَلَيْهِ السَّلَامُ در خشک سال مصر سير نخوردي تا گرسنگان را فراموش نکند

آنکه در راحت و تنعم زيست او چه داند که حال گرسنه چيست
حال درماندگان کسي داند که باحوال خود فرو ماند
اي که بر مرکب تازنده سواري هشدار که خر خارکش مسکين در آب و گل است
آتش از خانهٔ همسايهٔ درويش مخواه گانچه بر روزن او ميگذرد دود دل است

پند درويش ضعيف حال را در تنگي خشک سال مپرس که چوني مگر بشرط

انکه

حکمت مشک آن است که ببوید نه آنکه عطار بگوید

اگر هست مرد از هنر بهره ور هنر خود بگوید نه صاحب هنر

پند دانا چون طبله عطار است خاموش و هنرنمای و نادان چون طبل غازی باید آواز میان تهی

عالم اندر میان جاهلان را مثلی گفته اند صدیقان

شاهدی در میان کورانست مصحفی در سرای زندیقان

پند دوستی را که بعمری فراچنگ آرند نشاید که بیکدم بیازارند

سنگی بچند سال شود لعل پاره ٔ زنهار تا بیکنفسش نشکنی بسنگ

حکمت عقل در دست نفس چنان گرفتار است که مرد عاجز در دست زن کر بز

درخرمی بر سرائی به بند که بانگ زن ازوی برآید بلند

حکمت رای بی قوت مکر است و فسون و قوت بی رای جهلست و جنون

تمیز باید و تدبیر و رای و آنگه ملک که ملک و دولت نادان سلاح جنگ خداست

حکمت رندی که بخورد و ببدهد به از عابدی که روزه دارد و بنهد

حکمت هر که ترک شهوات از بهر قبول خلق داده است از شهوت حلال بشهوت حرام افتاده است

عابد که نه از بهر خدا گوشه نشیند بیچاره در آئینه ٔ تاریک چه بیند

اندک اندک خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد یعنی آنانکه دست قوت ندارند سنگ خورده نگه میدارند تا بهنگام فرصت دمار از روزگار ظالم برارند

وَقَطْرَةٌ اِلَی قَطْرَةٍ اِذَا اتَّغَفَتْ نَهْرٌ وَنَهْرٌ عَلَی نَهْرٍ اِذَا اجْتَمَعَتْ بَحْرٌ

اندک اندک بهم شود بسیار دانه دانه است غله ورا انبار

حکمت که سفاهت از عامی بحلم در گذارد که هر دو طرف را زیان دارد هیبت این کم شود و جهل آن مستحکم

نکند مرد هوشیار درنگ سنگ بردست و مار بر سر سنگ

گروهي بعکس این مصلحت دیده اند که در کشتن بندیان تحمل اولیتر بحکم آنکه اختیار همچنان باقي است توان کشت و توان بخشید اگر بي تامل کشته شود باشد که مصلحتي فوت شود که تدارک آن ممتنع بود

نیک سهلست زنده بیجان کرد کشته را باز زنده نتوان کرد

شرط عقلست صبر تیر انداز که چو رفت از کمان نیاید باز

حکمت حکمیي که با جهال درافتد باید که عزت توقع ندارد اگر جاهلي بزبان آوري و شوخي غالب آید عجب نیست سنگیست که جوهري را همي شکند

نه عجب گر فرورود نفسش عندلیبي غراب هم قفسش

گر خردمندي از او باش جفائي بیند تا دل خویش نیازارد و در هم نشود

سنگ بد گوهر اگر کاسه زرین شکند قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

حکمت جوهر اگر در خلاب افتد همچنان نفیس است و عنبر اگر بر فلک رسد همچنان خسیس

پند استعداد بي تربیت دریغ است و تربیت نامستعد ضایع خاکستر نسبت عالي دارد که آتش جوهر علو است ولیکن چون بنفس خود هنري ندارد با خاک برابر است و قیمت شکر ازنيي است که آن خود خاصیت ویست

چو کنعان را طبیعت بیهنر بود پیمبر زادگي قدرش نیفزود

هنر بنما اگر داري نه گوهر کل از خار است و ابراهیم از آذر

پند خردمندي که در زمرهٔ اوباش سخن نه بندد شکفت نیست که آواز بربط باغلبه دهل برنیاید و بوي عبیر از کند سیر فرو ماند

بلند او از نادان کردن افراخت که دانا را بیشرمي بینداخت

نمیداني که آهنگ حجازي فرو ماند ز بانگ طبل غازي

حکمت

حکمت هر که بابزرگان ستیزد خون خود بریزد

خویشتن را بزرگ می بینی راست گفتند یک دو بیند لوچ

زود بینی شکسته پیشانی تو که بازی کنی بسر باغوچ

پند پنجه با شیر و مشت بشمشیر زدن کار خردمندان نیست

جنگ وزور آوری مکن بامست پیش سر پنجه در بغل به دست

پند ضعیفی که باقوی دلاوری کند یارد شمنست در هلاک خویش

سایه پرورده را چه طاقت آن که رود با مبارزان بقتال

سست بازو بجهل میفکند پنجه بامرد اهنین چنگال

پند هر که نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن دارد

چون نیاید نصیحتت در گوش اگرت سر زنش کنند خموش

حکمت بیهنران هنرمندان را نتوانند دید همچنانکه سگان بازاری سگ صیدی بینند

مشغله برآرند و پیش آمدن نیارند یعنی سفله چون بهنر باکسی برنیاید به بخبثش در پوستین افتد

کند هر اینه غیبت حسود کوته دست که در مقابله کنکش بود زبان مقال

حکمت اگر جو رشکم نبودی هیچ مرغی در دام نیفتادی بلکه صیاد خود دام نه نهادی

شکم بند دستست و زنجیر پای شکم بنده کمتر پرستد خدای

حکمت حکما دیر خورند و عباد نیم سیر و زهاد سیر مق و پیران تا عرق و جوانان

ناطبق اما قلندران چندان که نه در معده جای نفس ماند و نه در سفره روزی کس

اسیر بند شکم را دو شب نگیرد خواب شبی ز معدهٔ خالی شبی ز دلتنگی

پند مشورت با زنان تباه است و سخاوت با مفسدان گناه

ترحم بر پلنگ تیز دندان ستمکاری بود بر گوسفندان

پند هر که را دشمن پیش است اگر ناشد دشمن خویش است

آدمي رازبان فصيحه كند　　جوز بيمغز را سبكباري

خربرا ابلهي تعليم ميداد　　برو بر صرف كرده عمر دايم

حكيمش گفت كاي نادان چه كوشي　　درين سودا بترس ازلوم لايم

نيا موزد بهايم ازتو گفتار　　تو خاموشي بيا موز از بهايم

هر كه تامل نكند در جواب　　بيشتر آيد سخنش ناصواب

يا سخن آراي چومردم بهوش　　يا بنشين تامچو بهايم خموش

پند　هر كه باداناتر ازخود مجادله كند تابدانند كه داناست بدانند كه نادانست

چون در آيد بهازتوئي بسخن　　گرچه بداني اعتراض مكن

حكمت　هر كه بابدان نشيند نيكي نه بيند

گرنشيند فرشتهٔ با ديو　　وحشت آموزد وخيانت وريو

ازبدان نيكوئي نياموزي　　نايد ازكرگ پوستين دوزي

پند　مردمانرا عيب نهاني پيدا مكن كه مرايشان رارسوا كني وخودرا بي اعتماد

پند　هر كه علم خواند وعمل نكند بدان ماند كه كاوراند وتخم نيفشاند

پند　ازتن بيدل طاعت نيايد وپوست بي مغز بضاعت رانشايد نه هر كه درمجادله

چست درمعامله درست

بس قامت خوش كه زير چادر باشد　　چون باز كني مادر مادر باشد

پند　اگرش بهاهمه شب قدر بودي شب قدر بيقدر بودي

گرسنگ همه لعل بدخشان بودي　　پس قيمت لعل وسنگ يكسان بودي

نه هر كه بصورت نيكو است سيرت زيبا دروست كاراندرون دارد نه پوست

توان شناخت بيكروز درشمايل مرد　　كه تاكجاش رسيده است پايگاه علوم

ولي زباطنش ايمن مباش وغره مشو　　كه خبث نفس نكرد بسالها معلوم

حكمت

یهو دگفت بتوریت میخورم سوگند وگر خلاف کنم بامپچو تو مسلمانم

کراز بسیط زمین عقل منعدم گردد گمان بخود نبرد هیچکس که نادانم

حکمت ده آدمي بر سفرهٔ بخورند وده سگ بمرداري بسر نبرند حریص باجهاني کرسنه است وقانع بنانی سیر وحکما گفته اند درویشي بقناعت به از توانگري ببضاعت

رودهٔ تنگ بیک نان تهي بر گردد نعمت روي زمین پر نکند دیدهٔ تنگ

پدر چون دور عمرش منقضي گشت مرا پیرانه پندي داد و بگذشت

که شهوت آتش است ازوي بپرهیز بخود بر آتش دوزخ مکن تیز

در آن آتش نداري طاقت سوز بصبر آبي برین آتش زن امروز

پند هر که در حالت توانائي نیکوئي کند در حالت ناتواني سختي نه بیند

بداختر ترا ز مردم آزار نیست که روز مصیبت کسش یار نیست

حکمت هر چه زود بر اید دیر نپاید

خاک مشرق ششیده ام که کنند بچهل سال کامهٔ چیني

صد بروزي کنند در مرو شت لاجرم قیمتش همي بیني

مرغک از بیضه برون آید روزي طلبد آدمي زاده ندارد خبر از عقل وتمیز

آنکه ناگاه کسي کشت و بچیزي نرسید وین بتمکین وفضیلت بگذشت از همه چیز

آبکینه همه جایابي ازان قدرش نیست لعل دشوار بدست آید از آنست عزیز

پند کارها بصبر بر آید و مستعجل بسر در آید

بچشم خویش دیدم در بیابان که آهسته سبق برد از شتابان

سمند باد پا از تک فرو ماند شتربان همچنان آهسته میراند

پند نادانرا به از خاموشي نیست واگر این مصلحت بدانستي نادان نبودي

چون نداري کمال فضل آن به که ز بان در دهان نگهداري

وگر بيني كه باهم يک زبانند كمانرازه كن وبر باره بر سنگ

پند دشمن چوزاهمه حيلتي فرو ماند سلسلهٔ دوستي جنباند انگاه بدوستي كارها كند كه هيچ دشمن نتواند

پند سر مار بدست دشمن بكوب كه ازاحد الحسنين خالي نباشد اگراين غالب آمد مار كشتي واگر آن ازدشمن رستي

بروز معركه ايمن مشوز خصم ضعيف كه مغز شير برآرد چودل زجان برداشت

پند خبري كه داني دل بيازارد توخاموش باش تاديگري بيارد

بلبلا مژدهٔ بهار بيار خبر بد ببوم باز گذار

پند پادشاه را برخيانت كسي واقف مكردان مگر آنكه برصحت آن قول بكلي واثق باشي واگرنه درهلاك خود ميكوشي

پسنديچ سخن گفتن انگاه كن كه داني كه در كار گيرد سخن

پند هركه نصيحت خودرائي ميكند او خود به نصيحت كر محتاج است

پند فريب دشمن مخور وغرور مداح مخر كه اين دام زرق نهاده وآن دامن طمع گشاده

حكمت احمق راستايش خوش آيد چون لاشهٔ كه در كعبش دمي فربه نمايد

الا تا نشنوي مدح سخن گوي كه اندک مايه نفعي ازتو دارد

كه گر روزي مرادش بر نياري دو صد چندان عيوبت برشمارد

پند متكلم را تا كسي عيب نگيرد سخنش صلاح نپذيرد

مشو غره برحسن گفتار خويش بتحسين نادان و پندار خويش

حكمت همه كس را عقل خود بكمال نمايد فرزند خود بجمال

يكي جهود و مسلمان نزاع ميكردند چنانكه خنده گرفت از نزاع ايشانم

بطيره گفت مسلمان گراين قبالهٔ من درست نيست خدايا جهود ميرانم

يهود

پند خشم بیش از حد کرفتن وحشت آرد و لطف بي وقت هیبت ببرد نچندان نرمي کن که بر تو دلیر شوند و نچندان درشتي که از تو سیر کردند

چو نرمي کني خصم کردد دلیر — وکر خشم کیري شوند از تو سیر
درشتي و نرمي بهم در بهست — چو رک زن که جراح و مرهم نه است
درشتي نکیرد خرد مند بیش — نه نرمي که ناقص کند قدر خویش
نه هر خویشتن را فزوني نهد — نه یکبار ه تن در زبوني نهد
شباني با پدر کفت اي خرد مند — مرا تعلیم کن پیرانه یک پند
بکفتا نیکمردي کن نچندان — که کردد چیره کرک تیز دندان

حکمت دو کس دشمن ملک و دین اند یکي پادشاه بي حلم دوم زاهد بي علم

بر سر ملک مباد املکي فرمان ده — که خدا را نسبود بنده فرمان بردار

پادشاه باید که بحدي خشم بر دشمنان براند که دوستانرا اعتماد بماند که آتش خشم اول در خداوند خشم افتد انکاه زبانه بر خصم زند و بخصم رسد یا نرسد

نشاید بنني آدم خاک زاد — که بر سر کند کبر و تندي و باد
ترا با چنین تندي و سر کشي — نه پندارم از خاکي از آتشي
در خاک بیلقان برسیدم بزاهدي — کفتم مرا بتربیت از جهل پاک کن
کفتا برو چو خاک تحمل کن اي فقیه — یا هر چه خوانده ٔ نامه در زیر خاک کن

حکمت بد خوي در دست دشمني کرفتار است که هر جا که رود از چنک عقوبت او خلاص نیابد

اکر ز دست بالا بر فلک رود بد خوي — ز دست خوي بد خویش در بلا باشد

پند چو بیني که در سپاه دشمن خلاف و تفرقه افتاد تو جمع باش و کر متفق و جمعند از پریشاني اندیشه کن

بر و با دوستان آسوده بنشین — چو بیني در میان دشمنان جنک

امروز بکش چو هیتوان کشت کآتش چو بلند شد جهان سوخت

مگذار که زه کند کمان زال دشمن چو بتیر میتوان دوخت

پند سخن در میان دو دشمن آنچنان گوی که اگر وقتی دوست گردند شرم زده نشوی

میان دو کس جنگ چون آتش است سخن چین بد بخت هیزم کش است

کند این و آن خویش دگر باره دل وی اندر میان کور بخت و خجل

میان دو کس آتش افروختن نه عقلست خود در میان سوختن

در سخن دوستان آهسته باش تا ندارد دشمن خونخوار گوش

پیش دیوار انچه گویی هوش دار تا نباشد در پس دیوار گوش

پند هر که با دشمنان صلح میکند سر آزار دوستان دارد

بشوی ای خردمند ازان دوست دست که با دشمنانت بود هم نشست

پند چون در امضای کاری متردد باشی آن طرف را اختیار کن که بی آزار تر بر آید

پند تا کار بر ز برمی آید جان در خطر انداختن نشاید چنانکه عرب گوید اَلسَّیْفُ آخِرُ الْحِیَلِ

چو دست از همه حیلتی در گسست حلال است بردن بشمشیر دست

پند بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو نبخشاید

دشمن چو بینی ناتوان لاف از بروت خود مزن مغز نیست در هر استخوان مرد نیست در هر پیرهن

پند هر که بدی را بکشد خلقی را از بلای او برهاند و او را از عذاب خدای عَزَّوَجَلَّ

پسندیده است بخشایش ولیکن منه بر ریش خلق آزار مرهم

ندانست انکه رحمت کرد بر مار که آن ظلمست بر فرزند آدم

پند نصیحت از دشمن پذیرفتن خطا است ولیکن شنیدن روا است تا بخلاف آن کار کنی

حذر کن ز انچه دشمن گوید آن کن که هر ز انو زنی دست تعابن

کرت راهی نماید راست چون تیر از آن بر گرد و راه دست چپ گیر

پند

حکمت ملک از خردمندان جمال نگیرد و دین از خردمندان کمال نپذیرد پادشاهان بصحبت خردمندان ازان محتاجترند که خردمندان بتقرب پادشاهان

پندي اگر بشنوي اي پادشاه در همه عالم بازين پند نيست
جز بخرد مند مفرما عمل گرچه عمل کار خردمند نيست

نکته سه چيز بي سه چيز پايدار نماند مال بي تجارت و علم بي بحث و ملک بي سياست

وقتي بلطف گوي و مدارا و مردمي باشد که در کمند قبول آوري دلي
وقتي بقهر گوي که صد گوزهٔ نبات گه گه چنان بکار نيايد که حنظلي

پند رحم کردن بر بدان ستم است بر نيکان و عفو نمودن از ظالمان جور است بر مظلومان

خيبت را چو تعهد کني و بنوازي بدولت تو نگه ميکند بانبازي

پند بر دوستي پادشاهان اعتماد نشايد کرد و بر آواز خوش کودکان غره نبايد بود که آن بخيالي متبدل شود و اين بخوابي متغير گردد

معشوق هزار دوست را دل ندهي ور ميدهي آن دل بجدائي ندهي

پند هر آن سري که داري با دوستان در ميان منه چه داني که وقتي دشمن گردد و هر بدي که توانيي بدشمنان مرسان که باشد که روزي دوست گردد و رازي که نهان خواهي با کس در ميان منه اگرچه دوست مخلص باشد که مر آن دوست را نيز دوستان مخلص باشند و همچنين مسلسل

خامشي به که ضمير دل خويش با کسي گفتن و گفتن که مگوي
اي سليم آب ز سرچشمه ببند گه چو پر شد نتوان بستن جوي
سخني در نهان نبايد گفت گه بر و انجمن نشايد گفت

پند دشمني ضعيف که در طاعت آيد و دوستي نمايد مقصودي جز اين نيست که دشمني قوي کردد که گفته اند بر دوستي دوستان اعتماد نيست تا بتمامي دشمنان چه رسد هر که کوچک را حقير مشمار و بدان ماند که آتش اندک را مهمل ميگذارد

وبد بخت چیست کفاش نیکبخت آنکه خورد و کشت و بد بخت آنکه مرد و هشت

تمام نماز بر آن لوچکان کلیچ نکرد . که عمر در سر نخصیل مال کرد و نخورد

حکایت . موسی علیه السلام قارون را نصیحت کرد که احسن کما احسن الله الیک

نشنید و عاقبتش نشنیدی

آنکس که بر نهاد و در لهم خیر نهند و خفت بسر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد

خواهی که ممتع شوی از دنیا و عقبی با خلق کرم کن که خدا با تو کرم کرد

عرب گوید جُدْ وَلَوْ لِنَفْسِكَ فَإِنَّ الْغَايِدَةَ إِلَيْكَ عَايِدَةٌ یعنی ببخش و منت منه که نفع آن بتو باز گردد

درخت کرم هر کجا بیخ کند کند نشت از فلک شاخ و بالای او

کرا امید واری کزو برخوری بمنت منه ارہ بر پای او

شکر خدای کن که موافق شدی بخیر انعام و فضل خود نه معطل گذاشتست

منت منه که خدمت سلطان همیکنی منت بدار ازو که بخدمت بداشتست

حکمت دو کس رنج بیهوده برند و سعی بیفایده کردند یکی آنکه مال اندوخت و نخورد دیگر آنکه علم آموخت و نکرد

علم چند انکه بیشتر خوانی چون عمل در تو نیست نادانی

نه محقق بود نه دانشمند چار پائی بر و کتابی چند

آن تهی مغز را چه علم و خبر کو بر و هیزم است یا دفتر

پند علم از بهر دین پرور دنست نه از بهر دنیا خوردن

هر که پرهیزو زهد و علم فروخت خرمنی کرد کرد و پاک بسوخت

نکته عالم ناپرهیزکار کوریست مشعله دار يَهْتَدِي بِهِ وَهُوَ لَا يَهْتَدِي

بیفایده که عمر در باخت چیزی نخرید و زر بینداخت

حکمت

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ پس روي عتاب ازمن بجانب درويش آورد

وگفت اي كه گفتي تو انكران مشتغلند بتباهي ومست ملاهي بلي طايفه‌ايست بدين صفت

كه بيان كردي قاصر همت وكافر نعمت كه بخورند وبپوشند وبخورند وندهند واگر بمثل باران نيايد

وياطوفان جهان بردارد باعتماد مكنت خويش از محنت درويش نپرسند واز خداي نترسند وگويند

وَرَاكِبَاتٌ بِنَا قَافِي هَوَادِجِهَا ۔۔۔ لَمْ يَلْتَفِتْنَ اِلَيَّ مَنْ غَاصَ فِي الْكُتُبِ

دونان چوكاسنم خويش بيرون برند ۔۔۔ گويند چه غم كرا همه عالم مرده

قومي بدين نمط كه شنيدي وطايفه‌ديگر خوان نعمت نهاده ودست كرم گشاده وميان بخدمت

بسته وابرو بتواضع گشاده طالب نامند ومغفرت وصاحب دنياو آخرت چون بندگان حضرت

پادشاه عالم عادل مويد مظفر منصور مالك ازمه آنام حامي ثغور اسلام وارث ملك سليمان

اعدل ملوك زمان مظفر الدنياوالدين اتابك ابوبكر بن سعد بن زنكي اَدَامَ اللّٰهُ اَيَّامَهُ

وَنَصَرَ اَعْلَامَهُ واجري بالخير اقدامه

پدر بجاي پسر هرگز اين كرم نكند ۔۔۔ كه دست جود تو باخاندان آدم كرد

خداي خواست كه بر عالمي ببخشايد ۔۔۔ بفضل خويش ترا پادشاه عالم كرد

قاضي چون سخن بدين غايت رسانيد واز قياس ما اسب مبالغه در گذرانيد بمقتضاي حكم

قضا رضا داديم وازما مضي در گذشتيم وبعد از مجاز اطريق مدارا گرفتيم وسر بتدارك در قدم

يكديگر نهاديم وبوسه بر سر وروي يكديگر داديم فتنه بيار اميد وخصومت بصلح انجاميد

وختم سخن بدين كرديم

مكن ز گردش گيتي شكايت اي درويش ۔۔۔ كه تيره بختي اگر هم برين نسق مردي

توانگرا چو دل و دست كامرانت هست ۔۔۔ بخور ببخش كه دنياو آخرت بردي

باب هشتم در آداب صحبت

مال از بهر آسايش عمر است نه عمر از بهر گرد كردن مال عاقلي را پرسيدند كه نيك بخت كيست

بفرزيني بپوشيدمي تانقد كيسه بهمت بمردباختو تيرجعبهٔ حجت جمله بينداخت كفتم

هان تاسپر نيفكني از حملهٔ فصيح كوراجز اين مبالغه مستعار نيست

دين ورزو معرفت كه سخندان سجع كوي بردرسلاح دار دوكس درحصار نيست

تاغاقبت الامر دليلش نماند ذليلش كردم ودست تعدي دراز كرد وبيهوده كفتن آغاز وسنت جاهلان است كه چون بحجت ازخصم فرومانند مسلسله خصومت بجنبانند چون آذربت تراش كه بحجت با پسر برنيامد بجنكش برخاست كه لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وشنام داد سقطش كفتم كريبانم دريد زنخدانش شكستم

اودرمن ومن درو فتاده خلق از پي ماوان وخندان

انكشت تعجب جهاني ازكفت وشنيد مابدندان

القصه مرافعه اين سخن پيش قاضي برديم وبحكومت عدل راضي شديم تا حاكم مسلمانان مصلحتي بجويد ومياين توانكرودرويش فرقي بكويد قاضي چون حاليت مابديد وحجت مابشنيد سر بجيب تفكر فروبرد وبعدازتامل بسيار سربرآوردوكفت اي كه توانكر انرا ثناكفتي وبر درويشان جفاروا داشتي بدانكه هرجاكل است خاراست وباخمرخمار است وبرسر كنج مار است وانجاكه درشاهوار است نهنك مردم خوار است ولذت عيش ونيار الدغهٔ اجل درپس ونعيم بهشت رادیو مكاره درپيش

جوردشمن چكند كرنكشد طالب دوست كنج ومار وكل وخاروغم وشادي بهم است

نظر نكني دربوستان كه بيدمشك است وچوب خشك همچنين درزمرهٔ توانكران شاكرند وكفوروددرحلقهٔ درويشان صابرندوفجور

اكر ژاله هر قطرهٔ درشدي چوخرمهره بازار ازو پرشدي

مقربان دركاه حق سبحانه وتعالي توانكرانند درويش سيرت ودرويشانند تونكر همت ومهين تونكران آنست كه غم درويشان خوردو بهين درويشان آنست كه كم توانكران كيرد

ومن

و بنعمت بیش بصورت تونکر است و بمعنی درویش

کر بیهنر بمال کند کبر بر حکیم کون خرش شمار اکر کاو عنبر است

کفتم مدمت ایشان روا مدار که خداوندان کرم اند کفت غلط کفتی که بندکان و نیاز و درم اند چه فایده که چون ابر آزر اند و نمی بارند و چشمه را فتا بند و بر کس نمی تابند و بر مرکب استطاعت سوار اند و نمی تازند قدمی بهر خدا نهند و درمی بی من و اذی بمانند مال بمشقت فراهم آرند و بحسرت کذارند چنانکه بزرکان کفته اند که سلیم بخیل از خاک و قتی بدر آید که او در خاک رود

بر بخ وسعی یکی نعمتی بچنک آرد وکر کس آید و بیرنج وسعی برخوارد

کفتمش بر بخل خداوندان نعمت وقوف نیافته الا بعلت کدایی و اکر نه هر که طمع یکسو نهد کریم و بخیلش یکسان نماید محک داند که زر چیست و کداداند که ممسک کیست کفتا متحیر به آن میکویم که متعلقان بر دربدارند و غلیظان شدید و بر کمارند تا بار عزیزان بندارند و دست جفا بر سینهٔ اصحاب تمیز ان نهند و کویند کس اینجا نیست و بحقیقت راست کفته باشند

آنرا که عقل و همت و تدبیر و رای نیست خوش کفت پرده دار که کس در سرای نیست

کفتم بعد از انکه از دست متوقعان بجان آمده اند و از رفعه کدایان بفغان و محال عقلست که اکر یک بیابان در شود چشم کدایان پر شود

دیدهٔ اهل طمع بنعمت دنیا پر نشود الا بمچنانکه چاه به شبنم

و انچه کفتی که در بروی مسکینان به بندند حاتم طائی که بیابان نشین بود اکر شهری بودی از جوش کدایان بیچاره شدی و جامه بروی پاره کردندی چنانکه در طیباب امده است

در من منکر تا دکران چشم ندارند کز دست کدایان بتوان کرد ثوابی

کفتا نه که من بر حال ایشان حسد میبرم کفتم نی که بر مال ایشان حسرت میخوری مادرین کفتار هر دو بهم کرفتار هر بیدقی که بر اندی بدفع آن بکوشیدمی و هر شاهی که بخواندی

نفس نافرمان قضاي شهوت خواهد چون قوت اجتنابش نباشد بعصيان مبتلا كردد كه بطن وفرج توام اند يعني دو فرزند يك شكمند مادام كه اين يكي برجاست آن ديكر برپاست شنيدم كه درويشي راباحدثي برخبثي بكرفتند باآنكه شرمساري برويسم سنكساري بود كفت اي مسلمانان زرندارم كه زن كنم وقوت ندارم كه صبر كنم لَا رُهْبَانِيَّةَ فِي الْاِسْلَامِ واز جمله مواجب سكون وجمعيت درون كه مرتوانكر انرا ميسر مي شود يكي آنكه هر شب صنمي دربر كيرند كه بديدار اوجواني ازسر كيرند وصبح تابانرا دست ازصباحت اوبردل وسروخرامانرا ازخجالت او پاي درگل

بخون عزيزان فروبرده جنك سرانكشتها كرده عناب رنك

محالست كه باحسن طلعت ايشان كرد ملاهي كردد وقصد تباهي كند

ولي كه حور بهشتي ربود ويغما كرد كي التفات كند بر بتان يغمائي

مَنْ كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مَا اشْتَهَى رَطْبٌ يُغْنِيْهِ ذٰلِكَ عَنْ رَجْمِ الْعَنَاقِيْدِ

اغلب تهيدستان دامن عصمت بمعصيت آلايند وكرسنكان نان ربايند

چون سك درنده كوشت يافت نپرسد كين شتر صالحست ياخر دجال

چه مايه ستوران كه بعلت درويشي درعين فساد افتاده اند وعرض كرامي سباد زشت نامي داده اند

باكرسنكي قوت پرهيز نماند افلاس عنان ازكف تقوي بستاند

حاليكه من اين سخن بكفتم عنان طاقت ورويش ازدست تحمل برفت تيغ زبان بركشيد واسب فصاحت درميدان وقاحت جهانيدو برمن دوانيدو كفت چندان مبالغه دروصف ايشان بكردي وسخنهاي پريشان بكفتي كه وهم تصور كند كه تريا قنديا كليد خزانهٔ ارزاق مشتي متكبر مغرور معجب نفور مشتغل مال ونعمت ومفتتن جاه وثروت كه سخن نكويند الا بسفاهت ونظر نكنند الا بكراهت علماء ابكداي منسوب كنند وفقراء را به بي سروپاي معيوب لردانند بعلت مالي كه دارند وبعزت جاهي كه پندارند برتر ازانمه نشينند وخودرا بهتر ازانمه بينند نه آن در سر دارند كه سر بكسي فرود آرند بيخبر ازقول حكما كه كفته اند هر كه بطاعت ازديكران كم است وبنعمت

اسباب معیشت ساخته و باوراد عبادت پرداخته عرب گوید اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْفَقْرِ الْمُكِبِّ وَمُجَاوَرَةِ مَنْ لَا يُحِبُّ و در خبر آمده است اَلْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ فِي الدَّارَيْنِ گفتا شنیدی که خواجه عالم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرموده است که اَلْفَقْرُ فَخْرِي گفتم خاموش که اشارت خواجه کاینات عَلَيْهِ اَفْضَلُ الصَّلٰوةِ بفقر طایفه است که مردان میدان رضا الدو تسلیم تیر قضا نه اینان که خرقه ابرار پوشند و لقمه ادرار نوشند

ای طبل بلند بانگ در باطن هیچ — بی توشه چه تدبیر کنی وقت پسیچ
روی طمع از خلق بپیچ ار مردی — تسبیح هزار دانه بر دست مپیچ

درویش بیمعرفت نیارامد تا فقرش بکفر نینجامد که کَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَكُونَ كُفْرًا و نشاید جز بوجود نعمت برهنه را پوشیدن یا باستخلاص محبوسی کوشیدن ابنای جنس ما را بمرتبه ایشان که رسانند عالیا بسفلی چه ماند نه بینی که حقتعالی در محکم تنزیل از نعیم اهل بهشت خبر میدهد که اُولٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ تا بدانی که مشغول کفاف از دولت عفاف محروم است و ملک فراغت زیر نگین رزق معلوم

تشنگانرا نماید اندر خواب — همه عالم بچشم چشمه آب

هر کجا سختی کشیده تلخی چشیده را بینی خود را بشره در کارهای مخوف اندازد و از توابع آن نپرهیزد و از عقوبت آن نهراسد و حرام از حلال نشناسد

سگی را گر کلوخی بر سر آید — ز شادی بر جهد کین استخوانیست
وگر نعشی دو کس بردوش گیرند — لئیم الطبع پندارد که خوانیست

اما صاحب دنیا بعین عنایت حق ملحوظ است و بحلال از حرام محفوظ من همانا که تقریر این سخن بکردم و برهان و بیان بگفتم انصاف از تو توقع دارم هرگز دیدی که دست دعائی بر کتف بسته یا بینوائی در زندان نشسته یا پرده معصومی دریده یا کفی از معصم بریده الا بعلت درویشی شیر مردانرا بحکم ضرورت در نقبها گرفته اند و کعبها سفته و محتمل است آنکه یکی را از درویشان

جدال سعدي با مدعي در باب توانگر و درويش

يكي بصورت درويشان نه بر صفت ايشان در محفلي ويدم نشسته و شمعتي در پيوسته ودفتر شكايتي باز كرده ودم توانگران آغاز و سخن بدينجا رسانيده كه درويش را دست قدرت بسته است و توانگر را پاي ارادت شكسته

كريمان را بدست اندر درم نيست خداوندان نعمت را كرم نيست

مرا كه پرورده نعمت بزرگانم اين سخن سخت آمد گفتم اي يار توانگران دخل مسكينانند و ذخيره كوشه نشينان و مقصد زايران و كهف مسافران و متحمل بار كران از بهر راحت ديگران دست تناول انگبه بطعام برند كه متعلقان و زيردستان بخورند و فضله مكارم ايشان بنزديكان و پيران و اقارب و جيران ميرسد

توانگر آنرا وقف است و نذر و مهماني زكوة و فطره و اعتاق و هدي و قرباني

تو كي بدولت ايشان رسي كه نتواني جز اين دو ركعت و آن هم بصد پريشاني

اگر قدرت جود است و اگر قوت سجود توانگر آنرا مهيا شود كه مال مزكي دارند و جامه پاك و عرض مصون و دل فارغ عاقلان دانند كه قوت طاعت در لقمه لطيفست و صحت عبادت در كسوت نظيف پيدا است كه از معده خالي چه قوت آيد و از دست تهي چه مروت و از پاي برهنه چه سير و از دست كرسنه چه خير

شب پراكنده خسپد آنكه پرسيد نبود وجه بامداد انش

صبور گرد آورد بنابستان نافراغت بود زمستانش

بقين است كه فراغت بافاقه نپيوندد و جمعيت در تنگدستي صورت نبندد يكي تخريمه عشا بسته و ديگري منتظر عشا نشسته هرگز اين بآن كي ماند

خداوند نعمت بحق مشتغل پراكنده روزي پراكنده دل

پس عبادت ايشان بمحل قبول نزديكتر است كه جمعند و حاضر نه پريشان و پراكند خاطر

اسباب

بيار انچه داري زمردي وزور كه دشمن بپاي خود آمد بكور

تير وكمان او ديدم از دست جوان افتاده ولرزه در استخوان

نه هر كه موي شكافد به تير جوشن خاي بزور حملهٔ زور آوران بدار و پاي

چاره جز آن ندیدم كه رخت سلاح و جامه رها كرديم و جان بسلامت برديم

بكار هاي كران مرد كار ديده فرست كه شير شرزه در آرد بزير خم كمند

جوان اگرچه قوي بال و پيلتن باشد بجنگ دشمنش از بيم بكسلد پيوند

نبرد پيش مصاف آزموده معلوم است چنانكه مسئلهٔ شرع پيش دانشمند

حكايت تونكر زادهٔ را ديدم بر سر گور پدر نشسته و با درويش بچهٔ مناظره در پيوسته كه صندوق تربت پدر من سنگينست و كتابه رنگين و فرش رخام انداخته و خشت فيروزه دران بكار برده بگور پدر تو چه ماند خشتي چند فراهم آورده و مشتي دو خاك بران پاشيده درويش پسر اين بشنيد و گفت خاموش كه تا پدر تو از زير سنگ گران بخنبد پدر من بمهشت رسيده باشد و در خبر است كه مَوْتُ الْفُقَرَاءِ رَاحَةٌ

خر كه بر وي نهند كمتر بار بيشك آسوده تر كند رفتار

مرد درويش كه بار ستم فاقه كشد بدر مرگ همانا كه سبكبار آيد

وآنكه در دولت و در نعمت و آساني زيست مردنش زينهمه شك نيست كه دشوار آيد

بهمه حال اسيري كه ز بندي برهد بهتر از حال اميري كه گرفتار آيد

حكايت بزركي را پرسيدم از معني اين حديث كه اَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ گفت بحكم آنكه هر آن دشمني را كه بروي احسان كني دوست تو گردد مگر نفس را كه چندانكه مدارا بيش كني مخالفت زيادت كند

فرشته خوي شود آدمي بكم خوردن وگر خورد چو بهايم بيوفتد چو جماد

مراد هر كه برآري مطيع امر تو شد خلاف نفس كه فرمان دهد چو يافت مراد

عقوبت همیکرد گفت ای پسر همچو تو مخلوقی را خدای عزّ و جلّ اسیر حکم تو کردانیده است و ترا بر وی فضیلت داده شکر نعمت رب العالمین بجای آور و چندین جفا بر وی مپسند مبادا که فردای قیامت به از تو باشد و شرمسار می بری

بر بنده مگیر خشم بسیار جورش مکن و دلش میازار
او را تو بده درم خریدی آخر نه بقدرت آفریدی
ای حکم و غرور و خشم تا چند هست از تو بزرگتر خداوند
خواجه ارسلان و آغوش فرمان ده خود مکن فراموش

در خبر است از سید عالم خلاصهٔ بنی آدم صلّی اللّٰه علیه و آله و سلّم که گفت بزرگترین در روز قیامت آن بود که بندهٔ صالح را بهشت برند و خداوند کار فاسق را بدوزخ

بر غلامی که طوع خدمت تست خشم بیحد مران و طیره مگیر
که فضیحت بود بروز شمار بنده آزاد و خواجه در زنجیر

حکایت شنیدم از بلخ باشامیانم سفر بود و راه از حرامیان پرخطر جوانی ببدرقه همراه ما شد سپر باز چرخ انداز پیل زور و سلحشور که دو مرد توانا کمان او را برزه نکردندی و زور آوران روی زمین پشت او را بر زمین نیاوردندی اما چنانکه دانی متنعم بود و سایه پرورده نه جهاندیده و سفر کرده و عدکوس دلاوران بگوش نرسیده و برق شمشیر سواران ندیده

سیفتاده در دست دشمن اسیر بگردش نبارد باران تیر

اتفاقا من و این جوان در پی هم دوان هر آن دیوار قدیمش که پیش آمدی بقوت بازو بیفکندی و هر درخت عظیم که دیدی بزور سر پنجه شیر گیر از بیخ بر کندی و تفاخر کنان گفتی

پیل کوتاه کتف بازوی گردان بیند شیر کوتاه کف و سر پنجهٔ مردان بیند

ما درین حالت که دو هندوان از پس سنگی بدر آمدند و قصد قتال ما کردند بدست یکی چوبی و در بغل دیگری کلوخ کوبی جوان را گفتم چه ایستاده‌ٔ درین حالت

ببارد

حکایت سالي نزاعي ميان پيادگان حاج افتاده بود وواعي نيز ور آن سفر پياده بود و انصاف در سر وروي هم افتاديم وداد فسوق وجدال بداديم کجاوه نشيني نشنيدم که باعديل خود ميکفت يا للعجب پياده عاج عرصه شطرنج بسر ميبرد فرزين ميشود يعني بهازان ميکردد که بودو پيادکان حاج بادية بسر بردند وبتر شدند

ازمن بکوي حاجي مردم کزاي را کو پوستين خلق بازار ميدرد
حاجي تونيستي شتر است ازبراي انکه بيچاره خار ميخورد و بار ميبرد

حکايت هندوئي نقطه اندازي همي آموخت ترا که خانه نين است بازي نه آئين است

تاندانې که سخن عين صواب است مکوي وانچه داني که نه نيکوش جواب است مکوي

حکايت مردکي را چشم درد خاست پيش بيطاري رفت تادوا کند بيطار از انچه در چشم چهار پايان ميکرد در ديدهٔ او کشيد در حال کور شد واوري پيش حاکم بردند کفت بروي هيچ تاوان نيست اکر اين خر نبودي پيش بيطار نرفتي مقصود ازين سخن آن است تابداني که هر که ناآزموده را کار بزرک فرمايد با آنکه ندامت برد بنزديک خردمندان بحقت راي منسوب کردد

ندهد هوشمند روشن راي بفرو مايه کارهاي خطير
بوريا باف اکرچه بافنده است نبرندش بکار کاه حرير

حکايت يکي را از بزرکان ايمه پسري وفات يافت پرسيدندش که بر صندوق کورش چه نويسم کفت آيات کتاب مجيد را عزت وشرف پيش از آنست که چنين جايها روا باشد نوشتن که بروزکار سوده کردد وخلايق بر آن کذرند وسکان بروبشاشند اکر بضرورت چيزي بايد نوشت اين بيت کافي است

وه که هر که که سبزه در بستان بديدي چه خوش شدي دلمين
بکندايدوست تا بوقت بهار سبزه بيني دميده از دلمين

حکايت پارسائي بر يکي از خداوندان نعمت کذر کرد ديد که بندهٔ را دست و پاي بسته

هر که با اهل خود وفا نکند　　نشود دوست روی و دانشمند

حکایت　کرد م را گفتند چرا بر مستان بد رنمی آی گفت در تا بستانم چه حرمت است که بز مستان نیز بیرون آیم

حکایت　فقیره درویشی حامله بود مدت حمل بسر آورد درویش را همه عمر فرزندی نیامده بود گفت اگر خدایتعالی مرا پسری بخشد جز این خرقه که پوشیده ام هر چه در ملک منست ایثار درویشان کنم اتفاقا پسری آورد سفره یاران بموجب شرط بنهاد پس چند سال که از سفر شام باز آمدم بمحلت آن دوست بر گذشتم واز چگونگی حالش خبر پرسیدم کسی گفت پسرش خمر خورده و عربده کرده و خون کسی ریخته واز میان گریخته پدر را بعلت او سلسله در پای بست وغل بر گردن گفتم این بلا خود بحاجت از خدای عزّ وجلّ خواسته است

ز نان بار وا دی مزد هشیار　　اگر وقت ولا وت مار زایند

ازان بهتر بفرزندان نا هموار　　که فرزندان نا هموار زایند

حکایت　طفلی بودم اندر دکی پرسیدم که بلوغ را چه نشان است گفت در کتب حکما مسطور است که سه نشانه دارد یکی پانجده سالگی ودوم احتلام وسیوم بر آمدن موی عانه وبحقیقت یک نشان دارد و آن آنست که در بند رضای حقتعالی بیش از آن باشی که در بند حظ نفس خویش وهر که در واین صفت موجود نیست بنزد محققان بالغ ندانندش

بصورت آدمی شد قطره آب　　که چل روزش قرار اندر رحم ماند

وگر چل ساله را عقل وادب نیست　　بتحقیقش نشاید آدمی خواند

چوا نمردی و لطف آدمیت　　همین نفس بهیولانی مپندار

هنر باید که صورت می توان کرد　　بایوانها د را زشکرف و زنگار

چو انسان را نباشد فضل واحسان　　چه فرق از آدمی تا نقش دیوار

بدست آوردن دنیا هنر نیست　　کسی را گر توانی دل بدست آر

حکایت

فرمود که وعدهٔ خلاف کردي ووفا بجا نیاوردي گفت بزراي خدا وندروي زمین مخفي نماند که تربیت یکسان است ولیکن طبایع مختلف

گرچه سیم وزر زسنگ آید همي در همه سنگي نباشد زر وسیم
بر همه عالم همي تابد سهیل جائي انسان میکند جائي ادیم

حکایت یکي را شنیدم از پیران مربي که مریدي را میگفت اي پسر چندانکه تعلق خاطر آدمي زاد بروزي است اگر بروزي ده بودي بمقام از ملائکه در گذشتي

فرا موشت نکرد ایزد در آن حال که بودي نطفهٔ مدفوق مدهوش
روانت داد وطبع وعقل وادراک جمال ونطق ورائي وفکرت وهوش
ده انگشتت مرتب کرد بر کف دو بازویت مرکب ساخت بر دوش
کنون پنداري اي ناچیز همت که خواهد کردنت روزي فراموش

حکایت اعرابي را دیدم که پسر را میگفت یا بُنَيَّ اِنَّكَ مَسْئُولٌ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ بِمَا ذَا اكْتَسَبْتَ وَلَا يُقَالُ بِمَنِ انْتَسَبْتَ یعني ترا خواهند پرسید که عمل وهنرت چیست نگویند که پدرت کیست

جامهٔ کعبه را که مي بوسند او نه از کرم پیله نامي شد
با عزیزي نشست روزي چند لاجرم همچو او گرامي شد

نکته در تصانیف حکما آورده اند که کرم را اولاد معهود نیست چنانکه دیگر حیوانات را بلکه احشاي مادر را بخورند وشکمش را بدرند وراه صحرا گیرند واین پوست پاره که در خانه کرم مي بینند اثر آنست باري این نکته پیش پدر کي همي گفتم گفتا دل من بر صدق این سخن گواهي میدهد وجز چنین نتوان بود در حالت خردي با مادر خویش چنین معاملت کرده اند لاجرم در بزرگي چنین مقبل ومحبوب اند

پسر پیرا پدر وصیت کرد که اي جوانمرد یاد گیر این چند

عقل وادب پیش گیر ولهو ولعب بگذار که چون نعمت سپری شود سختی بری و پشیمانی خوری

پسر از لذت نای و نوش این سخن در گوش نیاورد و بر قول من اعتراض کرده گفت

راحت عاجل را بتشویش محنت آجل منغص کردن خلاف رای خردمندان است

خداوندان کام و نیکبختی چرا سختی بر نداریم سختی

برو شادی کن ای یار دلفروز غم فردا نشاید خوردن امروز

فکتیف مرا که در صدر مروت نشسته ام و عقد فتوت بسته و ذکر انعام در افواه عوام افتاده

هر که علم شد بسخا و کرم بند نشاید که نهد بر درم

نام نکوئی چو برون شد بکوی در نتوانی که به بندی بروی

دیدم که نصیحت نمی پذیرد و دم کرم من در آهن سرد او اثر نمیکند ترک مناصحت کردم و روی از مصاحبت بگردانیدم و قول حکما را کار بستم که گفته اند بَلِّغْ مَا عَلَيْكَ فَإِنْ لَمْ يَقْبَلُوا مَا عَلَيْكَ

گر چه دانی که نشنوند بگوی هر چه دانی ز نیکخواهی و پند

نود باشد که خیره سر بینی بدو پای اوفتاده اندر بند

دست بر دست میزند که دریغ نشنیدم حدیث دانشمند

ناپس از مدتی اتفاقا اندیشه من بدو از نکبت حالش بصورت بدیدم که پاره پاره بهم میدوخت ولقمه همی اندوخت دلم از ضعف حالش بهم بر آمد مروت ندیدم در چنان حالی ریش دروی را بمالمت خراشیدن و نمک پاشیدن با دل خود گفتم

حریف سفله در پایان مستی نیندیشد ز روز تنگدستی

درخت اندر بهاران بر فشاند زمستان لاجرم بی برگ ماند

حکایت پادشاهی پسری بادیبی داد و گفت این فرزند تست تربیتش چنان کن که یکی از فرزندان خویش گفت فرمان بردارم سالی چند برین بگذشت سعی کرد و بجائی نرسید و پسران ادیب در فضل و بلاغت منتهی شدند ملک دانشمند را مواخذت کرد و معاتبت فرمود

حکایت معلم کتابي را ديدم در ديار مغرب ترش روي تلخ گفتار و بد خوي مردم آزار و گدا طبع ناپرهيزگار که عيش مسلمانان بديدن وي منغص گشتي و خواندن قرآنش دل مردمان سيه کردي جمعي پسران پاکيزه و دختران دوشيزه بدست جفاي او گرفتار زهره خنده و نه يارا ي گفتار که عارض سيمين يکي را طپانچه زدي و گه ساق بلورين ديگري را شکنجه کردي القصه شنيدم که طرفي از خيانت نفس او معلوم کردند و بزدند و براندند پس انگه مکتب ويرا بمصلحي دادند پارسائي سليم نيکمردي حليم که سخن جز بحکم ضرورت نگفتي و موجب آزار کس بر زبانش نرفتي کودکان را هيبت استاد نخستين از سر برفت و معلم دوئين را اخلاق ملکي ديدند و يکسيک دليو شدند و باعتماد حلم او علم فراموش کردند همچنين اغلب اوقات ببازيچه فراهم نشستندي و لوح درست ناکرده در سر هم شکستندي

استاد معلم چو بود کم آزار خر سنگ بازند کودکان در بازار

بعد از دو هفته بر در آن مسجد گذر کردم معلم اولين را ديدم که دلخوش کرده بودند و بمقام خويش باز آورده انصاف بر نجيدم و لاحول گفتم که ديگر باره ابليس را معلم ملائيکه چرا کرده اند پير مردي ظريف جهانديده بشنيد و بخنديد و گفت نشنيده که خردمندان گفته اند

پادشاهي پسر بمکتب داد لوح سيمينش بر کنار نهاد
هر سر لوح او نوشته بزر جور استاد به که مهر پدر

حکايت پارسازاده را نعمت بيکران از ترکه عمان بدست افتاد فسق و فجور آغاز کرد و مبذري پيشه گرفت في الجمله نماند از سماع معاصي که نکرد و مسکري که نخورد باري به نصيحتش گفتم اي فرزند دخل آب روان است و خرج آسيائي گردان يعني خرج فراوان کردن کسي را مسلم است که دخل معين دارد

چو دخلت نيست خرج آهسته تر کن که ميگويند ملا حان سر و دي
اگر باران بکوهستان نبارد بسالي دجله گردد خشک رودي

یاخواجه بتغاریق بخورد اماهنر چشمهٔ زاینده است ودولت پاینده اگرهنرمند ازدولت بیفتد غم نباشد که هنر درنفس خود دولتي است هرجاکه رودقدر بیند وبصدر نشیندو بیهنر لقمه چیندو سختي بیند

سخت است پس ازجاه تحکم بردن　　خوکرده بناز جور مردم بردن
وقتي افتاد فتنهٔ درشام　　هرکس ازگوشهٔ فرا رفتند
روستازاد کان دانشمند　　بوزیري پادشا رفتند
پسران وزیر ناقص عقل　　بکدائي بروستا رفتند

حکایت　یکي ازفضلاتعلیم ملک زادهٔ همیکرد وضرب بي محابازدي وزجر بیقیاس کردي باري پسراز بیطاقتي شکایت پیش پدر بردوجامه ازتن دردمند برداشت پدررادل بهم برآمد واستادرا بخواندوگفت پسران احادرعیت راچندین جفاوتوبیخ روانمیداري که فرزند مراسبب چیست گفت سبب آنکه سخن اندیشیده باید گفتن وحرکت پسندیده کردن باهمه خلق راعلي العموم وپادشاهنرا علي الخصوص بموجب آنکه بردست وزبان ایشان هرچه رفته شودقولاوفعلاهرائینه بافواه بگویندوقول وفعل عوام الناس راچندان اعتباري نباشد

اگرصد ناپسند آیدزورویش　　رفیقانش یکي ازصد ندانند
وگریک بد بگوید پادشاهي　　زاقلیمي باقلیمي رسانند

پس واجب آمدمعلم پادشاهزاده راورتهذیب اخلاق خداوندزادگان اَنْبَتَهُمُ اللّٰهُ نَبَاتًا حَسَنًا اجتهادازان بیشترکردن که درحق عوام الناس

هرکه درخوردیش ادب نکنند　　دربزرگي فلاح ازوبرخاست
چوب تررا چنانکه خواهي پیچ　　نشودخشک جزباتش راست

ملک راحسن تقریر ووجه تدبیرفقیه موافق راي آمدو پسندیده افتادوخلعت ونعمت بخشیدو پایه منصبش باندکردانید

حکایت

چون مکنت داري گفت من که پیرم با پیر زنانم الفتي نباشد پس اورا که جوان باشد
با من که پیرم الفت چگونه باشد

زور باید نه زر که با نورا کز ري دوستر که صد من کوشت

حکایت منظومه

شنیده ام که درین روزها کهن پیري خیال بست به پیرانه سر که گیرد جفت
بخواست دختر کي خوبروي گوهر نام چو درج گوهرش از چشم مردمان بنهفت
چنانکه رسم عروسي بود تماشا کرد ولي بحمایل اول عصاي شیخ بخفت
کمان کشید و نزد بر هدف که نتوان دوخت مگر بسوزن فولاد جامه ها نگفت
بدوستان گله آغاز کرد و حجت خواست که خان و مان من این شوخ دیده پاک برفت
میان شوهر و زن جنگ و فتنه خاست چنان که سر بشحنه و قاضي کشید و سعدي گفت

پس از خلافت و شنعت گناه دختر چیست ترا که دست بلرزد که هر چه داني سفت

باب هفتم در تاثیر تربیت

حکایت یکي از وزرا پسري کودن داشت پیش یکي از دانشمندان فرستاد که مرا این را تربیت کن که مگر عاقل شود روزگاري تعلیم کردنش موثر نبود پیش پدر فرستاد که این عاقل نمیشود و مرا نیز دیوانه کرد

چون بود اصل گوهري قابل تربیت را در و اثر باشد
هیچ صیقل نکو نیارد کرد آهني را که بدگهر باشد
سنگ بدریاي هفتگانه بشوي چونکه ترشد پلید تر باشد
خر عیسي گرش بمکه برند چون بیاید هنوز خر باشد

حکایت حکیمي پسر را پند همیداد که جانان پدر هنر آموزید که مالک و دولت و نیارا اعتماد نشاید و مال و جاه از دروازه بدر برود و سیم و زر در سفر محال خطر است یا وزد بیکبار ببرد

ازان دیدمش زن خواسته و فرزندان آورده و بیخ نشاطش بریده و کل هوسش پژمرده پرسیدمش چگونه و چه حالتست گفت تا کودکان بیاوردم دیگر کودکی نکردم

مَاذَا الصِّبَي وَالشَّيْبُ غَيْرَ مِلَّتِي ... وَكَفَي بِتَغَيُّرِ الزَّمَانِ نَذِيرًا

چون پیر شدی ز کودکی دست بدار ... بازی و ظرافت بجوانان بگذار
طرب نوجوان ز پیر مجوی ... که دگر ناید آب رفته بجوی
زرع را چون رسید وقت درو ... نخرامد چنانکه سبزهٔ نو
دور جوانی بشد از دست من ... آه و دریغا زمن دل فروز
پیرزنی موی سبه کرده بود ... گفتمش ای مانک دیرینه روز
موی بتلبیس سیه کرده گیر ... راست نخواهد شدن این پشت کوز

حکایت وقتی بجهل جوانی بانگ بر مادر زدم دل آزرده بنشست و گریان همی گفت مگر خردی فراموشش کردی که درشتی همیکنی

چه خوش گفت زالی بفرزند خویش ... چو دیدش پلنگ افگن و پیلتن
کز ازعهد خردیت یاد آمدی ... که بیچاره بودی در آغوش من
نکردی درین روز بر من جفا ... که تو شیر مردی و من پیرزن

حکایت توانگری بخیل را پسری رنجور بود نیکخواهانش گفتند که ختم قرآن کن یا بدل قربان تا خدا تعالی شفا دهد لختی بیندیشه فرو رفت و گفت ختم قرآن اولی است که کلمه دوراست صاحبدلی بشنید و گفت ختمش بعادت آن اختیار آمد که قرآن بر سر زبان است و زر در میان جان

دریغا کردن طاعت نهادن ... کرش همراه بودی دست دادن
بدیناری چو خر در گل بمانند ... ورا حمدی بخوانی صد بخوانند

حکایت پیرمردی را گفتند چرا زن نکنی گفت با پیرزنان الفتی نباشد گفتند جوانی بخواه چون

باجواني تندخوي ترش روي تهي دست خودپرست که جوروجفاديدي ورنج وعناکشيدي وشکر نعمت حق تعالي ميگفت که الحمدلله که ازان عذاب اليم برهيدم وباين جنت نعيم رسيدم

روي زيبا وجامهٔ ديبا — عرق وعود ورنگ وبوي وهوس
اين همه زينت زنان باشد — مرد را کيره خايه زينت وبس
باتو مرا سوختن اندر عذاب — به که شدن بادکري در بهشت
بوي پياز ازدهن خوب روي — خوبتر آيد که گل ازدست زشت
بااين همه جور وتند خوئي — نازت بکشم که خوب روئي

حکايت مهمان پيري بودم در ديار بکر که مال بسيار داشت وفرزندي خوبروي شبي حکايت کرد که مرا در عمر خويش جز اين فرزند نبوده است ودرختي درين وادي زيارتگاه است که مردان بحاجت خواستن انجارونـد ومن شبهاي دراز درپاي آن درخت بحق ناليدم تامرا اين فرزند بخشيده است شنيدم که پسر بار فيقان ميگفت که چه بودي که من آن درخت رادیدمي تادعاکردمي که پدرم بمردي خواجه شاوي کنان که پسرم عاقل است وپسر طعنه زنان که پدرم فرتوت

سالها برتو بگذرد که گذر — نکني سوي تربت پدرت
تو بجاي پدر چه کردي خير — تاهمان چشم داري از پسرت

حکايت روزي بغرور جواني درراهي سخت رانده بودم وشبانگاه بپاي کريوه سست مانده پيرمردي ضعيف همي آمد وگفت چه خسپي که نه جاي خفتن است گفتم چون روم که نه پاي رفتنست گفت نشنيده که صاحبدلان گفته اند که رفتن ونشستن به که دويدن وگسستن

اي که مشتاق منزلي مشتاب — پند من گار بند وصبر آموز
اسب تازي دوتک رود بشتاب — اشتر آهسته ميرود شب وروز

حکايت جواني چست ولطيف خندان شيرين زبان مدتها در حلقه عشرت مابود که وردش از هيچ گونه خم نيامدي ولبش از خنده فرو نيامدي روزکاري برآمد که اتفاق ملاقات نيفتاد بعد

پیر مردي زنزع عمي نالد　　پیر زن ضدش همي مالد

چون مخبط رشد اعتدال مزاج　　نه عزیمت اثر کند نه علاج

حکایت　پیر مردي راحکایت کنند که دختري خواسته بود و حجره بکل آراسته و بخلوت با او نشسته و دیده و دل در آن بسته شبهاي دراز نخفتي و بدلها و لطیفها کفتي که باشد که موانست کیرد و وحشت نپذیرد از جمله شبي میکفت که بخت بلندت یار بود و چشم دولت بیدار که بصحبت همچو من پیري افتادي پخته پرورده جهاندیده سرد و کرم چشیده نیک و بد جهان آزموده که حقوق صحبت داند و شرط مودت بجاي آورد مشفق و مهربان خوشطبع و شیرین زبان

تا تو انم دلت بدست آرم　　ور بیازارم نیازارم

ور چو طوطي شکر بود خورشت　　جان شیرین فداي پرورشت

نه کرفتار آمدهٔ بدست جواني معجب خیره راي سبک سر که هر دم هوسي پزد و هر لحظه رایي زند و هر شب جایي خسپد و هر روز یاري کیرد

جوانان کرچه خوب و دلربایند　　ولیکن در وفا با کس نیایند

وفاداري مدار از بابلان چشم　　که هر دم بر کلي دیکر سرایند

بخلاف پیران که بعقل و ادب زندکاني کنند نه بمقتضاي جهل و جواني

ز خود بهتري جوي و فرصت شمار　　کم با چون خودي کم کني روزکار

کفت چندان افسانه بدین نمط کفتم که کمان بردم که دلش در قید من در آمد و صید من شد که ناکاه نفسي سرد بر آورد و کفت چندین سخن که کفتي دیتر از وي عقل من و زن آن یک سخن ندارد که وقتي شنیدم از قبیله خویش که کفت زن جوان را تیري در پهلو به که پیري

زن کز بر مرد بي رضا بر خیزد　　بس فتنه و جنک از آن سرا بر خیزد

پیري که ز جاي خویش نتواند خاست　　الا بعصا کیش عصا بر خیزد

في الجمله امکان موافقت نبود بمفارقت انجامید چون مدت عدت بسر آمد نکاحش بستند باجواني

حدیث عشق از اشبطال منیوش — که در سختی کند یاری فراموش

چنین کردند یاران زندگانی — زکار افتاده بشنو تا بدانی

که سعدی راه و رسم عشقبازی — چنان داند که در بغداد تازی

دلارامی که داری دل در و بند — دگر چشم از همه عالم فرو بند

اگر لیلی و مجنون زنده گشتی — حدیث عشق ازین دفتر نوشتی

باب ششم در ضعف و پیری

باطایفه از دانشمندان در جامع دمشق بحثی همیکردم که جوانی از در در آمد و گفت در میان شما کسی هست که زبان فارسی داند اشارت بمن کردند گفتمش خیر است گفت پیری صد تو منجاه ساله در حالت نزع است و بزبان فلان شیء چیزی میگوید مفهوم ما نمیگردد اگر بکرم قدم رنجه شوی مرد یابی باشد که وصیتی کند چون ببالینش فراز آمدم شنیدم که همیگفت

دمی چند گفتم برآرم بکام — دریغا که بگرفت راه نفس

دریغا که برخوان الوان عمر — دمی چند خوردیم و گفتند بس

معانی این سخن را بعربی باشامیان گفتم تعجب کردند از عمر دراز و تاسف ما همچنان بر حیات دنیا گفتم درین حالت چگونه گفت

ندیده که چه سختی رسد بحال کسی — که از دهانش بدر میکنند دندانی

قیاس کن که چه حالت بود در آن ساعت — که از وجود عزیزش بدر رود جانی

گفتم تصور مرگ از خیال بدر کن و وهم را بر طبیعت مستولی مگردان که فیلسوفان یونان گفته اند که مزاج اگر چه مستقیم بود اعتماد بقا را نشاید و مرض اگر چه هایل بود دلالت کلی بر هلاک نکند اگر فرمانی طبیبی را بخوانیم تا معالجت کند دیده باز کرد و بخندید و گفت

دست بر هم زند طبیب ظریف — چون خزف بیند او فتاده حریف

خواجه در بند نقش ایوان است — خانه از پای بست ویران است

ملک گفت تو بر دریا بحالت که بر عقوبت خویش اطلاع یافتی سودی نکند قوله تعالی
فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا

چه سود از روزی اینکه توبه کردن — که نتوانی کمند انداخت بر کاخ
بلند از میوه کوتاه کن دست — که کوته خواند دارد دست بر شاخ

ترا باوجود چنین منکری که ظاهر شد سبیل خلاصی صورت نبندد این بگفت وموکلان عقوبت
در و آویختند گفت مرا در خدمت سلطان یک سخن باقی است ملک بشنید و گفت
آن سخن چیست گفت

بآستین مالی که بر من افشانی — طمع مدار که از دامنت بدارم دست
اگر خلاص محال است ازین کنه که مرا است — بدان کرم که تو داری امید واری هست

ملک گفت این لطیفه بدیع آوردی و نکته غریب گفتی ولیکن محال عقل است و خلاف شرع
که ترا فضل و بلاغت از چنگ من خلاصی دهد مصلحت آن می بینم که ترا از بام قلعه بزیر اندازم
تا دیگران عبرت گیرند گفت ایخداوند روی زمین پرورده نعمت این خاندانم و این گناه نه من
تنها کرده ام دیگری را بینند از تا من عبرت گیرم ملک را ازین سخن خنده گرفت و بعفو از سر جرم
او برخاست و بمستعیبان که اشارت بکشتن او کرده بود گفت

همه حمال عیب خویشتنید — طعنه بر عیب دیگران مزنید

حکایت منظومه

جوانی پاک باز و پاک رو بود — که با پاکیزه روئی در گرو بود
چنین خواندم که در دریای اعظم — بگردابی در افتادند با هم
چو ملاح آمدش تا دست گیرد — مبادا کاندران حالت بمیرد
همی گفت از میان موج تشویر — مرا بگذار و دست یار من گیر
درین گفتن جهان بروی بر آشفت — شنیدندش که جان میداد و میگفت

حدیث

پستان یار در حسم کبسوي تابدار　　چون کوي عاج در خم چوگان آبنوس
یکدم که دوست فتنه بخوابست زینهار　　بیدار باش تا نرود عمر بر فسوس
تا نشنوي ز مسجد آدینه بانگ صبح　　یا از در سراي اتابک نفیر کوس
لب بر لبي چو چشم خروس الهي بود　　بر داشتن بگفتن بیهوده خروس

قاضي در ینحالت که یکي از خدمتکاران در آمد و گفت چه نشیني برخیز و تا پاي داري بگریز که جنود ان برتو دقي کرفته اند بلکه حقي گفته اند تا مکر آتش فتنه که هنوز اندک است بآب تدبیر فرو نشانیم مبادا که فردا چون بالا کیرد عالمي فرا کیرد قاضي به تبسم دزدو نظر کرد و گفت

پنجه در صید بره ضیغم زا　　چه تفاوت کند که سبک لاید
روي در روي دوست کن بکذار　　تا عدو پشت دست میخاید

ملک زاهم در آنشب آکهي دادند که در ملک تو چنین منکري حادث شده است چه فرمائي ملک گفت من اورا از فضلاي دهر و یکانهٔ عصر میدانم تا شد که متعاندان بحسد در حق وي خوضي کرده اند این سخن در سمع قبول من نیاید مکر انکه معاینه کردد که حکیمان گفته اند

به تندي سبک دست بردن به تیغ　　بدندان برد پشت دست دریغ

شنیدم که سحرکاه ملک باتني چند از خاصان ببالین قاضي فراز آمد شمع را دید ایستاده و شاهد نشسته و مي ریخته و قدح شکسته قاضي در خواب مستي. ینجبر از ملک هستي بلطف اندک اندک بیدار کردش که خیز که آفتاب بر آمد قاضي دریافت که حال چیست کفت از کدام جانب سلطان عجب داشت و کفت از جانب مشرق چنانکه معهود است کفت الحمدلله که در توبه همچنان بازاست بحکم این حدیث لَا یُغْلَقُ بَابُ التَّوْبَةِ عَلَي الْعِبَادِ حَتَّي تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَاَتُوبُ اِلَیْهِ

این دو چیزم بر کناه انکیختند　　بخت نافرجام و عقل ناتمام
کر کرفتارم کني مستوجبم　　ور ببخشي عفو بهتر زانتقام

همانا که از وقاحت او بوي سماحت مي آيد پادشاهان سخن بصلابت گويند و باشد که در نهان صلح جويند

انگور نوآورده ترش طعم بود روزي دو صبر کن که شيرين گردد

اين بگفت و بمسند قضا باز آمد تني چند از بزرگان عدول مزکي که ملازم مجلس حکم او بودند زمين خدمت ببوسيدند که باجازت سخني در خدمت بگوئيم اگر چه ترک ادب است و بزرگان گفته اند

نه در هر سخن بحث کردن رواست خطا بر بزرگان گرفتن خطاست

وليکن بحکم آنکه سوابق نعم خداوندي ملازم روزگار بندگانست مصلحتي که بينند و اعلام نکنند نوعي از خيانت باشد طريق ثواب آنست که با اين پسر کرد طمع نکردي و فرش ولع در نوردي که منصب قضا پايگاه منيع است تا بکناهي شنيع ملوث نکردي که حريف اين است که ديدي و حديث اينکه شنيدي

يکي کرده بي آبروئي بسي چه غم دارد از آبروي کسي

بسا نام نيکوي پنجاه سال که يک نام زشتش کند پايمال

قاضي را نصيحت ياران يکدل پسند يده آمد و بر حسن راي آن قوم آفرين خواند و گفت نظر عزيزان در مصلحت حال من عين صواب است و مسئله بي جواب وليکن

نصيحت کن مرا چندانکه خواهي که نتوان بردن از زنگي سياهي

از ياد تو غافل نتوان کرد بهيچم سر کوفته مارم نتوانم که بپيچم

اين بگفت و کسان را بتفحص حال او بر انگيخت و نعمت پيکران بريخت و گفته اند هر که را زر در ترازو است زور در بازو است

هر که زر ديد سر فرو آورد کر ترازوي آهنين دوش است

في الجمله شبي خلوت ميسر شد و هم در آن شب شمنه را خبر شد قاضي را همه شب شراب در سر و شاهد در بر از تنعم نخفتي و بترنم گفتي

امشب مکر بوفت نمي خواند اين خروس عشاق بس نکرده هنوز از کنار و بوس

رخسار

در دل آمد جمال ليلي مطالعه كردن تا چه صورت است كه موجب چندين فتنه است بفرمود تا اورا حاضر كنند در احياي عرب بگرديدند وبدست آوردند و پيش ملك در صحن سرا چه بداشتند ملك در هيات او نظر كرد شخصي ديد سياه فام ضعيف اندام در نظرش حقير آمد بحكم آنكه كمترين خدم حرم او بجمال از و پيش بود و در زيور بيش مجنون بفراست دريافت گفت ايملك از دريچهٔ چشم مجنون بايستي در جمال ليلي نظر كردن تا سر مشاهده او بر تو تجلي كند

يَامَنْ مَرَّ ذِكْرُ الْجِمَى بِمَسْمَعِي لَوْ سَمِعْتَ وَرَقَ الْجِمَى صَاحَتْ مَعِي
يَامَعْشَرَ الْخِلَّانِ قَوْلُوا لِلْمُغَابِي لَسْتَ تَدْرِي مَا بِقَلْبِ الْهُوْجَعِي

تندرستانرا نباشد درد ريش جز بهمدردي نگويم درد خويش
گفتن از زنبور بيحاصل بود با يكي در عمر خود ناخورده نيش
تا ترا حالي نباشد ناچشو من حال من باشد ترا افسانه پيش
سوز من با ديگري نسبت مكن او نمك بر دست و من بر عضو ريش

حكايت قاضي همدانرا حكايت كنند كه با نعلبند پسري سرخوش بود و نعل دلش بر آتش روزگاري در طلبش متالف بود و پويان و مترصد و جويان و بر حسب واقعه گويان

در چشم من آمد آن سهي سرو بلند بربود دلم ز دست و بر پا افكند
اين ديدهٔ شوخ ميبرد دل بكمند خواهي كه بگس دل ندهي ديده به بند

شنيدم كه در گذري پيش قاضي آمد برخي از اين معامله بسمعش رسيده و زايد الوصف رنجيده دشنام بي تحاشي داد و كرفت و سقط گفتن و سنگ برداشت و هيچ از بيخبر متي فرو نگذاشت قاضي يكي را گفت از علماي معتبر كه همعنان او بود

آن شاهدي و خشم گرفتن ببينش وآن عقده بر ابروي ترش شيرينش
عرب گويد ضَرْبُ الْحَبِيْبِ زَبِيْبٌ

از دست تو مشت بر دهان خوردن خوشتر كه بدست خويش نان خوردن

گفتم موافق حال من است انچه گفتي مرا در عهد جواني باجواني اتفاق مخالطت افتاد وصدق مودت تا بجائي که قبلهٔ چشمم جمال او بود وسود سرمایهٔ عمرم وصال او

مگر ملایکه بر آسمان وگرنه بشر — بحسن صورت او بر زمین نخواهد بود

بدوستي که حرام است بعد ازو صحبت — که هیچ نطفه چنو آدمي نخواهد بود

ناگاه پاي وجودش بگل عدم فرو رفت ودود فراق از دودمانش بر آمد روزها بر سر خاکش مجاورت کردم واز جملهٔ که در فراق او گفتم این است

کاچ کا نروز که در پاي تو شد خار اجل — دست کیتي بزدي تیغ هلاکم بر سر

تا درین روز جهان بیتو ندیدي چشمم — این منم بر سر خاک تو که خاکم بر سر

آنکه قرارش نکرفتي وخواب — تا کل ونسرین نفشاندي نخست

کردش کیتي کل رویش بر نخت — خار بنان بر سر خاکش برست

بعد از مفارقت او عزم کردم ونیت جزم که بقیت عمر فرش آسوس در نوردم وکرد محالست نگردم

سود دریا نیک بودي کر نبودي بیم موج — صحبت کل خوش بدي کر نیستي تشویش خار

دوش چون طاوس مینالیدم اندر باغ وصل — دیکر امروز از فراق یار مي پیچم چو مار

حکایت یکي را از ملوک عرب حکایت لیلي ومجنون وشورش حال وي بکفتند که باکمال فضل وبلاغت سر در بیابان نهاده است وزمام اختیار از دست داده بفرمودش تا حاضر آوردند وملامت کردن کرفت وکفت که در شرف نفس انسان چه خلل دیدي که خوي بهایم کرفتي وترک صحبت مردم کفتي کفت

رُبَّ صِدِّیقٍ لَامَنِي فِي وِدَادِهَا — اَلَمْ یَرَهَا یَوْمًا فَیُوضِحَ لِي عُذْرِي

کاچ کا نا نکه عیب من کفتند — رویت اي دلستان بدیدندي

تا بجاي ترنج در نظرت — بیخبر دستها بریدندي

تا حقیقت معني بر صورت دعوي کواه آمدي فَذٰلِکُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِیهِ ملک را

در دل

لختي باندیشه فرورفت وگفت غالب اشعار او درین زمین بفارسي مشهور است اگر از آن چیزي بگوئي بفهم نزدیکتر است که تَكَلَّمُوا النَّاسَ عَلَي قَدْرِ عُقُولِهِمْ گفتم

طبع ترا تا هوس نخو کرد　　صورت عقل از دل ما محو کرد

اي دل عشاق بدام تو صید　　ما بتو مشغول و تو با عمر و وزید

بامدادان که عزم سفر مصمم شد گفته بودندش که فلان سعدي است دوان آمد و تلطف کرد و تاسف خورد که چندین مدت چرا نگفتي که من فلانم تا شکر قدوم بزرگوارت را بخدمت میان بستمي گفتم　　باو جودت زمن آواز نیاید که منم　　گفتا چه شود اگر درین خطه روزي چند بر آسائي تا بخدمت تو مستفید گردیم گفتم نتوانم بحکم این حکایت

بزرگي دیدم اندر کوهساري　　قناعت کرده از دنیا بغاري

چرا گفتم بشهر اندر نیائي　　که باري بندي از دل برگشائي

بگفت آنجا پریرویان نغزند　　چو گل بسیار شد پیلان بلغزند

این بگفتم و بوسه چند بر سر و روي یکدیگر دادیم و وداع کردیم

بوسه دادن بر روي یار چه سود　　همدر آن لحظه گردنش پدرود

سیب گوئي و داع یاران کرد　　روي ازان نیمه سرخ و نیمي زرد

حکایت　　خرقه پوشي درکاروان حجاز همراه ما بود یکي از امراي عرب مر اورا صد دینار بخشید تا نفقه کند در زوان ناگاه بر کاروان بزدند و پاک ببردند بازارگانان گریه و زاري کردند و فریاد بیفایده خواندند

گر تضرع کني و گر فریاد　　ور دو زر باز پس نخواهد داد

مگر آن درویش که بر قرار خود مانده بود و تغیري در روي نیامده گفتم مگر آن معلوم ترا دزد نبرده گفت بلي برده ولیکن مرا با آن الفتي چنان نبود که بوقت مفارقت خسته دل باشم

نباید بستن اندر چنروکس دل　　که دل برداشتن کاریست مشکل

حکایت یاد دارم که در ایام جوانی کدر داشتم بگوئی و نظر بروئی در تموزی که حرارتش دهان بجوشانیدی و سموم مش مغزا ستخوان بخوشانیدی از ضعف بشریت تاب افتاب نیاوردم والتجا بسایه دیواری بردم مترقب که کسی حر تموز از من ببرف آبی فرونشاند که ناگاه از ظلمت دهلیز خانه روشنائی بتافت یعنی جمالی که زبان فصاحت از بیان صباحت او قاصر آمدی چنانکه در شب تار صبح بر آید یا آبحیات از ظلمت بدر آید قدحی برف آب در دست و شکر در آن ریخته و بعرق بر آمیخته ندانم بگلابش مطیب کرده بود یا قطره چند از کل رویش بر آن چکیده فی الجمله شراب از دست نگاریدنش بگرفتم و بخوردم و عمر گذشته از سر گرفتم

ظَبْيٌ بِقَلْبِي لَا يَكَادُ يَسِيغُهُ رَشْفُ الزُّلَالِ وَلَوْ شَرِبْتَ بُحُورَا

خرم آن فرخنده طالع را که چشم بر چنین روی او فتد هر بامداد
مست می بیدار گردد نیم شب مست ساقی روز محشر بامداد

حکایت سالی محمد خوارزم شاه رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ با لشکر خطا برای مصلحتی صلح اختیار کرده بود بجامع کاشغر در آمدم پسری دیدم بخوبی در غایت اعتدال و نهایت جمال چنانکه در امثال گویند

معلمت همه شوخی و دلبری آموخت جفا و ناز و عتاب و ستمگری آموخت
من آدمی بچنین قد و خوی و شکل و روش ندیده ام مگر این شیوه از پری آموخت

مقدمه نحو زمخشری در دست داشت و همی خواند ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا وَكَانَ الْمُتَعَدِّي عَمْرًا گفتم ای پسر میان خوارزم شاه و خطا صلح افتاد و زید و عمرو را همچنان خصومت باقی است بخندید و مولودم پرسید گفتم خاک شیراز گفت از سخنان سعدی چه داری گفتم

بَلِيتُ بِنَحْوِيٍّ يَقُولُ مُغَاضِبًا عَلَيَّ كَزَيْدٍ فِي مُقَابَلَةِ الْعَمْرِو
وَعَلَى جَرِّ زَيْدٍ لَيْسَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَهَلْ يَسْتَقِيمُ الرَّفْعُ مِنْ عَامِلِ الْجَرِّ

لختی

چون باد مخالف وچو سرما ناخوش　　چون برف نشسته وچون یخ بسته

حکایت　رفیقي داشتم که سالها باهم سفر کرده بودیم و نمک خورده و بیکران حقوق صحبت ثابت شده آخر بسبب اندک نفعي آزار خاطر من روا داشت و دوستي سپري شد وبا اینهمه از هر دو طرف دلبستگي بود بحکم آنکه شنیدم که روزي این دو بیت از سخنان من در مجمعي همیگفتند

نگار من چو در آید بخندهٔ نمکین　　نمک زیاده کند بر جراحت ریشان

چه بودي ار سر زلفش بدستم افتاوي　　چو آستین کریمان بدست درویشان

وطایفهٔ دوستان نه بر لطف این سخن بلکه بر حسن سیرت خویش گواهي همي دادند و آفرین کردند و آن دوستم هم در آن جمله مبالغه کرده بود و بفوت صحبت قدیم تاسف خورده بخطاي خویش اعتراف کرده معلوم شد که از طرف او هم رغبتي هست این بیتها فرستادم وباوي صلح کردم

نه مارا در میان عهد وفا بود　　جفا کردي وبد عهدي نمودي

بیکبار از جهان دل در تو بستم　　ندانستم که بر کردي بزودي

هنوزت گر سر صلحست باز آي　　کزان محبوبتر باشي که بودي

حکایت　یکي را زني صاحب جمال در کدنشت ومادر زن فرتوت بعلت کابین در خانه متمکن بماند مرد از محاورت او بجان رنجیدي واز مجاورت او چاره ندیدي تا کوهي آشنایان بپرسیدنش آمدند یکي گفتا چگونهٔ در مفارقت آن یار عزیز گفت نادیدن زن چنان برمن دشوار نیست که دیدن مادر زن

گل بتاراج رفت وخار بماند　　گنج برداشتند ومار بماند

دیده بر تارک سنان دیدن　　بهتر از روي دشمنان دیدن

واجبست از هزار دوست برید　　تا یکي دشمنت نباید دید

وَاِنْ سَلَمَ الْاِنْسَانُ مِنْ سُوْءِ نَفْسِهٖ فَمِنْ سُوْءِ ظَنِّ الْمُدَّعِيْ لَيْسَ يَسْلَمُ

شايد پس كار خويشتن بنشستن ليكن نتوان زبان مردم بستن
بعذر توبه تهان رستن از عذاب خداي وليك ميتوان اززبان مردم رست

حكايت طوطي را بازاغي دريك قفس كردند طوطي ازقبح مشاهدهٔ او مجاهده ميبرد و ميگفت اين چه طلعت مكروه است وهيات ممقوت ونظر ملعون وشمايل ناموزون

يَا غُرَابَ الْبَيْنِ يَا لَيْتَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ

علي الصباح برويتو هر كه برخيزد صباح روز سلامت برو مسا باشد
بداختري چو تو همصحبت تو بايستي ولي چنانكه توئي در جهان كجا باشد

عجبتر انكه غراب هم از مجاورت طوطي بجان آمده بود وملول شده لاحول كنان ازكردش كيستي همي نالید ودستهاي تغابن بريكديگر همي ماليد كه اين چه بخت نكون است وطالع دون وايام بوقلمون لايق قدر من آنستي كه بازاغي بر ديوار باغي خرامان همير فتمي

پارسارا بس اينقدر زندان كه بود همسايهٔ رندان

تاچه گناه كرده ام كه روزگارم بعقوبت آن در سلك صحبت چنين ابلهي خودراي ناجنس خيره داري به بند بلا مبتلا گردانيده است

كس نيايد بپاي ديواري كه بر آن صورتت نگار كنند
كرترا در بهشت باشد جاي ديگران دوزخ اختيار كنند

اين ضرب المثل بدان آوردم تا بداني كه صد چندانكه دانا را از نادان نفرت است نادانرا از داناوحشت است

زاهدي در سماع رندان بود زانميان گفت شاهدي بلخي
گر ملولي زمانرس منشين كه تو هم در ميان ما تلخي
جمعي چوگل ولاله بهم پيوسته تو هيزم خشك در ميان شان رسته

چون باد

امروز بیامدي بصلحش　　کش فتحه و ضمه بر نشاندي

تازه بهار اورقت زرد شد　　دیک منه کاتش ما سرد شد

چند خرامي و تکبر کني　　دولت پارینه تصور کني

پیش کسي رو که طلبکار تست　　ناز بر آن کن که خریدار تست

سبزه در باغ گفته اند خوش است　　واند آنکس که این سخن گوید

یعني از روي دلبران خط سبز　　دل عشاق بیشتر جوید

بوستان تو کند نازاریست　　بسکه بر میکني و مي روید

کر صبر کني ور نکني موي بنا گوش　　این دولت ایام جواني بسراید

گر دست بجان داشتمي همچو تو بریش　　نکذا شتمي تا بقیامت که بر آید

سوال کردم وگفتم جمال روي ترا　　چه شد که مورچه بر گرد ماه جوشید است

جواب داد ندانم چه بود رویم را　　مگر بماتم حسنم سیاه پوشید است

حکایت　یکي را پرسیدم از مستقربان مَاتَقُوْلُ فِي الْمُهَرِ اَدَانِ گفت لَاخَیْرَ فِیْهِمْ مَادَامَ اَحَدُهُمْ لَطِیْفًا یَتَخَاشَنُ فَاِذَا خَشُنَ یَتَلَاطَفُ یعني چندانکه خوب ولطیف ونازک اندام است درشتي کند و سختي وچون سخت و درشت شد چنانکه بکاري نیاید تلطف نماید و دوستي جوید

امردانکه خوب و شیرین است　　تلخ گفتار و تند خوي بود

چون بریش اندو بلعنت شد　　مردم آمیز و مهر جوي بود

حکایت　یکي از علما را پرسیدند که کسي با ماه رویي در خلوت نشسته و در بسته و رفیقان خفته و نفس طالب و شهوت غالب چنانکه عرب گوید اَلنَّهْرُ بَانِعٌ وَالنَّاطُوْرُ غَیْرُ مَانِعٍ هیچ باشد که بقوت پرهیزکاري ازوي بسلامت ماند گفت اگر از ماه رویان بسلامت بماند از بدگویان بسلامت نماند

او و حکیمان گویند دل بر مجاهده نهادن آسانتر است که چشم از مشاهده بر گرفتن

هر که دل پیشش دلبری دارد سب ریشش ذوالجلال دیگری دارد

آهوی پا بلهنک دور گردون نتواند بخویشتن رفتن

آنکه بی او لب نشاید برد گر جفائی کند بباید برد

روزی از دوست گفتمش زنهار چند ازانروز گفتم استغفار

نکند دوست زینهار از دوست دل نهادم برانچه خاطر اوست

گر بلطفم بنزد خود خواند ور بقهرم براند او داند

حکایت درعنفوان جوانی چنانکه افتد و دانی باشاهد پسری سری داشتم بحکم آنکه خلقی داشت طیب الاداء و خلقی کالبدر اذا بدا

انکه نبات عارضش آب حیات مینخورد در شکرش نکه کند هر که نبات مینخورد

اتفاقا بخلاف طبع ازوی حرکتی دیدم که نپسندیدم دامن ازو کشیدم و مهرهٔ مهر برچیدم و گفتم

بروهر چه می بایدت پیش گیر سر مانداری سر جویش گیر

شنیدمش که میرفت و میگفت

شب پره گر وصل آفتاب نخواهد رونق بازار افتاب نکاهد

این بگفت و سفر کرد و پریشانی او در من اثر کرد

فَقَدْتُ زَمَانَ الْوَصْلِ وَالْمَرْءُ جَاهِلٌ بِقَدْرِ لَذِيذِ الْعَيْشِ قَبْلَ الْمَصَائِبِ

باز آی و مرا بکش که در پیشت مردن خوشتر که پس از تو زندگانی کردن

اما بشکر و منت باری تعالی پس از مدتی باز آمد آن خلق داوُدی او متغیر شده و جمال یوسفی بزیان آمده و برسیب زنخدانش چون به گردی نشسته و رونق بازار حسنش شکسته متوقع که در کنارش گیرم کناره گرفتم و گفتم

آن روز که خط شاهدت بود صاحب نظر از نظر براندی

امروز بیامدي بصلحش　　کش فتحه وضمه برنشاندي

تازه بهار اورقت زردشد　　دیک منه کانش ماسردشد

چندخرامي و تکبر کني　　دولت پارینه تصور کني

پیش کسي رو که طلبکارتست　　نازبرآن کن که خریدارتست

سبزه درباغ کفته اندخوش است　　واندآنکس که این سخن کوید

یعني ازروي دلبران خط سبز　　دل عشاق بیشتر جوید

بوستان توکند نازاریست　　بسکه برمیکني و مي روید

کرصبرکني ورنکني موي بنا کوش　　این دولت ایام جواني بسراید

کردست بجان داشتمي همچوتوبریش　　نکذا شتمي تا بقیامت که بر آید

سوال کردم وکفتم جمال روي ترا　　چه شد که مورچه برکرد ماه جوشید است

جواب داد ندانم چه بود رویم را　　مکر بماتم حسنم سیاه پوشید است

حکایت　یکي را پرسیدم از مستقربان مَاتَقُوْلُ فِي الْتَمْرِ اَدَانِ کفت لَاخَیْرَ فِیْهِمْ مَادَامَ اَحَدُهُمْ لَطِیْفًا یَتَخَاشَنُ فَاِذَاخَشُنَ یَتَلَاطَفُ یعني چندانکه خوب ولطیف ونازک اندام است درشتي کندو سختي وچون سخت ودرشت شد چنانکه بکاري نیاید تلطف نماید ودوستي جوید

امردانکه خوب ومشیرین است　　تلخ کفتار و تند خوي بود

چون بریش امدو بلحیت شد　　مردم آمیز و مهر جوي بود

حکایت　یکي از علمارا پرسیدند که کسي باماه روئي درخلوت نشسته ودربابستهورفیقان خفته ونفس طالب وشهوت غالب چنانکه عرب کوید اَلتَّمْرُ یَانِعٌ وَالنَّاطُوْرُ غَیْرُ مَانِعٍ هیچ باشد که بقوت پرهیزکاري ازوي بسلامت ماند کفت اکرازماه رویان بسلامت بماند ازبدکویان بسلامت نماند

او و حکیمان گویند دل بر مجاهده نهادن السانتر است که چشم از مشاهده بر گرفتن

هر که دل پیشش دلبری دارد سر ریشش زلف دستِ دیگری دارد

آهوی پا بهنک زور کردن نتواند بخویشتن رفتن

آنکه بی او سر نشاید برد گر جفائی کند بباید برد

روزی از دوست گفتمش زنهار چند از امروز گفتم استغفار

نکند دوست زینهار از دوست دل نهادم بر انچه خاطر اوست

گر بلطفم بنزد خود خواند ور بقهرم براند او داند

حکایت در عنفوان جوانی چنانکه افتد و دانی با شاهد پسری سری داشتم بحکم آنکه حاتمی داشت

طیب الاداء و خاتمی کالبدر اذا بدا

انکه نبات عارضش آب حیات مینخورد در شکرش نگه کند هر که نبات مینخورد

اتفاقا بخلاف طبع از وی حرکتی دیدم که نپسندیدم دامن از و کشیدم و مهرهٔ مهر بر چیدم و گفتم

بروهر چه می بایدت پیش گیر سر مانداری سر جویش گیر

شنیدمش که میرفت و میگفت

شب پره کر وصل آفتاب نخواهد رونق بازار افتاب نکاهد

این بگفت و سفر کرد و پریشانی او در من اثر کرد

فَقَدتُ زَمانَ الوَصلِ وَالهَجرُ جاهِلٌ بِقَدرِ لَذیذِ العَیشِ قَبلَ المَصائِبِ

باز آی و مرا بکش که در پیشت مردن خوشتر که پس از تو زندگانی کردن

اما بشکر و منت باری تعالی پس از مدتی باز آمد آن خلق داودی او متغیر شده و جمال یوسفی بزیان آمده و بر سیب زنخدانش چون به کردی نشسته و رونق بازار حسنش شکسته متوقع که در کنارش گیرم کناره کرفتم و گفتم

آن روز که خط شاهدت بود صاحب نظر از نظر براندی

بختم که این دولت از کجا است بنشست و عتاب آغاز کرد که مرا در حال بدیدی چراغ بکشتی
بچه معنی گفتم بدو معنی یکی آنکه گمان بردم که آفتاب بر آمد و دیگر آنکه این بیتم بخاطر گذشت

چون کرانی به پیشش شمع آید　　خیزش اندر میان جمع بکش
ور شکر خنده ایست شرین لب　　استینش بگیر و شمع بکش

حکایت یکی دوستی را که زمانها ندیده بود گفتش کجائی که مشتاق بودهام گفت مشتاق به که ملول

دیر آمدی ای نگار سرمست　　زودت ندهیم دامن از دست
معشوقه که دیر دیر بینند　　آخر کم از انکه سیر بینند

شاهد که بار فیقان آید بجفا کردن آمده است بحکم انکه از غیرت و مضادت خالی نباشد

إِذَا جِئْتَنِي فِي رُفْقَةٍ لِتَزُورَنِي　　وَإِنْ جِئْتَ فِي صُلْحٍ فَأَنْتَ مُحَارِبٌ

بیکنفس که بر آمیخت یار با اغیار　　بسی نماند که غیرت وجود من بکشد
بخنده گفت که من شمع جمع ای سعدی　　مرا از آن چه که پروانه خویشتن بکشد

حکایت یاد دارم که در ایام پیشین من و دوستی چون دو مغز بادام در پوستی صحبت داشتیم ناگاه اتفاق غیبت افتاد پس از مدتی که باز آمد عتاب آغاز کرد که در ینمدت قاصدی نفرستادی گفتم دریغ آمدم که دیده قاصد بجمال تو روشن کرده و من محروم

یار دیرین مرا کو بزبان تو به مده　　که مرا تو به بشمشیر نخواهد بودن
رشک آید که کسی سیر نگه در تو کند　　باز گویم که کسی سیر نخواهد بودن

حکایت دانشمندی را دیدم که بمحبت شخصی مبتلا شده و رازش از پرده بر ملا افتاده و جور فراوان بردی و تحمل بیکران کردی باری ملاطفتش کردم و بلطافتش گفتم دانم که ترا در محبت این منظور علتی و بنای محبت بر ذلتی نیست پس باوجود چنین معنی لایق قدر عالمیان نباشد خود را متهم گردانیدن و جور بی ادبان بردن گفت ای یار دست عتاب از دامن روزگارم بدار بارها درین مصلحت که تو می بینی اندیشه کرده ام و صبر بر جفای او سهلتر آمدی همی از نادیدن

چندانکه ما اطفت کرد و پرسید که چونی و از کجائی و چه نامی و چه صنعت دانی در قعر بحر مودت چنان غریق بود که مجال نفس زدن نداشت

اگر خود هفت سبع از بر بخوانی چو آشفتی الف بی تی ندانی

گفت سخن با من چرا نکوئی که من هم از حلقهٔ درویشانم بلکه حلقه بگوش ایشان آنگه بقوت استیناس محبوب از میان تا طم امواج محبت سر بر آورد و گفت

عجب است با وجودت که وجود من بماند تو بگفتن اندر آئی و مرا سخن بماند

این بگفت و نعرهٔ بزد و جان بحق تسلیم کرد

عجب ار کشته نباشد بدر خیمهٔ دوست عجب از زنده که چون جان بدر آورد سلیم

حکایت یکی از متعلمان کمال بهجتی و طیب لهجتی داشت و معلم از انجا که حسن بشریت است با حسن بشرهٔ او معاملتی داشت و زجر و توبیخی که بر کودکان دگر کردی در حق او روا نداشتی و وقتی که بخلوتش دریافتی گفتی

نه آنچنان بتو مشغولم ای بهشتی روی که یاد خویشتنم در ضمیر می آید
ز دیدنت نتوانم که دیده در بندم اگر معاینه بینم که تیر می آید

باری پسر گفت چندانکه در آداب درس من نظر میفرمائی در آداب نفس من نیز تاملی فرمای تا در اخلاق من اگر ناپسندی بینی که مرا آن پسندیده نمی نماید بر انم مطلع گردانی تا بتبدیل آن سعی نمایم گفت ای پسر این سخن از دیگری پرس که آن نظر که مرا با تست جز هنر نمی بینم

چشم بد اندیش که بر کنده باد عیب نماید هنرش در نظر
ور هنری داری و هفتاد عیب دوست نه بیند بجز آن یک هنر

حکایت شبی یاد دارم که یاری عزیزم از در در آمد چنان بیخود از جای بر جستم که چراغم باستین کشته شد سَرَی طَیْفٌ مِنْ یَجُوْدُ بِطَلْعَتِهِ الدُّجَی شکفت آمد از

بخشم

حکایت یکي را دل از دست رفته بود و ترک جان گفته و مطمح نظرش جاني خطرناک ومنطقه هلاک نه لقمهٔ که متصور شدي که بکام آيد يا مرغي که بدام آيد

چو در چشم شاهد نيايد زرت زر و خاک يکسان نمايد برت

باري نصيحتش گفتند که ازين خيال محال تجنب کن که خلقي هم بدين هوس که تو داري اسير دو پاي در زنجير بنالند و گفت

دوستان گو نصيحتم مکنيد که مرا ديده بر ارادت اوست

جنگ جويان بزور پنجه و کتف دشمنان را کشند و خوبان دوست

شرط فتوت نباشد انديشهٔ جان دل از مهر جانان برگرفتن

تو که در بند خويشتن باشي عشقباز دروغ زن باشي

گر نشايد بدوست راه بردن شرط ياريست در طلب مردن

گر دست رسد که آستينش گيرم ور نه بروم بر آستانش ميرم

متعلقانش را که نظر در کار او بود و شفقت بر روزگار او پندش دادند و بندش نهادند سودي نکرد

در دا که طبيب صبر ميفرمايد وين نفس حريص را شکر ميبايد

ان شنيدي که شاهدي بنهفت با دل از دست رفتهٔ ميگفت

تا ترا قدر خويشتن باشد پيش چشمت چه قدر من باشد

آورده اند که مر آن پادشاه زاده را که مطمح نظر او بود خبر کردند که جواني بر سر اين ميدان مداومت مينمايد خوش طبع و شيرين زبان سخنهاي لطيف ميگويد ونکتهاي غريب ازو ميشنوند چنان معلوم ميشود که دل آويخته و آشفته است و شوري در سر دارد پسر دانست که اين کرد بالا لنکا ميخته او است مرکب بجانب وي راند چون درويش ديد که بجانب او عزم آمدن دارد بگريست و گفت

آنکس که مرا بکشت باز آمد پيش مانا که دلش بسوخت بر کشتهٔ خويش

هریک بدیع جهانی اندچون است که باهیچ یک ازایشان میل ومحبتی ندارد چنانکه باایاز گرزیاده حسنی ندارد گفت هرچه در دل فرود آید در دیده نکو نماید

هر که سلطان مریداو باشد　　گر همه بد کند نکو باشد

و انکه را پادشه بیندازد　　کسش از خیل خانه نسوازد

کسی بدیده انکارا گر نگاه کند　　نشان صورت یوسف دهد بناخوبی

وگر بچشم ارادت نگه کند در دیو　　فرشته ایش نماید بچشم گروبی

حکایت　گویند خواجهٔ را بندهٔ بود نادر الحسن و باوی بسبیل مودت ودیانت نظری داشت بایکی ازدوستان گفت دریغ اگر این بنده باحسن و شمایلی گدار دزبان درازو بی ادب نبودی گفت ای برادر چون اقرار دوستی کردی توقع خدمت مدار که چون عاشقی ومفشوقی بمیان آمد مالکی ومملوکی برخاست

خواجه بابندهٔ پری رخسار　　چون درآید ببازی وخنده

نه عجب گر چوخواجه حکم کند　　وین کشد بارناز چون بنده

غلام آبکش باید وخشت زن　　بود بندهٔ نازنین مشت زن

حکایت　پارسائی رادیدم بمحبت شخصی گرفتار نه طاقت صبر و نه یارای گفتار چندانکه ملامت کشیدی ترک تصابی نگفتی وگفتی

کوته نکنم زدامنت دست　　گر خود بزنی به تیغ تیزم

بعداز تو ملاذو ملجائی نیست　　هم در تو گریزم ار گریزم

باری ملامتش کردم وگفتم عقل نفیست را چه شد که نفس خسیست غالب آمد زمانی بفکرت فرورفت وگفت

هر کجا سلطان عشق آمد نماند　　قوت بازوی تقوی را محل

پاکدامن چون زید بیچاره　　اوفتاده تا گریبان در وحل

حکایت

در راحت بودند خطیب اندرین لختي بیندیشید و گفت این مبارک خوابي است که دیدهٔ مرا بر عیب من واقف گردانیدي معلومم شد که آوازي ناخوش دارم و خلق از بلند خواندن من در رنجند عهد کردم که ازین پس خطبه نگویم مگر باهستگي

از صحبت دوستي بر نجم کاخلاق بدم حسن نماید
عیبم هنر و کمال بیند خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم ناپاک تا عیب مرا بمن نماید
هر آنکس که عیبش نگویند پیش هنر داند از جاهلي عیب خویش

حکایت یکي در مسجد سنجار بتطوع بانگ نماز گفتي بادائي که مستمعان را از و نفرت بودي و صاحب مسجد امیري بود عادل نیک سیرت همینخواست که دل آزرده شود گفت اي جوانمرد مراین مسجد را موذنان قدیم هریک از ایشانرا پنج دینار مرتب داشته ام ترا ده دینار میدهم تا بجائي دیگر روي برین قول اتفاق کردند و برفت پس از مدتي در گذري پیش امیر باز آمد و گفت اي خداوند بر من حیف کردي که بده دینارم از آن بقعه بدر کردي که انجا که رفته ام بیست دینارم میدهند که بجائي دیگر روم قبول نمیکنم امیر بخندید و گفت زنهار که نستاني که پنجاه دینارهم راضي شوند

به تیشه کس نخراشد روي خارا کل چنانکه بانگ درشت تو میخراشد دل

حکایت ناخوش آوازي بآواز بلند قرآن خواندي صاحبدلي بر و بگذشت و گفت ترا مشاهره چند است گفت هیچ گفت پس چرا چندین زحمت خود میدهي گفت از بهر خدا میخوانم گفت از بهر خدا که مخوان

کر تو قرآن بدین نمط خواني ببري رونق مسلماني

باب پنجم در عشق و جواني

حکایت حسن میمندي را گفتند سلطان محمود چندین بندهٔ صاحب جمال دارد که

وصفت این خانه چنانکه هست ازمن پرس که هیچ عیب ندارد گفتم بلی جزانکه تواش همسایه

خانه‌ئ را که چو تو همسایه است ده درم سیم کم عیار ارزد
لیک امیدوار باید بود که پس از مرگ تو هزار ارزد

حکایت یکی از شعرا پیش امیر دزدان رفت و قصیده‌ئ در ثنای او بر خواند فرمود تا جامه از تن او بر کنند و ازده بدر کنند مسکین برهنه در سرما همی رفت و سکان ده در قفای او افتاده خواهست تا سنگی بردارد و سکانرا دفع کند زمین یخ بسته بود میسر نمیشد عاجز ماند و گفت این چه حرامزاده مردمانند که سنگ را بسته اند و سگ را گشاده اند امیر دزدان از غرفه بدید و بشنید بخندید و اورا نزد خود خواند و گفت ای حکیم ازمن چیزی بخواه گفت جامه‌ئ خود میخواهم اگر انعام فرمائی رَضِينَا مِنْ نَوَالِكَ بِالرَّحِيلِ

امیدوار بود آدمی بخیر کسان مرا بخیر تو امید نیست شر مرسان

سالار دزدان را برو رحمت آمد و جامه اش بازفرمود و قبای پوستینی بر آن مزید کرد و درمی چند بوی داد

حکایت منجمی بخانه در آمد مردی بیگانه را دید بازن او نشسته دشنام و سقط گفت و در هم افتادند و فتنه و آشوب برخاست صاحبدلی برین حال واقف شد گفت

تو بر اوج فلک چه دانی چیست که ندانی که در سرای تو کیست

حکایت خطیبی گریه الصوت خود را خوش آواز پنداشتی و فریاد بیهده داشتی گفتی نَعِيقُ غُرَابِ الْبَيْنِ در پرده الحان او است و آیه‌ئ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ در شان او

اِذَا نَهَقَ الْخَطِيبُ اَبُو الْفَوَارِسِ لَهُ صَوْتٌ بِهٰذَا اضْطَجَرَ فَارِسُ

مردم آن قریه بعلت جاهی که داشت بلیتش همی کشیدند و اذیتش را مصلحت نمیدیدند تا یکی از خطبای آن اقلیم که با او عداوتی نهانی داشت باری به پرسش او آمده گفت ترا خوابی دیده ام خیر باد گفت چه دیده‌ئ گفت چنان دیدم که ترا آوازی خوش بود و مردمان از انعاست

در

گفت اگر این دانا بودي کار او با نادان بدین غایت نمینجامیدي

دو عاقل را نباشد کین و پیکار　　نه دانامي ستیزد با سبکبار
اگر نادان بوحشت سخت کوید　　خرد مندش بنرمي دل بجوید
دو صاحبدل نکهدارند موئي　　همیدون سرکش و آرزم جوئي
وگر از هردو جانب جاهلانند　　اگر زنجیر باشد بگسلانند
یکي را زشت خوئي داد دشنام　　تحمل کرد و گفت اي نیک فرجام
بتر زانم که خواهي گفت آني　　که دانم عیب من چون من ندانی

حکایت　سحبان وابل را در فصاحت بي نظیر نهاده اند بحکم آنکه سالي بر سر جمع سخن گفتي و مکرر نکردي و اگر همان لفظ اتفاق افتادي بعبارت دیگر بگفتي و از جملهٔ آداب ندماي حضرت ملوک یکي این است

سخن گرچه دلبند و شیرین بود　　سزاوار تصدیق و تحسین بود
چو یکبار گفتي مگو باز پس　　که حلوا چو یکبار خورند بس

حکایت　یکي از حکما را شنیدم که همیگفت هرگز کسي بجهل خود اقرار نکرده مگر آنکس که چون دیگري در سخن باشد و همچنان تمام ناگفته او سخن آغاز کند

سخن راسر است اي خداوند بین　　میاور سخن در میان سخن
خداوند تدبیر و فر و هنر　　نگوید سخن تا نه بیند خموش

حکایت　تني چند از خاصان سلطان محمود حسن میمندي را گفتند که سلطان امروز نزا چه گفت در فلان مصلحت گفت بر شما هم پوشیده نماند گفتند انچه با تو گوید با مثال ما مردم رواندارد گفت باعتماد آنکه داند که من نگویم پس چرا همي پرسید

نه هر سخن که بداند بگوید اهل شناخت　　بسر شاه سر خویش را نشاید باخت

حکایت　در عقد بیع سرائي متردد بودم جهودي گفت بخر که من از کد خدایان این محلتم

که غالب اوقات در سخن نیک وبد اتفاق مي افتد ودیدهٔ دشمنان جز بر بدي نمي آید گفت دشمن آن به که نیکي نه بیند

اَخُوالْعَدَاوَةِ لَایُبَرُّ بِصَالِحٍ ۔۔۔ اِلَّا وَیُلْبَزُ بِکُلِّ اَبْتَرِ

هنر بچشم عداوت بزرگتر عیب است ۔۔۔ کلست سعدي و در چشم دشمنان خاراست

نور کیني فروز چشمهٔ هور ۔۔۔ زشت باشد بچشم موشک کور

حکایت بازرگاني راهزار دینار خسارت افتاد پسر را گفت نباید که این سخن با کسي درمیان نهي گفت اي پدر فرمان ترا است لیکن خواهم که بر فایدهٔ آن مطلع گرداني که مصلحت در نهان داشتن آن چیست گفت تا مصیبت دو نشود یکي نقصان مایه و دوم شماتت همسایه

مکوا نده خویش باد شمنان ۔۔۔ که لاحول گویند شادي کنان

حکایت جواني خردمند از فنون فضایل حظي داشت و افر وطبعي نافذ چنانکه در محافل دانشمندان نشستي وزبان از سخن بستي باري پدرش گفت اي پسر تو نیز انچه داني بگوي گفت میترسم که بپرسند از انچه ندانم و شرمساري برم

آن شنیدي که صوفي میگوفت ۔۔۔ زیر نعلین خویش مینخي چند

آستینش گرفت سر هنگي ۔۔۔ که بیا نعل بر ستورم بند

ندارد کسي با تو ناگفته کار ۔۔۔ ولیکن چو گفتي دلیلش بیار

حکایت عالمي معتبر را مناظره افتاد بایکي از ملاحده لَعَنَهُمُ اللّٰهُ و بحجت بالا و برنیامد سر بینداخت کسي گفتش ترا باچنین علم وادب که داري بابي دیني حجت نماند گفت علم من قرآن است وحدیث وگفتار مشایخ واو بدینها معتقد نیست ونمي شنود ومرا شنیدن کفر او بچه کار آید

آنکس که بقرآن وخبر زو نرهي ۔۔۔ آنست جوابش که جوابش ندهي

حکایت جالینوس ابلهي را دید که دست در گریبان دانشمندي زده و بسحر متي همیکرد گفت

که بود کز حکیم روشن رای　　هر خیاید درست تدبیری
گاه باشد که کودک نادان　　بغلط بر هدف زند تیری

حکایت　درویشی را دیدم بغاری در نشسته بود و در بر روی جهانیان بسته و ملوک و اعنیا را در چشم همت او هیبت نمانده

هر که بر خود در سوال گشاد　　تا بمیرد نیاز مند بود
آز بگذار و پادشاهی کن　　کز دن بیطمع بلند بود

یکی از ملوک آنطرف اشارت کرد که توقع بکرم اخلاق مردان چنان است که یکی نبان و نمک با ما موافقت کنند شیخ رضا داد بحکم آنکه اجابت دعوت سنت است ملک روز دیگر بعذر قدمش رفت عابد از جای بر جست و ملک را در کنار گرفت و بسی دلداری کرد و ثنا گفت چون ملک باز گشت مریدی از شیخ پرسید که چندین ملاطفت که امروز با پادشاه کردی خلاف عادت بود گفت نشنیده که گفته اند

واجب است آنکه پیش میر و وزیر　　پشت را خم کنند و بالا راست
هر که را بر سماط بنشستی　　واجب آمد بخدمتش برخاست
چون مکافات فضل نتوان کرد　　عذر بیچارگی بباید خواست
کوشش تواند که همه عمر وی　　نشنود آواز دف و چنگ و نی
دیده شکیبد ز تماشای باغ　　بیگل نسرین بسر آید دماغ
ور نبود بالش آکنده پر　　خواب توان کرد بجبر زیر سر
ور نبود دلبر همخوابه پیش　　دست توان کرد در آغوش خویش
وین شکم بیهنر پیچ پیچ　　صبر ندارد که بسازد بهیچ

باب چهارم در فواید خاموشی

حکایت　یکی از دوستان را گفتم که امتناع سخن گفتنم بعلت آن اختیار آمده است

در راه با پدر میگفت پدر گفت اي پسر نگفتمت هنگام رفتن که تهي دستانرا دست دليري بسته است و پنجهٔ شيري شکسته

چه خوش گفت آن تهي دست سلخ شور جوي زر بهتر از پنجاه من زور

پسر گفت اي پدر هر آئينه تا رنج نبري گنج برنگيري و تا جان در خطر ننهي بر دشمن ظفر نيابي و تا دانه پريشان نکني خرمن برنداري نه بيني که باندک مايهٔ رنجي که بردم چه تحصيل راحت کردم و به نيشي که خوردم چه بايهٔ عسل آوردم

گرچه بيرون ز رزق نتوان خورد ور طلب کاهلي نشايد کرد

غواص گر انديشه کند کام نهنگ هرگز نکند در گرانمايه بچنگ

آسياسنگ زيرين متحرک نيست لاجرم تحمل بار گران ميکند

چه خورد شير شرزه در بن غار باز افتاده را چه قوت بود

گر تو در خانه صيد خواهي کرد دست و پايت چو عنکبوت بود

پدر گفت اي پسر درين نوبت ترا فلک ياوري کرد و اقبال رهبري تا کلت از خار و خارت از پاي بدر آمد و صاحبدلي بتو رسيد و بر حال تو ببخشيد و کسر حالت را بتفقدي خير کرد و چنين اتفاقي نادر افتاد و بر نادر حکم نتوان کرد زنهار بدين طمع دکر باره کرد ولع نکردي و فرش هوس در نوردي

صياد نه هر بار شغالي ببرد افتد که يکي روز پلنگش بدرد

چنانچه يکي از ملوک فارس نگيني گرانمايه در انگشترين داشت باري بحکم تفرج با تني چند از خاصان بمصلاي شير از بيرون رفت و فرمود تا انگشتري را بر کنبد عضد نصب کردند تا هر که تير از حلقه انگشترين بگذراند خاتم او را باشد اتفاقا چهار صد مرد حکم انداز که در خدمت او بودند همه خطا کردند کودکي بر بام رباط ببازيچه از هر طرف تير مي انداخت ناگاه باد صبا تير او را از حلقهٔ انگشتري در گذرانيد و خلعت و نعمت يافت و خاتم بوي آرزاني داشتند آورده اند که پسر در حال تير و کمان را بسوخت گفتند چرا چنين کردي گفت تا رونق نخستين بر جاي بماند

که بود

کردند جوانرا آتش معده بالا گرفته بود و عنان طاقت از دست رفته لقمه چند از سر اشتها تناول کرد
و دمی آب نوشید تا دیو درونش بیارامید خوابش در ربود و بخفت پیرمردی جهاندیده
در آن کاروان بود گفت ای یاران من ازین بدرقه اندیشناکترم که از دزدان چنانکه حکایت کنند
که عربی را در می چند گرد آمده بود و بشب در خانه تنها از تشویش دزدان خوابش نبردی یکی را
از دوستان برخود خواند تا وحشت تنهائی بدیدار او منصرف گرداند شبی چند در صحبت او بود
چندانکه بر در مهاش وقوف یافت ببرد و بخورد و سفر کرد با مدادان عرب را دیدند عریان و گریان
گفتندش حال چیست مگر آن درمهای ترا دزد برد گفت لا و الله بدرقه برد

هرگز ایمن زیار ننشستم　　تا ندانستم انچه خصلت او است
زخم دندان دشمنی بتر است　　که نماید بچشم مردم دوست

چه دانید اگر این همه از جمله دزدان باشد و در میان ما بعیاری تعبیه شده تا بوقت فرصت
یاران را خبر کند پس مصلحت چنان می بینم که ان را خفته بگذاریم و رخت برداریم جوانان را اندیشه
پیر استوار آمد و مهابتی از مشت زن در دل گرفتند و رخت برداشتند و جوانرا خفته بگذاشتند
انکه خبر یافت که آفتاب بر کتفش تافت سر برآورد کاروانرا رفته دید بیچاره بسیار بگردید
ره بجائی نبرد کرسنه و تشنه و بینوا روی بر خاک و دل بر هلاک نهاده همیگفت

درشتی کند بر غریبان کسی　　که نابوده باشد بغربت بسی

مسکین درین سخن بود که پادشاه زاده در صید از لشکریان دور افتاده بود و بالای سرش
ایستاده همی شنید و در هیاتش همی نگرید صورت ظاهرش پاکیزه دید و سیرت حالش
پریشان پرسید که از کجائی و بدین جایگاه چون افتادی برخی از انچه بر سر او رفته بود اعادت کرد
ملک زاده را بر حال تباه او رحمت آمد خلعت و نعمت داد و معتمدی باوی بفرستاد تا بشهر
خویش باز آمد پدر بدیدار او شادمانی کرد و بر سلامت حالش شکر گفت شبانگاه از انچه
بر سر او گذشته بود از حالت کشتی و جور ملاح و جفای روستایان بر سر چاه و غدر کاروانیان

گشتي راخللي نهست يکي ازشما که زور آور تراست بايد که برين ستون برود و حطام کشتي بگيرد
تا عمارت کنيم جوان بغرور دلاوري که در سر داشت از خصم دل آزرده نيديشيد و قول حکما را
کار نه بست که گفته اند هر که رارنجي بدل رسانيدي اگر در عقب آن صد راحت برساني
از پاداشش آن يک رنج ايمن مباش که پيکان از جراحت بدر آيد و آزار در دل بماند

چه خوش گفت يکتاش با ئيل تاش　　چو دشمن خراشيدي ايمن مباش
مشو ايمن که تنکدل کس ديي　　چو ن زد ستت دلي بتنگ آيد
سنگ بر بارهٔ حصار مزن　　که بود کز حصار سنگ آيد

چندانکه زمام کشتي ساعد بر پيچيد و بر بالاي ستون رفت ملاح زمام از کفش در کسلانيد و
گشتي بر اند بيچاره متحير بماند و روزي دو بلا و محنت کشيد و سختي ديد سيوم روز خوابش
گريبان گرفت و در آب انداخت بعد از شبانروزي ديگر بکنار افتاد و از حياتش رمقي مانده بود برگ
درختان خوردن گرفت و بيخ گياهان بر آوردن تا اندک قوتي يافت سر در بيابان نهاد و ميرفت
تا تشنه و بيطاقت شده بر سر چاهي رسيدند که جمعي بر گرد آن بر آمده شر بتي آب به پشيزي
همي آشاميدند جوانرا پشيزي نبود آب طلب کردا با نمودند بيچارگي نمود رحمت نياوردند
دست تعدي در از کرد ميسر نميشد بضرورت تني چند را فرو کوفت مردمان غلبه کردند و
بي محابا بر زدندش مجروح شد

پشه چو پر شد برند پيل را　　با همه تندي و صلابت که اواست
مور چکانرا چو بود اتفاق　　شير ژيانرا بدرانند پوست

بحکم ضرورت در پي کاروانې افتاد و برفت شبانگه برسيدند بمقامي که از دزدان بر خطر بودند
کاروانيانرا ديد لرزه بر اندام افتاده و دل بر خطر نهاده گفت انديشه مداريد که در ميان شما يکي منم
که تنها پنجاه مردرا جواب گويم و ديگر جوانان هم ياري کنند و کسي بر ما دست نيابد اين بگفت
و کاروانيانرا دل بلاف او قوي گشت و بصحبتش شادمان شدند و بزاد و آبش دستگيري
کردند

این بگفت و پدر را وداع کرد و همت خواست و روان شد و با خویشتن همی گفت

هنر ورچو بختش نباشد بکام بجائي رودکش ندانند نام

همچنین میرفت تا برسید بکنار آبي که سنگ از صلابت آن بر سنگ آمدي و خروشش بفرسنگ رفتي

سهمگین آبي که مرغابي در و ایمن نبودي کمترین موج آسیاسنگ از کنارش دور بودي

کرو هي مردمان را دیدهر یک بقراضهٔ در معبر نشسته و رخت سفر بسته جوان را دست

عطا بسته بود زبان ثنا بر کشود چندانکه زاري کرد یاري نکردند ملاح بیمروت ازو بخنده بر گردید و گفت

زر نداري نتوان رفت بزور از دریا زورده مرده چه باشد زر یکمرده بیار

بي زر نتوانند که کند بر کس زور و رزر داري بزور محتاج نه

جوانرا دل از طعنهٔ ملاح بهم برآمد خواست که از و انتقام کشد کشتي رفته بود آواز داد و گفت

اگر بدین جامه که پوشیده ام قناعت کني دریغ نباشد ملاح را قوت طامعه بحرکت آمد و کشتي

بازگردانید

بدوزد شره دیدهٔ هوشمند در آرد طمع مرغ و ماهي به بند

چندانکه ریش و گریبانش بدست جوان افتاد بخود در کشید و بي محابا فرو کوفت

چو دستت رسد مغز دشمن برار که فرصت فروشوید از دل غبار

یارانش از کشتي بدر آمدند که پشتي کنند و رشتي دیدند پشت بدادند جز این چاره ندانستند که

بالا و بدر مصالحت در آمدند و باجرت کشتي مسامحت نمودند

چو پرخاش بیني تحمل بیار که سهلي به بندد در کارزار

بشیرین زباني و لطف و خوشي توانی که پیلي بمویي کشي

لطافت کن آنجا که بیني ستیز نبرد قز نرم شمشیر تیز

بعد زماني در قدمش افتادند و بوسهٔ چند بنفاق بر سر و رویش دادند پس بکشتي در آوردند

و روان شدند تا برسیدند بستوني که از عمارت یونان در آب ایستاده بود ملاح گفت

اَسْمَعُ اِلَی حُسْنِ الْاَغَانِیْ مِنْ ذَا الَّذِیْ حُسْنُ الْهَانِیْ

چه خوش باشد آواز نرم حزین بگوش حریفان مست صبوح

بهر روی زیباست آواز خوش که این حظ نفس است وآن قوت روح

پنجم کمینه پیشه وری که بسعی بازو وجه کفافی حاصل کند تا آب روی از بهر نان ریخته نکرده چنانکه بزرگان گفته اند

کر بغریبی رود از ملک خویش محنت وسختی نبرد پینه دوز

ور بخرابی فتد از مملکت کر سنه خفتد ملک نیمروز

چنین صفتها که بیان کردم ای پسر در سفر موجب جمعیت خاطر است وداعیه طیب عیش وانکه از پنجمله بی بهره است بخیال باطل در جهان بر ود ودیگر کسش نام ونشان نشنود

هر آنکه کردش کیتی بکین او برخاست بغیر مصلحتش رهبری کند ایام

کبوتری که دگر آشیان نخواهد دید قضا همیبردش تا بسوی دانه ودام

آنرا که نه حرفت است ونه فضل نه سیم که اصل زندگانی است

در کرد جهان دویدن او از غایت خام بقاتبانی است

پسر گفت ای پدر قول حکما را چگونه مخالفت کنم که گفته اند رزق اگرچه مقسوم است باسباب حصول آن تعلق شرط است وبالا اگرچه مقدر است از ابواب دخول آن حذر واجب

رزق هر چند بیکمان برسد شرط عقلست جستن از درها

گرچه کس بی اجل نخواهد مرد تو مرو در دهان اژدرها

ودر ینصورت که منم با پیل دمان برزنم وباشیر ژیان پنجه در افکنم پس مصلحت آنست که سفر کنم وازین پیش طاقت بینوائی نمی آرم

چون مرد بر فتاد زجاه ومقام خویش دیگر چه غم خورد همه آفاق جای اوست

شب هر توانگری بسرائی همیرود درویش هر کجا که شب آمد سرای اوست

وتجربت روزگاران چنانکه سالکان طریقت گفته اند

تا بدکان وخانه درکروي　　هرگز اي خام آدمي نشوي
برواندر جهان تفرج کن　　پيش ازآنروزکز جهان بروي

پدر گفت اي پسر چنانکه تو گفتي منافع سفر بسيار است وليکن مسلم پنج طايفه راست نخستين بازرگاني که باوجود نعمت ومکنت غلامان وکنيزان دلاويز دارد وشاگردان چابک که هر روز بشهري وهر شب بمقامي وهر دم بتفرج گاهي از نعيم دنيا متمتع

منعم بکوه ودشت وبيابان غريب نيست　　هرجاکه رفت خيمه زدو بارگاه ساخت
وآنرا که برمراد جهان نيست دست رس　　ادوبوم خويش غربت وناشناخت

دويم عالمي که بمنطق شيرين وقوت فصاحت ومايه بلاغت هرجاکه رود بخدمتش اقدام نمايند واکرام کنند

وجود مردم دانا مثال زر طلا است　　که هرکجاکه رود قدر وقيمتش دانند
بزرگ زادهٔ نادان بشهر واماند　　که درديار غريبش هيچ نستانند

سيوم خوبروئي که درون صاحبدلان بمجالست اومايل کند که گفته اند کي جمال بهازيساري مال وگويندروي زيبا فريبنده دلهاي خسته است وکليد درهاي بسته لاجرم صحبت اورا همه کس غنيمت شمرند وخدمتش رامنت دانند

مشاهد انجاکه رود حرمت وعزت بيند　　وربرانند بقهرش پدر ومادر خويش
پرطاوس براوراق مصاحف ديدم　　گفتم اين منزلت ازقدرتومي بينم بيش
گفت خاموش که هرکسکه جمالي دارد　　هرکجا پاي نهد دست بدارندش پيش

چون درپسر موافقت وولهري بود　　اندر بشه نيست کرپدر ازوي بري بود
اوگوهراست گوصدفش درجهان مباش　　دريتيم را همه کس مشتري بود

چهارم خوش آوازي که بمنجره دائودي آب ازجريان ومرغ ازطيران بازدارد پس بوسيلت اين فضيلت دل مشتاقان صيد کندوارباب معني بمنادمت اورغبت نمايندوبانواع خدمت کنند

قَدْ شَمَابَهَ بِالْوَرَيْ حِمَارٌ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ

گفتم خطي زشت است که بآب زر نوشته است و بزرگان گفته اند یک خلقت زیبا به از هزار خلعت دیبا

بآدمي نتوان گفت ماند این حیوان مگر دراغه و دستار و نقش بیرونش
بگرد در همه اسباب ملک استي او که هیچ چیز نه بیني حلال جز خونش
شریف اگر متضعف شود خیال مبند که پایگاه بلندش ضعیف خواهد شد
ور آستانهٔ سیمین بمیخ زر برند گمان مبر که یهودي شریف خواهد شد

حکایت وزدي گدائي را گفت شرم نمیداري که از براي جوي سیم دست پیش هر لئیم دراز میکني گفت

دست دراز از پي یک حبه سیم به که بسر بند بدانکي ونیم

حکایت مشت زني را حکایت کنند که از دهر مخالف بفغان آمده بود و حلق فراخش از دست تنگي بجان شکایت پیش پدر برد و اجازت خواست که عزم سفر دارم مگر بقوت بازو دامن کامي فرا چنگ آرم که بزرگان گفته اند

فضل و هنر ضایعست تا ننمایند عود براتش نهند و مشک بسایند

پدر گفت اي پسر این خیال محال از سر بدر کن و پاي قناعت در دامن سلامت کش که خردمندان گفته اند دولت نه بکوشیدن است بلکه چاره کم جوشیدن است

کس نتواند گرفت دامن دولت بزور کوشش بیفایده است و سمه بر ابروي کور
اگر بهر سر موئیت صد هنر باشد هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد
چه کند زور مند وارژون بخت بازوي بخت به که بازوي سخت

پسر گفت اي پدر فواید سفر بسیار است از نزهت خاطر و جر منافع و دیدن عجایب و شنیدن غرایب و تفرج بلدان و مجاورت خلان و تحصیل جاه و ادب و مزید مال و مکنت و معرفت یاران و تجربت

آورده اند که در مصر اقارب درویش داشت بعد از هلاک او ببقیهٔ مال وي توانگر شدند وجامهاي کهن بمرک او بدریدند وخرود سباي چیني ببریدند ام در آن هفتیکي را دیدم از ایشان برباد پائي روان وغلامي از پي دوان باخود گفتم

وه که گر مرده باز گردیدي در میان قبیله و پیوند
رد میراث سخت تر بودي وارثان را زمرک خویشاوند

بسابقهٔ معرفتي که میان ما واو بود آستینش گرفتم وگفتم

بخوراي نیک سیرت سره مرد کان نکون بخت گرد وتخورد

حکایت صیادي ضعیف را ماهي قوي بدام اندر افتاد طاقت ضبط آن نداشت ماهي برو غالب آمد ودام از دستش در ربود وبرفت

شد غلامي که آب جوي آرد آب جوي آمد و غلام ببرد
دام هر بار ماهي آوردي ماهي آنبار رفت ودام ببرد
صیاد نه هر بار شکاري ببرد افتد که یکي روز پلنگش بدرد

دیگر صیادان دریغ خوردند ومالامتش کردند که چنین صیدي بدامت افتاد ونتوانستي نگاه داشتن گفت اي برادران چه توان کرد که مرا روزي نبود وهمچنان ماهي را روزي مانده بود وگفته اند صیاد بي روزي در دجله ماهي نگیرد وماهي بي اجل در خشکي نمیرد

حکایت دست وپا بریدهٔ هزار پائي را بگذشت صاحبدلي بر وبگذشت وگفت سبحان الله باهزار پائي که داشت چون اجلش فرا رسید از بي دست وپائي نتوانست گریخت

چو آید زپس دشمن جان ستان به بندد اجل پاي اسپ دوان
در آندم که دشمن پیاپي رسید کمان کیانيِ نشاید کشید

حکایت ابلهي را دیدم که خلعتي ثمین در بر ومرکبي تازي در زیر وقصبي مصري در سر کسي گفت اي سعدي چگونه مي بیني این دیباي معلم بر این حیوان لایعلم

مغرب مشوش است سعديا سفر ديگر در پيش است اگر آن كرده شود بقيه عمر بگوشه
نشينم و عزلت گزينم گفتم آن كدام است گفت كوكردپارسي خواهم بردن بچين كه شنيده ام
كه قيمتي عظيم دارد و از انجا كاسه چيني بروم و ديباي رومي بهندو فولاد هندي بحلب و آبگينه
حلبي بيمن و بردِ يماني بفارس و از آن پس ترك سفر كنم و بدكاني بنشينم انصاف
كه ازين مالينخوليا چندان فرو خواند كه مرا بيش ازين طاقت شنيدن نماند و او نيز از گفتن
باز نماند گفت اي سعدي تو هم سخني بگوي از آنها كه ديده و شنيده گفتم

آن شنيدستي كه در صحراي غور　　بار سالاري بيفتاد از ستور
گفت چشم تنگ دنيادار را　　يا قناعت پر كند يا خاك گور

حكايت　مالداري را شنيدم كه بسخل چنان معروف بود كه حاتم طائي بسخا و كرم ظاهر
حالش بنعمت دنيا آراسته و خست نفس خيلي در نهادش متمكن تا بحدي كه نانِ بجاني
از دست ندادي و كربهٔ ابوهريره را بلقمهٔ نمنواختي و سگ اصحاب كهف را استخواني نينداختي
في الجمله خانه او را كس نديدي در گشاده و سفره اش سر گشاده

درويش بجز بوي طعامش نشنيدي　　مرغ از پي نان خوردن او ريزه نچيدي

شنيدم كه در دريايِ مغرب راه مصر پيش گرفته بود و خيال فرعوني در سر حَتّٰى اِذَا اَدْرَكَهُ الْغَرَقُ
بادي مخالف كرد كشتي بر آمد چنانكه گفته اند

باطبع ملولت چكند دل كه نسازد　　شرطه همه وقتي نبود لايق كشتي

دست دعا بر آورد و فرياد بيفايده كردن گرفت فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ
مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ

دست تضرع چه سود بنده محتاج را　　وقت دعا بر خدا وقت كرم در بغل
از زر و سيم راحتي بر سان　　خويشتن هم تمتعي بر گير
وانكه اين خانه از تو خواهد ماند　　خشتي از سيم و خشتي از زر گير

آورده

سر ما نباشد یکي از وزرا گفت لایق قدر بلند پادشاهان نباشد بخانهٔ دهقاني رکیک التجا بردن
هم اینجا خیمه زنیم و آتش کنیم دهقانرا خبر شد ما حضر ترتیب کرد و پیش ملک آورد
و زمین خدمت ببوسید و گفت قدر بلند سلطان بدینقدر نازل نشدي ولیکن مخواستند
که قدر دهقاني بلند شود سلطانرا سخن گفتن او مطبوع آمد و شبانگاه بمنزل او نقل کرد بامدادش
خلعت و نعمت داد دهقان قدمي چند در رکابش همیرفت و میگفت

زقدر و شوکت سلطان نگشت چیزي کم ز التفات بمهمان سراي دهقاني
کلاه گوشهٔ دهقان بآفتاب رسید که سایه بر سرش افکند چو تو سلطاني

حکایت کدائي سیول را حکایت کنند که نعمتي وافر اندوخته بود یکي از ملوک گفتش
همي نماید که مالي بیکران داري و ما را همي در پیش است اگر ببزخي از آن دستگیري کني چون
ارتفاع در رسد وفا کرده شود و شکر گفته گفت اي خداوند لایق قدر بلند پادشاهان نباشد دست همت
بمال چون من گدائي دراز کردن گه جو بگدائي فرا هم آورده ام گفت غم نیست که بکافران میدهم

گر آب چاه نصرانيِ نه پاک است جهود مرده میشویم چه باک است

قَالُوا عَجِبْنَ الْكِرْسِ لَيْسَ بِطَاهِرٍ قُلْنَا نَسَدُّ بِهِ شُقُوْقَ الْمِبْرَزِ

شنیدم که سر از فرمان ملک باززد و حجت آورد و شوخي همي کردن گرفت ملک فرمود
تا مضمون خطاب ازوي بزجر و توبیخ مستخلص کردند

باطافت چو بر نیاید کار سر به بیحرمتي کشد ناچار
هر که بر خویشتن نبخشاید گر نبخشد کسي بر و شاید

حکایت بازرگاني را دیدم صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده و خدمتکار شبي در جزیرهٔ
کیش مرا بحجرهٔ خویش برد و همه شب نیارامید از سخنان پریشان گفتن که فلان انبارم
بترک تانست و فلان بضاعت بهندوستان و این قبالهٔ فلان زمین است و فلان چیز را
فلان کس ضمین گاه گفتي که خاطر است کمتر ریه دارم که هوائي خوش است باز گفتي نه که دریاي

آنکس که توانگرت نمیگرداند او مصلحت تو از تو بهتر داند

حکایت اعرابي را دیدم که در حلقهٔ جوهریان بصره حکایت همیکرد که وقتي در بیابان راه گم کرده بودم و از زاد معني چیزي با من نمانده بود دل بر هلاک نهادم که ناگاه کیسهٔ یافتم پر از مروارید هرگز آن ذوق و شادماني فراموش نکنم که پنداشتم کندم بریان است و باز آن تلخي و نومیدي که معلومم شد که مروارید است

در بیابان خشک و ریگ روان تشنه را در دهان چه در چه صدف
مرد بي توشه گر فتد از پاي در کمر بند او چه زر چه خزف

حکایت یکي از عرب در بیاباني از غایت تشنگي همیگفت

بالبیت قبل منیتي یوما فوز بمنیتي نهرا طلا طم رکبتي و اظل املا قربتي

همچنین در قاع بسیط مسافري گم شده بود و قوت و قوتش بآخر آمده درمي چند در میان داشت بسیار بگردید و راه بجائي نبرد پس بسختي هلاک شد طایفهٔ بروي رسیدند و در مهادیدند در پیش وي ریخته و بر خاک نبشته

گر همه زر جعفري دارد مرد بي توشه بر نگیرد گام
در بیابان فقیر سوخته را شاخم پخته به ز نقرهٔ خام

حکایت هرگز از دور زمان ننالیده بودم و روي از گردش آسمان در هم نکشیده مگر وقتي که پایم برهنه بود و استطاعت پاپوشي نداشتم بجامع کوفه در آمدم دلتنگ یکي را دیدم که پاي نداشت سپاس نعمت حق بجاي آوردم و بر بي کفشي صبر کردم و گفتم

مرغ بریان بچشم مردم سیر کمتر از برگ تره بر خوان است
وانکه را دستگاه قدرت نیست شاخم پخته مرغ بریان است

حکایت یکي از ملوک با تني چند از خاصان در شکارگاهي بزمستان از عمارت دور افتادند و شب در آمده خانهٔ دهقاني از دور دیدند ملک گفت شب انجار و یم تا زحمت

سرما

پرنیان ونسیج بر نااهل لاجورد وطلا است بر دیوار

حکایت حاتم طائي را گفتند از خود بزرگ همت تر در جهان دیده یا شنیده گفت بلي روزي چهل شتر قربان کرده بودم وامراي عرب را از هر خیلي بمهماني خوانده بودم بگوشهٔ صحرائي بیرون رفتم خارکشي را دیدم که پشته خار فراهم آورده آهنگ شهر کرده گفتم اي پیر چرا بمهماني حاتم نروي که خلقي بر سماط او گرد آمده اند گفت

هر که نان از عمل خویش خورد منت از حاتم طائي نبرد

پس انصاف دادم که من او را بجوانمردي وهمت بر تر از خود دیدم

حکایت حضرت موسي عَلَيْهِ السَّلَامُ درویشي را دید که از برهنگي بر یک اندر شده بود گفت یا موسي دعائي کن تا حق تعالي مرا کفافي دهد که از بي طاقتي بجان آمدم موسي عَلَيْهِ السَّلَامُ دعا کرد و برفت پس از چند روز که باز آمد از مناجات مرا وراد یدکر فتار وخلقي انبوه بر وگرد آمده گفت این چه حالتست گفتند خمر خورده وعربده کرده وکسي را کشته اکنون بقصاص گاهش مي برند تا قصاص کنند

انکه هفت اقلیم عالم را نهاد هر کسي را انچه لایق بود داد
گر به مسکین اکر پرداشتي تخم کنجشک از جهان برداشتي
عاجز باشد که دست قوت یابد بر خیزد ودست عاجزان بر تابد

موسي عَلَيْهِ السَّلَامُ به یکانکي وعدل وحکمت جهان آفرین بار دیکر اقرار کرد واز تجاسر خویش استغفار وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ

مَاذَا اَخَافُكَ يَا مَغْرُوْرُ فِي الْخَطَرِ حَتّٰى اَرَاكَ هَلَكْتَ فَلَيْتَ النَّمْلَ لَمْ يَطِرِ

سفله چو جاه آمد وسیم وزرش میلي خواهد بضرورت سرش
آن نشنیدي که فلاطون چکفت مور انمان به که نباشد پرش

پدر را عسل بسیار است ولیکن پسر کرمي دارا است

تو واقف کردد همانا که در قضاي آن توقف رواندارد کفت من اورا ندانم کفت منت
رهبري کنم دستش بکرفت و بمنزل آنکس برد شخصي رادید لب فروهشته و تندنشسته
برکشت و سخن نکفت پرسیدندش که چرا چیزي نکفتي کفت عطاي اورا بلقاي او بخشیدم

مبر حاجت بنزدیک ترش روي که از خوي بدش فرسوده کردي
اکر کوئي غم دل با کسي کوي که از رویش بنقد آسوده کردي

حکایت خشک سالي در اسکندریه پدید آمده بود چنانکه عنان طاقت خلق از دست رفته
ودرهاي آسمان برزمین بسته و فریاد اهل زمین به آسمان پیوسته

نماند جانور از وحش و طیر و ماهي و مور که بر فلک نشد از بینوائي افغانش
عجب که دو دل خاق جمع مي نشود که ابر کردد و سیلاب دیده بارانش

در چنین سالي مخنثي دوراز دوستان که سخن در وصف او ترک ادب است خاصه در حضرت
بزرکان و بطریق اهمال ازان در کذشتن هم نشاید که طایفهٔ بر عجز کوینده حمل کنند بدین دو بیت
اختصار رفت که اندکي دلیل بسیاري بود و مشتي نمونهٔ خرواري

کر تتري بکشد آن مخنث را تتري را دکسر نباید کشت
چند باشد چو جسر بغداد ش آب در زیر و آدمي در پشت

چنین شخصي که شمهٔ از نعمت او شنیدي در آن سال بغمتي داشت یکران و تنکدستانرا
سیم و زر دادي و مسافرانرا سفره نهادي کروهي درویشان که از جور فاقه بجان رسیده بودند
واز تنکي بفغان آمدند دعوت او کردند و مشاوره بمن آوردند عزت نفس فتوي نداد سر از
موافقت باز زدم و کفتم

مخور دشیر نیم خوردهٔ سک کر بسختي بمیر و اندر غار
تن به بیچارکي و کر سنکي به ز دست پیش سفله مدار
کر فریدون شود بنعمت و ملک بیهنر را هیچ در مشمار

پرنیان

بازرگان نوشش دارو دار داگرقدري بخواهي شايد كه دريغ ندارد دو گويند كه آن بازرگان به بخل معروف بود

كربجاي نانش اندر سفره بودي آفتاب تاقيامت روز روشن كس ندیدي در جهان

جوانمرد گفت اگر نوشش دارو بخواهم دهد يا ندهد واگر دهد منفعت كند يا نكند باري خواستن ازوي زهر قاتلست

هرچه ازدونان بمنت خواستي در تن افزودي ودر جان كاستي

وحكما گفته اند اگر آبحيات بآب روي فروشند دانا نخرد كه مردن بعلت به از زندگاني بمذلت

اگر حنظل خوري از دست خوشنحوي به از شيريني از دست ترشروي

حكايت يكي توبه بسيار كردي وشكستي بايكي از مشايخ بگفت گفت چنان دانم كه بسيار خوردن عادت داري وقيد نفس ازموي باريكتر است يعني توبه و چنانكه تو نفس مي پروري زنجير بگسلاند

حكايت يكي از علما خورندهٔ بسيار داشت وكفاف اندك بايكي از بزرگان كه حسن ظني بليغ در حق وي داشت حال خود بگفت روي از توقع او درهم كشيد و تعرض سوال از اهل ادب در نظرش قبيح و ناپسند آمد

زبخت روي ترش كرده پيش يار عزيز مرو كه عيش بروني تلخ گرداني

بحاجتي كه روي تازه روي وخندان باش فرو نه بندد كار گشاه پيشاني

آورده اند كه در وظيفهٔ او اندكي زيادت كرد و بسياري ازارادت كم عالم پس از چند روز چون ارادت معهود بر قرار ديد گفت

يِئْسَ الْمَطَامِعُ حِيْنَ الذُّلُّ يَكْسِبُهَا اَلْقَدْرُ مُنْتَصِبٌ وَالْقَدْرُ مَخْفُوْضُ

نانم افزود و آبرويم كاست بينوائي به از مذلت خواست

حكايت درويشي را ضرورتي پيش آمد كسي گفتش فلان نعمتي دارد وافر اگر بر حاجت

حکیمي گفت اگر خلاف این بودي عجب بودي چه آن یک بسیار خوار بوده است وطاقت بینوائي نیاورد وبسختي هلاک شد واین یک خویشتن دار بوده لاجرم برعادت خود صبر کرده وبسلامت مانده

چوکم خوردن طبیعت شد کسي را — چو سختي پیشش آید سهل گیرد
وگر تن پرور است اندر فراخي — چو تنگي بیند از سختي بمیرد
تنور شکم دمبدم تا فتن — مصیبت بود روز نایافتن

حکایت یکي از حکما پسر را نهي میکرد از بسیار خوردن که سیري شخص را رنجور دارد پسر گفت اي پدر کرسنگي مردم را باکشتن نشنیده‌ٔ که ظریفان گفته‌اند به سیري مردن به که گرسنگي بردن گفت اي پسر اندازه نگهدار كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا

نچندان بخور کز دهانت برآید — نچندان که از ضعف جانت برآید
مکن کرمدمي بسیار خواري — که سگ زین میکشد بسیار خواري
با آنکه درو جود طعام است حظ نفس — رنج آورد طعام که بیش از قدر بود
گر کاشکر خوري بتکلف زیان کند — ور نان خشک دیر خوري کاشکر بود

حکایت رنجوري را گفتند دولت چه مینخواهد گفت آنکه دلم چیزي نخواهد

معده چو پر گشت وشکم درد خواست — سود ندارد همه اسباب راست

حکایت بقالي رادرمي چند بر صوفیان کرد آمده بود درواسط وهر روز مطالبت کردي و سخنان باخشونت گفتي اصحاب از تعنت اوخسته خاطر میماندند وجز از تحمل کردن چاره نبود صاحبدلي دران میان بود گفت نفس راوعده دادن بطعام آسانتر است که بقال را بدرم

ترک احسان خواجه اولیتر — کاحتمال جفاي بوابان
بتمناي کوشت مردن به — که تقاضاي زشت قصابان

حکایت جوانمردي رادرجنگ تاتار جراحتي هولناک رسید کسي گفتش که فلان بازرگان

هم رقعه دوختن به والزام لنبج صبر　　کز بهر جامه رقعه بر خواجگان نوشت

حقا که باعقوبت دوزخ برابر است　　رفتن بپایمردي همسایه در بهشت

حکایت　یکي از ملوک عجم طبیبي حاذق بخدمت محمد مصطفي صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرستاد سالي در دیار عرب بود وکسي به تجربه پیش او نیامد ومعالجتي ازوي درنخواست طبیب پیش حضرت پیغمبر صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ آمد وشکایت آورد که مراین بنده را از جهت معالجت اصحاب بخدمت فرستاده اند ودرین مدت کسي التفاتي نکرد تا خدمتي که بر بنده معین است بجاي آورد حضرت فرمودند که این طایفه را طریقي است که تا اشتها غالب نشود چیزي نخورند وهنوز اشتها باقي بود که دست از طعام باز دارند طبیب گفت صَدَقْتَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ این است موجب تندرستي زمین خدمت ببوسید وبرفت

سخن انکه کند حکیم آغاز　　یا سر انگشت سوي لقمه دراز

که زنا گفتنش خلل زاید　　یا ز ناخوردنش بجان آید

لاجرم حاکمتش بود گفتار　　خوردنش تندرستي آرد بار

حکایت　در سیرت اردشیر بابکان آمده است که از حکیمي عرب پرسید که روزي چه مقدار طعام باید خورد گفت صد درم کفایت است گفت این قدر چه قوت دهد گفت هٰذَا الْمِقْدَارُ يَحْمِلُكَ وَمَا زَادَ عَلَيْ ذٰلِكَ فَأَنْتَ حَامِلُهُ یعني اینقدر ترا بر پاي دارد وهر چه برین زیادت کني تو حمال آني

خوردن براي زیستن وذکر کردن است　　تو معتقد که زیستن از بهر خوردن است

حکایت　دو درویش خراساني ملازم صحبت یکدیگر سفر کردندي یکي ضعیف بود که بهر دو شب افطار کردي وآن دیگر قوي که روزي سه بار خوردي اتفاقا بدر شهري بتهمت جاسوسي گرفتار آمدند وهر دو را بخانه کردند ودر آنخانه را بکل بر آوردند بعد از دو هفته معلوم شد که بیگناهند چون در بگشادند قوي را دیدند مرده وضعیف جان بسلامت برده مردم در بن حال متعجب بماندند

نوشت است بر کور بهرام کور — که دست کرم به ز بازوی زور
نماند حاتم طائی ولیک تا بابد — بماند نام بلندش به نیکوئی مشهور
زکوة مال بدرکن که فضلهٔ رزرا — چو باغبان ببرد بیشتر دهد انگور

باب سیوم در فضیلت قناعت

حکایت خواهندهٔ مغربی در صف بزازان حلب میگفت ای خداوندان نعمت اگر شمارا انصاف بودی ومارا قناعت رسم سوال از جهان برخاستی

ای قناعت تو انگرم گردان — که ورای تو هیچ نعمت نیست
کنج صبر اختیار لقمان است — هر که را صبر نیست حکمت نیست

حکایت دو امیرزاده در مصر بودند یکی علم آموخت و دیگری مال اندوخت عاقبت الامر این یکی علامهٔ عصر گشت وآن دیگر عزیز مصر شد پس آن توانگر بچشم حقارت در فقیه نظر کردی وگفتی من بسلطنت رسیدم وتو همچنان در مسکنت ماندهٔ گفت ای برادر شکر نعمت باری عزّ اسمهٔ همچنان برمن افزونتر است که میراث پیغمبران یافتم یعنی علم وترا میراث فرعون وهامان رسیده یعنی ملک مصر

من آن مورم که در پایم بمالند — نه زنبورم که از نیشم بنالند
چگونه شکر این نعمت گذارم — که زور مردم آزاری ندارم

حکایت درویشی را شنیدم که در آتش فاقه میسوخت وخرقه بر خرقه میدوخت وتسکین خاطر مسکین را میگفت

بنان خشک قناعت کنیم وجامهٔ دلق — که بار محنت خود به که بار منت خلق

کسی گفتش چه نشینی که فلان درین شهر طبعی کریم دارد وکرمی عمیم میان بخدمت آزادگان بسته وبر درولها نشسته اگر برصورت حال تو مطلع گردد پاس خاطر عزیزت را منت دارد وغنیمت شمارد گفت خاموش که در پستی مردن به که حاجت پیش کسی بردن

وتحمل هر که بدین صفتها موصوف است بحقیقت درویش است اگرچه در قبا است اما هرزه کردي نماز هوا پرست هوس باز که روزها بشب آرد در بند شهوت و شبها بروز آرد در خواب غفلت و بخورد هر چه در میان آید و بگوید هر چه در زبان آید رند است اگرچه در عبا است

كَمْ مُؤْمِنٍ فِي قَبَاءٍ وَكَمْ كَافِرٍ فِي عَبَاءٍ

اي درونت برهنه از تقوي کز برون جامهٔ ریا داري
پردهٔ هفت رنگ را بگذار تو که در خانه بوریا داري

حکایت منظومه

ديدم گل تازه چند دسته بر کنبدي از گیاه بسته
گفتم چه بود گیاه ناچیز تا در صف گل نشیند او نیز
بگریست گیاه و گفت خاموش صحبت نکند کرم فراموش
گر نیست جمال و رنگ و بویم آخر نه گیاه باغ و یم
من بندهٔ حضرت کریمم پروردهٔ نعمت قدیمم
گر بي هنرم وگر هنر مند لطفست امیدم از خداوند
با آنکه بضاعتي ندارم سرمایهٔ طاعتي ندارم
او چارهٔ کار بنده داند چون هیچ وسیلتش نماند
رسمي است که مالکان تحریر آزاد کنند بندهٔ پیر
اي بار خداي عالم آراي بر بندهٔ پیر خود ببخشاي
سعدي ره کعبهٔ رضا گیر اي مرد خدا ره خدا گیر
بد بخت کسي که سر بتابد زین در که دري دگر نیابد

حکایت حکیمي را پرسیدند که سخاوت پسندیده تر است یا شجاعت گفت آنرا که سخاوت است بشجاعت حاجت نیست

مردک سنگدل چنان بگریند　　لب دختر که خون ازو بچکید

با مداوان پدر چنان دیدش　　پیش داماد رفت و پرسیدش

کای فرومایه این چه دندان است　　چند غائی لبش نه انبان است

بمزاحت نگفتم این گفتار　　هزل بگذار وجد ازو بردار

خوی بد در طبیعتی که نشست　　نرود تا بوقت مرگ از دست

حکایت　آورده اند که فقیهی دختری داشت بغایت زشت روی و بحد زنان رسیده بود باوجود جهاز و نعمت کسی بمناکحت او رغبت نمی نمود

زشت باشد دبیقی و دیبا　　که بود بر عروس نازیبا

فی الجمله بحکم ضرورت باضریری عقد نکاحش بستند آورده اند که در آن تاریخ حکیمی از سر اندیشه بر سید که دیدهٔ نابینا روشن همیکرد فقیه را گفتند که چرا داماد را علاج نکنی گفت ترسم که بینا شود و دخترم را طلاق دهد　　شوی زن زشت مرد نابینا به

حکایت　پادشاهی بدیدهٔ استحقار در طایفهٔ درویشان نظر کردی یکی از میان ایشان بفراست دریافت و گفت ای ملک مادرین دنیا بجیبش از تو کمتریم و بعیش از تو بیشتر و بمرگ برابر و بقیامت بهتر اِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی

اگر کشور خدای کامرانست　　وگر درویش حاجتمند نانست

در آن ساعت که خواهند آن و این مرد　　نخواهند از جهان بیش از کفن برد

چو رخت از مملکت بر بست خواهی　　گدائی بهتر است از پادشاهی

ظاهر درویشی جامهٔ ژنده است و موی سترده و حقیقت آن دل زنده است و نفس مرده

نه آنکه بر در دعوی نشیند از خلقی　　وگر خلاف کنندش بجنگ برخیزد

که گر ز کوه فرو غلطد آسیا سنگی　　نه عارف است که از راه سنگ برخیزد

طریقهٔ درویشان ذکر است و شکر و خدمت و طاعت و ایثار و قناعت و توحید و توکل و تسلیم و تحمل

من فتاده بدست شاکردان　　بسفر پاي بند وسر گردان
گفت من سر بر آستان دارم　　نه چو تو سر بر آسمان دارم
هر که بیهوده گردن افرازد　　خویشتن را بگردن اندازد

حکایت　یکي از صاحبدلان زور آزمائي را دید بهم بر آمده و کف دردهان آورده گفت این را چه حالت است گفتند فلان کس دشنامش داده گفت اي فرومایه هزار من سنگ برمیداري و طاقت یک سخن نمي آري

لاف سر پنجگي و دعوي مردي چه زني　　عاجز نفس فرومایه چه مردي چه زني
گرت از دست برآید دهني شیرین کن　　مردي آن نیست که مشتي بزني بر دهني
اگر خود بر درد پیشاني پیل　　نمرد است آنکه در روي مردمي نیست
بني آدم سرشت از خاک دارد　　اگر خاکي نباشد آدمي نیست

حکایت　بزرگي را پرسیدم از سیرت اخوان الصفا گفت کمینه آنکه مراد خاطر یاران بر مصالح خویشتن مقدم دارد و گفته اند برادر که در بند خویش است نه برادر نه خویش است

همراه اگر شتاب کند همره تو نیست　　دل در کسي مبند که دل بسته تو نیست
چون نبود خویش را دیانت و تقوي　　قطع رحم بهتر از مودت قربي

یاد دارم که مدعي درین بیت بر قول من اعتراض کرد و گفت حق جل و علا در کتاب مجید از قطع رحم نهي کرده است و بمودت ذي القربي امر فرموده و انچه تو گفتي مناقض آن است گفتم غلط کرده اي که موافق نص قرآن است وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا

هزار خویش که بیگانه از خدا باشد　　فداي یک تن بیگانه کاشنا باشد

حکایت منظومه

پیر مردي لطیف در بغداد　　دختر خود بکفش دوزي داد

گفتم میان عالم وعابد چه فرق بود تا اختیار کردي از آن این فریق را
گفت آن کلیم خویش برون میبرد زموج وین جهد میکند که بگیرد غریق را

حکایت یکي بر سر راهي مست خفته بود وزمام اختیارش از دست رفته عابدي بروي گذر کرد
ودر حال مستقبح او نظر کرد جوان از خواب مستي سر بر آورد وگفت

اِذَا مَرَّ بِالّلَغْوِ مَرُّوا کِرَامَا

مثاب اي پارسا روي از گنهکار بچشم بندگي دروي نظر کن
اگر من نا جوانمردم بگردار تو بر من چون جوانمردان گذر کن

حکایت طایفهٔ از رندان نابکار درویشي را بدر آمدند وسخنان ناسزا گفتند وبزدند وبرنجانیدند
شکایت از بي طاقتي پیش پیر طریقت برد که چنین حالتي رفته است گفت اي فرزند خرقهٔ
درویشان جامهٔ رضا است هر که درین کسوت تحمل نامرادي نکند مدعیست وخرقه بروي حرام

دریاي فراوان نشود تیره بسنگ عارف که بر نجد تنگ آبست هنوز
گر گزندت رسد زخلق مرنج که بعفو از گناه پاک شوي
اي برادر چو عاقبت خاک است خاک شو پیش ازانکه خاک شوي

حکایت منظومه

این حکایت شنو که در بغداد رایت و پرده را خلاف افتاد
رایت ازگرد راه ورنج رکاب گفت با پرده از طریق عتاب
من وتو هردو خواجه تاشانیم بندهٔ بارگاه سلطانیم
من زخدمت دمي نیاسودم گاه وبیگاه در سفر بودم
تو نه رنج آزمودهٔ نه حصار نه بیابان وگرد وباد وغبار
قدم من بسعي پیشتر است پس چرا عزت تو بیشتر است
تو بر بندگان مه روئي با کنیزان یاسمن بوئي

من

گوفته در سفرهٔ ما گو مباش　　گوفته را نان تهي گوفته است

حکایت　مریدي پیر را گفت که از خلق برنج اندرم از بس که بزیارتم مي آیند و اوقات مرا از تردد ایشان تشویش مي باشد گفت هر چه درویشانند ایشانرا وامي بده و هر چه توانگرانند ازایشان چیزي بخواه که دیگر گرد تونگردند

گرگدا پیش روشکرا سلام شود　　کافر از بیم توقع برود نادر چین

حکایت　فقیهي پدر را گفت که هیچ از سخنان رنگین دلاویز متکلمان در من اثر نمیکند بحکم آنکه نمي بینم ایشانرا کرداري موافق گفتار

ترک دنیا بمردم آموزند　　خویشتن سیم و غله اندوزند

عالمي را که گفت باشد و بس　　هر چه گوید نگیرد اندر کس

عالم آنکس بود که بدنکند　　نه بگوید بخلق و خود نکند

قَوْلُهُ تَعَالَي اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ

عالم که گرانيِ وتن پروري کند　　او خویشتن گم است کرا رهبري کند

پدر گفت اي پسر بمجرد این خیال باطل نشاید روي از تربیت ناصحان بگردانیدن و علمارا بضلالت منسوب کردن و در طلب عالم معصوم از فواید علم محروم ماندن همچون نابینائي که شبي در وحل افتاده بود و میگفت آخر اي مسلمانان چراغي فرا راه من دارید زني فارجه بشنید و گفت تو که چراغ نمي بیني بچراغ چه بیني همچنین مجلس واعظ چون کلبه بزاز است آنجا نقدي ندهي بضاعتي نستاني و اینجا تا ارادتي نیاري سعادتي نبري

گفت عالم بگوش جان بشنو　　ور نماند بگفتنش کردار

باطل است آنکه مدعي گوید　　خفته را خفته کي کند بیدار

مرد باید که گیرد اندر گوش　　ور نوشتست پند بر دیوار

صاحبدلي بمدرسه آمد ز خانقاه　　بشکست عهد صحبت اهل طریق را

تا مرا هست دیگرم باید گر نخوانند زاهدم شاید

حکایت پادشاهي را همي پیش آمد گفت اگر انجام اینحالت بمراد من براید چندین درم دهم زاهدان را چون حاجتش بر آمد و تشویش خاطر برفت وفاي نذرش بوجود شرط لازم آمد یکي را از بندگان خاص کینه درم بداد تا بر زاهدان قسمت کند غلام عاقل و هوشیار بود همه روز بگردید و شبانگاه بخدمت سلطان باز آمد و درمها را بوسه داد و پیش ملک بنهاد و گفت چندانکه طلب کردم زاهدان را نیافتم ملک گفت این چه حکایت است انچه من میدانم درین شهر چهار صد زاهدند گفت اي خداوند جهان انکه زاهد است زر نمیستاند و انکه میستاند زاهد نیست ملک بخندید و ندیمان را گفت چندانکه مراد حق درویشان اراد تست واقرار مر این شوخ دیده را عداوتست و انکار و اگر راست خواهي حق بجانب اواست

زاهد که درم گرفت و دینار زاهد ترازوکي بدست آر

حکایت یکي از علماي راسخ را پرسیدند که چه گوئي در نان وقف گفت اگر نان از بهر جمعیت خاطر و فراغ عبادت همي ستانند حلال است و اگر جمع از بهر نان مي نشینند حرام

نان از بر اي کنج عبادت گرفته اند صاحبدلان نه کنج عبادت براي نان

حکایت درویشي بمقامي در آمد که صاحب آن بقعه کریم النفس بود طایفهٔ از اهل فضل و بلاغت در صحبت او بودند هریک بذله و لطیفه چنانکه رسم ظریفان باشد همیگفتند درویش راه بیابان پیموده کوفته بود و مانده و چیزي نخورده یکي از آن میان بطریق انبساط گفتش ترا هم سخني باید گفت گفت مرا چون دیگران فضل و بلاغتي نیست و چیزي نخوانده ام اگر بیک بیت از من قناعت کنید بگویم همگنان بر غبت و ارادت گفتند بگوي گفت

من گرسنه در برابرم سفرهٔ نان همچون عزم بر در حمام زنان

یاران بخندیدند و ظرافتش بپسندیدند و سفره بکشیدند صاحب دعوت گفت اي یار زماني توقف کن که پرستارانم کوفته بریان میکنند درویش سر بر آورد و گفت

کوفته

تقوي شكسته ووست قدرت صاحبدلان بر كتف بسته

هَلَكَ النَّاسُ حَوْلَهُ عَطْشَا وَهُوَ سَاقٍ يُرِيْ وَلَا يَسْقِيْ

ديده ازديد نش نكشتي سير همچنان كز فرات مستسقي

عابد طعامهاي لطيف خوردن كرفت وكسوتهاي نظيف پوشيدن وازفواكه ومشموم و حلاوت تمتع يافتن و درجمال غلام و كنيزك نكرستن وخردمندان كفته اندزلف خوبان زنجير پاي عقل است ودام مرغ زيرك

درسروكار توكردم دل ودين باهمه دانش مرغ زيرك بحقيقت منم امروز تو دامي

في الجمله دولت مجموع اوبزوال آمد

هركه هست ازفقيه و پير و مريد وززبان آوران پاك نفس

چون بدنياي دون فرود آيد بعمل در بماند پاي مكس

ملك بار ديكر بديدن اورغبت كرد عابدرا ديدازهيبت نخستين بكرديده وسرخ وسفيدشده وفربه كشته وبر بالش ديباتكيه زده وغلام پري پيكر بامروحه طاوسي بالاي سر او بخدمت ايستاده بر سلامت حالش شادماني كرد وازهردري سخن كفتند تاملك بانجام حديث كفت درجهان من اين دو طايفه رادوست ميدارم يكي علماو ديكر زهادوزيري جهاندیده فيلسوف حاذق بااو بود كفت اي خداوند شرط دوستي آنست كه باهر دو طايفه نيكوئي كني علمارا زبده تاديكر بخوانند وزاهدانرا چيزي مده تازاهد بمانند

نه زاهد را درم بايد نه دينار چو بستد زاهدي ديكر بدست آر

آنراكه سيرتي خوش وسري است باخداي بي نان وقف ولقمهٔ دريوزه زاهد است

انكشت خوبروي و بناكوش دلفريب بي كوشوار و خاتم فيروزه شاهد است

خاتون خوبصورت پاكيزه روي را نقش و نكار وخاتم فيروزه كو مباش

درويش نيك سيرت فرخنده راي را نان رباط و لقمهٔ دريوزه كو مباش

میگذرد گفت همه شب در مناجات و سحر در دعا و حاجات و روز در بند اخراجات ملک را
مضمون اشارت عابد معلوم گشت فرمود که تا وجه کفاف او را معین دارند

ای گرفتار پای بند عیال دگر آسوده کی مبند خیال
غم فرزند و نان و جامه و قوت بازدارد ز سیر در ملکوت
همه روز اتفاق میسازم که بشب با خدای پردازم
شب چو عقد نماز می بندم چه خورد بامداد فرزندم

حکایت یکی از متعبدان شام در بیشه زندگانی کردی و برگ درختان خوردی پادشاهی بحکم زیارت بنزدوی رفت و گفت اگر مصلحت بینی در شهر از برای تو مقامی بسازم که فراغ عبادت ازین به میسر گردد و دیگران هم ببرکت انفاس شما مستفید گردند و بمصالح اعمال شما اقتدا کنند زاهد را این سخن قبول نیفتاد و روی بر تافت یکی از وزرای ملک گفتش که باسخاطر ملک روا باشد که روزی چند بشهر آئی و کیفیت حال معلوم کنی پس اگر صفای وقت عزیزت را از صحبت اغیار کدورتی باشد اختیار باقی است آورده اند که عابد را بشهر در آوردند و بستان سرای خاص ملک را برای او پرداختند مقامی دلگشای روان آسای چون بهشت

گل سرخش چو عارض خوبان سنبلش همچو زلف محبوبان
همچنان از نهیب برد عجوز شیر نا خورده طفل دایه هنوز

وَاَفَانِيْنُ عَلَيْهَا جُلَنَّارٌ عُلِّقَتْ بِالشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارٌ

ملک در حال کنیزکی ماه روی پیشش فرستاد

از زمین مه پارهٔ عابد فریبی ملایک صورتی طاوس زیبی
که بعد از دیدنش صورت نه بندد وجود پارسایان را شکیبی

و همچنان در عقبش غلامی بدیع الجمال لطیف الاعتدال که زور سر پنجهٔ جمالش دست

تقوی

شکم زندان باد است اي خردمند ندارد هيچ عاقل باد در بند
چو باد اندر شکم پيچد فرو هل که باد اندر شکم باريست بر دل
حريف کران جان ناسازکار چو خواهد شدن دست پيشش مدار

حکايت از صحبت ياران دمشقم مالتي پديد آمد سر در بيابان قدس نهادم و با حيوانات انس گرفتم تا وقتي که اسير قيد فرنگ شدم و در خندق طرابليس باجهود انم بکار کل داشتند يکي از رؤساي حلب که مرا با او سابقهٔ معرفتي بود گذر کرد و بشناخت و گفت اي فلان اين چه حالتست گفتم

همي گريختم از مردمان بکوه و بدشت که از خداي نبودم بديگري پرداخت
قياس کن که چه حالم بود درين ساعت که در طويلهٔ نامردمم بايد ساخت
پاي در زنجير پيش دوستان به که با بيگانگان در بوستان

بر حال تباه من رحمت آورد و بده دينارم از قيد فرنگ خلاص داد و با خويشتن بحلب برد دختري داشت بنکاح من در آورد بکاوين صد دينار چون مدتي بر آمد دختر بدخوئي و ستيزه روئي آغاز کرد و نافرمان برداري و زبان درازي کردن گرفت و عيش مرا منغص ميداشت

زن بد در سراي مرد نکو همدرين عالم است دوزخ او
زينهار از قرين بد زنهار وَقِنَا رَبَّنَا عَذَابَ النَّارِ

باري زبان تعنت دراز کرده همي گفت تو آن نيستي که پدرم ترا از قيد فرنگ بده دينار خلاص داد گفتم بلي من آنم که بده دينار از قيد فرنگم رهانيد و بصد دينار بدست تو ام گرفتار کرد

شنيدم کو سفندي را بزرگي رهانيد از دهان و دست گرگي
شبانگه کارد بر حلقش بمالید روان کو سفند ازوي بنالید
که از چنگال گرگم در ربودي چو ديدم عاقبت خود گرگ بودي

حکايت يکي از پادشاهان عابدي را که عيالان داشت پرسيد که اوقات عزيزت چگونه

بلائي زين درون آشوب تر نيست | كه رنج خاطر است ار هست ور نيست
مطلب كر تو انكري خواهي | جز قناعت كه دولتي است هني
كر غني زر بدامن افشاند | تا نظر در ثواب آن نكني
كنز بزركان شنيده ام بسيار | صبر درويش به كه بذل غني
اكر بريان كند بهرام كوري | نه چون پاي ملخ باشد زموري

حكايت يكي رادوستي بود كه عمل ديوان پادشاه كردي مدتي اتفاق ويدن اونيفتاد
كسي كفت ديرشد كه فلانرا نديديم كفت من اورا نميخواهم كه به بينم قضارا شخصي از كسان
او حاضر بود كفت چه خطاكرده است كه ملولي از ديدن او كفت هيچ ماالتي نيست اما دوست
ديواني راوقتي تواند كه معزول باشد ومرا راحت خويش در رنج او نبايد

در بزركي وكير ودار عمل | زآشنايان فراغتي دارند
روز درماند كي ومعزولي | دردل پيش دوستان آرند

حكايت ابوهريره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ هر روز پيش حضرت رسول صَلَّي اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آمدي حضرت فرمود يَا اَبَاهُرَيْرَةَ زُرْنِي غِبّاً تَزْدَدْ حُبّاً يعني
هر روز مياتا محبت زياده شود وخردمندان كفته اند بدين خوبي كه آفتاب است نشنيده ايم كه كسي
ويرا دوست كرفته باشد وعشق آورده براي آنكه هر روز ميتوان ديدش مكر بزمستان كه
محجوب است ومحبوب

بديدار مردم شدن عيب نيست | و ليكن نچندان كه كويند بس
اكر خويشتن را مامت كني | مامت نبايد شنيدن زكس

حكايت يكي رااز بزركان بادي مخالف در شكم پيچيدن كرفت وطاقت ضبط آن نداشت
بي اختيار ازو صادر شد كفت ايدوستان مرا در انچه كردم اختياري نبود وبزهٔ آن بر من ننوشتيد
كه زياني بشما نرسيد وراحتي بوجود من رسيد شما نيز بكرم معذور داريد

اشتر عابد را ديدم كه بر قص اندر آمد و عابد را بينداخت وراه بيابان گرفت گفتم اي شيخ سماع
در حيواني اثر كرد و ترا همچنان تفاوتي نميكند

دانى چه گفت مرا آن بابل سحرى تو خود چه آدمئى كز عشق بيخبرى

اشتر بشعر عرب در حالتست وطرب كر ذوق نيست ترا كج طبع جانورى

وَعِنْدَ هُبُوبِ النَّاشِرَاتِ عَلَى الْحِمَى تَهِيلُ غُصُونُ الْبَانِ لَا الْحَجَرُ الصَّلْدُ

بذكرش هر چه بينى در خروش است دلى داند در اين معنى كه گوش است

نه بابل بر كلش تسبيح خوانيست كه هر خارى به تسبيحش زبانيست

حكايت يكي از ملوك مدت عمرش سپري شد وقايم مقامي نداشت وصيت كرد
كه بامداد ان نخستين كسي كه از در شهر در آيد تاج شاهي بر سروي نهند و تفويض مملكت بوي كنند
اتفاقا اول كسيكه در آمد كدائي بود كه نامه عمر لقمه اندوخته در رقعه بر رقعه دوخته ارکان دولت واعيان
مملكت وصيت ملك را بجاي آوردند ومفاتيح قلاع وخزاين بدو تسليم كردند مدتي ملك راند
تا بعضي امراي دولت سر از طاعت او پيچيدند وملوك از هر طرف بمنازعهٔ او بر خاستند
وبمقاومت لشكر آراستند في الجمله سپاه ورعيت بهم بر آمدند وبرخي از بلاد از قبضه
تصرف او بدر رفت درويش ازين واقعات خسته خاطر همي بود تا يكي از دوستان قديمش
كه در حالت درويشي قرين او بود از سفر باز آمد و در چنان مرتبه ديدش گفت منت خدايرا
عَزَّ وَجَلَّ كه كلبت از خار وخارت از پاي بدر آمد و بخت بلندت رهبري كرد واقبال وسعادت
ياوري تا بدين پايه رسيدي فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

شكوفه گاه شكفت است وگاه خوشيده درخت گاه برهنه است وگاه پوشيده

گفت اي يار عزيز تعزيتم كن كه نه جاي تهنيت است آندم كه تو ديدي غم نانى داشتم وامروز
تشويش جهانى

اگر دنيا نباشد درد مندیم وگر باشد بمهرش پاي بندیم

در بسته چسود عالم الغیب دانای نهان و آشکارا

حکایت پیش یکی از مشایخ گله کردم که فلان در حق من بفساد گواهی داده است گفت بصلاحش خجل کن

تو نیکوروش باش تا بدسگال بنقص تو گفتن نیابد مجال

چو آهنگ بر بط بود مستقیم کی از دست مطرب خورد گوشمال

حکایت یاد دارم که شبی با کاروانی همه شب رفته بودیم و سحره در کنار بیشه خفته شوریده که در آن سفر همراه ما بود سحرگاهان نعره بزد و راه بیابان گرفت و یکنفس آرام نیافت چون روز شد گفتم این چه حالت بود گفت بلبلان را دیدم که بنالش در آمده بودند از درخت و کبکان از کوه و غوکان از آب و بهایم از بیشه اندیشه کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من بغفلت خفته

دوش مرغی بصبح می نالید عقل وصبرم بهر دو طاقت و هوش

یکی از دوستان مخلص را مگر آوازم رسید بگوش

گفت باور نداشتم که ترا بانگ مرغی چنین کند مدهوش

گفتم این شرط آدمیت نیست مرغ تسبیح خوان و من خاموش

حکایت یکی را از مشایخ شام پرسیدند که حقیقت تصوف چیست گفت پیش ازین در جهان طایفه بودند بصورت پراکنده و بمعنی جمع و امروز طایفه اند بصورت جمع و بمعنی پراکنده

چو هر ساعت از تو بجائی رود دل به تنهائی اندر صفائی نه بینی

ورت مال و جاهست و زرع و تجارت چو دل با خدایست خلوت نشینی

حکایت وقتی در سفر حجاز با طایفه جوانان صاحبدل همراه بودم و همدم و همقدم و قتها زمزمه بکردندی و بیتی چند محققانه گفتندی عابدی در سبیل منکر حال درویشان بود و سینه بر از درد ایشان که بر سیدیم بحی بنی هلال کودکی سیاه از حی عرب بدر آمد و آوازی بر آورد که مرغ از هوا در آورد

نکو یند از سر بازیچه حرفي　　گر و پندي نگیرد صاحب هوش
وگر صد باب حکمت پیش نادان　　بخوانند آیدش بازیچه در گوش

حکایت　عابدي را حکایت کنند که شبي ده من طعام خوردي و تا صبح نخفتي و ختم قرآن کردي صاحبدلي بشنید و گفت اگر نیم نان بخوردي و خوش بخفتي بسیار ازین فاضلتر بودي

اندرون از طعام خالي دار　　تا در آن نور معرفت بیني
تهي از حکمتي بعلت آن　　که پري از طعام تا بیني

حکایت　بخشایش الهي کم شده را در مناهي چراغ توفیق فرا راه داشت تا بحلقه اهل تحقیق در آمد و بیمن قدم درویشان و صدق نفس ایشان ذمایم اخلاقش بحماید مبدل گشت و دست از هوا و هوس کوتاه کرد و زبان طاعنان همچنان در حق وي دراز که بر قاعدهٔ اول است وزهد و صلاحش نامعول

بعد ز توبه توان رستن از عذاب خداي　　ولیک مي نتوان از زبان مردم رست

طاقت جور زبانها نیاورد و شکایت پیش پیر طریقت برد که از زبان مردم در رنجم جوابش گفت شکر این نعمت چگونه گذاري که بهتر ازانکه مي پندارند

چند گوئي که بد اندیش و حسود　　عیب جویان من مسکین اند
که بخون ریختنم برخیزند　　که بد خواستنم بنشینند
نیک باشي و بدت گوید خلق　　به که بد باشي و نیکت بینند

لیکن مرا که حسن ظن خلایق در حق من بر کمال است و من در عین نقصان روا بود اندیشه بردن و تیمار خوردن

گر آنها که میگفتمي کردمي　　نکو سیرت و پارسا مردمي

إِنِّي لَمُسْتَتِرٌ مِنْ عَيْنِ جِيرَانِي　　وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَسْرَارِي وَإِعْلَانِي

در بسته بروي خود ز مردم　　تا عیب نگیرند مارا

زیبقم ور کوش کن تا نشنوم یا درم بکشای تا بیرون روم

فی الجمله پاس خاطر یاران را موافقت کردم و شبی بصد محنت بروز آوردم

صوتن بانگ بی هنگام برداشت نمیدانند که چندان از شب گذشته است

درازی شب از مرگان من پرس که یکدم خواب در چشمم نگشته است

بامدادان بحکم تبرک وستاری از سر و دیناری از کمر بگشادم و پیش مغنی بنهادم و در کنارش گرفتم و بسی شکر گفتم یاران ارادت من در حق وی خلاف عادت دیدند و برخفت عقلم حمل کردند و نهفته بخندیدند یکی از آنمیان زبان تعرض دراز کرد و ملامت آغاز که این حرکت موافق رای خردمندان نکردی که خرقه مشایخ بچنین مطربی دادن که همه عمرش در می ور کف نبوده و قراضهٔ دروف

مطربی دور ازین خجسته سرای کس ندیدش دوباره در یکجای

راست چون بانگش از دهن برخاست خلق را موی بر بدن برخاست

مرغ ایوان ز هول او بپرید مغز ما برد و حلق خود بدرید

گفتم مصلحت آن است که زبان تعرض کوتاه کنی بحکم آنکه مرا کرامت این شخص ظاهر شد گفت مرا نیز بر کیفیت آن واقف گردان تا همچنین تقرب جویم و بر مطایبهٔ که کردم استغفار کویم گفتم بلی بعادت آنکه شیخ اجلم بارها بترک سماع فرموده است و موعظهٔ بلیغ گفته و در سمع قبول من نیامده تا امشب که طالع میمون و بخت همایون درین بقعه مرا رهبری کرد و بدست این مطرب توبه کردم که بقیهٔ عمر کرد سماع نکردم

آواز خوش از کام و دهان ولب شیرین کر نغمه کند و رنگ دل بفریبد

ور پردهٔ عشاق و صفاهان و حجاز است از حنجرهٔ مطرب مکار و نژیبد

حکایت لقمانرا گفتند ادب از که آموختی گفت از بی ادبان که هر چه در نظرم از فعل ایشان ناپسند آمد از ان پرهیز کردم

نکوید

چو پیر وز شد دوزد تیره روان چه غم دارد از گریهٔ کاروان

لقمان حکیم در ان کاروان بود یکي از کاروانیان گفتش که اینرا نصیحتي کن وموعظهٔ فرماي باشد که طرفي ازمال ما دست بدارند که دریغ باشد که چندین نعمت ضایع شود گفت دریغ باشد کلمهٔ حکمت باایشان گفتن

آهني را که مور چانه بخورد نتوان برد از آن بصیقل زنگ
با سیه دل چه سود گفتن وعظ نرود میخ آهني در سنگ

هانا که جرم از طرف ما است

بروز کار سلامت شکستگان دریاب که خیر خاطر مسکین بلا نگرداند
چو سایلان از تو بزاري طلب کند چیزي بده وگرنه ستمگر بزور بستاند

حکایت چندانکه مرا شیخ اجل شمس الدین ابو الفرج بن جوزي رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ بترک سماع فرمودي و بعزلت وخلوت اشارت کردي در سمع قبول من نیامدي وعنفوان شباب هم غالب آمدي وهوا وهوس طالب ناچار بخلاق راي مربي قدمي چند برفتمي واز سماع ومجالست حظي برگرفتمي و چون نصیحت شیخم یاد آمدي چرخ زدمي وگفتمي

قاضي ار با ما نشیند بر فشاند دست را محتسب گر مي خورد معذور دارد مست را

همچنین تا شب بي. بمجمع قومي بر سیدم در آنمیان مطربي دیدم

گفتي رگ جان میگسلد نغمهٔ سازش ناخوشتر از آوازهٔ مرگ پور آوازش

گاهي انگشت حریفان از وه در گوش وگاه بر لب که خاموش چنانکه عرب گوید

بُعَاجٌ اِلَى صَوْتِ الْغَانِي بِطِيبِهَا وَاَنْتَ مُغَنِّيَانِ سَمِعْتَ نَطِيبُ

نه بیند کسي در سماعت خوشي مگر وقتي بفتن که لوام نگرگشي
چون در آواز آمد آن بربط سراي گه خدارا گفتم از بهر خدایي

که موجب درجات این چیست وسبب درکات او چه که مردم بخلاف این پنداشتند ندا آمد
که این پادشاه بارادت درویشان در بهشت است وآن پارسا بتقرب پادشاهان در دوزخ

ولقت بچه کار آید وتسبیح ومرقع　　خودرا زعملهای نکوهیده بری دار
حاجت بکلاه برکي واشتنت نیست　　درویش صفت باش وکلاه تتري دار

حکایت پیاده سر و پا برهنه باکاروان حجاز از کوفه بدر آمد واهمراه ما شد نظر کردم معلومي
نداشت خرامان همیرفت ومیکفت.

نه باشتري سوارم نه چوخر بزیر بارم　　نه خداوند رعیت نه غلام شهریارم
غم موجود وپریشاني معدوم ندارم　　نفسي میزنم آسوده وعمري بکذارم

اشتر سواري کفتش اي درویش کجا میروي بازکرد که بسختي بمیري نشنیدو قدم در بیابان نهاد
وبرفت چون بنخلهٔ محمود رسیدیم توانکر را اجل فرا رسید درویش ببالینش آمد وکفت
ما بسختي نمردیم وتو بر بختي بمردي

شنیدستي که شب بر سر بیمار کریست　　چون روز شد او بمرد و بیمار بزیست
اي بسا اسپ تیزرو که بمرد　　خرک لنک جان بمنزل برد
تا بسا کله پر خاک تند رستان را　　دفن کردند وز خشم خورده نمرد

حکایت پادشاهي عابدي را طلب کرد وعابد اندیشید که داروئي بخورم تا ضعیف شوم فکر
اعتقادي که ملک در حق من دارد زیاده شود آورده اند که داروي قاتل بود بخورد و بمرد

انکه چون پسته دید مغز نه مغز　　پوست بر پوست بود همچو پیاز
پارسایان ریاي در مخلوق　　پشت بر قبله میکنند نماز
چون بنده خداي خویش خواند　　باید که بجز خدا نداند

حکایت کاروانی راه در زمین یونان بردند ونعمت بیکران ببردند بازرکانان کریه وزاري کردند
وخداوند پیغمبر را شفیع آوردند فایده نکرد

کندم و شتر بانرا کفتم دست ازمن بدار

پاي مسکين پياده چندرود کز تحمل ستوه شد بختي
تاشود جسم فربهي لاغر لاغري مرده باشد از سختي

کفت اي برادر حرم در پيش است و حرامي از پس اکر رفتي بردي واکر خفتي مردي

خوش است زير مغيلان بر اه بادية خفت شب رحيل ولي ترک جان بايد کفت

حکايت پارسائي را ديدم بر کنار دريا که زخم پلنک داشت و هيچ دارو به نميشد مدتها دران رنج بود و شکر خداي عَزَّ وَ جَلَّ همچنان ميکفت پرسيدندش که چه شکر ميکوئي کفت شکر انه انکه بمصيبتي کرفتارم نه بمعصيتي

کر مرا از بهر تن دهد آن يار عزيز تانکوئي که در آن دم غم جانم باشد
کويم از بندهٔ مسکين چه کنه صادر شد که دل آزرده شد از من غم آنم باشد

حکايت درويشي راضرورتي پيش آمد کليمي از خانه ياري بدزديد حاکم فرمود که دستش قطع کنند صاحب کليم شفاعت کرد و کفت که من اورا بهل کردم کفتا بشفاعت تو حد شرع فرو نکذارم کفت انچه فرمودي راست کفتي وليکن هر که از مال وقف چيزي بدزدد قطع يدش لازم نيايد که اَلْغَيْرُ لَا يَهْلِكُ هر چه درويشانرا است وقف محتاجان است حاکم دست ازوي بداشت پس ملامت کردن کرفت که جهان بر تو تنک آمده بود که وزدي نکردي الا از خانهٔ چنين ياري کفت اي خداوند نشنيده که کفته اند خانهٔ دوستان بروب و در دشمنان مکوب

چون فرومانی بسختي تن بعجز اندر مده دشمنانرا پوست برکن دوستانرا پوستين

حکايت يکي از پادشاهان پارسائي را کفت هيچت از ما ياد مي آيد کفت بلي هر که که خداي تعالي را فراموش ميکنم

هر سود و آنکش ز بر خويش براند و آنرا که بخواند بدر کس نرواند

حکايت يکي از جمله صالحان بخواب ديد پادشاهي را در بهشت و پارسائي را در دوزخ پرسيد

ونگفت عَلَى الدَّوَامِ وقتي چنين بود كه باجبرئيل ومیكائيل نپرداختي و ديگر وقت باحفضه وزينب درساختي مُشَاهَدَةُ الْاَبْرَارِ بَيْنَ التَّجَلِّي وَالْاِسْتَارِ مي نمايند ومي ربايند

ديدار مينمائي و پرهيز ميكني — بازار خويش وآتش ما تيز ميكني
يكي پرسيد ازان گم كرده فرزند — كه اي روشن روان پير خردمند
زمصرش بوي پيراهن شنيدي — چرا در چاه كنعانش نديدي
بگفت احوال ما برق جهان است — دمي پيدا و ديگر دم نهان است
گهي بر طارم اعلي نشينم — گهي بر پشت پاي خود نبينم
اگر در ويش بر حالي بماندي — سر دست از دو عالم بر فشاندي

حكايت درجامع بعلبك وقتي كلمه چند بطريق وعظ ميگفتم باطايفهٔ افسرده دل مرده وراه از صورت بمعني نبرده ديدم كه نفسم در نميگيرد و آتشم در نمي‌زند تراثر نميكند دريغ آمدم تربيت ستوران و آئينه داري در محله كوران وليكن در معني باز بود و سالها سخن دراز ودر معني اين آيه كه خداي عَزَّوَجَلَّ ميفرمايد وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ سخن بجائي رسانيده بودم كه ميگفتم

دوست نزديكتر از من بمن است — وين است مشكل كه من ازوي دورم
چكنم باكه توان گفت كه او — در كنار من و من مهجورم

من از شراب اين سخن مست وفضلهٔ قدح در دست كه رونده‌ئ بر كنار مجلس گذر كرد و دور آخر در وي اثر كرد چنان نعره‌ئ بزد كه ديگران بموافقت او در خروش آمدند و خامان مجلس بجوش گفتم سبحان الله دوران باخبر در حضور و نزديكان بي بصر دور

فهم سخن چون نكند مستمع — قوت طبع از متكلم مجوي
فسحت ميدان ارادت بيار — تا بزند مرد سخن گوي گوي

حكايت شبي در بيابان مكه از غايت بيخوابي پاي رفتنم نماند سر بنهادم و دل از جان بر كندم

گفت نماز را نیز قضا کن که چیزی نکرده که بکار آید

ای هنر ها نهاده بر کف دست　　عیبها را گرفته زیر بغل

تا چه خواهی خریدن ای قلاب　　روز درماند کی بسیم دغل

حکایت　یاد دارم که در عهد طفولیت متعبد بودم و شبخیز و مولع زهد و پرهیز شبی در خدمت پدر رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ نشسته بودم و همه شب دیده بر هم نبسته و مصحف عزیز بر کنار گرفته و طایفه بر کرد ما خفته پدر را گفتم از اینان یکی سر بر نمیدارد که دو گانه بگذارد چنان خواب غفلت برده اند که گوئی مرده اند گفت ای جان پدر تو نیز اگر بخفتی به که در پوستین خلق افتی

نه بیند مدعی جز خویشتن را　　که دارد پردهٔ پندار در پیش

گرت چشم خدا بینی ببخشند　　نه بینی هیچکس عاجزتر از خویش

حکایت　یکی از بزرگان را در محفلی همی ستودند و در اوصاف جمیلش مبالغه مینمودند سر بر آورد و گفت من آنم که من دانم

كَفَيْتَ اِذَا مَا تُعِدَّ مَحَاسِنِي　　عُلَا نَيِّتِي وَلَمْ تَدْرِ بَاطِنِي

شنخصم بچشم عالمیان خوب منظر است　　وز خبث باطنم سر خجلت فتاده پیش

طاؤس را بنقش و نگاری که هست خلق　　تحسین کنند و او خجل از پای زشت خویش

حکایت　یکی از صلحای لبنان که مقامات او در دیار عرب مذکور بود و بکرامات مشهور بجامع دمشق در آمد و بر کنار بر که کالای طهارت همیکرد و پایش بلغزید و بحوض در افتاد و بمشقت بسیار از آن جایگاه خلاصی یافت چون از نماز بپرداخت یکی از اصحاب گفت مرا مشکلی هست اگر اجازت بر سیدن باشد گفت یاد دارم که شیخ بر روی دریای مغرب برفتی و قدمش تر نشدی امروز چه حالت بود که در عین یک قامت آب از هلاکت چیزی نمانده بود شیخ در فکرت زمانی فرو رفت و پس از تامل بسیار سر بر آورد و گفت نشنیده که سید عالم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ فرمود لِي مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لَا يَسَعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ

ظاهر حال عارفان دلق است　　اینقدر بس که روي در خلق است
ترک دنیا و شهوتست و هوس　　پارسائي نه ترک جامه و بس
در عمل کوش و هرچه خواهي پوش　　تاج بر سر نه و علم بر دوش
در کج آکند مرد با ید بود　　بر مخنث سلاح جنگ چه سود

روزي تا شب رفته بودیم و شبانگاه در پاي حصاري خفته دزد بي توفیق ابریق رفیق برداشت که بطهارت میروم و بغارت میرفت

پارسا بین که خرقه در بر کرد　　جامهٔ کعبه را جل خر کرد

چندانکه از نظر درویشان غایب شد ببرجي رفت و در جي بدزدید تا روز روشن شد آن تاریک راي مبلغ راه رفته بود و رفیقان بیگناه خفته بامداد ان همه را بقلعه در آوردند و بزندان کردند از آن تاریخ ترک صحبت گفتیم و طریق عزلت گرفتیم که اَلسَّلَامَةُ فِي الْوَحْدَةِ وَالْآفَةُ بَيْنَ الْاِثْنَيْنِ

چو از قومي یکي بیدانشي کرد　　نه که را منزلت ماند نه مه را
مشنیدستي که گاوي در علف زار　　بیالاید همه گاوان ده را

گفتم سپاس و منت خدایرا عَزَّوَجَلَّ که از برکت درویشان محروم نماندم اگرچه بصورت از صحبت وحید ماندم و بدین حکایت که گفتي مستفید گشتم و امثال مرا این نصیحت همه عمر بکار آید

بیک ناتراشیده در مجلسي　　بر نجد دل هوشمندان بسي
اگر برگهٔ پر کنند از گلاب　　سگي در وي افتد شود منجلاب

حکایت　زاهدي مهمان پادشاهي شد چون بخوان نشستند کمتر ازان خورد که ارادت او بود و چون بنماز برخاستند بیشتر از آن کرد که عادت او بود تا ظن صلاح در شان وي زیادت کنند

ترسم نرسي بکعبه اي اعرابي　　کین ره که تو میروي بترکستانست

چون بمقام خویش آمد سفره خواست تا تناولي کند پسري داشت صاحب فراست گفت اي پدر مکر در دعوت سلطان چیزي نخوردي گفت در نظر ایشان چیزي نخوردم که بکار آید

گفت

من نکویم که طاعتم بپذیر قلم عفو بر گناهم کش

حکایت عبدالقادر گیلانی را دیدم در حرم کعبه که روی بر حصا نهاده همیگفت که بینخشای واگر
هرآینه مستوجب عقوبتم در قیامتم نابینا برانگیز تا در روی نیکان شرمسار نکردم

روی بر خاک عجز میکویم هر سحر که که باد می آید
ای که هرگز فراموشت نکنم کیچت از بنده یاد می آید

حکایت دزدی بخانهٔ پارسائی رفت و چندانکه طلب کرد چیزی نیافت دلتنگ شد پارسا را
خبر شد کلیمی که بر آن خفته بود در رهگذر درانداخت تا محروم نشود

شنیدم که مردان راه خدا دل دشمنان را نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام که با دوستانت خلاف است وجنگ

مودت اهل صفا چو در روی چو در قفا نچنانکه از پشت عیب کیرند و در پیشت بیش میرند

در برابر چو کوسفند سلیم در قفا همچو کرک مردم خوار
هرکه عیب دکران پیش تو آورد دو شمرد بیکمان عیب تو پیش دکران خواهد برد

حکایت تنی چند از رندکان متفق سیاحت بودند و شریک رنج و راحت خواستم
تا مرافقت کنم موافقت نکردند گفتم از کرم اخلاق درویشان غریب و بدیع است روی
از مصاحبت مسکینان تافتن و فایده دریغ داشتن که من در تنعم خود اینقدر قوت و
سرعت همی یابم که در خدمت مردان یار شاطر باشم نه بار خاطر

اِنْ لَمْ اَکُنْ رَاکِبَ الْمَوَاشِیْ اَسْعَیْ لَکُمْ حَامِلَ الْغَوَاشِیْ

یکی ازان میان گفت ازین سخن که شنیدی دلتنگ مدار که درین روزها دزدی بصورت
درویشان برآمد و خود را در سلک صحبت ما منتظم گردانید از انجا که سلامت حال درویشان
و صدق معاملت ایشان بود گمان فضولش نبردند و بیاری قبول کردند

چه دانند مردم که در جامه کیست نویسنده داند که در نامه چیست

chun, busān, keen, dur, āftad, turungi dust, Sorltan,
de ker, Kujadedeh

چون بسر کین درافتاد ترنج دست سلطان در کمر گیجا دیده

حکایت اسکندر رومي را پرسیدند که دیار مشرق ومغرب را بچه گرفتي که ملوک پیشین را خزانه وحشم وشکر وملک بیش از تو بوده وهیچ یک را چنین فتحي میسر نشده گفت بعون خداي عَزَّوَجَلَّ هر مملکتي را که گرفتم رعیتش را نیازردم ونام پادشاهان جز به نیکوئي نبردم

بزرگش نخوانند اهل خرد که نام بزرگان بزشتي برد
اینهمه هیچ است چون مي بگذرد تخت بخت وامر ونهي وگیر ودار
نام نیک رفتگان ضایع مکن تا بماند نام نیکت یادگار

حکایت یکي از بزرگان پارسائي را گفت چه گوئي در حق فلان عابد که دیگران در حق او بطعنه سخنها گفته اند گفت در ظاهرش عیب نمي بینم ودر باطنش غیب نمیدانم

هر که را جامه پارسا بینني پارسا دان ونیک مرد انگار
ور ندانني که در نهادش چیست محتسب را درون خانه چه کار

باب دویم در اخلاق درویشان

حکایت درویشي را دیدم که سر بر آستان کعبه همي مالید ومیگفت یاغفور یا رحیم تو دانني که از ظلوم وجهول چه آید

عذر تقصیر خدمت آوردم که ندارم بطاعت استظهار
عاصیان از گناه توبه کنند عارفان از عبادت استغفار

عابدان جزاي طاعت خواهند وبازرگانان بهاي بضاعت من بنده امیدوارم نه طاعت دارم بدریوزه آمده ام نه بضاعت اِصْنَعْ بِيْ مَا اَنْتَ اَهْلُهُ وَلَا تَصْنَعْ بِيْ مَا اَنَا اَهْلُهُ

گر کشي ور جرم بخشي روي سر بر آستانم بنده را فرمان نباشد هر چه فرمائي بر آنم
بر در کعبه سائلي دیدم که همیگفت ومیگریستي خوش

من

کیمیا کر بغصه مرده ورنج ابله اندر خرابه یافته گنج

حکایت یکي ازملوک عرب راکنیزکي ختني آوردند خواست که درحالت مستي بااو جمع آید کنیزک ممانعت کرد ملک درخشم شدواورا بسیاهي بخشید که لب زبرش از پره بیني کدشته بود ولب زیرینش بکریبان فروهشته بدهیکلي که صخر جني ازطلعت او برمیدي وعین القطر ازبوي بغلش بکندیدي

شخصي نه چنان کریه منظر کز زشتي اوخبر توان داد

وانکه بغلي نعوذ بالله مردار بافتاب مرداد

توکوئي تاقیامت زشت روي برو ختمست وبریوسف نکوي

سیاه رادران مدت نفس طالب بودو شهوت غالب مهرش بجنبید ومهرش برداشت بامداد ان ملک کنیزک راجست ونیافت ماجرا بگفتند خشم کرفت وفرمود تاسیاه را با کنیزک استوار بندند وازبام جوسق بخندق دراندازند یکي ازوزاروي شفاعت بر زمین نهاد وگفت جهان بکام خداوند باد واقبال ودولت غلام سیاه را درین هیچ گناهي نیست چه سایر بندکان وخدمتکاران بانعام وبخشش خداوندي متعوودند ملک گفت اکر درمفاوضه اوشبي تاخیر کردي چه شدي که من اورا افزون ازقیمت کنیزک دادمي گفت اي خداوند انچه فرمودي معلوم است ولیکن نشنیده که گفته اند

تشنهٔ سوخته درچشمهٔ حیوان چورسد تومپندار که ازپیل دمان اندیشد

ملحد کر بسنه درخانهٔ خالي پر نان عقل باور نکند کز رمضان اندیشد

ملک رااین لطیفه پسند آمدوگفت اکنون سیاه را بتو بخشیدم کنیزک راچکنم گفت کنیزک را بسیاه بخش که نیم خوردهٔ اوهم اورا شاید

هرگزاورابدوستي میپسند که رود جاي ناپسندیده

تشنه رادل نخواهد آب زلال نیم خورد دمان کندیده

عمر گرانمایه درین صرف شد تا چه خورم صیف و چه پوشم شتاء

ای شکم خیره بنانی بساز تا نکنی پشت بخدمت دو تا

حکایت کسی مژده پیش انوشیروان عادل آورد که شنیدم که فلان دشمن ترا خدای برداشت گفت هیچ شنیدی که مرا گذاشت

اگر بمرد عدو جای شادمانی نیست که زندگانی ما نیز جاودانی نیست

حکایت گروهی حکما در حضرت کسری بمصلحتی سخن همی گفتند ابوزرجمهر که مهتر ایشان بود خاموش بود گفتندش چرا تو درین بحث سخن نگوئی گفت وزرا بر مثال اطبااند وطبیب داروندهد جز سقیم را پس چون می بینم که رای شما بر صوابست مرا بر سر آن سخن گفتن حکمت نباشد

چو کاری بی فضول من بر آید مرا در وی سخن گفتن نشاید

وگر بینم که نابینا و چاه است اگر خاموش بنشینم گناه است

حکایت هارون الرشید را چون ملک مصر مسلم شد گفت بخلاف آن طاغی که بغرور ملک مصر دعوی خدائی کرد نه بخشم این ملک را مگر بخسیس ترین بندگان گویند غلامی سیاه داشت نام او خصیب در غایت سفاهت ملک مصر بوی آرزانی داشت آورده اند که عقل و درایت او تا بحدی بود که طایفهٔ از حراث مصر نزد او شکایت کردند که پنبه کاشته بودیم بر شاطی رود نیل باران بیوقت آمد و تلف شد گفت پشم بایستی کاشت تا تلف نشدی حاسبی این سخن بشنید و گفت

اگر روزی بدانش درفزودی زنادان تنگ روزی تر نبودی

بنادان آنچنان روزی رساند که صد دانا دران حیران بماند

بخت و دولت بکاردانی نیست جز بتائید آسمانی نیست

کاوفتاداست در جهان بسیار بی تمیز ارجمند و عاقل خوار

ودیگري بزبان بریدن ودیگري بمصادره ونفي کردن هارون گفت اي پسر کرم آنست که عفو کني واگر نتواني تو نیز شش دشنام ده بخندان که انتقام از حد در گذرد که انکه ظلم از طرف تو باشد ودعوي بجانب خصم

نمرد است او بنزدیک خردمند — که با پیل دمان پیکار جوید
بلي مرد آنکس است از راه تحقیق — که چون خشم آیدش باطل نکوید
یکي را زشت خوئي داد دشنام — تحمل کرد و گفت اي نیک فرجام
بتر زانم که خواهي گفت آني — که دانم عیب من چون من نداني

حکایت باطایفهٔ بزرگان بکشتي در نشسته بودم که زورقي در پي ما غرق شد دو برادر بکردابي در افتادند یکي از بزرگان ملاح را گفت که بکیر این هر دو را که بهر یک ترا پنجاه دینار بدهم ملاح در آب رفت یکي را برهانید آن دیگر هلاک شد گفتم بقیت عمرش نمانده بود ازان در گرفتن او تاخیر کردي ملاح بخندید و گفت این که تو گفتي عین حق است ولیکن میل خاطرم برهانیدن این یک بیشتر بود که وقتي در بیابان مانده بودم این مرا بر شتري نشاند و از دست آن دیگر تازیانه خورده بودم در طفولیت گفتم صَدَقَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَ مَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا

مَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا

تا نوانئي درون کس مخراش — کاندرین راه خارها باشد
کار درویش مستمند برار — که ترا نیز کارها باشد

حکایت دو برادر یکي خدمت سلطان کردي و دیگري بسعي بازوي خود نان خوردي بلدي برادر توانگر درویش را گفت چرا خدمت نکني تا از مشقت کار کردن برهي گفت تو چرا کار نکني تا از مذلت خدمت رهائي یابي که خردمندان گفته اند نان خود خوردن و نشستن به له کمر زرین از پي خدمت بر میان بستن

بدست آهن تفته کردن خمیر — به از دست بر سینه پیش امیر

خلاف راي سلطان راي جستن بخون خويش باشد دست شستن
اگر خود روزرا گويد شب است اين ببايد گفت اينک ماه و پروين

حکايت شنيدي کيسوان بافت که من علويم و باقافلهٔ حجاز بشهر در آمد و چنين نمود که از حج مي آيم و قصيدهٔ پيش ملک آورد که من گفته ام نعمتش داد و اکرام کرد و نوازش بيکران فرمود تا يکي از ندماي ملک که در آن سال از سفر دريا آمده بود گفت من اورا در عيد اضحي در بصره ديدم حاجي چگونه باشد ديگري گفت من اورامي شناسم پدرش نصراني بود در ملقيه پس چگونه علوي باشد و شعرش در ديوان انوري يافتند ملک فرمود که بزنندش و نفي کنندش تا چندين دروغ درهم چرا گفت گفت ايخداوندروي زمين مرا سخني ديگر مانده است بگويم اگر راست نباشد بهر عقوبتي که فرمائي سزاوارم گفت آن چيست گفت

غربي کرت ماست پيش آورد دو پيمانه آب است ويک چمچه دوغ
گر از بنده لغوي شنيدي مرنج جهاندیده بسيار گويد دروغ

ملک را خنده گرفت و گفت ازين راست تر تا عمر تو بوده است نگفتي پس بفرمود تا انچه اموال او بود مهياداشتند و بخوشدلي برفت

حکايت يکي از وزرا بر زيردستان رحمت آوردي و اصلاح ممکنات را بخير توسط کردي اتفاقا بخطاب ملک گرفتار آمد و ممکنان در استخلاص او سعي کردند و موکلان در معاقبتش ملاطفت نمودند و بزرگان ذکر سيرت خوبش بافواه بگفتند تا ملک از سر جرم او درگذشت صاحبدلي برين حال اطلاع يافت و گفت

تا دل دوستان بدست آري بوستان پدر فرو خته به
بابد انديش هم نکوئي کن دهن سگ بلقمه دوخته به

حکايت يکي از پسران هارون الرشيد پيش پدر آمد خشم آلود که فلان سر هنگ زاده مرا دشنام داد هارون ارکان دولت را گفت سزاي چنين کسي چه باشد يکي اشارت بکشتن کرد و ديگري

روزکي چند باشش تا بخورد　　خاک مغز سر خيال انديش

فرق شاهي و بندکي برخاست　　چون قضاي نوشته آمد پيش

کرکسي خاک مرده باز کند　　نشناسد توانگر از درويش

ملک را گفتن درويش استوار آمد و گفت از من چيزي بخواه گفت آن ميخواهم که ديگر بار زحمت من ندهي گفت اي درويش مرا پندي ده درويش گفت

درياب کنون که نعمتت هست بدست　　کاين نعمت و ملک ميرود دست بدست

حکايت　يکي از وزرا پيش ذوالنون مصري رفت و همت خواست که روز و شب بخدمت سلطان مشغولم و بخير شش اميدوارم و از عقوبتش ترسان ذوالنون بگريست و گفت اگر من از خداي عَزَّوَجَلَّ ترسيدمي که تو از سلطان از جملهٔ صديقان بودمي

گر نبودي اميد راحت و رنج　　پاي درويش بر فلک بودي

گر وزير از خداي ترسيدي　　همچنان کز ملک ملک بودي

حکايت　پادشاهي بکشتن بيگناهي فرمان داد گفت اي ملک بموجب خشمي که ترا برمن است آزار خود مجوی که اين عقوبت برمن به يکنفس بسر آيد و بزه آن جاويد برتو بماند

دوران بقا چو باد صحرا بگذشت　　تا نخي و خوشي و زشت و زيبا بگذشت

پنداشت ستمگر که ستم بر ما کرد　　بر گردن او بماند و بر ما بگذشت

ملک را نصيحت او سودمند آمد و از سر خون او در گذشت

حکايت　وزراي نوشيروان در مهمي از مصالح مملکت انديشه ميکردند و راي ميزدند ملک همچنان در تدبير انديشه ميکرد ابوزرجمهر را راي ملک اختيار افتاد وزرا در نهانش گفتند که راي ملک چه مزيت ديدي که بر راي چندين حکيم گزيدي ابوزرجمهر گفت بموجب آنکه انجام کار معلوم نيست و راي همگنان در مشيت که صواب آيد يا خطا پس موافق راي ملک اولي تر است تا اگر خلاف صواب آيد بعلت متابعت او از معاتبت ايمن باشيم

وزور آوران اقالیم جمع آمدند ومصاف آراسته کردند پسر چون پیل مست در آمد بصد مستی
که اگر کوه روئین بودی از جای برکندی استاد دانست که پسر بقوت ازوی زیاده است بدان فن
غریب که ازو پنهان داشت در آویخت پسر دفع آن ندانست بهم بر آمد استاد اورا اززمین
در ربود وبر بالای سر برد وبرزمین زد غریو از خلق بر آمد ملک فرمود تا استاد را خلعت دادند
ونعمت فراوان بخشیدند وپسر را زجر وملامت کردند که با پروردهٔ خویش بیوفائی کردی ودعوی
مقاومت بسر نبردی پسر گفت ای ملک استاد را بزور آوری بر من دست نبود بلکه مرا
دقیقهٔ از علم کشتی مانده بود که ازمن دریغ میداشت وامروز بدان دقیقه بر من دست یافت
استاد گفت از بهر چنین روز نگاه میداشتم که گفته اند دوست را چندان قوت مده که اگر دشمنی کند بتواند

هر آن کهتر که با مهتر ستیزد　　چنان افتد که هرگز بر نخیزد

ودیگر نشنیده ئی که چگفت آنکه از پرورده خود جفا دید

یا وفا خود نبود در عالم　　یا مکر کس درین زمانه نکرد
کس نیاموخت علم تیر ازمن　　که مرا عاقبت نشانه نکرد

حکایت　درویشی مجرد بگوشهٔ صحرائی نشسته بود پادشاهی بر وبگذشت درویش
از انجا که ملک قناعت است بدو التفاتی نکرد و سلطان از انجا که سطوت سلطنت است
برنجید وگفت این طایفهٔ خرقه پوشان بر مثال حیوانند واهلیت وآدمیت ندارند
وزیر نزد درویش آمد وگفت ای جوانمرد سلطان روی زمین بر تو گذر کرد چرا خدمتی
نکردی وشرط ادب بجا نیاوری جواب داد که سلطانرا بگوی که توقع خدمت از کسی دار
که توقع نعمت از تو دارد دیگر انکه ملوک از بهر پاس رعیت اند نه رعیت از بهر طاعت ملوک

پادشه پاسبان درویشست　　گرچه نعمت بفر دولت اوست
گوسفند از برای چوپان نیست　　بلکه چوپان برای خدمت اوست
یکی امروز کامران بینی　　دیگر ید اول از مجاهده ریش

روزکی

حکایت ظالمي را حکایت کنند که هیزم درویشان بحیف خریدي وتوانگرانرا بطرح دادي صاحبدلي بروي کذر کرد وکفت

ماري تو که هر که را ببیني بزني یا بوم که هر کجا نشیني بکني
زورت از پیش میرود با ما با خداوند غیب دان نرود
زورمندي مکن بر اهل زمین تا دعائي بر آسمان نرود

کویند ظالم از کفتن او برنجید وروي درهم کشید وبدو التفاتي نکرد وکفته اند اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ تا شبي که آتش مطبخ در انبار هیزمش افتاد وسایر املاکش بسوخت واز بستر نرمش بخاکستر کرم نشاند اتفاقا همان شخص برو بکذشت ودیدش که بایاران همیکفت ندانم که این آتش از کجا در سراي من افتاد کفتش از درد دل درویشان

حذر کن ز دود درونهاي ریش که ریش درون عاقبت سر کند
بهم بر مکن تا توانی دلي که آهي جهاني بهم بر کند

آورده اند که برتاج کیخسرو نوشته بود

چه سالهاي فراوان چه عمرهاي دراز که خلق بر سر ما بر زمین بخواهد رفت
چنانکه دست بدست آمد است ملک بما بدستهاي دکر همچنین بخواهد رفت

حکایت یکي در صنعت کشتي کرفتن سر آمده بود وسیصد وشصت فن فاخر دانستي وهر روز بنوعي کشتي کرفتي مکر کوشهٔ خاطرش بجمال یکي از شاکردان میلي داشت سیصد وپنجاه ونه فن اورا در آموخت مکر یک فن که در تعلیم او دفع انداختي وتاخیر کردي فی الجمله پسر بقوت وصنعت کشتي بر سر آمد چنانکه کسي را در آن زمان با او مجال مقاومت نبود تا بحدیکه پیش پادشاه آن روزکار کفته بود که استاد را فضیلتي که بر من است از روي بزرکي است وحق تربیت وکرنه بقوت ازو کمتر نیستم وبصنعت با او برابر ملک را این سخن دشوار آمد فرمود تا مصارعت کنند ومقامي منیع ترتیب دادند وارکان دولت واعیان حضرت

بود ملک را اعلام کرد که فلان را که محبوس کرده اید بالملوک نواحي مرا سله دارد ملک بهم برآمد
و کشف این خبر نمود و قاصد را فرمود تا کرفتند و رساله را خواندند نوشته بود که حسن ظن
بزرکان بیش از فضیلت بنده است و تشریف قبولي که فرموده اند بنده را امکان اجابت
آن نیست بحکم انکه هر وردهٔ نعمت این خاندان است و باندک مایه تغیر خاطري باولینعمت
قدیم خود بیوفائي نتوان کرد

آن را که بجاي تست هر دم کرمي عذرش بنه ار کند بعمري ستمي

ملک را سیرت حق شناسي او پسند افتاد و خلعت و نعمت داد و عذر خواست که خطا کردم
که ترا آزردم کفت اي خداوند دریں حالت مر خداوند را خطائي نمي بینم بلکه تقدیر حق عَزَّ اِسْمُهُ
چنین بود که مر این بنده را مکروهي رسد پس بدست تو اولیتر که سوابق نعمت بریں بنده
داري و ایادي منت

کر کزندت رسد ز خلق مرنج که نه راحت رسد ز خلق نرنج
از خداوان خلاف دشمن و دوست که دل هر دو در تصرف او است
کر چه تیر از کمان همیکذرد از کماندار بیند اهل خرد

حکایت یکي از ملوک عرب را شنیدم که بامقربان خود همیکفت که مرسوم فلان را
چندانکه هست مضاعف کنید که ملازم درکاه است و مترصد فرمان و دیکر خدمتکاران بلهو و لعب
مشغولند و در ادای خدمت متهاون صاحبدلي بشنید فریاد و خروش از نهادش برآمد
پرسیدند که چه دیدي کفت علو درجات بندکان بدرکاه حق تعالي همین مثال دارد

دو بامداد کر آید کسي بخدمت شاه سیوم هر اینه در وي کند بلطف نکاه
امید هست پرستندکان مخلص را که نا امید نکردند ز آستان اله
مهتري در قبول فرمان است ترک فرمان دلیل حرمان است
هر که سیماي راستان دارد سر خدمت بر آستان دارد

حکایت

عمر ليث بر زمين نهاد وگفت

هر چه رود بر سرم چون تو پسندي رواست بنده چه دعوي کند حکم خداوند راست

اما بموجب انکه پرورده نعمت اين خاندانم نخواهم که فردای قيامت بخون من گرفتار آئي باري اگر مرا خواهي کشت بتاويل شرعي بکش گفت تاويل شرعي چگونه کنم گفتا اشارت فرماي تا من وزير را بکشم انگاه مرا بقصاص او بکش تا بحق کشته باشي ملک را خنده گرفت و بوزير گفت چه مصلحت بيني وزير گفت اي خداوند جهان از براي خدا اين شوخ ديده را بصدقه گور پدرت آزاد کن تا مرا در بلائي نيفکند گناه ازمن است که قول حکما را کار نه بسته ام که گفته اند

چو کروي با کلوخ انداز پيکار سر خود را بنادانی شکستي

چو تير انداختي بر روي دشمن حذر کن کاندر آماجش نشستي

حکايت ملک زوزن را خواجه بود کريم النفس نيک محضر که بمکانرا در مواجهت حرمت داشتي و در غيبت نيکوئي گفتي اتفاقا ازان حرکتي صادر شد که در نظر سلطان ناپسند آمد مصادره فرمود و عقوبت کرد سرهنگان پادشاه چون بسوابق نعمت او معترف بودند و بشکر او مرتهن باجرم مدت توکيل او رفق و ملاطفت کردندی و زجر و معاقبت روا نداشتندي

صلح با دشمن اگر خواهي هر که کم ترا در قفا عيب کند در نظرش تحسين کن

سخن آخر بدهان ميگذرد موزي را سخنش تلخ نخواهي دهنش شيرين کن

انچه مضمون خطاب ملک بود از عهده بعضي بيرون آمد و به بقيتي در زندان بماند آورده اند که يکي از ملوک آن نواحي در خفيه پيغامش فرستاد که ملوک آنطرف قدر چنان بزرگواري ندانسته و بيعزتي نموده و بر ما گران آمد اگر راي عزيز فلان اَحْسَنَ اللّٰهُ خَلَاصَهُ بجانب ما التفات کند در رعايت خاطرش هر چه تمامتر سعي کرده شود و اعيان اين مملکت بديدار او مفتقرند و جواب اين حروف را منتظر خواجه بران وقوف يافت از خطر انديشيد و در حال جوابي مختصر نوشت که اگر بر ما افتد فتنه نباشد و روا نکرد يکي از متعلقان که برين حال واقف

ناسزائي را كه بيني بختيار　　عاقلان تسليم كردند اختيار
چون نداري ناخن درنده تيز　　بابدان آن به كه كم گيري ستيز
هر كه بافولاد بازو پنجه كرد　　ساعد سيمين خود را رنجه كرد
باش تا دستش ببندد روزگار　　پس بكام دوستان مغزش برار

حكايت　يكي از ملوك را مرضي هايل بود كه اعادهٔ ذكر آن ناكردن اولي‌تر طايفهٔ از حكماي يونان متفق شدند كه اين درد را دوائي نيست مگر زهرهٔ آدمي كه بچندين صفت موصوف باشد بفرمود تا طلب كردند دهقان پسري يافتند بدان صفت كه حكما گفته بودند پدر و مادرش را بخواندند و بنعمت بيكران خشنود كردند قاضي بكشتن فتوي داد كه خون يكي از رعايا ريختن سلامت نفس پادشاه را روا باشد جلاد قصد كشتنش كرد پسر روسوي آسمان كرد و تبسم كنان چيزي در زير لب همي گفت ملك پرسيد كه درين حالت چه جاي خنده است گفت ناز فرزند بر پدر و مادر باشد و دعوي پيش قاضي برند و داد از پادشاه خواهند اكنون پدر و مادر بعلت حطام دنيا مرا بخون سپردند و قاضي بكشتنم فتوي داد و سلطان مصالح خويش در هلاك من همي بيند اكنون بجز خداي عَزَّ وَجَلَّ مرا پناهي نيست

پيش كه برآورم ز دستت فرياد　　هم پيش تو از دست تو مي‌خواهم داد

سلطان را ازين سخن دل بهم برآمد و آب در ديده گردانيد و گفت هلاك من اولي‌تر كه خون چنين بيگناهي ريختن سر و چشمش ببوسيد و در كنار گرفت و نعمت بي‌اندازه بخشيد و آزاد كرد آورده‌اند كه دران هفته ملك شفا يافت

همچنان در فكر آن بيتم كه گفت　　پيلباني بر لب دريای نيل
زير پايت گر بداني حال مور　　همچو حال تست زير پاي پيل

حكايت　يكي از بندگان عمر ليث گريخته بود كسان از عقبش برفتند و باز آوردند و زير را بالاوغر ضي بود اشارت بكشتن كرد تا ديگر بندگان چنين حركتي نكنند بندهٔ مسكين سر پيش

عمر

حکایت وزیری غافل شنیدم که خانه رعیت خراب کردی تا خزانهٔ سلطان آباد ان کند پیغمبر از قول حکما که گفته اند هر که خدای عَزَّوَجَلَّ را بر نجاند تا دل خلق بدست آرد خدا بتعالی همان خلق را بر وکمارد تا دمار از روکارش بر آرد

آتش سوزان نکند با سپند　　انچه کند دود دل مستمند

سر جمله حیوانات گویند شیر است و کمترین جانوران خر با تفاق خردمندان خر باربر به که شیر مردم در

مسکین خر اگرچه بی تمیز است　　چون بار همی برد عزیز است

کاوان وخران بار بردار　　به زاد میان مردم آزار

باز آمدیم بر سر حکایت وزیر غافل ملک را طرفی از ذمایم اخلاق او معلوم شد و در شاشجه کشید بانواع عقوبت بکشت

حاصل نشود رضای سلطان　　تا خاطر بندگان نجوئی

خواهی که خدای بر تو بخشد　　با خلق خدا بکن نکوئی

دیگر آورده اند که یکی از ستمدیدگان بر سر او بگذشت و بر حال تباه او نظر کرد و گفت

نه هر که قوت بازوی منصبی دارد　　بسلطنت بخورد مال مردمان بگزاف

توان بحلق فرو بردن استخوان درشت　　ولی شکم بدرد چون بگیرد اندر ناف

نماند ستمکار بد روزگار　　بماند برو لعنت پایدار

حکایت مردم آزاری را حکایت کنند که سنگی بر سر صالحی زد درویش را مجال انتقام نبود آن سنگ را نگاه میداشت تا وقتیکه سلطان را بران لشکری خشم آمد و در چاهی محبوس کرد درویش بیامد و همان سنگ که با خود داشت بر سرش کوفت گفت چه کسی و مرا این سنگ چرا زدی گفت من فلانم و این همان سنگ است که در فلان تاریخ بر سر من زدی گفت در ینمدت کجا بودی گفت از جاهت اندیشه میکردم اکنون که در چاهت دیدم غنیمت شمردم که خردمندان گفته اند

وحذر جارت بخواستم وبانگام بيرون آمدن گفتم

چو کعبه قبلهٔ حاجت شد از دیار بعید — روند خلق بدیدارش از بسي فرسنگ
ترا تحمل امثال ما بباید کرد — که ایچکس نزند بر درخت بي برسنگ

حکایت ملکزاده کنج بسیار از پدر میراث یافت دست کرم برگشاد وداد سخاوت بداد ونعمت بیدریغ برسپاه ورعیت بریخت

نیاساید مشام از طبلهٔ عود — بر آتش نه که چون عنبر ببوید
برزگي بایدت بخشندگي کن — که تا دانه نیفشاني نروید

یکي از جاداي بي تدبیر نصیحتش آغاز کرد که ملوک پیشین مراین نعمت را بسعي اندوخته اند و براي مصلحت نهاده اند دست ازین حرکت کوتاه کن که واقعها در پیش است ودشمن از پس مباداکه وقت حاجت فرومانی

اگر کنجي کني برعامیان بخش — رسد هر کدخدائي را برمحي
چرانستاني ازهریک جوي سیم — که گردآید ترا هر روز کنجي

ملکزاده ازین سخن روي درهم کشید وموافق طبع بلندش نیامد واورا زجر فرمود وگفت خدایتعالي مرا مالک این مملکت گردانیده که بخورم وببخشم نه پاسبانم که نگاه دارم

قارون هلاک شد که چهلخانه کنج داشت — نوشیروان نمرد که نام نکو گذاشت

حکایت آورده اند که نوشیروان عادل درشکارگاهي صیدي کباب میکرد نمک نبود غلامي بروستا فرستاد که نمک آورد نوشیروان فرمود که نمک بقیمت بستان نه بقوت تا ده خراب نشود ورسمي نباشد گفتند ازینقدر چه خلل زاید گفت بنیاد ظلم اول درجهان اندکي بود وهر کس که آمد برآن مزیدي کرد تابدین غایت رسید

اگر زباغ رعیت ملک خورد سیبي — برآورند غلامان او درخت از بیخ
به پیچ بیضه که سلطان ستم روادارد — زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ

حکایت

مصلحت ندیدم بیش از پیش ریش درویش را بملامت خراشیدن ونمک پاشیدن بدین بیت اختصار کردم وگفتم

ندانستي که بیني بند بر پاي چو در گوشت نیاید پند مردم
وگر ره گم نداري طاقت نیش مکن انگشت در سوراخ کژدم

حکایت تني چند در صحبت من بودند ظاهر حال ایشان بصلاح آراسته یکي از بزرگان درحق این طایفه حسن ظني بلیغ داشت وادراري معین کرده تا یکي از اینان حرکتي کرد نه مناسب حال درویشان ظن آن شخص فاسد شد وبازار اینان کاسد خواستم تا بطریقي کفاف یاران مستخلص گردانم آهنگ خدمتش کردم دربانم رها نکرد وجفاکرد ومعذورش داشتم که لطیفان گفته اند

در میر و وزیر و سلطان را بیوسیلت مگرد و پیرامن
سگ ودربان چو یافتند غریب این گریبانش گیرد آن دامن

چنانکه مقربان حضرت آن بزرگ بر حال من وقوف یافتند باکرامم درآودند ومقامي برتر معین کردند اما بتواضع فروتر نشستم وگفتم

بگذار که بنده کمینم تا در صف بندگان نشینم

گفت الله الله چه جاي این سخن است

گر بر سر چشم من نشیني نازت بکشم که ناز نینني

في الجمله بنشستم واز هر دري سخن درپیوستم تا حدیث ذلت یاران درمیان آمد گفتم

چه جرم دید خداوند سابق الانعام که بنده در نظر خویش خوار میدارد
خداي راست مسلم بزرگواري ولطف که جرم بیند و نان برقرار میدارد

حاکم چون این سخن بشنید عظیم بپسندید واسباب معاش یاران را فرمود تا برقرار ماضي، مهیادارند ومؤنت ایام تعطیل وفاکنند شکر نعمت گفتم وزمین خدمت ببوسیدم

چه پسندیدند و کارش از آن درگذشت و بمرتبهٔ بالاتر از ان متمکن شد همچنین نجم سعادتش
در ترقی بود تا باوج ارادت رسید و مقرب حضرت سلطان و مشار الیه و معتمد علیه گشت
هر سلامت حالش شادمانی کردم و گفتم

منشین ترش از گردش ایام که صبر — تلخ است ولیکن بر شیرین دارد
زکار بسته مندیش و دل شکسته مدار — که آب چشمهٔ حیوان درون تاریکی است

اَلَا لَا تُحَازِنْ اَخَّ الْبَلِيَّةِ — فَلِلرَّحْمٰنِ اَلْطَافٌ خَفِيَّةٌ

اتفاقا در آن قریه با طایفهٔ از یاران اتفاق سفر حجاز افتاد چون از زیارت مکه باز آمدم دو منزلم
استقبال کرد ظاهر حالش پریشان دیدم و بفراست دانستم که معزول است که دوست
دیوانی را فراغت دیدار دوستان وقتی باشد که از عمل فرو ماند

در بزرگی و کبر و دار عمل — ز آشنایان فراغتی دارند
روز بیچارگی و درویشی — در دل پیش دوستان آرند

ظاهر حالش را دیدم پریشان و در هیأت درویشان گفتم چه حالت است گفت همچنانکه
تو گفتی طایفهٔ حسد بردند و بخیانتی متهم کردند و ملک دَامَ مُلْكُهُ در کشف حقیقت آن
استفسار نفرمود و یاران قدیم و دوستان همیم از کلمهٔ حق خاموش شدند و حق صحبت
دیرینه فراموش کردند

نه بینی که پیش خداوند جاه — ستایش کنان دست بر سر نهند
و گر روزگارش در آرد زپای — همه عالمش پای بر سر نهند

فی الجمله با نواع عقوبت گرفتار بودم تا درین هفته که مژدهٔ سلامت حاج رسید از بند گرانم خلاص
کردند و ملک موروثم خاص گفتم در آن نوبت نصیحت من قبول نکردی که گفتم عمل پادشاهان
چون سفر دریا است سودمند و خطرناک یا گنج برگیری یا در رنج بمیری

یا زر بهر دو دست کند خواجه در کنار — یا موج روزی افکندش مرده بر کنار

مصلحت

وحکما گفته اند چهار کس از چهار کس بجان برنجند خراجي از سلطان ووزدازپاسبان
وفاسق ازغمازوروسپي ازمحتسب وآنراکه حساب پاک است ازمحاسبت چه باک است

مکن فراخ روي درعمل اگرخواهي که وقت دفع توکردد مجال دشمن تنگ
توپاک باش مدارای برادرازکس باک زخند جامهٔ ناپاک کازران برسنگ

گفتم حکایت آن روباه مناسب حال تست که ویدندش گریزان وافتان وخیزان کسي
گفتش چه آفت است که موجب چندین مخافت است گفت شنیدم که شیر رابسخره میگیرند
گفتندای سفیه لایعلم شیررا باتوچه مناسبت است وترا باشیر چه مشابهت گفت خاموش
لهاکر حاسدان بغرض گویند که این شیر است وگرفتار آیم گراغم تخلیص من باشد تا تفتیش
حال من کندوتا تریاق ازعراق آورندمارگزیده مرده باشد ترا همچنین فضل است وامانت وتقوي
ودیانت ولیکن معاندان درکمین اند ومدعیان گوشه نشین اگرانچه حسن سیرت تست
بخلاف آن تقریرکنند هر آئینه درمعرض خطاب پادشاه آئي درآنحالت کرامجال مقالت باشد
پس مصلحت آن مي بینم که ملک قناعت راحراست کني وترک ریاست گوئي که گفته اند

بدریا درمنافع بیشمار است اگرخواهی سلامت برکنار است

این سخن بشنیدو بهم برآمدوروي ازین حکایت درهم کشیدوسخن رنجش آمیز گفتن گرفت
که این چه عقل است وکفایت وفهم ودرایت قول حکما درست آمد که گفته اند دوستان درزندان
بکار آیند که درسفره همه دشمنان دوست نمایند

دوست مشمار آنکه در نعمت زند لاف یاري وبرا در خواندکي
دوست آن باشدکه گیرد دست دوست در پریشان حالي ودرماندکي

دیدم که متغیر میشود ونصیحت بغرض مي شنود بنزدیک صاحب دیوان رفتم بسابقه
معرفتي که میان ماواوبود صورت حالش بگفتم واهلیت واستحقاق اورا بیان کردم
تابکاري مختصرش نصب کردند چون چندي برآمد لطف طبعش رابدیدند وحسن تدبیرش را

اگر صد سال کبر آتش فروزد　　اگر یکدم درو افتد بسوزد

افتد که ندیم حضرت سلطان زر بیامد و باشد که سر برود و حکما گفته اند که از تلون طبع پادشاهان پرحذر باید بود که بسلامی برنجند و دیگر وقت بدشنامی خلعت بخشند و گفته اند که ظرافت بسیار کردن هنر ندیمان است و عیب حکیمان

تو بر سر قدر خویش باش و وقار　　بازی و ظرافت به ندیمان بگذار

حکایت یکی از رفیقان شکایت روزگار مخالف پیش من آورد و گفت که کفاف اندک دارم و عیال بسیار و طاقت بار فاقه ندارم بارها در دلم آید که بافلیسی دیگر نقل کنم تا در هر صورت که زندگانی کرده شود کسی را بر نیک و بد من اطلاع نباشد

بس کرسنه خفت کس ندانست که کیست　　بس جان بلب آمد که برو کس نگریست

باز از شماتت اعدا می اندیشم که بطعنه در قفای من بخندند و سعی مرا در حق عیال بر عدم مروت حمل کنند و گویند

مبین آن بی حمیت را که هرگز　　نخواهد دید روی نیکبختی

تن آسانی گزیند خویشتن را　　زن و فرزند بگذارد بسختی

و در علم محاسبت چنانکه معلوم است چیزی دانم اگر بجاه شما جهتی معین شود که موجب جمعیت خاطر باشد بقیت عمر از عهده شکر آن بدر نتوانم آمد گفتم ای برادر عمل پادشاهان دو طرف دارد امیدنان و بیم جان و خلاف رای خردمندان است بدان امید بدین بیم افتادن

کس نیاید بخانه درویش　　که خراج زمین و باغ بده

یا بتشویش و غصه راضی شو　　یا جگر بند پیش زاغ بنه

گفت این سخن موافق حال من نگفتی و جواب سوال من نیاوردی نشنیده که گفته اند هر که خیانت ورزد دستش از حساب بلرزد

راستی موجب رضای خدا است　　کس ندیدم که گم شد از ره راست

وحکما

لاجرم دشمني صعب روي نمود همه پشت بدادند

چو دارند کنج از سپاهي دريغ　　دريغ آيدش دست بردن بتيغ

چه مردي کند در صف کارزار　　که دستش تهي باشد از روزگار

بلي از آنانکه غدر کردند با من دم دوستي ميزد ملامتش کردم وگفتم دون است وناسپاس وسفله وناحق شناس که باندک تغير حال از مخدوم قديم برگردد وحقوق نعمت سالیان در نوردد گفت اگر بگويم بکرم معذور داري شايد که اسپم بي جو بود ونمد زين بگرو سلطان که بزر باسپاهي بخيلي کند با او بجان جوانمردي نتوان کرد

زر بده مرد سپاهي را تا سر بنهد　　وگرش زر ندهي سر بنهد در عالم

اِذَا شَبِعَ الْكَمِيُّ يَصُوْلُ بَطْشاً　　وَخَاوِيُ الْبَطْنِ يَبْطِشُ بِالْغِرَارِ

حکايت يکي از وزير امعزول شد وبحلقهٔ درويشان در آمد وبرکت صحبت ايشان در وي اثر کرد وجمعيت خاطرش دست داد ملک بار ديگر با او دل خوش کرد وعمل فرمود قبول نکرد وگفت معزولي بنزد خردمندان به که مشغولي

آنانکه بکنج عافيت بنشستند　　وندان سگ ودهان مردم بستند

کاغذ بدريدند وقلم بشکستند　　وز دست وزبان حرف گيران رستند

ملک گفت هر آئينه مارا خردمندي کافي بايد که تدبير مملکت را بشايد گفت اي ملک نشان خردمند کافي آنست که بچنين کارها تن در ندهد

همای بر سر مرغان از آن شرف دارد　　که استخوان خورد وجانور نيازارد

حکايت سياه گوش را گفتند ترا ملازمت شير بچه وجه اختيار افتاد گفت تا فضلهٔ صيدش ميخورم واز شر دشمنان در پناه صولتش زندگاني ميکنم گفتند اکنون که بظل حمايتش در آمدي وبشکر نعمتش اعتراف کردي چرا نزديکتر نيائي تا بحلقهٔ خاصانت در آرد واز بندگان مخلصت شمارد گفت همچنان از بطشش ايمن نيستم

درویشي برهنه در سرما خفته بود گفت

ای انکه باقبال تو در عالم نیست گیرم که غمت نیست غم ما هم نیست

ملک را خوش آمد صرهٔ از هزار دینار زر از روزن بیرون داشت و گفت دامن بدار درویش گفت دامن از کجا آرم که جامه ندارم ملک را بر حال صعب او رحمت آمد و خلعتي بران مزید کرد و پیشش فرستاد درویش آن نقد را باندک روزي بخورد و باز آمد

قرار در کف آزادگان نگیرد مال نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال

در حالتي که ملک را پرواي او نبود حال باز گفتند ملک بهم برآمد و روي در هم کشید و ازینجا است که اصحاب فطنت و ارباب خبرت گفته اند که از حدت و صولت پادشاهان پرحذر باید بود که غالب همت ایشان بمعظمات امور مملکت متعلق باشد و تحمل از دحام عوام نکنند

حرامش بود نعمت پادشاه که هنگام فرصت ندارد نگاه

مجال سخن تا نه بیني ز پیش به بیهوده گفتن مبر قدر خویش

گفت بر انید این گدای شوخ چشم مدبر را که چندین نعمت باندک مدت بر انداخت و خزانه بیت المال لقمهٔ مساکین است نه طعمهٔ اخوان الشیاطین

ابلهي کو روز روشن شمع کافوري نهد زود باشد کش بشب روغن نباشد در چراغ

یکي از وزراي ناصح گفت اي خداوند مصلحت آنست که چنین کسانرا وجه کفاف بمقادیر معین دارند تا در نفقه اسراف نکنند و انچه فرمودي از زجر و منع اگرچه تربیت است طایفهٔ بر بخل حمل کنند و دیگر مناسب ارباب همت نیست یکي را بلطف امیدوار کردن و باز بنومیدي خسته گردانیدن

بروي خود در طماع باز نتوان کرد چو باز شد بدرشتي فراز نتوان کرد

کس نه بیند که تشنگان حجاز بلب آب شور کرد آیند

هر کجا چشمهٔ شیرین بود مردم و مرغ و مور کرد آیند

حکایت یکي از پادشاهان پیشین در رعایت مملکت سستي کردي و لشکر بسختي داشتي

لاجرم

درویش وغنی بنده ٔ این خاک درند　　و آنانکه غنی ترند محتاج ترند

انکه مرا کفت ارانجاکه همت درویشان است وصدق معاملت ایشان خاطری همراه من کنید که از دشمنی صعب اندیشناکم کفتمش بر رعیت ضعیف رحمت کن تا از دشمن قوی زحمت نه بینی

ببازوان توانا وقوت سر دست　　خطا است پنجه ٔ مسکین ناتوان بشکست

نترسد انکه برافتادکان نبخشاید　　که کر زپای در آید کسش نکیرد دست

هرانکه تخم بدی کشت وچشم نیکی داشت　　دماغ بیهده پخت وخیال باطل بست

زکوش پنبه برون آرو داد خلق بده　　که کر تو می ندهی داد روز دادی هست

بنی آدم اعضای یکدیکر اند　　که در آفرینش زیک کوهر اند

چو عضوی بدرد آورد روزکار　　دکر عضوها را نماند قرار

توکز محنت دیکران بیغمی　　نشاید که نامت نهند آدمی

حکایت　درویشی مستجاب الدعوت در بغداد پدید آمد حجاج بن یوسف را خبر کردند ویرا بخواند وکفت مرا دعای خیری کن کفت خدایا جانش بستان کفت از بهر خدا این چه دعا بود کفت این دعای خیر است ترا و جمله مسلمانان را

ای زبردست زیردست آزار　　کرم تا کی بماند این بازار

بچه کار آیدت جهاندا ری　　مردنت به که مردم آزاری

حکایت　یکی از ملوک بی انصاف پارسائی را پرسید که از عبادتها کدام فاضلتر است کفت ترا خواب نیمروز تا دران یکنفس خلق را نیازاری

ظالمی را خفته دیدم نیمروز　　کفتم این فتنه است خوابش برده به

وانکه خوابش بهتر از بیداریست　　آنچنان به زندکانی مرده به

حکایت　یکی از ملوک را شنیدم که شبی در عشرت بروز آورده بود و در پایان مستی همی کفت

مارا بجهان خوشتر ازین یکدم نیست　　کز نیک وبد اندیشه وازکس غم نیست

حوران بهشتي را دوزخ بود اعراف ازدوزخيان پرس كه اعراف بهشت است

فرق است ميان انكه يارش دربر با آنكه دوچشم انتظارش بردر

حكايت هرمزرا گفتند ازوزيران پدرچه خطا ديدي كه بند فرمودي گفت خطائي معلوم نكردم كه موجب حبس باشد وليكن دانستم كه مهابت من در دل ايشان بيكران است و برعهد من اعتماد كلي ندارند ترسيدم كه ازبيم گزند خويش قصد هلاك من كنند پس قول حكما را كاربستم كه گفته اند

ازآن كز تو ترسد بترس اي حكيم وگر با چو او صد برآئي بجنگ

از ان مار بر پاي راعي زند كه ترسد سرش را بكوبد بسنگ

نه بيني كه چون كربه عاجز شود بر آرد بچنگال چشم پلنگ

حكايت يكي ازملوك عرب رنجور بود در حالت پيري وازندگاني قطع كرده سواري ازدرور آمد وبشارت داد كه فلان قلعه را بدولت خداوندي گشاديم ودشمنان اسير شدند و سپاه ورعيت آن طرف بحكمي مطيع فرمان گشتند ملك نفسي سرد برآورد وگفت اين مژده مرا نيست بلكه دشمنان مرا است يعني وارثان ملك را

درين اميد بسر شد دريغ عمر عزيز كه انچه در دلم است ازدرم فراز آيد

اميد بسته برآمد ولي چه فايده زانكه اميد نيست كه عمر گذشته باز آيد

كوس رحلت بكوفت دست اجل اي دو چشمم وداع سر بكنيد

اي كف دست وساعد و بازو همه تودیع يكدگر بكنيد

بر من افتاد كار دشمن كام آخر اي دوستان كذر بكنيد

روزكارم بشد بسنا داني من نكردم شما حذر بكنيد

حكايت بر بالين تربت يحيي پيغمبر عليه السلام معتكف بودم در جامع دمشق كه يكي از ملوك عرب كه به بي انصافي منسوب بود اتفاقا بزيارت آمد ونماز گذارد ودعا كرد و حاجت خواست

درويش

پریشان میکنی مکر سر پادشاهی نداری

همان به که لشکر بجان پروری که سلطان باشکر کند سروری

ملک گفت موجب گرد آمدن سپاه و رعیت چیست گفت پادشاه را کرم باید تا خلق بدو گرد آیند و رحمت تا در پناه دولتش ایمن نشینند و تر ا این هر دو نیست

نکند جور پیشه سلطانی که نیاید زکرک چوپانی

پادشاهی که طرح ظلم افکند پای دیوار ملک خویش بکند

ملک را پند وزیر ناصح موافق طبع نیامد و روی ازین سخن درهم کشید و بزندانش فرستاد بسی بر نیامد که بنی الحمامش بمنازعت برخاستند و بمقاومت لشکر آراستند و ملک پدر خواستند قومی که از دست تطاول او بجان آمده بودند و پریشان شده بر ایشان گرد آمدند و تقویت کردند تا ملک از تصرف او بدر رفت و بر آنان مقرر شد

پادشاهی کو رواداردستم بر زیردست دوستدارش روز سختی دشمن زور آورست

بارعیت صلح کن و ز جنگ خصم ایمن نشین زانکه شاهنشاه عادل را رعیت لشکر است

حکایت ۲ پادشاهی با غلامی عجمی در کشتی نشسته بود غلام دیگر باره دریا ندیده بود و محنت کشتی نیازموده گریه و زاری در نهاد و لرزه بر اندامش افتاد چندانکه ملاطفت کردند آرام نگرفت ملک را عیش منغص شد و هیچ چاره ندانستند حکیمی در آن کشتی بود ملک را گفت اگر خواهی من او را بطریقی خاموش کردانم ملک گفت غایت لطف و کرم باشد حکیم فرمود تا غلام را بدریا انداختند و چند نوبت غوطه خورد و پس مویش گرفتند و بنزدیک کشتی آوردند دست در سکان کشتی در آویخت بیرون آمد و بگوشه بنشست و قرار گرفت ملک را عجب آمد که درین چه حکمت بود گفت غلام در اول محنت غرق شدن نچشیده بود و قدر سلامت کشتی نمیدانست و همچنین قدر عافیت کسی داند که بمصیبتی گرفتار آید

ای سیر ترا نان جوین خوش نه نماید معشوق منست آنکه بنزدیک تو زشت است

في الجمله مقبول نظر سلطان آمد كه جمال صورت و كمال معني داشت و خردمندان گفته اند
توانگري بهنر است نه بمال و بزرگي بعقل است نه بسال ابناي جنس او بروي حسد بردند
و بخيانتي متهم كردند و در كشتن او سعي بيفايده نمودند

دشمن چه زند چو مهربان باشد دوست ملك پرسيد كه موجب خصمي اينان در حق تو چيست
گفت در دولت خداوندي بمكنانرا راضي كردم مگر حسود كه راضي نميشود الا بزوال نعمت
من و دولت و اقبال خداوندي

توانم انكه نيازارم اندرون كسي حسود را چكنم كو ز خود برنج درست
بميرتا ببري اي حسود كين رنجي است كه از مشقت او جز بمرگ نتوان رست
مشور بختان بآرزو خواهند مقبلان را زوال نعمت و جاه
كرنه بيند بروز شب پره چشم چشمهٔ آفتاب را چه گناه
راست خواهي هزار چشم چنان كور بهتر كه آفتاب سياه

حكايت يكي از ملوك عجم را حكايت كنند كه دست تطاول بمال رعيت دراز كرده بود
و جور روا ميداشت آغاز نهاده تا بحدي كه خلق از مكايد ظلمش بجهان برفتند و از كربت جورش راه
غربت گرفتند چون رعيت كم شد و ارتفاع ولايت نقصان پذيرفت و خزانه تهي ماند
دشمنان زور آوردند

هر كه فريادرس روز مصيبت خواهد كو در ايام سلامت بجوانمردي كوش
بندهٔ حلقه بگوش ار نه نوازي برود لطف كن لطف كه بيگانه شود حلقه بگوش

باري در مجلس او كتاب شاهنامه ميخواندند در زوال دولت ضحاك و عهد فريدون وزير
از ملك پرسيد كه هيچ توان دانستن كه فريدون كنج و ملك و حشم نداشت چگونه ملك
بروي مقرر شد گفت چنانكه شنيدي خلقي بتعصب بروي گرد آمدند و تقويت كردند و پادشاهي
يافت وزير گفت اي ملك چون گرد آمدن خلق موجب پادشاهي است تو مرخلق را چرا

پريشان

بابدان یار کشت همسر لوط　　خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند　　پی نیکان گرفت و مردم شد

این بگفت و طایفهٔ از ندمای ملک با او بشفاعت یار شدند تا ملک از سر خون او در گذشت و گفت بخشیدم اگر چه مصلحت ندیدم

دانی که چه گفت زال با رستم گرد　　دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد
دیدیم بسی که آب سر چشمهٔ خورد　　چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد

فی الجمله پسر را باز و نعمت بر آوردند و استاد ادیب را بتربیت او نصب کردند تا حسن خطاب و رد جواب و سایر آداب خدمت ملوک در آموخت و در نظر همگنان پسندیده آمد باری وزیر از حسن شمایل او در حضرت ملک شمهٔ همی گفت که تربیت عاقلان در وی اثر کرده است و جهل قدیم از جبلت او بدر رفته ملک را ازین سخن تبسم آمد و گفت

عاقبت گرگ زاده گرگ شود　　گرچه با آدمی بزرگ شود

صالی دو برین بر آمد طایفهٔ از اوباش محلت بدو پیوستند و عهد موافقت بستند تا بوقت فرصت وزیر را باد و پسرش بکشت و نعمت بیقیاس برداشت و در مغارهٔ دزدان بجای بدر بنشست ملک را از تمعنی خبر شد و دست تحیر بدندان گزیدن گرفت و گفت

شمشیر نیک ز آهن بد چون کند کسی　　ناکس بتربیت نشود ای حکیم کس
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست　　در باغ لاله روید و در شوره بوم خس
زین شوره سنبل بر نیارد　　در وی تخم عمل ضایع مگردان
نکوئی با بدان کردن چنان است　　که بد کردن بجای نیکمردان

حکایت　سر هنگ زادهٔ را در سرای اغلمش دیدم که فهم و فراستی و عقل و کیاستی زاید الوصف داشت هم از عهد خردی آثار بزرگی در ناصیهٔ او پیدا

بالای سرش ز هوشمندی　　می تافت ستارهٔ بلندی

بفرستادند تا در شعب جبل پنهان شدند شبانگاه که دزدان باز آمدند سفر کرده وغارت
آورده سلاح از تن بگشادند ورخت غنیمت بنهادند نخستین دشمنی که بر سر ایشان
تاخت خواب بود چندانکه پاسی از شب بگذشت

قرص خورشید در سیاهی شد یونس اندر دهان ماهی شد

مردان دلاور از کمین برجستند و دست یکان یکان بر کتف بستند و بامداد ان بدرگاه ملک
حاضر آوردند همه را بگشتن اشارت فرمود اتفاقا در ان میان جوانی بود که میوهٔ عنفوان شبابش
نو رسیده و سبزهٔ گلستان عذارش تازه دمیده یکی از وزرا پای تخت ملک را بوسه داد
وردی شفاعت بر زمین نهاد و گفت این پسر هنوز از باغ زندگانی برنخورده واز ریحان جوانی
تمتع نیافته توقع بکرم اخلاق خداوندی آنست که ببخشیدن خون او بر بنده منت نهند ملک
ازین سخن روی درهم کشید و موافق رای بلندش نیامد و گفت

پرتو نیکان نگیرد هر که بنیادش بد است تربیت نااهل را چون گردکان بر گنبد است

نسل فساد اینان منقطع کردن و بیخ شرار ایشان برآوردن اولیتر است که آتش نشاندن
واخگر گذاشتن وافعی کشتن و بچه نگاه داشتن کار خردمندان نیست

ابر کز آب زندگی بارد هر گز از شاخ بید بر نخوری
بافرو مایه روزگار مبر گر نی بوریا شکر نخوری

وزیر این سخن بشنید طوعا وکرها بپسندید و بر حسن رای ملک آفرین خواند و گفت انچه
خداوند دَامَ مُلْکُهُ فرمود عین حق است ومحض ثواب که اگر در سلک صحبت
آن بدان تربیت یافتی طبیعت ایشان گرفتی اما بنده امیدوار است که در خدمت صالحان
تربیت پذیرد و خوی خردمندان گیرد که هنوز طفل است وسیرت بغی وعناد آن گروه در نهاد
وی متمکن نشده است و در حدیث است مَا مِنْ مَوْلُوْدٍ اِلَّا وَقَدْ یُوْلَدُ عَلَی الْفِطْرَةِ
فَاَبَوَاهُ یُهَوِّدَانِهِ وَیُنَصِّرَانِهِ وَیُمَجِّسَانِهِ

بابدان

آورده اند که سپاه دشمن بیقیاس بود و اینان اندک جماعتی آهنگ گریز کردند پسر نعره بزد و گفت ای مردان بکوشید یا جامهٔ زنان بپوشید سواران را بگفتن او تهور زیاده شد و یکبار حمله آوردند شنیدم که در همان روز بر دشمن ظفر یافتند ملک سرو چشمش ببوسید و در کنار گرفت و هر روز نظر بیش کرد تا ولیعهد خویش کرد برادران حسد بردند و زهر در طعامش کردند خواهر از غرفه بدید و دریچه بر هم زد پسر بفراست دریافت و دست از طعام باز کشید و گفت محالست که هنرمندان بمیرند و بیهنران جای ایشان بگیرند

کس نیاید بزیر سایهٔ بوم ورهمای از جهان شود معدوم

پدر را ازین حالت آگهی دادند برادرانش را بخواند و کوشمال بواجبی داد پس هریکرا از اطراف بلاد حصهٔ معین کرد تا فتنه بنشست و نزاع برخاست که گفته اند درویش در کلیمی بخسپند و دو پادشاه در اقلیمی نگنجند

نیم نانی گر خورد مرد خدا بذل درویشان کند نیمی دگر
ملک اقلیمی بگیرد پادشاه همچنان در بند اقلیمی دگر

حکایت طایفهٔ دزدان عرب بر سر کوهی نشسته بودند و منفذ کاروان بسته و رعیت بلدان از مکاید ایشان مرعوب و لشکر سلطان مغلوب بحکم انکه ملاذی منیع از قلهٔ کوهی بدست آورده بودند و ملجا و ماوای خود ساخته مدبران ممالک آنطرف در دفع مضرت ایشان مشورت کردند که اگر این طایفه همبرین نسق روزگاری مداومت نمایند مقاومت بالایشان ممتنع گردد

درختی که اکنون گرفتست پای بنیروی شخصی بر آید زجای
ورش همچنان روزگاری هلی بگردونش از بیخ برنگسلی
سر چشمه شاید گرفتن بمیل چون پر شد نشاید گذشتن بپیل

سخن برین مقرر شد که شخصی را بتجسس ایشان بگماشتند و فرصت نگاه میداشتند تا وقتی که بر سر قومی رانده بودند و بقعه خالی مانده تنی چند از مردان واقعه دیده جنگ آزموده

آن پیر لاشه را که سپردند زیر خاک — خاکش چنان بخورد کزو استخوان نماند
زنده است نام فرخ نوشیروان بعدل — گرچه بسي گذشت که نوشیروان نماند
خیري کن اي فلان و غنیمت شمار عمر — زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند

حکایت ملکزاده را شنیدم که کوتاه بود و حقیر و دیگر برادرانش بلند بالا و خوبروي باري پدر بچشم حقارت در وي نظر میکرد پسر بفراست دریافت و از روي استبصار بدانست و شرط خدمت بجاي آورد و گفت اي پدر کوتاه خردمند به از نادان بلند نه هر چه بقامت مهتر بقیمت بهتر اَلشَّاةُ نَطِیْحَةٌ وَالْفِیْلُ جِیْفَةٌ

اَقَلُّ جِبَالِ الْاَرْضِ طُوْرٌ وَ اِنَّهٗ — لَاَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰهِ قَدْرًا وَ مَنْزِلًا

آن شنیدي که لاغري دانا — گفت روزي ببابلي فربه
اسب تازي اگر ضعیف بود — همچنان از طویلهٔ خربه

پدر بخندید و ارکان دولت بپسندیدند و دیگر برادرانش بجان برنجیدند

تا مرد سخن نگفته باشد — عیب و هنرش نهفته باشد
هر بیشه گمان مبر که خالي است — شاید که پلنگ خفته باشد

شنیدم که در همان نزدیکي ملک را دشمني صعب روي نمود چون لشکر از هر دو جانب روي در هم آوردند اول کسیکه اسپ در میدان جهانید آن پسر بود و گفت

آن نه من باشم که روز جنگ بیني پشت من — این منم کاندر میان خاک و خون بیني سري
کانکه جنگ آرد بخون خویش بازي میکند — روز میدان انکه بگریزد بخون لشکري

این بگفت و بر سپاه دشمن زد و تني چند از مردان کاري بینداخت چون پیش پدر آمد زمین خدمت ببوسید و گفت

ایکه شخص منت حقیر نمود — تا در شتي هنر نپنداري
اسپ لاغر میان بکار آید — روز میدان نه کاو پرواري

باب اول در سیرت پادشاهان حکایت پادشاهی را شنیدم که بکشتن

بیگناهی اشارت فرمود درویش بیچاره در حالت نومیدی بزبانی که داشت ملک را دشنام دادن گرفت

و سقط گفتن آغاز کرد که گفته اند هر که دست از جان بشوید هر چه در دل دارد بگوید

وقت ضرورت چو نماند گریز دست بگیرد سر شمشیر تیز

اِذَا يَئِسَ الْاِنْسَانُ طَالَ لِسَانُهُ كَسِنَّوْرٍ مَغْلُوْبٍ يَصُوْلُ عَلَى الْكَلْبِ

ملک پرسید که چه میگوید یکی از وزرای نیک محضر گفت همیگوید اَلْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَ

الْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ ملک را رحمت آمد و از سر خون او در گذشت وزیر دیگر که

ضد او بود گفت ای بنای جنس مار انشاید در حضرت پادشاهان جز براستی سخن گفتن این

مرد ملک را دشنام داد و ناسزا گفت ملک روی ازین سخن درهم کشید و گفت مرا دروغ او

پسندیده تر آمد ازین راست که تو گفتی که آن را روی بر مصلحتی بود و این را بناء بر وحشتی

خردمندان گفته اند دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز

هر که شاه آن کند که او گوید حیف باشد که جز نیکو گوید

بر طاق ایوان فریدون نوشته اند

جهان ای برادر نماند بکس دل اندر جهان آفرین بند و بس

مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت که بسیار کس چو تو پرورد و کشت

چو آهنگ رفتن کند جان پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک

حکایت یکی از ملوک خراسان سلطان محمود سبکتکین را بخواب دید بعد از وفات

او بصد سال که جمله وجود او ریخته و خاک شده مگر چشمان او که در چشم خانه همیگردید و نظر میکرد و

سایر حکما از تاویل آن فرو ماندند مگر درویشی که شرط خدمت بجای آورد و گفت هنوز

نگران است که ملکش باد گران است

بس نامور بزیر زمین دفن کرده اند کز هستیش بروی زمین بر نشان نماند

اول اندیشه وانگهي گفتار　　پاي بست آمده است پس ديوار

نخلبندم ولي نه در بستان　　شاهدم من ولي نه در کنعان

حکايت لقمان را گفتند حکمت از که آموختي گفت از نابينايان که تا جاي ندانند پاي ننهند و عرب گويد

قَدِّمِ الْخُرُوجَ قَبْلَ الْوُلُوجِ　　مرديت بياز ما وانگهي زن کن

گرچه شاطر بود خروس بجنگ　　چه زند پيش باز روئين چنگ

گربه شير است ور گرفتن موش　　ليک موش است در مصاف پلنگ

اما باعتماد وسعت اخلاق بزرگان که چشم از عوايب زيردستان بپوشند و در افشاي جرايم کهتران نکوشند کلمه چند بطريق اختصار از نوادر و امثال و شعر و حکايات و سير ملوک ماضي رَحِمَهُمُ اللّٰهُ درين کتاب درج کرديم و برخي از عمر گرانمايه بران خرج نموديم

بماند سالها اين نظم و ترتيب　　ز ما هر ذره خاک افتد بجائي

غرض نقشي است کز ما باز ماند　　که هستي را نمي بينم بقائي

مگر صاحبدلي روزي برحمت　　کند در کار درويشان دعائي

امعان نظر در ترتيب کتاب و تهذيب ابواب ايجاز سخن را مصلحت ديدم تا مراين روضه رضا و حديقه غلياچون بهشت بهشت باب اتفاق افتاد و ازين مختصر آمد تا بمطالعت نيينجامد

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

باب اول در سيرت پادشاهان　　باب دوم در اخلاق درويشان

باب سيوم در فضيلت قناعت　　باب چهارم در فوايد خاموشي

باب پنجم در عشق و جواني　　باب ششم در ضعف و پيري

باب هفتم در تاثير تربيت　　باب هشتم در آداب صحبت

در آن مدت که ما را وقت خوش بود　　ز اجبرت ششصد و پنجاه و شش بود

مراد ما نصيحت بود گفتيم　　حوالت باخدا کرديم و رفتيم

باب

و تکاسل روادارند هر ائینه در معرض خطاب آیند و در محل عتاب مگر این طایفهٔ درویشان
که شکر نعمت بزرگان واجب است بر ایشان وذکر جمیل و دعای خیر و ادای چنین خدمتی
درغیبت اولیتر است که در حضور که آن بتصنع نزدیکست و این از تکلف دور و باجابت مقرون

پشت دو تای فلک راست شد از خرمی　　تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را
حکمت محض است اگر لطف جهان آفرین　　خاص کند بندهٔ مصلحت عام را
دولت جاوید یافت هر که نکو نام زیست　　کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را
وصف ترا گر کند ور نکند اهل فضل　　حاجت مشاطه نیست روی دلارام را

تقصیر و تقاعدی که در مواظبت خدمت بارگاه خداوندی میرود بنا بر آن است که طایفهٔ از حکمای هند
در فضیلت ابوزرجمهر سخن میگفتند و در آخر جز این عیبش ندانستند که در سخن گفتن بطی است
یعنی درنگ بسیار میکند و مستمع را بسی منتظر باید بود تا او تقریر سخن کند ابوزرجمهر
بشنید و گفت اندیشه کردن که چگویم به از پشیمانی خوردن که چرا گفتم

سخن دان پرورده پیر کهن　　بیندیشد انگه بگوید سخن
مزن بی تامل بگفتار دم　　نکو گوی اگر دیر گوئی چه غم
بیندیش وانگه برآور نفس　　ازان پیش بس کن که گویند بس
بنطق آدمی بهتر است از دواب　　دواب از تو به گر نگوئی صواب

فکیف در نظر اعیان حضرت خداوندی عَزَّ نَصْرُهُ که مجمع اهل دل است و مرکز علماء متبحر
که اگر در سیاقت سخن دلیری کنم شوخی کرده باشم و بضاعت مزجات بحضرت عزیز آورده
و شبه در بازار جوهریان جوی نیرزد و چراغ پیش آفتاب پرتوی ندارد و منارهٔ بلند در دامن کوه
الوند پست نماید

هر که کردن بدعوی افرازد　　دشمن از هر طرف برو تازد
سعدی افتاده ایست آزاده　　کس نیاید بجنگ افتاده

فصلي در همان روز اتفاق افتاد در حسن معاشرت و آداب محاورت در لباسيكه متكلمان را بكار آيد
ومترسلان را بلاغت افزايد في الجمله هنوز از كل بوستان بقيتي مانده بود كه كتاب گلستان تمام شد
وتمام آنكه شود بحقيقت كه پسنديده آيد در بارگاه شاه جهان پناه سايهٔ كردگار بر تو لطف
پروردگار ذخر زمان وكهف امان اَلْمُؤَيَّدُ مِنَ السَّمَاءِ اَلْمَنْصُوْرُ عَلَي الْاَعْدَاءِ عَضُدُ
الدَّوْلَةِ الْقَاهِرَةِ سِرَاجُ الْمِلَّةِ الْبَاهِرَةِ جَمَالُ الْاَنَامِ مُفَخَّرُ الْاِسْلَامِ سَعْدُ بْنِ
اَتَابَكِ الْاَعْظَمِ شَهَنْشَاهِ الْمُعَظَّمِ مَالِكِ رِقَابِ الْاُمَمِ مَوْلَاءِ مُلُوْكِ الْعَرَبِ وَ
الْعَجَمِ سُلْطَانِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَارِثِ مُلْكِ سُلَيْمَانَ مُظَفَّرِ الدُّنْيَا وَ الدِّيْنِ
اَبُوْبَكْرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زنكي اَدَامَ اللّٰهُ تَعَالَي اِقْبَالَهُمَا وَضَاعَفَ جَلَالَهُمَا وَ
جَعَلَ عَلَي كُلِّ خَيْرٍ مَالُهُمَا بكرشمهٔ لطف خداوندي مطالعه فرمايد

كر التفات خداوندش بيار ايد نگارخانهٔ چيني ونقش ارزنكي است
اميد هست كه روي ملال در نكشد ازين سخن كه گلستان نجاي دلتنكي است
علي الخصوص كه ديباجهٔ همايونش بنام سعد ابي بكر سعد بن زنكي است

ديگر عروس فكر من از بي جمالي سر بر نيارد وديدهٔ قياس از پشت پاي خجالت بر ندارد
ودر زمرهٔ صاحبدلان متجلي نشود مگر آنكه متحلي شود بزيور قبول امير كبير عالم وعادل مويد
ومظفر ومنصور ظهير سرير سلطنت و مشير تدبير مملكت كَهْفُ الْغُقَرَا
مُلَاذُ الْغُرَبَا مُرَبِّي الْفُضَلَا مُحِبُّ الْاَتْقِيَا اِفْتِخَارُ آلِ فَارِسٍ يَمِيْنُ الْمَلِكِ
مَلِكُ الْخَوَاصِ فَخْرُ الدَّوْلَةِ وَالدِّيْنِ غِيَاثُ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِيْنَ عُمْدَةُ الْمُلُوْكِ
وَالسَّلَاطِيْنِ اَبِي بَكْرِ بْنِ اَبِي نَصْرٍ اَطَالَ اللّٰهُ عُمْرَهُ وَ اَجَلَّ قَدْرَهُ وَشَرَحَ
صَدْرَهُ وَضَاعَفَ اَجْرَهُ كه ممدوح اكابر آفاق است ومجموع مكارم اخلاق

هر كه در سايهٔ عنايت او است كنهش طاعت است ودشمن دوست

بر هريك از ساير بندگان وحواشي خدمتي معين است كه اگر در اداي بر خي از آن تهاون
وتكاسل

في الجمله زبان از مکالمهٔ او در کشیدن قوت نداشتم و روي از محادثهٔ او کردانیدن مروت ندانستم که یار موافق بوه و ارادهٔ صادق نمود

چوجنگ آوري باکسي درستیز که ازوي کزیرت بوه یا کریز

بحکم ضرورت سخن کفتم و تفرج کنان بیرون رفتم در فصل ربیع که آثار صولت برد آرمیده بوه و ایام دولت ورد رسیده

پیراهن برک بر درختان چون جامهٔ عید نیک بختان

اول اردي بهشت ماه جلالي بلبل کویندہ بر منابر قضبان

برکل سرخ از نم افتاده لالي همچو عرق بر عذار شاهد غضبان

شب را بوستان بایکي از دوستان اتفاق مبیت افتاد موضعي خوش و خرم و درختان دلکش سر در هم کفتي خورده میناً بر خاکش ریخته و عقد ثریا بر تاکش در آویخته

رَوْضَةٌ مَاءُ نَهْرِهَا سَلْسَالٌ دَوْحَةٌ سَجْعُ طَيْرِهَا مَوْزُوْنٌ

آن پر از لاله هاي رنکا رنک وین پر از میوه هاي کوناکون

باد در سایهٔ درختانش کسترانیده فرشش بوقلمون

بامداد ان که خاطر باز آمدن براي نشستن غالب آمد دیدمش دامني کل و ریحان و سنبل و ضمیران فراهم آورده و رغبت شهر کرده کفتم کل بوستانرا چنانکه دانی بقاي وعهد کلستان را وفائي نباشد و حکما کفته اند هر چه نپاید دلبستکي را نشاید کفتا طریق چیست کفتم براي نزهت ناظران و فسحت حاضران کتاب کلستان تصنیف توانم کرد که باد خزان را بر ورق او دست تطاول نباشد و کردش زمان عیش ربیعش بطیش خریف مبدل نکند

بچکار آیدت ز کل طبقي از کلستان من ببر ورقي

کل همین پنجروزه نوشش باشد وین کلستان همیشه خوش باشد

حالیکه من این سخن بکفتم دامن کل بر بخت و در دامنم آویخت که اَلْکَرِیْمُ اِذَا وَعَدَ وَفَا

لا جرم مرد عاقل کامل ننهد بر حیات دنیا دل
ای تهي دست رفته در بازار ترسمت باز نیاوري دستار
هر که مزروع خود خورد بخوید وقت خرمنش خوشه باید چید
پند سعدي بگوش جان بشنو ره چنین است مرد باش و برو

بعد از تامل اینمعني مصلحت آن دیدم که در نشیمن عزلت نشینم و دامن از صحبت فراهم چینم و دفتر از گفتهاي پریشان بشویم و من بعد پریشان نگویم

زبان بریده بکنجي نشسته صم بکم به از کسیکه نباشد زبانش اندر حکم

تا یکي از دوستان که در کجاوهٔ غم انیس من بود و در حجرهٔ هم حابس برسم قدیم از در در آمد چندان که نشاط و ملاعبت کرد و بساط مداعبت گسترد جوابش نگفتم و سر از زانوي تعبد برنگرفتم رنجیده بمن نگه کرد و گفت

کنونت که امکان گفتار هست بگواي برادر بلطف و خوشي
که فردا چو پیک اجل در رسد بحکم ضرورت زبان در کشي

یکي از متعلقان منش بر حسب این واقعه مطلع گردانید که فلان عزم کرده و نیت جزم آورده که بقیت عمر معتکف نشیند و خاموشي گزیند تو نیز اگر توانيي سر خویش گیر و راه مجانبت پیش گفتا بعزت عظیم و صحبت قدیم که دم بر نیارم و قدم برندارم مگر آنکه سخن گفته شود بعادت مالوف و طریق معروف که آزردن دل دوستان جهل است و کفارت یمین سهل و خلاف رایي صواب است و نقض عهد اولوالالباب که ذوالفقار علي در نیام و زبان سعدي در کام

زبان دردهان ایخردمند چیست کلید در گنج صاحب هنر
چو در بسته باشد چه داند کسي که جوهر فروش است یا شیشه گر
اگرچه پیش خردمند خامشي ادبست بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشي
دو چیز طیرهٔ عقل است دم فروبستن بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشي

في الجمله

اقلیم فارس راغم از آسیب دهر نیست ● تا بر سرش بود چو تو ئی سایهٔ خدا
امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک مانند آستان درت مامن رضا
بر تست پاس خاطر بیچارگان و شکر بر ما و بر خدای جهان آفرین جزا
یارب زباد فتنه نگهدار خاک فارس چندان که خاک را بود و بادرا بقا

یکشب تامل ایام گذشته میکردم و بر عمر تلف کرده تاسف میخوردم و سنگ سراجهٔ دل را بالماس آب دیده میسفتم و این بیتها مناسب حال میگفتم

هر دم از عمر میرود نفسی چون نکه میکنم نماند بسی
حیف آنکسکه رفت و کار نساخت کوس رحلت زدند و بار نساخت
ایکه پنجاه رفت و در خوابی مگر این پنج روز دریابی
خواب نوشین بامداد رحیل بازدارد پیاده را ز سبیل
هر که آمد عمارتی نو ساخت رفت و منزل بدیگری پرداخت
وان دگر پخت همچنین هوسی وین عمارت بسر نبرد کسی
یار ناپایدار دوست مدار دوستی را نشاید این غدار
نیک و بد چون همی بباید مرد خنک آنکس که کوی نیکی برد
برگ عیشی بگور خویش فرست کس نیارد ز پس تو پیش فرست
عمر برف است و آفتاب تموز اندکی ماند خواجه غره هنوز
مایهٔ عیش آدمی شکم است تا بتدریج میرود چه غم است
گر به بندد چنانکه نگشاید گر دل از غم بر کند شاید
ور کشاید چنانکه نتوان بست کوبشو از حیات دنیا دست
چار طبع مخالف سرکش پنجروزی بوند باهم خوش
گر یکی زین چهار شد غالب جان شیرین برآید از قالب

ای برتر از خیال و قیاس و گمان و وهم — وز هر چه گفته اند و شنیدیم و خوانده ایم

مجلس تمام گشت و بپایان رسید عمر — ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

ذکر جمیل سعدی که در افواه عوام افتاده وصیت سخنش که در بسیط زمین رفته و قصب الجیب حدیثش که همچون نیشکر مینخورند و رقعه منشاتش که چون کاغذ زر میبرند بر کمال فضل و بلاغت او حمل نتوان کرد بلکه خداوند جهان و قطب دایرهٔ زمان و قایم مقام سلیمان و ناصر اهل ایمان اتابک اعظم شهنشاه معظم مُظَفَّرُ الدُّنْیَا وَالدِّیْنِ اَبُوبَکْرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زَنْگِی ظِلُّ اللّٰهِ تَعَالَی فِی اَرْضِهِ رَبُّ الْاَرْضِ اَرْضِ عَنْهُ بعین عنایت نظر کرده و تحسین بلیغ فرموده لاجرم کافهٔ انام از خواص و عوام بمحبت او گرایند اند که اَلنَّاسُ عَلَی دِیْنِ مُلُوْکِهِمْ

زانکه ترا بر من مسکین نظر است — آثارم از آفتاب مشهور تر است

گر خود همه عیبها بدین بنده در است — هر عیب که سلطان بپسندد هنر است

گلی خوشبوی در حمام روزی — رسید از دست محبوبی بدستم

بدو گفتم که مشکی یا عبیری — که از بوی دلاویز تو مستم

بگفتا من گل ناچیز بودم — ولیکن مدتی با گل نشستم

کمال همنشین در من اثر کرد — وگرنه من همان خاکم که هستم

اَللّٰهُمَّ مَتِّعِ الْمُسْلِمِیْنَ بِطُوْلِ حَیَاتِهِ وَضَاعِفْ ثَوَابَ جَمِیْلِ حَسَنَاتِهِ وَارْفَعْ دَرَجَاتِهِ وَاَوِدَّائِهِ وَوُلَاتِهِ وَدَمِّرْ عَلَی اَعْدَائِهِ وَسَیَّائِهِ بِمَا تُلِیَ فِی الْقُرْآنِ مِنْ آیَاتِهِ اَللّٰهُمَّ آمِنْ بَلَدَهُ وَاحْفَظْ وَلَدَهُ لَقَدْ سَعَدَ الدُّنْیَا بِهِ دَامَ سَعْدُهُ وَاَیَّدَهُ الْمَوْلَی بِالْوِیَةِ النَّصْرِ کَذٰلِکَ یُنْشِیْ الْبَنَّتُهُ هُوَ عَرَّفَهَا وَحَسَّنَ نَبَاتَ الْاَرْضِ مِنْ کَرَمِ الْبَذْرِ ایزد تعالی وتقدس خطهٔ پاک شیراز را از هیبت حاکمان عادل و همت عالمان عامل تا زمان قیامت در امان سلامت نگاه دارد

اقلیم

دور زمان محمد مصطفي صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

شَفِيعٌ مُطَاعٌ نَبِيٌّ كَرِيمٌ قَسِيمٌ جَسِيمٌ بَسِيمٌ وَسِيمٌ

چه غم ديوار امت را كه دارد چو تو پشتيبان چه باك از موج بحر آن را كه باشد نوح كشتيبان

بَلَغَ الْعُلَي بِكَمَالِهِ كَشَفَ الدُّجَي بِجَمَالِهِ

حَسُنَتْ جَمِيعُ خِصَالِهِ صَلُّوا عَلَيْهِ وَآلِهِ

هركه كه بكي

هر كه يكي از بندگان كنه كار پريشان روزگار دست انابت بدامن اجابت بدركاه حق جَلَّ وَعَلَا بر وارد ايزد تعالي در وي نظر نكند نيازش بخواند و باز اعراض كند بازش بتضرع و زاري بخواند حق سُبْحَانَهُ وَتَعَالَي فرمايد يَا مَلَائِكَتِي قَدِ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ عَبْدِي وَلَيْسَ لَهُ غَيْرِي فَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ دعوتش را اجابت كردم و حاجتش بر آوردم كه از بسياري دعا و زاري بنده همي شرم دارم

كرم بين و لطف خداوندگار كنه بنده كرده است و او شرمسار

عاكفان كعبهٔ جلالش بتقصير عبادت معترف كه مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ وواصفان حليهٔ جمالش بتحير منسوب كه مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ

گر كسي وصف او ز من پرسد بيدل از بي نشان چه گويد باز

عاشقان كشتگان معشوقند بر نيايد ز كشتگان آواز

يكي از صاحبدلان سر بجيب مراقبه فرو برده دود بحر مكاشفه مستغرق شده حالتي كه از آن حالت باز آمد يكي از دوستان گفت در اين بوستان كه بودي ما را چه تحفه آوردي گفت در خاطر داشتم كه چون بدرخت گل برسم دامني پر كنم هديهٔ اصحاب را برم چون برسيدم بوي گلم چنان مست كرد كه دامنم از دست برفت

اي مرغ سحر عشق ز پروانه بياموز كان سوخته را جان شد و آواز نيامد

اي مدعيان در طلبش بيخبرانيد كانرا كه خبر شد خبرش باز نيامد

کتاب گلستان

منت خدایرا عزّ وجلّ که طاعتش موجب قربت است و بشکر اندرش مزید نعمت
هر نفسی که فرو میرود ممدّ حیات است و چون برمی آید مفرح ذات پس در هر نفسی دو نعمت
موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب

از دست و زبان که بر آید کز عهده شکرش بدر آید

اِعْمَلُوْا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَ قَلِيْلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ

بنده همان به که ز تقصیر خویش عذر بدرگاه خدا آورد
ورنه سزاوار خداوندیش کس نتواند که بجا آورد

باران رحمت بیحسابش همه را رسیده و خوان نعمت بیدریغش همه جا کشیده پرده ٔ
ناموس بندگان بگناه فاحش ندرد و وظیفه ٔ روزی خواران بخطای منکر نبرد

منکر نبود
is not denied

ای کریمی که از خزانه ٔ غیب گبر و ترسا وظیفه خور داری
دوستان را کجا کنی محروم تو که با دشمنان نظر داری

فرّاشش باد صبا را گفت تا فرش زمردین بگسترد و دایه ٔ ابر بهاری را فرمود تا بنات نبات را
در مهد زمین بپرورد و درختان را بخلعت نوروزی قبای سبز ورق در بر گرفته و اطفال شاخ را
بقدوم موسم ربیع کلاه شکوفه بر سر نهاده عصاره تاکی بقدرتش شهد فایق گشته و تخم خرما
بستر بیتیش نخل باسق شده

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

درخبر است از سرور کاینات و مفخر موجودات و رحمت عالمیان و صفوت آدمیان و تتمه ٔ

دور

وبیش ازآن سخن که گوید اندیشه کند تا اگر این سخن دیگری گوید بپسندد و پس انگاه گوید بدگوی مردم را بدوستی نگیرد که باوی همان معامله کند که بادیگران بعمل آورد تا داند که دفع دشمنان بمال و مدارا میتوان کرد جان در خطر ننهد بهر بیمت پشت دادن به ازانکه با شمشیر مشت زدن اندازهٔ کارها نگاهدارد و تا تواند دست سخاوت گشاده دارد که سر جمله پندها این است که گفته شد وانچه دست دهد بدهد

جوانمرد و خوشخوی و بخشنده باش چو حق بر تو باشد تو بر خلق باش

اوقات عزیز خود را موزع کند قسمی بتدبیر ملک و قسمی بمصالح دنیوی و قسمی بلذات وخواب و قسمی بطاعات و مناجات با حق خصوص در وقت سحر گاه که اندرون صافی باشد ونیت خیر کند و از حق تعالی مدد و توفیق خواهد و اندرون خود با حق و خلق راست دارد و وقت خواب حساب نفس خود بکند که آن روز از وچه فعل صادر شده است اگر نیکی نکرده باشد توبه کند و پشیمان شود و نفس خود را سرزنش کند و بر خود غرامتی نهد بخلاف انکه کرده باشد و به نیکی بکوشد و اندازهٔ کارها نگهدارد و مردمی کند نچندانکه دستگاه ضعیف شود و خزینه نگاهدارد نچندانکه لشکر و حاشیه سختی بینند خشم گیرد نچندانکه ازوی متنفر شوند و بازی و مطایبه کند نچندانکه هیبتش برود و جائی که خواهد برود قوت و فرصت از خدای عَزَّوَجَلَّ خواهد و بکفایت خود عمل نکند عهده مملکت داری کاری عظیم است بلهو و طرب مشغول بودن همه وقتی نشاید

بسا اهل دولت ببازی نشست که دولت ببازی برفتش ز دست

چندین نصیحت سعدی بشنود در مهمات کار بند چون منتفع شوی دعای خیر دریغ مدار سر جمله پندها این است که دست سخا گشاده دارد

زر افشان چو دنیا بخواهی کداشت که سعدی در افشاند چون زر نداشت

تَمَّتِ الرِّسَالَةُ

منصور نمیشود و گفتار پیران دنیا دیده بشنود و بر اطفال و زنان و زیردستان ببخشاید و
بازرگانان و مسافر انرا نگاه دارد و زیان زدگان را دست گیرد و مردم بدرا نیابت ندهد که دعای بد برو
تنها نکنند و سخن صاحب غرض نشنود و تا بغور گناهی نرسد عقوبت روا ندارد و به پنج روز
مهلت دنیا مغرور نشود

جهان نماند و خرم روان آدمیٔ کزو بماند به نیکی درین جهان نامش

مثل حاکم با رعیت مثال چوپانست اگر گله نگاه ندارد مزد چوپانی حرام میستاند حکایت
پادشاهان پیشین بسیار خواند تا از سیرت نیکان خیر آموزد و از عاقبت بدان عبرت گیرد
و در حال گذشتگان نظر کند و مردم ناآزموده را اعتماد نکند و کار بزرگان بخوردان نفرماید
و هیبت خود را نگاه دارد و مطرب و مسخره و بازیگر و امثال این طایفه را همه وقتی در پیش خود
راه ندهد و نرد و شطرنج و دیگر ملاهی را عادت نکند و تیر و کمان و گوی زدن و بصید رفتن همه وقت نرود
و در دفع بدان تاخیر نکند و با دوست و دشمن نگوئی کند که دوستانرا مهر و محبت بیفزاید و دشمنانرا
عداوت کم شود و از غدر و زهر و کمین غافل نباشد و پیوسته چنان نشیند که کوئی دشمن
بر در است و زندانیانرا بهر وقتی نظر فرماید کشتنی را بکشد و رها کردنی را رها کند و بی برگ را صدقات فرماید
و کسی را که بجرمی از نظر براند بیکبار محروم نگرداند و هر حال با دوستان نگوید که دوستی همه
وقتی نماند و همه رنجی بدشمن نرساند که باشد که وقتی دوست گردد و در نظر غریبان بهیبت
نشیند و با خواجه تاشان کلاه تکبر بر سر ننهد و احترام گذشتگان و رفیقان و دوستان بکند
و اهل قرابت و خویشان را کاه کاه بنوازد و با آشنایان وفا بجای آرد و مردم نامی را در بند
کرامی دارد و کسان معتبر در خدمت ایشان بدارد و خود رای و سبکسر را بسروری ننشاند
که دولت بروی نپاید و پادشاهانرا حکم ضرورت است در مصالح ملک و قاضیانرا در مصالح دین
وگرنه ملک و دین خراب گردد چندانکه بتواند بدی نکند و بپرهیزد و اگر عیاذاً بِاللّٰهِ قضا رفت
و خطا آمد بتدارک آن در نیکنامی بکوشد و باعتماد تدارک دلیری بر گناه نکند که هرگز درست
باشد تا بر ابر نیاید و عفو از گناه کسی کند که دعای خیر گوید همه کس را نه از آن وی تنها و پس

و بیش

وتني چند اززندانيان نجات دادن پس انگاه نيت خيرات كردن وشكريان وحواشي
وسايربندكانرا نوازش فرمودن وبوعدهٔ خيرا ميدوار كردانيدن انگاه بعقل وتميز ومشاورت
دوستان خردمنديكدل دردفع مضرت آن حادثه سعي نمودن پس چون مراد دل برايد شكر
وفضل خداي تَبَارَكَ وَتَعَالَيْ كفتن واز كفايت وقدرت خويش ناداستن پس انگاه
بندزها كه كرده باشد وفاكردن وشكرانه بر مزيد ثانوبت ديكر چون واقعهٔ پيدا كردد دلها بجانب
وي مايل باشد وخاطر جمهور باوي يار وفتح ونصرتش را اميدوار چندين نصيحت سعدي
بكوش جان بشنود وبصدق كار بندد بتوفيق خداي عَزَّ وَجَلَّ مرادش برايد وسلامت
باشد وفرزندان بعافيت ودنياو آخرت بمراد وَاللّٰهُ رَءُوْفٌ بِالْعِبَادِ وَصَلَّي اللّٰهُ عَلَيْ
خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَآلِهٖ اَجْمَعِيْنَ

رسالهٔ در نصيحت انكيانو

اينچنين معلوم شد كه خسرو عادل دام دَوْلَتُهٗ قابل تربيت است ومستعد نصيحت امابعد
انكه مالك رعيت وصاحب ملك وودولت را لازم است از سيرت ملوك چندين بدانستن
ودر مهمات كاربستن طاب نيكنامي را واميد نيك سرانجامي را اول انكه ابتداي كارها بنام
خدا تعالي كند وياري ازوي خواهد وسخن انديشيده كويد وسر دل باهر كس در ميان ننهد وتواضع
پيشه كيرد وروي از سخن ارباب مهمات نكرداند ورعيت ازخود نيازارد وقطع وزدان
وقصاص خونيان بشفاعت فرونكذارد وباخصم قوي درنه پيچد وبرضعيف ستم روا ندارد اول
نصيحت نزديكان كفته اند وانكه ملامت دوران ظلم صريح از كناه خاصكيان تن زدنست وعاصيان را
كردن زدن مالوك برمثال سرندورعيت بدن نادان كسي باشد كه بدن خودرا بدندان پاره كند
وبايدكه مردم خردمند پرورد وخدمتكاران قديم رافراموش نكند وآثار بزركان پيشين محونكرداند
وبادونان ننشيند وغم حال درويشان ازان بيشتر خورد كه ازان مال خويش عالمي را
كه براي پادشاه توفير ازمال رعيت انكيزد خطااست كه پادشاه برعيت محتاجتر است كه رعيت
بپادشاه ورعيت اكرپادشاه هست وكرنيست همان رعيت است وپادشاه بي وجود رعيت

پسند ازبدگویان مرنج که گناه ازان تست چرا چنان نباشي که نیکو گویند

چو بیدادگردي توقع مدار که نامت به نیکي رود در دیار

پسند بهلاک دشمن کسي شادماني مکند که از هلاک خویش ایمن شده باشد

پسند طعام انکه خورد که اشتها غالب شود و سخن انکه گوید که ضرورت افتد و سر انکه ببالش نهد

که خواب غلبه کند و شهوت انکه کند که شوق بمنتها رسد پسند آزار دل ضعیفان سهل نگیرد

که موران باتفاق شیر ژیان را عاجز کنند و پشه بسیار پیل دمانرا از پاي در آورند پسند در حکم

خپان زندگاني کند که اگر وقتي نباشد جفا و خجالت نه بیند همچون زنبور ناتوان که هر که اورا افتاده بیند

پاي بر سرش مالد پسند چندانکه از زهر و مکر و غدر و فدائي حذر کنند از درون خستگان و دل

شکستگان و دعاء مظلومان و نالهٔ مجبوران حذر باشند حکایت سلطان محمود غزنوي

گفتي من از نیزهٔ مردان چنان نمیترسم که از دوک زنان یعني از سوزسینهٔ ایشان پسند

از دیوان زیرزمین چندان پرحذر نباید بودن که از دیوان روي زمین یعني از آدمیان دیو طبیعت

پسند اگر خواهي که دقایق بر تو نگیرند تو بر خویشتن بگیر پیش از وقوع و عیب خود از دوستان

مپرس که نمیگویند از دشمنان تفحص کن تا چه میگویند پسند جائیکه لطف باید کردن

بدرشتي سخن مگوي که کیمند از بهر بهایم است و جائیکه قهر باید با لطف مگوي که شکر بجاي

سقمونیا فایده ندهد پسند اگر ازان کسکه فرمانده تست اندیشناکي بر آنکس که فرمان

بر تست لطف کن پسند پیوسته چنان باید نشستن که گوئي دشمن بر در است که اگر ناگه

دشمن بر در آید ناساخته نمانني پسند تا کسي را در چندین قضیه نیازمايَ اعتماد مکن پسند

خداوند مملکت را واجب است که هر آن وقتي که حادثه روي نماید که موجب تشویش خاطر باشد

شب انگاه که خلق آرام گیرند استعانت بدرگاه حق تعالي بردن و بدعا و زاري قوت و نصرت

خواستن انگاه بخدمت صلحاء و عباد قیام نمودن و خاطر و همت خواستن پس انگاه بزیارت بقاع

شریفه رفتن و از روان پاکان مدد خواستن پس انگاه در حق مسکینان و ضعیفان نظر فرمودن

وتني

در رفتن با همراه ناتوان بساز ایکه فراخ دستي با تنگدستان مراعات کن دیدي که پیشینیان
چه کردند و چه بر دند بر فتند و جفا بر مظلومان بسر آمد و وبال بر ظالمان بماند راست خواهي درویشي
وسلامت به از پادشاهي وملامت پند استنحوان مرده سنجن میکوید اگر کوشش وهوش
داري بشنو که میکوید که من همچو تو آدمي بودم وقیمت ایام حیات ندانستم و بخیره عمر ضایع کردم

چو مارا بغفلت بشد روزگار تو باري دمي چند فرصت شمار

پند هر که کسي نرنجاند از کسي نترسد کز دم همي ترسد و میکریزد از فعل خبیث خویش کریه
درخانه ایمن است از کم آزاري و کرک در صحرا سرکردان است از بدکرداري کدایان در شهر آسوده
از سلیمي و دزد در کوه و کیمر سرکردان از حرامزادکي پند از دشمن ضعیف بترس
واندیشه کن که در وقت بیچارکي بجان کوشد کریه اگر چه ضعیف باشد اگر باشیر در افتد
بضرورت برند و بچنگال خشمناش برکند پند باخرد و بزرک دوستي کند و بیخ محبت
نشاند و اعتماد بران نکند که من در حمایت پادشاهم و کسي را با من مقاومت صورت نبندد که اکرنا پاکي
بنادانی ترا بکشد و پادشاه بکین تو اقاسیمي را بفرماید کشتن ترا زنده نتواند کرد پند آن کن که خیر تو
در قفاي تو کویند که در نظر از بیم تو کویند یا از طمع پند در زندکي سعي کن تا به از دیکران باشي
بعقل و صلاح و کرم که در مردکي کدایان و پادشاهان یکسانند و اکر مدفن سلطاني یا سکبانی
بازکنند میان ایشان فرق نتوان کرد پند دشمنان متفق را متفرق نتواني کردن مکر انکه بعض
از ایشانرا دل بدست آري پند دشمن بدشمن برانکیز تا هر طرف که غالب شود
فتح ازان تو باشد پند دشمن از خردي مکذار که بزرک شود و پیاده شطرنج را مکن که
بسرود و فرزین کردد پند در حالت آساني دلها بدست آر تا در حالت دشواري
بکار آید پند پادشاهان که بلهو و شراب از مصالح مملکت غافل نشینند و امور مملکت
بنویسندکان کدارند و ایشان نیز بجذب منفعت خویش از مهمات رعیت فارغ نباشند
بسي بر نیاید که ملک خراب کردد

ورو شمني مشفق انه تا دوستان در دوستي مختلف نباشند پند سپاهي كه در صف كارزار
از دشمن بترسد و بگريزد بليد كشتن كه خون بهاي خود بسلف خورده است سپاهي را
كه سلطان نان ميدهد او نهاني جان ميدهد پس اگر بگريزد شايد كه خونش را بريزد و درون
خلق را نيازارد كه در دو گيتي پادشاه است ورنه هم اينجا و هم انجا گدا است پند پادشاهي
كه عدل نكند و نيكنامي توقع دارد بدان ماند كه جوهري كار دو توقع كند دار دايكه مال از بهر جاه دوست
ميداري كرم كن و تواضع پيش گير كه جاهي ازين بيش نيست پند گر سنگي به كه سيري
از پهلوي درويشان

اگر عنقا زبي برگي بميرد شكار از خيل گنجشكان نگيرد

پند تو بر جاي آني كه رفتند و كساني كه خواهند آمدن پس وجودي ميان دو عدم اعتماد را نشايد مردي
نه جهانگيريست بلكه جهانداريست دانا جهان بگيرد و بدارد و نادان جهان بردارد پند پادشاه
جائي نشيند كه اگر داد خواهي فغان بردارد و خبردار باشد كه حاجبان و سرهنگان نه هر وقتي مهمات
رعيت بسمع پادشاه رسانند تمثيل آورده اند كه انوشيروان عادل رنجبيري را كه جرسها
بروي بسته بود طرفي در زير بالين و طرفي در ميان ميدان بر درختي بسته بود تا اگر كسي را
همي بودي سلسله را در جنبانيدي تمثيل ملوك عرب بناشناخت بيرون آمدندي
و نظر در حال همگنان كردندي تا اگر منكري را بديدندي بشناختندي و همچنين كسانرا بتفحص محلتها
و دهها بر گماشتندي تا اگر بيدادي بر ضعيفي رفتي اعلام كردندي پند مردم بيهنر در زندگاني
مرده اند و نكوكاران بميرند و بنام نيكو زنده مانند پند شكر هنرمندان آنست كه بر خردان
ببخشايند و همت عالي آنكه دست بمال مسكينان نيالايند پند چون دست بيابي آن كن
كه اگر دست بر كرد و تحمل مثال ان تواني كردن پند همت ضعيفان و مسكينان زخم ازان
زيادت تر و سخت تر زند كه بازوي پهلوانان پند روزگار حيف روا ندارد دهر آينه داد مظلومان بدهد
و دندان ظالمان بشكند پند ايكه در خواب خوشي از بيدادان بينديش ايكه توانائي

در

انکور فلان جا در وجه عصیر نهادم صاحبدلي بشنید و گفت اي که گفتي بدمکن خود هم مکن
پند لایق حال پادشاهان نیست خشم باطل گرفتن اگر چنانچه بحق خشم گیرد پاي از اندازه
انتقام بیرون ننهد که انکه جرم از طرف او باشد و دعوي از قبل خصم پند با دوست و دشمن
طریق احسان پیش گیر که دوستان را مهر و محبت بیفزاید و دشمنانرا عداوت کم شود
پند خزینه باید که همه وقتي موفر باشد و خرج بي حساب روا ندارد که دشمنان در کمینند و حادثها
در راه پند در همه حالي از مکر و غدر ایمن ننشینند و از دهر اندیشه کند سایر زیردستانرا باید
که نام و نسب داند و بحق المعرفت بشناسد تا دشمن و جاسوس و فدائي را مجال نماند پند
ارکان دولت و اعیان مملکت حضرت و خدمت را باید که مشرف جاني نهاني بر کمار و تانیک و بد
هریک معلوم باشد و تحلیطي که رود پنهان نماند بر یکچند شحنهٔ زندانرا بفرماید عرض زندانیان کردن
تا بیگناه را خلاص کند و گناه کوچک را پس چند روز ببخشد و زندان قاضي را همین سبیل بفرماید
تا غریم معسر بر فارم موسر صبر کند و بقدر حال بروي مقسط کند و اگر هر دو طرف ناتوانند و خزینهٔ
بیت المال معمور شاید که بفرماید ادا کردن و اگر صدقات خداوند مملکت را از خزینه ملک
بدهند دور نباشد که ملک و دولت را بقیاس ظاهر کنج و لشکر محافظت همیکنند اما بحقیقت
دعاي مسکینان پند کاروان زده و کشتي شکسته و مردم زیان دیده را تفقد حال بکند که عظیم
صدقه ایست تا داند پند مستاجر بستانها و ضامن مستغلات که دخل بشرط وفا کنند در
استیفاي مضمون سخت نگیرد و بآخر بچیزي مسامحت کند و نوبت دیگر عملي ازان بمنفعت تر ارزاني
دارد تا منقطع نگردد و منتفع شود پند هنرمندان را نیکو دارد تا بیهنران راغب شوند و هنر پرورند
و مملکت کمال گیرد پند بندهٔ را که در عمل تقصیري کرده باشد و شرط خدمت بجا نیاورده
چون مدتي مالش مزلت خورد دیگر عمل فرماید که خیر حال بطلان از تخلیص زندانیان بهتر
و ثواب بیشتر پند مردم سختي دیدهٔ عزلت کشیده را خدمت فرماید که بجان در راستي کوشد
از بیم بینوائي پند لشکریانرا نیکو دارد و بانواع ملاطفت دل بدست آورد که دشمنان

نکرداند که طبیعت ایشان در وی اثر نکند و اگر بکند از شحنت خالی نباشد و تادیب دیگران
که همین فعل داشته باشند از وی درست نیاید پند گواهی بخیانت کس نشنود مگر آنکه
دیانت گوینده معلوم گرداند تا بغور گناه نرسد عقوبت نفرماید پند قطع در دان و قصاص
خونیان بشفاعت دوستان فرو نگذارد پند فاسق و فاجر را تقویت نکند که ایشان
شریک معصیتند و مستوجب عقوبت پند دزدان دو گروهند چندی با تیر و کمان در صحرا
و بعضی بگیل و ترازو در بازارها دفع ایشان واجب داند نقلست نوشیروان عادل که در کفر مرد
بخوابش دیدند در جایگاهی خوش و خرم پرسیدند که این مقام از کجا یافتی گفت بر محرمان
شفقت نبردم و بیگناه را نیازردم پند هر چه از مصلحت ملک در خاطر آید در عمل نیارد
نخست اندیشه کند چون غالب ظنش صواب نماید ابتدا کند بنام خدای تعالی و توکل بر و
مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ پند رای و تدبیر از پیر جهاندیده توقع دارد
و جنگ از جوانان جاهل پند داد ستمدیدگان بده تا ستمکاران چیره نکردند که گفته اند سلطان
که دفع دزدان نکند ببازوی خود کاروان میزند پند کام و مراد پادشاهان آنگه حلال باشد
که دفع بدان از رعیت بکنند چنانکه شبان دفع گرگ از گوسفندان اگر نتوانند مژد شبانی حرام
میستانند فکیف چون توانند و نکنند حکایت ذوالنون مصری پادشاهی را گفت شنیدم
که فلان عامل را فرستادی در ولایت بر رعیت دست درازی میکند و حیف روا میدارد
جواب داد که روزی سزای وی دهم گفت بلی روزی سزای وی دهی که مال رعیت تمام برده باشد
و تو بر جور و مصادره ازوی بستانی و در خزینه بنهی رعیت در ویش را چه سود دارد پادشاه
خجل گشت و دفع آن ظالم بکرد

سر گرگ باید هم اول برید نه چون گوسفندان مردم درید

پند مالش رندان و فاسقان دادن از پادشاهان وقتی پسندیده آید که بنفس خود
از جور بپرهیزند حکایت یکی از پادشاهان فرمود تا خم خانه های خمار ان شکستند شبانگاه گفت

انگور

مطالبه نباشد زر پیش و صي فرستاد و نان و جامه و اسباب طفل از خزینه
مهیا داشت تا هنگام باسوغ پند دست عطا تا تواند کشاده دارد مگر انکه دخل باخراجات وفا نکند
که بخل و اسراف هر دو مذموم‌اند وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ پند
نیکمردي بجاي خود است نچندانکه بدان خیره کردند پند هرکه خواهد که به نیکمردي بانکش برآید
برحیف ناانصافان صبر کند واین بنزدیک خردمندان انصاف نباشد بلکه سست رائي گویند
پند جوانمردي بسیار بمزه است امانه بحدي که دستگاه ضعیف شود و بغمت نگاهداشتن
مصلحت است امانه چندان که لشکر و حاشیه سختي بینند

چو دارند گنج از سپاهي دریغ دریغ آیدش دست بردن به تیغ

پند عیش و طرب ناگزیر است چندانکه وظایف طاعات و مصالح رعیت در آن متفرق
نشود پند خشم و صلابت پادشاه را درکار است نچندانکه بخفت عقل منسوب گردد
پند زهد و عبادت شایسته است امانه بحدیکه زندگاني بر خود و دیگران تلخ کند پند اخبار
ملوک پیشین را بسیار مطالعه کند که از چند فایده خالي نباشد یکي انکه بر سیرت خوب ایشان
اقتدا کند و دیگر انکه در تقلب دوروز کار پس از تامل عهد ایشان بجاه و جمال و ملک
و منصب فریفته نشود و عزت اوقات نماز را نگاهدارد و در آنوقت بهیچ از مناهي و ملاهي مشغول
نگردد و در نظر علما و صلحا مناسب حال ایشان سخن گوید و حرکت کند پند مطرب
و شطرنج باز و بازیگر و مشعبدو افسانه گوي و امثال آن را همه وقتي راه ندهد که دل سیاه گردد و مکر
دفع ملال را هر مدتي نوبتي حکایت آورده اند که شبلي بمجلس یکي از ملوک درآمد ملک را
دید باوزیر بشطرنج بازي مشغول گفت احسنت شمارا برایي راستي نشانده اند و گیجبازي همیکنید
پند عهدهٔ ملک داري کاري عظیم است بیدار باید بود و هشیار و همه وقتي باخدا یتعالي
در مناجات تا بر دست و زبان و قلم و قدم وي آن رود که مصالح ملک و دین دران باشد پند
تفویض کارهاي بزرگ بمردم ناآزموده نکند که پشیماني آورد و مردم متهم ناپرهیزکار قرین خود

پسند درویش توانگر همت را صفت آن است که بدیدهٔ همت در مال و نعمت
پادشاهان ننگرد و سلطان گدا طبع طمع در مال رعیت کند

مروت نباشد برافتاده زور بر دمرغ دون دانه از پیش مور

پسند وظیفهٔ خداوندان مملکت آن است که دشمن کوچک را محل نه نهند
و دوست را چندان پایه ندهند که اگر دشمنی کند بتواند پسند قوت رای آنست
که دخل فردا را امروز بکار نبرد و کار امروز بفردا نیفکند پسند حق بزرگان برزیر
دستان شرط خدمت بجای آوردن است و کمال تعرض اسباب و فراغ مونت و فضل
خداوندگاران شکر خدمت بندگان گفتن است و منت بر ایشان ننهادن پسند
خدمتگاران قدیم را که قوت خدمت نمانده است اسباب معاش مهیا دارد و خدمت در نخواهد
که دعای سحرگاه به از خدمت درگاه است پسند آثار قدیم پادشاهان را محو نکرداند
تا اثر خیر وی همچنان بماند پسند جلیس حضرت پادشاهان کسی شاید که
عاقل و خوبروی و پاکدامن و بزرگ زاده و نیکنام و خوشطبع و جهاندیده و کار آزموده باشد
پسند وزارت پادشاهان کسانی را شاید که شفقت بر دین پادشاهان بیشتر داشته باشند
که بر مال ایشان و حیف رعیت بر سلطان آسانتر فرا گیرند که حیف سلطان بر رعیت
پسند پیران و ضعیفان و بیوه زنان و سایر محتاجان را همه وقت شفقت فرماید که گفته اند
هر که دستگیری نکند سر و زیر انشاید و دولت برو نپاید پسند پادشاهان پدر یتیمانند
باید که بهتر ازان غم خورند یتیم را که پدرش تا فرق باشد میان پدر درویش و پدر پادشاه
حکایت آورده اند که کیسهٔ زری و طفلی از کسی بماند حاکم آن روزگار کس فرستاد
پیش وصی وزر طلب کرد وصی زر در کنار طفل کرد و پیش حاکم فرستاد و گفت این زر ازان
این طفل است اگر می ستانی از وی بستان تا در قیامت ام بوی باز رسانی حاکم بهم برآمد
و بگریست و سر و چشم طفل ببوسید و در کنار گرفت و گفت مرا در قیامت طاقت این

مطالبه

ملک و دولت را تدبیر بقاوانی چیست که بفرمان تو باشد تو بفرمان خدا

پند هر انکه نفس سر طاعت بر فرمان شریعت ننهد فرمان دهی را نشاید

و دولت براو نپاید پند صبر و تانی در همه کارها پسندیده است مکر در مصلحتی

که اگر تاخیر افتد تدارک کرده نشود و که ان نافع باشد همچون کرفتن غریق و کشته شدن حریق

و امثال آن نصیحت دین را نکهداشتن نتوان الا بعلم و ملک را الا بحلم پند

تا تواند بطریقیکه میسر شود از معصیت بپرهیزد و اکر عِیَاذًا بِاللّٰهِ قضا رفت و خطا آمد از پی

آن بخیر و صدقات بکوشد باشد که خداوند تعالی عفو کند پند عفو از کناه

کسی کند که دعای خیر همه کس را کند نه اورا تنها پند همه کس از فردای

قیامت بترسد مکر آنکس که امروز از خدا بترسد و آزار دل مردمان بی سبب نجوید

حکایت آورده اند که عاملی راست کار در پیش اسکندر. بحجت زبان آوری کردی بسیکبار

اسکندر کفت از من نمیترسی کفت چرا ترسم هر که راستی کند از خدای عزوجل

بترسد و ترس. بنده از خیانت یا از ظلم خداوند کار و بنده ازین هر دو طرف ایمن است

حکایت آورده اند که هارون الرشید بر یکی از متعلقان دیوان بدینار می خیانت بدید

معزول کرد طایفه از بزرکان پس از چند روز شفاعت کردند که باینقدر خیانت بندکانرا از خدمت

درکاه محروم نکنند کفت غرض این مقدار نیست ولیکن انکه مال من ببرد و باک ندارد خون

رعیت بریزد و غم نخورد پند هر که از تو نه ایمن است ازو ایمن مباش

که مار از بیم کزند خویش قصد هلاک مردم کند و در مثل است که پای دیوار کندن و ساکن بودن

و بچه مار کشتن و ایمن نشستن کار خردمندان نیست پند هر که بدی در قفای

دیکران کفت از وی ایمن مباش و با او منشین پند بر انکه کویند

كَلَامُ الْمُلُوكِ مُلُوكُ الْكَلَامِ اعتماد را نشاید سخن اندیشیده کوی و معنی دار چنانکه

اکر جای دیکر باز کویند طاعنان را مجال مداخلت نماند یا اکر دیکری همان سخن کوید ترا پسندیده آید

روي اولي تر وخوش طبع وامير كار حكمت دو كس راكه بايكديكر الفتي زيادة نباشد در عمل
انباز كرداند تادر خيانت باهم نسازند پسند سلطان خردمند رعيت رانيازارد
تاچون دشمن بيروني زحمت دهد ازدشمن اندروني ايمن باشد تربيت بندهٔ را
كه بگناهي شنيع ازنظر براند حق خدمت قديمش فراموش نكند نصيحت صدعيب
وخطا بريكي ازخدمتكاران روا باشد كه به بينند و بپوشند وبعزت اباواجداد محترم اوراعفو بايدكردن
پسند پروردهٔ نعمت را چون بجرمي كه مستوجب هلاكي است خون بريزد اهل
وعيالش رامعطل نگذارد ولشكريانرا كه درجنگ عدو كشته شوند برك معاش واسباب
از فرزندان او دريغ ندارد پسند چندانكه تواند باغريب وشهري وخاص وعام
رفق وهدار او تواضع كند كه منصب ويرا زيان ندارد ودردل وچشم خلق شيرين كردد
پسند خداوند فرمان چون خواهد كه خطائي ببخشد اثر عنايت فرا نمايد درلباس
معاتبت تازيركان بفراست معلوم كنند وبشفاعت بدر آيند پس انكاه بعهد وتوبه
وصلاحيت كناهش راعفو كند پسند خداوندان حزم وشوكت را چون
كسي برند ان فرستد عزت وحرمت دارد وملبوس وماكول ومشروب ومنكوح
واسباب عيش او مهيادارد له معني نوازش همين است كه بداني اَلدَّهْرُ يَوْمَانِ
يَوْمٌ لَكَ وَ يَوْمٌ عَلَيْكَ پسند از جملهٔ حسن تدبير پادشاهان يكي آنست
كه باخصم قوي درنه پيچد وبادشمن ضعيف جورنكند كه پنجه باغالب انداختن نه مصلحت است
و پنجهٔ مغلوب شكستن نه مروت پسند دل دوستان آزردن مراد دشمنان
برآوردن است پسند ظلم صريح ازكناه خاصكيان تن زدن است وعاميان را
كردن زدن پسند حاكم عادل مثال ديوار مستحكم است چون بظلم ميل كند
روي بخرابي دارد پسند اول نصيحت نزديكان كفته وانكه ملامت دوران
وازنفس تو برتو نزديكتراست تابكفتار خود عمل نكني دردبكران اثر نكند

ملك

اگر هست مرد از هنر بهره ور　　هنر خود بگوید نه صاحب هنر

پند عامل مردم آزار را حکم و عمل ندهد که دعای بد بروی تنها نکنند حکمت از جمله حقوق پادشاهان ماضی بر وارث ملک یکی آنست که دوستان و جلیسان پدر را حرمت دارند و ضایع نگذارند پند پادشاهان بر رعیت سرورانند و نادان سری باشد که بدن خورا بدندان پاره کند حکمت حالی که نخواهد که در افواه افتد با خواص هم نگوید هر چند که دوستان خالص باشند که مر آن دوست را هم دوستان مخلص باشند بر ینقیاس مسلسل پند همه حالی با دوستان نگویند که دوستی همه وقت نماند و روی از حکایت ارباب مهمات در نکشد و بالطف با همه بگوید و برغبت بشنود که صاحب فرمان را تحمل زحمت فرمان بران باید کرد تا مصلحتی که دارند فوت نشود و باید که مراد همه بجوید و حاجت همه کس را بجهت مصلحت وی برآرد که حاکم تندترش روی پیشوائی را نشاید

خداوند فرمان ورای وشکوه　　زغوغای مردم نکرد دوستوه

حکایت یکی مظلمه پیش حجاج بر داشتفاتش نکرد و جوابش نگفت مرد رنجیده همی گفت اینمرد از خدای عَزَّ وَجَلَّ متکبرتر است. حجاج رسانیدند بخواندش و گفت این سخن چرا گفتی گفت از بهر انکه خدایتعالی در کوه طور با موسی سخن گفت و ترا از دل نمی آید که با خلق سخن گوئی او چون این سخن بشنید انصافش بداد پند عقوبت آن کس که بر بیگناه افترا کند آن است که بخصمش بسپارند تا بمراد دل خویش انتقام کشد و دیگران از نکبت وی نصیحت پذیرند و عبرت گیرند پند اهل قلم را از عمل بعمل و از جائی بجائی فرستد هر یکچند تا اگر تخلیطی کند پنهان نماند پند تبرک و پیشکش و تحفه و نوباوه را که پیش سلطان برند طریق مروت آن است که برغبت قبول کند و شکر کوید و بحسب توقع آرنده را نیک پاداش کند و در امثال هدایا تعجیل کند و تاخیر روا ندارد نصیحت در چشم غریبان روا باشد پادشاه را شوکت و هیبت نمودن اما در خلوت با خاصان گشاده

هزور بازو و زخم شمشیر من حاصل نشده تو بخشیده ام توفوت ونصرت ده حکایت عمر
عبد العزیز بامداد که برخاستی بعد از فریضهٔ حق شکر و سپاس نعمت رب العالمین بگذاردی
وامن واستقامت خلق از خدای عَزَّوَجَلَّ درخواستی و گفتی یارب عهده کار عظیم بدست
بندهٔ ضعیف فرموده از جهد و کفایت من کاری نیاید باآوری مروان در کاهست و بصدق معامله
راستان که توفیق عدل وانصافم ده واز جور و عدوان بپرهیزو مرا از شر خلق وخلق را از شر من
نگاهدار و روزی مکن که دل بیگناهان از من بیازارد یا دعای مظلومی در قفای من باشد پند صاحب
دولت وفرمان را واجب است در ملک وبقای خداوند تعالی همه وقتی تامل کردن واز دور
زمان براندیشیدن ودر انتقال ملک از حق بخلق نظر کردن تا بدین پنج روز دولت دنیا دل نه نهد
وبجاه عاریتی مغرور نگردد پند یکی از خلفا بهلول را گفت مرا نصیحتی کن گفت از دنیا چیزی
باآخرت نمیتوان برد مگر ثواب وعقاب اکنون تو مخیری پند علما وایمهٔ اسلام را
حرمت دارد وبالادست همگنان نشاند وبا ستصواب رای ایشان حکم راند تا سلطنت مطیع
شرع باشد نه شریعت زبون سلطنت عمارت مسجد وجسر وخانقاه و آب انبار وچاه ها بر سر
راه ها از مهمات امور مملکت داند

عمر دانکه ماند پس ازوی بجای پل وبرکه وخان ومهمان سرای

پند قومیکه بطاعت حق مشغولند همت بجانب ایشان مصروف دارد و توفیق خدمت
ایشان فرصت شمارد که خدمت پارسایان مر ملک و دولت را حمایت کند پند پادشاه
صاحب نظر باید که در استحقاق همگنان بتامل نظر فرماید پس هریکی را بقدر خویش دلداری کند
نه کوشش بسخن متوقعان کند که خزانه تهی ماند و چشم طمع پر نشود بلکه خداوندان عزت را
خود دیدهٔ همت بدین فرو نیاید که تعریف حال خویش کنند یا شفیع برانگیزند پس نظر
پادشاه را فایده آنست که مستوجب نواخت را بیذل تعریض اسباب فراغ ومونت
جمعیت مهیا دارد که بزرگ همت نخواهد و خواهنده نیابد

اگر

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَىٰ نِعَمِهِ وَاسْتَزِيدُ مِنْ كَرَمِهِ وَاَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ
الْمَوْصُوفُ بِقِدَمِهِ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ الطَّائِي السَّمٰوَاتِ
بِقَدَمِهِ بعداز ثناي خداوند عالم وذكر بهترين فرزند آدم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
در نصيحت ملوك وارباب مملكت شرح كنيم بحكم انكه يكي ازدوستان عزيز جزوي درينمعني
تمناكرده بفهم نزديك واز تكلف دور جوابش نوشتم كه شرايف ساعات فرزند دَامَ بَقَاءُهُ
بوظايف طاعات خداوند عالم جَلَّ شَانُهُ آراسته باد معلوم كندكه ملوك جهان را نصيحت
رب العالمين بسنده است كه در كتاب مجيد ميفرمايد كه اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ
وَاِيْتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى و ديگر ميفرمايد وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا
بِالْعَدْلِ حقتعالي مجملي فرموده كه مفصل آن بدفترها نشايد گفت امابقدر طاقت كامهٔ چند بيان
كنيم درمعني عدل واحسان وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيقُ پند پادشاهان كه مشفق درويشند
نگهبان ملك ودولت خويشند بحكم انكه عدل ورافت خداوند مملكت موجب امن واستقامت
است مر رعيت راو عمارت وزراعت بيش اتفاق افتدونام نيكو وراحت واستقامت وارزاني
باقصاي عالم رود وبازركانان ومسافران رغبت نمايندوقماش وغله وديگر متاع بيارند پس مملكت
آبادان باشد وخزاين معمور ولشكريان وحواشي فراخ دست ونعمت دنيا حاصل وثواب
عقبي واصل وانكه طريق ظلم ورزد بخلاف اين روي دهد

خطا بين كه بر دست ظالم برفت　　جهان ماند واو با مظالم برفت

پند از سيرت پادشاهان يكي آن است كه شب بردرحق كدائي كنند وروز بر سر خلق پادشاهي

پادشاهيت ميسر نشود بر سر خلق　　تا بشب بر در معبود كدائي نكني

حكايت آورده اند كه شاه غزنين محمود سبكتكين رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ چون شب در آمدي جامه
پادشاهي بدر كردي وخرقهٔ درويشي در پوشيدي وبدركاه حق تعالي سر طاعت بر زمين مذلت
نهادي وروي عبادت برخاك ماليدي وبناليدي وگفتي يارب ملك ملك تست وبنده بندهٔ تو

در روي تو گفتم سخني چند بگويم رو باز کشادي و در نطق ببستي

حيرت از انجا خاست که مکاشفه بيوجد نميشود و وجد از ادراک مشغول ميکند سبب اين است و موجب اين که پختگان دم خامي زده اند و دمبدم جامي زده اند و ملائکه ملاء اعلي بعجز ادراک اين معني اعتراف نموده اند که مَاعَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ پايان بيابان معرفت که داند که روندهٔ اين راه را در هر قدمي قدحي بدهند مشتي تنک شراب که در قدم اول بيکقدح مست و بيهوش کردند طاقت شراب زلال مالامال محبت نمي آرند و بوجد از حضور غايب ميکردند و در تيه حيرت ميمانند و بپايان نميرسند

درين ورطه کشتي فرو شد هزار که پيدا نشد تختهٔ بر کنار

ابوبکر صديق رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نيکو فرموده است يَا مَنْ يَعْجِزُ عَنْ مَعْرِفَتِهِ كَمَالُ مَعْرِفَةِ الصِّدِّيقِيْنَ معلوم شد که غايت و منتهاي معرفت هر کسي مقام انقطاع اوست بوجد از ترقي

اي مرغ سحر عشق ز پروانه بياموز کان سوخته را جان شد و آواز نيامد

اي مدعيان در طلبش بي خبرانيد کانرا که خبر شد خبرش باز نيامد

نشان دريايي آتشين از که ميپرسي که او هم بر کنار دريا ميسوزد

اين ره نه سپاي هر گدائي است در دست و زبان ما ثنائيست

نه من کيم و ثنا کدام است لَا اُحْصِي انبيا کدام است

اي برتر از خيال و قياس و گمان و وهم وز هر چه گفته اند و شنيديم و خوانده ايم

مجلس تمام گشت و بآخر رسيد عمر ما همچنان در اول وصف تو مانده ايم

آن نه روئي است که منوصف جمال شما گويم اين حديث از دگري پرس که من حيرانم

تَمَّتِ الرِّسَالَةُ فِي الْعَقْلِ وَالْعِشْقِ

اَلرِّسَالَةُ فِي نَصِيحَةِ الْمُلُوكِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْكَافِي حَسْبَ الْخَلَائِقِ وَحْدَهُ

والحمد

ومیدن کیر دواز ریاض قدس بطریق انس چندان نسیمات غلبات فیض الهي مست
شوقش کرداندکه زمام اختیار از دست تصرفش بر باید اول این مستي را حلاوت ذکر کویندواثنای
آنرا وجد خوانندو آخر آن راکه آخري ندارد عشق خوانندو حقیقت عشق بوي آشنائي است
وامید وصال ومرد را این مشغله از کمال معرفت محجوب میکرداندکه نه راه معرفت بسته است
وخیل خیال محبت بر ره نشسته صاحبدلا ترانکویم که موجود نیست طلسم بلاي عشق بر دراست
وکیسه پر زر است وکشته بر سر کنج مي اندازند

کسي ره سوي کنج قارون نبرد وکر بر دره باز بیرون نبرد

هیچ داني که معني کُنْتُ کَنْزًا مَخْفِيًّا فَاَحْبَبْتُ اَنْ اُعْرَفَ چیست کنز عبارت است
از نعمت بیقیاس پنهاني که راه بسر آن نبرد جز پادشاه وتني چند از خاصان او وسنت
پادشاه آن است که کساني که بر کیفیت کنج وقوف یابند بتیغ بیدریغ خون شان بریزد
تا حدیث کنج پنهان ماند همچنین از خاصان او یعني فقرا و مساکین وابدال واشعث واغبر
که با کس ننشینند همینکه بر سري از سرایر او چون وقوف یابند بتیغ بیدریغ خونشان
بریزد یعني بشمشیر عشق تا قصه کنج در افواه نیفتد

کسي را در ین بزم ساغر دهند که دار وي بیهوشیش در دهند

تا سر مکنون حقیقت ذات بیچون مخفي بماند

کر کسي وصف او زمن پرسد بیدل از بي نشان چکوید باز
عاشقان کشتکان معشوقند بر نیاید ز کشتکان آواز

پاي درویش تواند بود که بکنجي فرو رود وبتواند بود که سر بش دو سر آن برود از تو میپرسم
که آلت معرفت چیست جوابم میدهي که عقل وقیاس وقوت وحواس چه سود انکه بوي
بهار مقصود در منزل اول بیابان وجد بدر میبرد وعقل وادراک وقیاس وحواس
سرکردان میشود

پایهٔ منصب هریک بکرم بازنمای تازه الفاظ خوشت تازه شود جان سقیم
باد آسوده و فارغ ز بد و نیک جهان خاطر آئینه کردار تو چون نفس حکیم

قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ تَعَالَي الْعَقْلَ فَقَالَ لَهُ اَقْبِلْ ثُمَّ قَالَ لَهُ اَدْبِرْ قَالَ وَعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا خَلَقْتُ خَلْقًا اَكْرَمَ عَلَيَّ مِنْكَ بِكَ آخُذُ وَبِكَ اُعْطِي وَبِكَ اُعَاقِبُ پس قیاس مولانا سعد الدین اَدَامَ اللّٰهُ عَافِيَتَهُ عین صواب است که عقل را مقدم داشت و وسیلهٔ قربت حق دانست و داعي مخلص رابعین رضا نظر کرد و تشریف قبول آرزاني فرمود و صاحب مقام شمرد و اماراه از بینندگان پرسند و این ضعیف از بازماندگان است خداوند تعالي ذوالجلال والاکرام است اکرامش در حصر نمي آید وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا در جلالش عَنَّ اِسْمُهُ چتوان گفت و بتقدیر انکه این بنده فاضل است یا افضل چگونه مقاومت تواند کردن اما بیمن همت درویشان و برکت صحبت ایشان بقدر وسع در خاطر این درویش مي آید که عقل باچندین شرف که دارد نه راه است بلکه چراغ راه است واول راه ادب وطریقت است وخاصیت چراغ آن است که چاه را از راه بداند و نیک از بد بشناسند و دشمن از دوست فرق کنند وچون این دقایق بدانست بران برود که شخصي اگر چراغ دارد و نرود بمقصد نرسد که علم انجا حجاب باشد و عقل و شرع این سخن را بگزاف قبول کردند تا بقرا این معلوم شد که علم آلت تحصیل مراد است نه مراد کلي پس هر که بمجرد علم فرود آید انچه بعلم حاصل میشود در نیابد همچنان است که به بیابان از کعبه باز میماند بدانکه مراد از علم ظاهر مکارم اخلاق وصفاي باطن است که مردم نکوهیده اخلاق را صفاي اندرون کم باشد و بحجاب کدورات نفساني از جمال مشاهدات روحاني محروم ند پس واجب آید مرید طریقت را بوسیلت علم ضروري اخلاق حمیده حاصل کردن تا صفات سیئه محو کردد وچون مدتي بر آید بامداد صفا باخلوت وعزلت آشنائي کیرد و از صحبت خلق کریزان شود در اثناي این حال بوي کل معرفت

دمیدن

سکان انداز ید ومغز سرش بمرغان هوا قسمت کنید پس ندا در دادند وَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا
اَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا جوانمرد این سر یست که از بندگان پوشیده است
وکس را ازین خبر نه داؤد پیغمبر عَلَيْهِ السَّلَامُ گفت الهي سر خویش برمن اشکارا کن
تا بدانم که عظیم ترسان وحیرانم شبي تا روز این میگفت ومیگریست ندا آمد که یا داؤد اگر چندان
بگریي که سنگ خاره را پاره کني این سر با تو نخواهم گفت یا داؤد از من در دنیا دانستن این سر مخواه
تا در مرگ بر تو پیدا کنم داؤد گفت الهي در من چون پیدا کني ندا آمد که همه سر من با بنده من
دو حرف است وآن دو حرف دولا است یا کویم لَا تَخَافُوا یا کویم لَا تَبْشَرِي یا ازیمین
بانگ بر آید که غم مدار یا از یسار آواز آید که دل بردار هیچکس را دم مرگ از بیم این دو لارنگ
بر روي نماند چون جان بسینه رسد کونه زرد ودل پر درد کردد وراست وچپ نکرستن کیرد
تا آواز از کدام جانب آید سعادت وشقاوت در آن نفس واپسین پدیدار آید ورا بود که نیکبخت
بد بخت کردد وبد بخت نیک بخت کردد يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ
روزنامه نزدیک من است من نویسم ومن پاک کردانم نه آن را که نویسم خبر کنم نه آن را
که پاک کنم آکاه کردانم ونه باکس مشورت کنم وَإِنْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُقِيمَ الْقِيَامَةَ فَأَقَامَهَا
وَاللَّهُ مُلْهِمُهُمْ عَلَيْهِمُ الرِّشَادَ تَمَّتِ الْمَجْلِسُ الْخَامِسُ بِعَوْنِ اللَّهِ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ

در سوالات مولانا سعد الدین

سالک راه خدا پادشه ملک سخن — اي ز الفاظ تو آفاق پر از در یتیم
اختر سعدي وعالم بفروغ تو منیر — واضع عقلي وکیتي ز نظیر تو عقیم
پیش اشعار تو شعر دکران را چه محل — سحر بي وقع نماید بر اعجاز کلیم
بنده را از تو سوالي است بتوجیه سوال — نکند مردم پاکیزه سیر جز ز کریم
مرد را راه بحق عقل نماید یا عشق — این دربسته تو بکشاي که بابیست عظیم
کرچه این هردو بیک شخص نیایند فرود — در دماغ ودل بیدار تو هستند مقیم

بطلب خواهر بدر صومعهٔ شیخ آمدند باخیل واتباع خویش وپنداشتند کزاهد وعار کرده وخواهر
شان شفایافته چون خواهر را ندیدند از شیخ طلب کردند انچه ابلیس اورا تلقین کرده بود
بگفت ایشان بگفته زاهد اعتماد کردند واورا دعار کرده از صومعه بیرون آمدند وروبصحرا نهادند
وبطلب خواهر مشغول شدند ابلیس پرتلبیس بصورت عجوزهٔ عصائي در دست
وعصابهٔ بر سر بسته از پیش برادران دختر بگذشت ایشان ازوي سوال نمودند که اي
عورت درین راه مستورئ بدین صفت وصورت دیدي گفت بلکه دختر پادشاه وقت را
میطلبید گفتند بلي عجوزه بگریه در آمد وبهاي هاي بگریست برادران دختر را دل در دغدغه افتاد
گفتند اي عورت زنهار که صورت حال باز نماي که دل ما از گفتهٔ تو بیقرار گردید عجوزه زبان
بگشود وگفت که آن شخص که شما ازپي او میگردید زاهد باوي زنا کرد بعد ازان اورا بکشت
ودر زیر سجادهٔ خود پنهان کرده است وایشانرا برداشته بر سر قبر خواهر شان آورد چون
آن قبر را باز کاویدند خواهر خود را کشته دیدند بخون آغشته جامها بر تن چاک زدند واز درد این واقعهٔ
دلسوز خاک بر سر ریختند وبعد ازان رسن در گردن بر صیصا کردند وروي بشهر نهادند فریاد
ارخلق شهر بر آمده که چنین حادثهٔ واقع شده پس واري برزدند وبر صیصارا بپاي دار آوردند
هر چند مردمان شهر جهد نمودند که شیخ را از کشتن نجات دهند التماس یاران مسموع برادران
دختر نیفتاد وزاهد را بخواري خوار بر دار کردند وکسانیکه آب وضوي اوبه تبرک بردندي وبجاي
کلاب بکار کردندي وخاک قدمش بجاي سرمه در چشم کشیدندي یکیک مي آمدند ودامنهاي
مسنک داشتند تا به تبرک بوي اندازند ناگاه ابلیس بصورت پیري نوراني در پیش دار
بایستاد وگفت اي بر صیصا من خداي زمینم وانکه تواورا چندین سال خدمت کردي خداي
آسمان است که ترا بدین حال گرفتار کرده وجزاي خدمت چندین سالهٔ تو این داد که بر سر دارت رسانید
یکبار مرا سجده کن تا ترا از سر دار بر هانم بر صیصا باشارهٔ ابروا بلیس لعین را سجده کرد از هفت
آسمان ندا آمد که این خُسْرُ الدُّنْیَا وَالْآخِرَةِ رابخرید وجانش بدوزخ برید وکالبدش پیش

سکان

هر روز ابليس از غيظ و خشم او آشفته تر و درخت طاعت او بخير آراسته تر تا آن وقت
که دختر پادشاه عصر را علتي پديد آمد که اطبا از معالجهٔ آن عاجز آمدند و آن دختر سه برادر داشت
که هريکي شاه ناحيتي بودند و هر سه و ريکشب بخواب ديدند که مرض خواهر را بر برصيصا عرض کنند
روز ديگر خوابها بيکديگر گفتند همه موافق بود گفتند مَا زَادَ عَلَيْ هٰذَا و هر سه برخاستند
و خواهر صاحب جمال را بصومعهٔ او بردند برصيصا در نماز بود چون فارغ شد سبب معالجهٔ
و علة پرسيد و خوابها شرح دادند برصيصا گفت نياز را وقتي معين است که در آن وقت
باجابت توقيع مي کنند چون آن وقت در آيد دعا دريغ ندارم پس برادران خواهر را بوي
تسليم کردند و بتماشاي صحرا بيرون رفتند چون ابليس پر تلبيس جاي را خالي ديد گفت
وقت آن آمد که جان و ايمان چندين سالهٔ برصيصا را بموج درياي شهوت فرو دهم پس بادي
در دماغ مستوره دميد تا بيفتاد و بيهوش گشت و ديدهٔ زاهد بر جمال او افتاد ابليس اهيزم
وسواس بر آتش هوا نهاد و هواي نفس اماره بر وجود شيخ غالب آمد و دست طرد و اهانت
پرده نسيان و غفلت بر دل و خاطر او فرو گذاشت تا هوا را متابعت کرد و وسوسه ابليس را
انقياد نمود و فاحشهٔ از ودر وجود آمد ناگاه ابليس بصورت پيري از پيش محراب وي پديد آمد
واز کيفيت آن حال پرسيد برصيصا حال بگفت ابليس گفت اي برصيصا دل خوشدار
که خطا بر بني آدم جايز است و خداي تعالي کريم است و در توبه گشاده است ليکن تدبير اين کار
آنست که اين معني از برادران دختر پوشيده داري تا ايشان ندانند برصيصا گفت هيهات
آفتاب را چگونه بگل بيندايم و روز روشن را بر مرد بينا چگونه بپوشم ابليس گفت اي
برصيصا اين کار بسي آسان است من ترا تعليم کنم دختر را بکش و در زير خاک پنهان کن
چون برادرانش بيايند و تفحص نمايند جواب تو آنست که کوئي من در نماز بودم و او از پيش
من برفت جز اين قدر ندانم پس برصيصا بقول ابليس لعين دختر را بکشت و از صومعه
بيرون برد و در زير خاک پنهان کرد بعد از ساعتي هر سه برادران دختر چون شيران آشفته از شکار

طمع در ایمان کند و حربهٔ قهر مرگ بر سینه‌ات راست کند انجا بوي دوستي آید یا بوي دشمني
اگر بوي دوستي و وفاق آید ندای بشارت شنوي قَوْلُهُ تَعَالَىٰ لَا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا
وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ و گر عیاذاً بالله بوي دشمني و نفاق آید
داغ نومیدي بر پیشاني تو نهند که لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ حِجْرًا
مَحْجُوْرًا وَقَدِمْنَا اِلَىٰ مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُوْرًا پاک آنکه لباس
دوستان پوشیده‌اند و نام او در دیوان دشمنان نوشته‌اند و او را خبري نه پاک آنکه
جامهٔ دشمني پوشیده و نام او در جریدهٔ دوستي ثبت کرده‌اند و او را آگاهي ازان نه

حکایت آورده‌اند که در بني اسرائیل عابدي بود بر صیصا نام و چهل سال از خلق منزوي
گشته و از نفس و دنیا بري شده و همه عمر بروزه و نماز و با خداي براز و نیاز هواي نفس را بکارد
قهر کشته و تخم محبت در زمین معرفت کشته اگر نظر با آسمان کردي تا عرش بدیدي و اگر بر زمین
نگریستي تا پشت کاو و ماهي مشاهده کردي چندان مناقب و مآثر و مراتب داشت که زبان از وصف او قاصر
گردد و چندان محامد و محاسن داشت که اوهام و افهام از ضبط آن فاتر شود و هر سال چند هزار بیمار و معلول و
مبتلا و معیوب بصحراي صومعهٔ او جمع شدندي بعضي لباس برص پوشیده و بعضي از مادر نابینا
آمده و گروهي بعلت دق و استسقا و یرقان مبتلا گشته جمله را بیاوردندي و در حوالي صومعهٔ او
داشتندي چون قرص آفتاب برآمدي و خورشید اعلام نور در عالم منبسط کردي بر صیصا بر بام
صومعه آمدي و یک نفس مبارک بر آن معلولان دمیدي بیکبار ازان علتها خلاص یافتندي
عجب کار اکه بظاهر چندین در خزانه برو گشاده و در باطن تیر قطیعت در کمان هجر نهاده و اویلا از ظاهري
بیدار خلق چون نگار و از باطني به تیغ هجر افگار فریاد از ظاهري بسیم اندوده و باطني از حقیقت
پالوده آن بیچاره پنداشت که خود کسیست و از جائي مي آید و حضرت دوست رامي شاید ندانست
که از لوح و قلم ندا مي آید که ما را تو نمي باید در آن مدت مدید ابلیس سلسلهٔ وسواس در دام
ترهات در صومعهٔ او در زیر خاک پنهان کرد تا مگر یک نفس خار ذلت بخطایا عمداً در دامن او آویزد

هر روز

عَرَفَ رَبَّهُ هرکه که تو خود را شناختي حق را شناختي توئي ترا کليد است که بدان وير ا بشناسي
و آن شناختن مختلف است اگر خود را ضعيف شناختي او را بقوت شناختي واگر خود را
بعجز شناختي او را بقدرت شناختي اين يک نوعي است که هر کس را در ان راه بود نوعي
ديگر آن است که بداني که در تن تو جاني است که آن جان همه جاي موجود است و همه جاي
آفريدکار عالم موجود اما چنانکه جان تو در تحت طلب نيايد اگر کوئي در دست يا پاي يا سر است
همه جاي بود و جايش معين نه خداي عالم همه جاي موجود بود و ليکن در تحت طلب نيايد
مَاقَدَّرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ جوانمرد امتقيان و مخلصان منزلها ميروند و ميگذرند اما عارفان
بهيچ منزل فرو نيايند بلکه منزل ايشان دايرهٔ حيرت است هر چند بيش روند بجاي
خويش باشند آن اشتر باز رکان است که شب و روز منزل ميبرد و راه ميگذارد اما کاو عصار
همه روز و شب در رفتار است با چشمهاي بسته کرد دايره ميکردد و با خود مي انديشد که آيا چند منزل
بريده باشم نماز شام چون چشمش از نقاب نهفتکي بکشايند نگاه کند هم در آن قدم اول
بوده باشد که بود اگر کوئي شناختم کويند چون شناختي کسي را که بدو پي نبردي اگر کوئي
بهستي خود او را شناختم کويند دوهستي ممکن نيست و دوئي شرک محض بود اگر کوئي
به نيستي خود او را شناختم کويند نيست هست را چون شناسد اَلْعَجْزُ عَنْ دَرْكِ
الْاِدْرَاكِ اِدْرَاكٌ پروانهٔ مختصر ديده آفتاب را کي تواند ديد اي صد هزار جان مقدس
فداي خاک نعلين آن درويش باد بشنو تا خود چه ميکويد در ميدان مردان ميا که انجا بجاي آب خون
روان است حکايت جنيد را رحمة الله عليه بعد از وفات بخواب ديدند کفتند
مَافَعَلَ اللّٰهُ بِكَ قَالَ طَاحَتِ الْعِبَادَاتُ وَفَنِيَتِ الْاِشَارَاتُ وَمَا نَفَعَنَا اِلَّا رَكْعَتَانِ
فِيْ جَوْفِ اللَّيْلِ کفت اينهمه عبادات بباد در دادند و مارا هيچ سودي نداشت الا دو رکعت
نماز که در نيم شب تاريک بکذارديم جوانمرد اجهد کن که چون سياست ملک الموت بر تو سايه
افکند بدرقهٔ طاعت باخود داري تا در چنان وقتي که ديده ها کريان شود و دلها بريان کردد و شيطان

گفت ای ملکه چندین مرد طبیب آمدند و تو از ایشان هیچکس خود را نپوشیدی چون است که ازین مرد
میپوشی جواب داد که آنها مرد نبودند مرد این است که اکنون در آمد پس من گفتم
اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ گفت عَلَيْكَ السَّلَامُ ای پسر خواص گفتم چون دانستی که من
پسر خواصم گفت آنکه ترا بمن راه نمود مرا الهام داد تا ترا بشناختم ندانستی که اَلْمُؤْمِنُ
مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ آئینه چون بیزنگ باشد هر نقشی در و ننماید ای پسر خواص دلی دارم
پر درد و هیچ شربتی داری که این دل بدان تسلی یابد این آیه بر زبانم گذشت اَلَّذِيْنَ آمَنُوْا
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ چون این آیه بشنید
آهی بزد و بیهوش شد چون بهوش باز آمد گفتم ای دختر برخیز تا ترا بدیار اسلام برم گفت
ای شیخ در دیار اسلام چیست که اینجا نیست گفتم انجا کعبهٔ است معظم و مکرم گفت
ای ساده دل اگر کعبه را بینی بشناسی گفتم بلی گفت بر بالای سر من نگاه کن چون نگاه کردم
کعبه را دیدم که بر گرد سر او طواف میکرد مرا گفت ای سلیم القلب اینقدر ندانی که هر که بپای
بکعبه رود کعبه را طواف کند و هر که بدل بکعبه رود کعبه او را طواف کند فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ
وَجْهُ اللّٰهِ جوانمرد از تو تا خدای یکقدم راه بیش نیست دانی چگونه بکوییم یا نه خود را فراموش کن
بالطف حق دست در آغوش کن مَنْ تَقَرَّبَ اِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ اِلَيْهِ ذِرَاعًا
وَمَنْ تَقَرَّبَ اِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ اِلَيْهِ بَاعًا عنایت او ترا بخود رسانیده است زیرا که
در درون تو گوهری تعبیه است که از و عبارت این است نَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُوْحِيْ
مثال این آن است که مرغی را تیری بزدند و باز پس نگریست و بزبان حال با تیر گفت
تو بمن چون برسیدی گفت از تو چیزی در من تعبیه کرده اند که او مرا بتو رسانید هم تو بی که
مارا بخود رسانیدی که این تعبیه در نهاد ما نهادی عَرَفْتُ رَبِّيْ بِرَبِّيْ وَلَوْلَا رَبِّيْ
مَا عَرَفْتُ رَبِّيْ او است که ترا بخود شناسا کرده است کلید خانهٔ معرفت بتو داده است
مفتی عالم ملکوت صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ میفرماید مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ

عرف

چه پیوند ظلوم و جهول را با سبوح و قدوس چه اتصال عجبا کار ایلر سایان ورد و عا کویند
یارب از ما مبرای مختصر ما همت با که پیوسته بودم تا نبرم یا از که بریده بودم تا به پیوندم امید وصال
کي بود تا بیم فراق باشد و بیم فراق کي بود تا امید وصال باشد نه اتصال و نه انفصال
نه قرب و نه بعد نه ایمني و نه نومیدي نه رای کفتار و نه جای خاموشي نه روي رسیدن و نه رای باز کشتن
نه اندیشه صبر کردن و نه فکر فریاد کردن نه مکاني که وهم انجا فرود آید و نه زماني که فهم انجا رسد بدهست
علما جز کفتکوئي نه در میان فقها جز جستجوئي نه اکر بکعبه رسي جز سنکي نه و اکر در مسجد آئي
جز دیواري نه و اکر در زمینیان نکري جز مصیبتي نه اکر در آسمانیان نکري جز حیرتي نه در دماغها
جز صفرائي نه در سرها جز سودائي نه از روشنائي روز جز آتشي نه از ظلمت شب جز وحشتي
نه از توحید موحدان جز آرایشي نه و از الحاد ملحدان جز آلایشي نه و از موسي کلیم سودي نه
از فرعون مدعي زیاني نه اکر بیائي بیا که دربانی نه اکر میروي برو که پاسبانی نه

حکایت سلطان محققان ابراهیم خواص رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَیْهِ پیوسته با مریدان خود میکفت
کاشکي من خاک قدم آن سر پوشیده بودمي از و پرسیدند که یا شیخ پیوسته ذکر مدح او میکني ما را چرا
از حال او خبر نمیدهي شیخ فرمود روزي و قتم خوش شد قدم در بیابان نهادم و در وجد میرفتم
تا بدیار کفر رسیدم قصري دیدم سپید و اندر سراز کنکرهاي او در آویخته متعجب شدم پرسیدم
که این چیست و این قصر از ان کیست کفتند از ان فلان ملک است و او را دختري است
دیوانه کشته در سویداي سینه ام کذر کرد که قصد آن دختر کنم چون قدم در قصر نهادم مرا نزدیک
ملک بردند بسیاري انعام و اکرام در حق من نمود و کفت ایجوانمرد ترا باین جا چه حاجت است
کفتم شنیده ام که دختري داري دیوانه آمده ام تا او را معالجه کنم مرا کفت که بر کنکرهاي قصر نکاه کن
کفتم نکاه کرده ام و باینجا آمده ام پس کفت سرهاي کساني است که دعوي طبابت کرده اند
و از معالجه عاجز شده اند تو نیز بدانکه اکر معالجه نتواني کرد سر انجا آویخته خواهد بود آنکاه فرمود تا مرا
نزدیک دختر بردند چون قدم در سراي او نهادم کنیزکي را کفت که مقنعه بیار تا سر خود را بپوشم

بندهٔ درویش اگر یکذره اخلاص چشیده بودی هر وای کونین و عالمین و اعراض و اعتراض
نداشتی جوانمردانه قدم قبول بر ان طاعت کشند که اخلاص مقارن آن باشد

حکایت پسر خفیف را پرسیدند که اخلاص چیست گفت اَلْاِخْلَاصُ هُوَ الْاِفْلَاسُ
گفت اخلاص افلاس و بیچارگی و عجز و درماندگی است عزیز من اگر سرخی روی معشوقان
نداری زردی روی عاشقان باید که بیاری و اگر جمال یوسفی نداری درد یعقوبی باید که بیاری
و اگر عجز مطیعان نداری نالهٔ درماندگان باید که بیاری سید عالم فخر بنی آدم صَلَّی اللّٰهُ
عَلَیْهِ وَآلِهٖ میفرماید مَاصَوْتٌ اَحَبَّ اِلَی اللّٰهِ مِنْ صَوْتِ عَبْدٍ لَهْفَانٍ هیچ آوازی
نیست عزیزتر بدرگاه ذوالجلال از آواز درماندهٔ عاصی که از سر بیچارگی و مفلسی و درماندگی
بنالد و گوید خداوندا بد کردم و بر نفس خود ظلم کردم از حضرت عزت ندا آید که عبدی انکار که خود نکردی
اُدْعُونِی اَسْتَجِبْ لَکُمْ مرا بخوانید تا اجابت کنم هرچه جوئید از ما جوئید کار خود با ما گذارید که
خدائیم مائیم که مائیم بیچون و چرائیم در پادشاهی بیهمتائیم در وعده باوفائیم اجابت کنندهٔ
هر دعائیم شنوندهٔ هر ثنائیم هر ثنائی را سزائیم صد هزار خان و مان در جنت و جوی ما بر انداختند و
صد هزار تنهای عزیز در ریاضت طلب ما بگداختند صد هزار جانهای مقدس در بادیهٔ شوق ما والهٔ
بماندند و صد هزار روندگان هر درگاه جلال ما سر در زیر سنگ مجاهدات بکوفتند و صد هزار طالبان
حضرت جمال ما در بوتهای ریاضت سوختند عرش از کرسی میپرسد هَلْ عِنْدَکَ مِنْ خَبَرٍ
کرسی از عرش سوال میکند هَلْ عِنْدَکَ مِنْ اَمْرِ زمینیان که دعا کنند روی سوی آسمان کنند
و گمان برند که مگر آسمان در دل ایشان را شفائی دهد و آسمانیان که حاجت خواهند روی
سوی زمین آرند پندارند که زمین علت ایشان را دوائی کند هر روز که آفتاب فرو شود فرشتگان
که بر وی موکلند گویند ای آفتاب امروز بر ما چکس تافتی که از وی خبری داشت آفتاب گوید
یا لَیْتَ اگر دانستمی که آن کس کیست خاک اقدام او را فلک خویش کردمی آری جوانمردا
مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ آب و خاک را باذات پاک چه کار لَمْ یَکُنْ را با لَمْ یَزَلْ

چه پیوند

وون وي است همه محال است اگر نفس تست واگر اسباب وعیال تست تا از همه دست
نشوئي کرد درگاه حق نپوئي حکایت یکي پیش سلطان عارفان بایزید
بسطامي رفت وگفت اي شیخ همه عمر در جستجوي حق بسر بردم چند بار پیاده بادیه بگذاشتم
وچندین از دشمنان دین را در غزا سر از تن برداشتم وچندین خون جگرها خوردم هیچ مقصود ي
حاصل نمیشود وهر چند بیشتر میجویم کمتر مي یابم هیچ توانی گفت که بمقصود خود بچه رسم
شیخ گفت اي جوانمرد اینجا دو قدمگاه است بیش نه یکقدم خلق است ودیگر قدم حق قدمی
بر گیر از خلق انگه رسیدي بحق مادام که در آن باشي که چه خورم که خلقم را خوش آید و
چگویم که خلق را از من خوش آید از توحدیث حق نیاید جوانمرد اهر بازرگانی که با خلق کنی
زیان کنی بازرگانی با حق کن که همه سود کنی حق تعالي میفرماید اي بنده بیچاره بقطره وخطره با تو
بازرگانی کنم قطره از سر نیاز و خطره از سر ناز کنج سعادت از حضرت عزت ما بر دار آن قطره
که از سرت آید آن را اشک گویند وآن خطره که از دلت آید آن را رشک خوانند اشکي
بچشم آر که چرا حق را نشناختم ورشکي بدل کمار که چرا نافرماني کردم از اشک جانت
بندامت آید از رشک سر دلت بتوبت آید توبت به نیت آید نیت بعزیمت آید عزیمت
بحضرت آید واز حضرت ندای رحمت آید دل گوید توبه کردم سر گوید حسرت خوردم ملک گوید
رحمت کردم جوانمرد را آتش دو است آتش معیشت وآتش معصیت وازین دو بیش
نیست آتش معیشت را آب آسمان کشد وآتش معصیت را آب دیدگان ونیز
آتش معصیت را بدو چیز توان کشت بخاک وآب خاک پیشاني وآب پشیماني خاک
پیشاني از سجود وآب پشیماني از ترس خداوند دو جوانمرد اهر دیده که نه از خوف حق گریان است
آب دیده بروتاوان است وهر دل که نه وصل حق را جویان است آن دل ویران است
پیري گفت اي دریغا که خلقان عالم در میگذرند وخوشترین چیزي نچشیده اند گفتند آن چیز
کدام است گفت یک ذره اخلاص که حق تعالي میفرماید فَاعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ

عمر فرو ریخت و هیچ طاعتی ندارم که انجمن عرصات را شاید مگر ظن نیکوئی بفضل و رحمت
وی یا میمون سه وصیت دارم ازمن بشنو و بقلم نیاز بر تختهٔ جان نقش کن و پیوسته
در پیش دل دار که نجات اهل شرف و عزت در آن است در نماز تقصیر مکن که بی نماز را
در دو جهان قیمت نیست و با هیچ ظالم در هیچ کار موافقت مکن که یاری ظالمان جز عقوبت نیست
و خدا تعالی را بر وعدهٔ او استوار بدار که امت بزرق ایمان ببرد جوانمرد اگر مومنی طاعت
پیشه دار که بهشت خرم بوستانی است و از معصیت پرهیز کن که دوزخ گرم زندانی است
دل و جان بحق تسلیم کن که کریم سبحانی است اگر عاشقی دل نشانهٔ تیر بلا کن و اگر عارفی
جان سپر محنت و قضا کن اگر بندهٔ بهر چه او کند رضا کن و در همه مهمات اعتماد بر خدا کن
تاج احتیاج بر سر نه شهد شهادت در زیر زبان گیر شکر شکر در دهان نه کمر کرامت بر میان بند
پیراهن درد در پوش شعلهٔ شوق در سر برافروز رونق و طراوت عمر بآب بیدولتی غرق کن
در حضرتش همیشه زیر و زبر باش پیراهن بی سعادتی از سر بر کن صدره جفا چاک
زن خبث و بغض و حسد بدریای نصیحت فرو گذار هر چه داری بیکبار بذل کن تا مجرد شوی
و هر چه در سینه محبت زر و سیم است بجاروب فقر فرو روب خواجگی و رعونت و کونه عمامه
و طراز طیلسان و نقش کاشانه را جمله آتش در زن چون بدین صفت شدی ما که خداوندیم
به سرمه سعادت دیدهٔ او بارت را مکحل کنیم و بصر بصیرت را بر کشائیم
قَالَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ تَمَّتِ
الْمَجْلِسُ الرَّابِعُ بِعَوْنِ اللّٰهِ تَعَالَىٰ

اَلْمَجْلِسُ الْخَامِسُ

ملکا مارا از همه معاصی نگاهدار و توفیق طاعت و عبادت ارزانی دار یا اِلٰهَ الْعَالَمِيْنَ غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ای عزیز خلق عالم دو گروهند گروهی بیاد حق مشغولند و گروهی بیاد خود
آنکه بحق مشغول است بخود نپردازد و آنکه بخود مشغول است بحق نپردازد و هر چه

دون

درمنزل زده شوواي مستمند مسکين چه ايمان بود که بحبهٔ قلب بفروشي وچه اسلامي بود
که بر. حمحان ترازو واکداري چه معرفتي است که بدردسري سنک باسمان اندازي وچه توکلي
که بلقمهٔ اوراباورنداري وچه دينني بود که به ثناي ظالمي يابدرمي حرام بباددهي اي مردي که ازهر ذرهٔ
ازذرات وجود قبلهٔ ساختهٔ بت پرستان راعيب مکن وزناردارانرا نکوهش مکوي که اگر
ايشان عبدالصنم اند تونيز عبدالدنيا والدرهمي عزيزا کارازدو بيرون نيست ياخلعت
وصال دوخته اندياکسوت فراق باداغ مهجوري برجبين توکشيده اندياتاج مقبولي برسرتونهاده اند
اگرازغيب نصيب توخلعت وصال آمدازشکر ميا سامي جوانمردا چه کني سرايرا که اولش
سستي وميانش پستي وآخرش نيستي چه کني سرايرا که يک حدبفناداردو دويم
برزوال چه کني سرايرا که آخرش وبال است چنين استماع دارم که وقتي سيدکاينات
صَلَوٰاتُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ بعيادت بخانهٔ زهراء شد اورادبر بوريائي خفته وجامهٔ ازليف
خرماپوشيده وپوست کوسفندي بالين کرده وبقدريک ارش شال درشت ازپشم
شتري بجاي مقنعه برسرافکنده حضرت سيده آن شدت فاقه رابعضي بسيدکاينات ظاهر
کرد برسبيل تعريض وتصريح سيدعالم فرمود اي جان پدر فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ
فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ بران اعتمادنکني که من دخترا حمدم وجفت حيدرم ومادرشبر وشبيرم
بعزت آن خداي که امرونهي وقبض وبسط ازواست که فردادرعرصات دستوري نيابي
که قدم ازقدم برکيري تا ازعهدهٔ حساب اين شال درشت بيرون آئي

حکايت مهران ميمون کويد که وقتي بسلام عمرعبدالعزيز شدم درعهدخلافت اورا ديدم برخاک
نشسته نه ببالش ونه بنهالي ونه مسندونه قالي بدست خود مرقعي تعهد ميکرد سه بار سلام کردم
چنان مشغول بود که ازسلام من خبر نداشت نوبت چهارم چون سلام کردم جواب داد وگفت
يامهران ميمون بدانکه اجل من نزديک آمده وقت است که جان عزيزرا تسليم کنم که کشتي
عمرم بغرقه گاه رسيده ومرکب رحيل بدرخانه آورده اند ومیوه قوت وراحت ازدرخت

اي پير كجا ميروي كفت درين خان ميروم كفتند اين سراي پادشاه بلخ است ابراهيم فرمود
تا اورا در آوردند كفت اي درويش اين خانه من است نه خان درويش كفت اي ابراهيم
اين سرا اول ازان كه بود كفت ازان جدم كفت چون او در كذشت ازان كه بود كفت ازان
پدرم كفت چون پدرت بمرد كراشد كفت مرا كفت چو تو در كذري ازان كه باشد كفت ازان پسرم
درويش كفت اي ابراهيم جاي كه يكي در شود ويكي بيرون آيد خاني باشد نه سرائي

حكايت عبدالله عمر روايت ميكند كه روزي با پدر خويش بربام سراي خود عمارتي
ميكردم حضرت مُحَمَّدٌ مُصْطَفَى صَلَوَاتُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ برما بكذشت وكفت يَا عَبْدَ اللّٰهِ
با پدر خويش بكوي كه قيامت ازان نزديكتر است كه تو مي پنداري وعمارت سراي فاني ميكني

عمارت باسراي ديكر انداز كه دنيارا اساسي نيست محكم

عزيز من عشق دنيا دامي است استوار و نعمت دنيا جنيه ايست روشن و شيرين و خوشكوار
وابليس پر تلبيس صيادي است استاد و مكار و غدار و عاشق دنيا مرغي است كور و غافل
وكرفتار و بهوس دانه اين دام تيز كرده مخالب و منقار خوشا حال كسي كه دل ازدانه دامكاه
وحشت دنيا برهاند وكردن از كمند اين صياد غدار بجهاند پس از بطنان عرش ندا آيد كه
أَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا واكر عِيَاذًا بِاللّٰهِ خار اين متاع
غرور بر كنار رداء او آويزد و حلاوت اين جنيه شيطان ودست تمال فرعون وهامان بحلق او برسد
وقدمش در كوي معرفت وتوحيد بلغزد و بسر در چاه خذلان افتد لاجرم ازان قوم باشد كه
أَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ جوانمرد اعروس ايمان داري ليكن حلية مداومت تقوي
نداري ودرخت توحيد داري ليكن ثمرة طاعت نداري خاتم اقرار داري ليكن نكين خدمت نداري
ندانستي كه عروس بي زيور كداشتن راشايد و درخت بي ميوه بريدن را بايد وخاتم بي نكين
كداختن راشايد و بندة بيمعني سوختن را بايد تا عقبة مرك را باز پس نكذاري وسر بكريبان
امن وسكون برنياري كه بسيار كشتي بود كه بساحل غرقه شود و بس كاروان باشد كه

در منزل

پس باندک روزکاري خشک کردد وزرد شود ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا پس خاک کردد وازان
سبزي وطراوت هيچ نماند وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ
در آخرت منزل دو است و حال دو است دوزخ بد بختان راست وبهشت نيک بختان را
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ زندکاني دنيا نيست الا چيزيکه بدو انتفاع کنند ومغرور
وفريفته کردند جان من تا سر آيه آي اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ
وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ پادشاه عالم عيب دنيا پيدا ميکند وبيقدري آن بخلق مينمايد تا مومن دل
بدو ندهد وبطلب او مشغول نکردد تا مستحق بهشت ومغفرت باشد جوانمرد دل در دنيا
مبند که دنيارا بقا نيست ودل در خلق مبند که خلق را وفاني دل در خدا بند که بنده را به از خدا نيست
هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا جوانمردا دنيا چون تو معشوق
بسيار داشت وبا هيچکس وفا نکرد با تو هم نخواهد کرد کسي را از آدميان عمر چندان نبود که لقمان حکيم را
سه هزار سال عمر وي بود چون عمرش باخر رسيد ملک الموت بيامد اورا ديد درميان
نيستاني نشسته وزنبيل مي بافت ملک الموت کفت اي لقمان سه هزار سال عمر يافتي
چرا خانه نساختي کفت اي عزرائيل ابله کسي باشد که چون تو ئي در پي داشته باشد واز پرواي
خانه ساختن باشد

اِنَّمَا الدُّنْيَا كَظِلٍّ زَائِلٍ اَوْ كَضَيْفٍ بَاتَ لَيْلًا فَارْتَحَلْ
اَوْ كَحُلْمٍ قَدْ رَاَاهُ نَائِمٌ فَلَمَّا مَا ذَهَبَ اللَّيْلُ بَطَلْ

حکايت نوح را عَلَيْهِ السَّلَامُ دويست سال عمر بود اورا پرسيدند که يَا اَطْوَلَ الْاَنْبِيَاءِ
عُمْرًا كَيْفَ وَجَدْتَ الدُّنْيَا قَالَ كَدَارٍ لَهَا بَابَانِ دَخَلْتُ مِنَ الْاَوَّلِ
وَخَرَجْتُ مِنَ الْآخَرِ اين دنيارا چون خانه‌ٔ دو در يافتم از يک در در آمدم واز ديکري بيرون
رفتم حکايت روزي ابراهيم ادهم نَوَّرَ اللَّهُ مَرْقَدَهُ بر در سراي خود نشسته بود غلامانش صف
زده ناکاه درويشي در آمد با دلقي وانباني وعصايي وخواست که در سراي ابراهيم رود غلامان کفتند

اَلْمَجْلِسُ الرَّابِعُ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بنام خداوندیست بخشاینده که تا او نخواهد صبا پرده گل نشکفاند
و باد کیسوی شمشاد نجنباند بی حکم او زمرد غنچه بسجاده نشود و بی صنع او لاله پرر انه نگرود نام
ملکی است که بدست عمامه صبا قامت سرو پیراسته است و زیر سر زلف شاخ چهره گل
آراسته است نام ذوالجلالی است که طیران ملکی و دوران فلکی بخواست اوست جنبش
ریشه و گردش پشه بحکم اوست هر دیده که نه در جمال این نام نگرد هزار دوخته باد و هر دل که نه در محبت
این نام قرار گیرد سوخته باد هر قدمی که نه در راه موافقت حق پوید بتیغ قطیعت پی کرده باد
حکایت یحیی ابن معاذ رازی قدس الله سره گفتی الٰهی جَعَلْتُ الدُّنْيَا مَيْدَانًا وَ
جَعَلْتُ قَلْبِي فِيهَا كُرَةً فَضَرَبْتُهُ بِصَوْلَجَانِ الْبَلَاءِ فَلَمْ يَسْتَقِرَّ إِلَّا بِيَاسِكَ وَ
جَعَلْتُ الْعُقْبَى مَيْدَانًا وَجَعَلْتُ قَلْبِي فِيهَا كُرَةً فَلَمْ يَسْتَقِرَّ إِلَّا بِرُؤْيَتِكَ
خداوندا همه دنیا را بکلی میدانی ساختم و دل خود را در ان میدان گوئی ساختم و آن گوی را
بهر جامی انداختم بامید قرار نگرفت الا بنام تو و همه عقبی را میدانی ساختم و دل خود را در آن گوی
ساختم و بهر طرف انداختم آرام نگرفت الا بخدائی تو پس گفت ملکا مرا از همه دنیا نام تو بس
و از همه عقبی مرا جمال دیدار تو بس جان من از عالم نام بعالم پیغام آی اگر برگ آن
داری که بتیغ جلال ما شهید شوی بگوی اللّٰه و جان فدا کن تا سعید شوی بر خوان اِعْلَمُوْا
اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ خداوند از مین و آسمان
چنین میفرماید ای بندگان من بدانید بدرستی و راستی که زندگانی دنیا بازیست و بازی کار کودکان است
و زینت و آرایش کار زنان وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ
و فخر کردن است بریکدیگر بسیاری مال و فرزندان و آن کار بیکارگانست بار خدایا مثل زندگانی
دنیا چیست كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهٗ چون بارانی است که بر زمین آید و گیاه
سبز بروید و زمی چند بماند و خرم باشد و خلق را شگفتکی می آرد ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا

پس

بارخدایا تاکي در آتش هجران توسوزم کي مرا شراب وصال دهي ازملکوت عزت بسروش ندا آمد
که اي بایزید هنوز توئي تو همراه تست وجود تو در پناه تو اگر خواهي که بمارسي إِنَّ نَفْسَكَ وَتَعَالَ
خودرا بردر بگذارو در آي زهي بهتر عالم ومهتر بني آدم که هم تو تواني گفتن که لَوْ كَانَ مُوسَىٰ
ابْنُ عِمْرَانَ حَيّاً لَمَا وَسِعَهُ إِلَّا اتِّبَاعِي موسي وغير موسي راعشقباري از تو بایو آموختن
او گوید اَرِنِي تاگویند تو ئي تو همراه تست چون دور دولت بتو رسد که سیدکائناتي وسرور
موجودات گوئي اَنَا فَلَا أَقُولُ أَنَا من هرگز نگویم که من باوجود محبوب مرا جز عدم نزیبد
چون هستي او را باشد مرا جز نیستي نپردازد یا محمد اکنون که باهستي ما کم زني میکني کبریاي
ما جز نیستي رخت نبندد أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ندانم که الف أَلَمْ چه لطافت
باخود دارد و باجان عاشقان چه عمزه ها میکند جوانمرد اکدام عاشق است که استحقاق آن دارد که بر
معشوق حکم کند اگر معشوق از راه کرم دست تفضل بر سر کسي فرود آرد و آن دیگر وده اما عاشق از
همه تصرفي معزول بود واگر تصرفي کند آن تصرف نامقبول بود مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ چون بشرط ادب در راه آمد وبي استحقاق خودرا بدید که اورا این صفت
مي باید وحایه و پیرایه او بود که مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ که چون مَا زَاغَ الْبَصَرُ صفت او بود گفتند
أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ باز چون موسي بر لَمْ يَنْزِلْ وَلَا يَزَالُ
حکمي کرد که اورا استحقاق نبود داغ حرمان بر جبین طمع او نهادند واز لَنْ تَرَانِي میخي ساختند
وبر احداق او زدند تا دیده او مودب گردد جوانمرد ا معشوقي همه جباري ودلداري است وعاشقي
همه ذلیلي وبردباري معشوقي همه تعزز وکبریا وعظمت بود وعاشقي همه انقیاد وتواضع ومذلت
باشد عاشق همه این گوید که اَرِنِي اَنْظُرْ إِلَيْكَ معشوق همه این ندا کند در ملک وملکوت که
لَنْ تَرَانِي واقتادگان بادیه محبت این فریاد کنند که يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ
وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ تمت المجلس الثالث والحمد لله رب العالمين

دهیم و حدیث مردان کو بیم ای مردی که بامداد سر از بالش بر داری و شربت عشق ما نوشی
نوشت باد ای مردی که هر شب دلرا بآتش عشق ما کباب کنی و جگر را از شوق ما خونناب کنی
مبارکت باد ای یاری که تنت در درد ما میسوزد و جانت از محنت ما می افروزد این سوختن
بر مزیدت باد جوانمردا هرگز گمان مبر که عشق دنیا و شوق عقبی باهم راست آید اَلدُّنْیَا وَالْآخِرَةُ ضِدَّانِ اِذَا رَضِیَتْ اِحْدٰیهُمَا سَخِطَتِ الْاُخْرٰی یا دنیا را توانی بود یا عقبی را
یا هوا را توانی بود یا خدا را اما انکه هم دنیا را جوئی و هم آخرت آن بکاری نیاید خدو شتی آن
سلطانی است که با کس نسازد

اندر ره عشق من تو کنجی یا من

از عشق او آتشی بر افروز و انگاه بدان آتش دنیا را بسوز پس عقبی را چون دنیا و عقبی را
سوختی خود را بسوز که در راه او همچنانکه عقبی و دنیا رحمت است نهاد تو هم رحمت است و تا
رحمت و جود تو بود سلطان شهود او در حجاب عزت خود متواری بود عشق بر موسی علیه السلام
فرو آمد و او تاختن آورده بطور آمد و بقدم صدق بایستاد و گفت اَرِنِی خطاب آمد که ای
موسی خودی خود با خود داری که اضافت با خود می آری وَاَرِنِی میگوئی این راه رحمت وجود
تو بر نتابد و تا تو خود را توانی بود ما را لَنْ تَرَانِی سلطان شهود ما بر نهادی سایه افکند که آن
نهاد نیست شده باشد و در کنم عدم خود را جای داده پس ازان ما خود تجلی کنیم یا موسی خود را
بگذار و هم بما ما را بین هر که ما را بیند هم بما بیند از امیر المومنین علی عَلَیْهِ السَّلَامُ پرسیدند که
عَرَفْتَ رَبَّکَ قَالَ عَرَفْتُ رَبِّی بِرَبِّی او را بدو شناختم و دانستم اگر بدو نشناختمی
هرگز بسر او قات مجد و معرفت او راه نیافتمی اِتَّقُوْا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَاِنَّهُ یَنْظُرُ
بِنُوْرِ اللّٰهِ حکایت طاوس عارفان بایزید بسطامی قَدَّسَ اللّٰهُ رُوْحَهُ یک شب
در خلوتخانه مکاشفات کنند شوق را بر کنگره کبریای او در انداخت و آتش عشق را
در نهاد خود بر افروخت و زبان از سر عجز و درماندگی بگشاد و گفت یَا رَبِّ مَتٰی اَصِلُ اِلَیْکَ

بار خدایا

المجلس الثالث

قال رسول الله صلي الله عليه وآله من اصبح وهمومه هم واحد كفاه الله تعالي هموم الدنيا والآخرة ومن تشعب به همومه لم يبال الله في اي واد اهلكه

مهتر عالم و سيد بني آدم صلي الله عليه و آله چنين ميفرمايد كه هر كس بامداد سر از جامه خواب بردارد و غم دين بود كه در دل او بود و اندوه اسلام بود كه در سينه او بود و عشق حق سبحانه وتعالي بود كه در جان او بود حق جل وعلي بحكم كرم و فضل عنايت ازلي او را بفرستد تا كفايت ابدي او كند و هر كرا سودائي ديگر در دل بود يا عشق ديگر در نهاد او بود يا اندوه ديگر در سينهٔ او جا گرفته باشد لشكر قهر را بفرستد تا بر نهاد او شبيخون كند و به تيغ سطوت عزت سر او را بردارد و كسي را نرسد كه گويد كه اين چرا است و آن چون است

لا يسأل عما يفعل وهم يسئلون

بر در كهه عزتت همه خلق زبون ... كس را نرسد كه اين چرا و آن چون

اي مردي كه باهر نااهلي در درون خود عشقي اندوخته اين پرا كند كي تا كي واي مردي كه دل خود را بهزار بازار عشق ديگران بفروخته اين آشفتگي تا كي

دل ببازار من آورده و بفروخته ... دل بفروخته مفروش ببازار دگر

اي مردي كه حديث ما بر زبان نداري اين خاموشي تا كي اي ياري كه خود را ياد نياوردي اين فراموشي تا كي اي مردي كه باهر كس بازاري برساخته اين رسوائي تا كي واي كسيكه ترا با همه كسان رائي بود اين ناهمواري تا كي واي شخصيكه ترا نزد همه كسان جاي بود اين خواري تا كي هر كه فراموشي شغل پيشهٔ خود ساخت وجان و تن و دل را در آتش عشق ملك داخت مانيز از راه عدل و داد خود نداد در عالم ملكوت وهيم كه نسوا الله فانسيهم ان المنافقين هم الفاسقون واز لشكر شيطانش كرد انيم استحوذ عليهم الشيطان فانسيهم ذكر الله اولئك حزب الشيطان اين صفت بيكاركان و سمت راندكان است بيا تا نشان آشنايان

صورت یوسف نادیده صفت میکردند تا میان آمده بی عقل وزبان کردیدیم

همچو بلبل همه شب ناله زنان تا خور شید روی ننمود وچو خفاش نهان کردیدیم

جان من باول سخن آییم تا مقصود فوت نشود وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ

کافر از ترک عبادت خود غم نخورد واز معصیت باک ندارد اصل همه اعتقاد است چون

اصل نباشد فرع چه کار آید الله الله تو که مومنی در اداء عبادت تقصیر وتهاون روا مدار تا بصفتی

از صفت بیکانکان موسوم نشوی که از تو قبیح تر وناخوبتر آید

دشمن چو جفا کند بدی شیوهٔ اواست باری تو جفا مکن که معشوقی ودوست

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

بیرون شدند یعنی بیکانکانند که رقم بیکانکی کشیدند اثبات آشنائی ترا است

وَبِالضِّدِّ يَتَبَيَّنُ الْأَشْيَاءُ مراد ازین سخن آن است که کافران از دایرهٔ ایمان بدرند وطاعت

ومعصیت ایشان را تفاوتی نکند اما تو که در حرم امن وامانی عزت خود را نگاهدار وحرمت

خود را بجای آر تا بچنین منقبت ومرتبت که ترا داده اند بدیگران نمانی

وَلَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ اهل بهشت ودوزخ برابر نباشند

اسفل السافلین چه ماند باعلی علیین نعیم مقیم کی باشد چون عذاب الیم محنت ایشان

که بر خزینهٔ دوزخ همی نالند که ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ

بدولت آنان چه ماند که وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ

بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ اللَّهُمَّ

اجْعَلْنَا مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَأَفْضَلِ الْمُقَرَّبِينَ الْهَادِينَ الْمُهْتَدِينَ وَأَنْزِلْنَا

حَضِيرَةَ قُدْسِكَ مَعَ أَهْلِ أُنْسِكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ

تَعَالَى فَهُمْ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ وَاخْتِمْ لَنَا وِلَايَةَ مُحَمَّدٍ خَاتِمِ

النَّبِيِّينَ وَرَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ تَمَّ الْمَجْلِسُ الثَّانِي وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

المجلس

نصیحتگران فرو نیاوردند وقول علماو صلحا گوش نکردند وفرمان خدا تعالي ورسول صَلَّي اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نبردند وپاداش این معامله چه دیدند واین فعل باایشان چه کرد
فَأَنْسٰيهُمْ أَنْفُسَهُمْ وَالْفِعْلُ يُنْسَبُ اِلَي السَّبَبِ كَمَا قَالَ اللّٰهُ تَعَالَيٰ ذٰلِكُمْ
ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدٰيكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ ازحکم این
فعل ناخوب چشم بصیرت ایشان بر دوخت تا ترکیب وترتیب وجود خود فراموش کردند
ودر ظلمت حیرت بماندند وراه بسر این آیه نبردند که اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ
نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ ازوولت این معرفت محروم
ماندند وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِيْنٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِيْنٍ
ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا
الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ این علم
خویشتن شناسي است مگر آنکس راکه درین علم نظر نیست در وجود حکم اَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْ
درشان او واقع است وجاي دیگر فرمود که قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ بَدَاَ
الْخَلْقَ ثُمَّ يُنْشِئُ اللّٰهُ بگواي محمد تا سفر کنند در زمین ونظر کنند تا چگونه ابتداء آفرینش
میکند بار دیگر همچنین زنده گرداند وقول دیگر گویند که نظر کن تا چگونه آغاز آفرینش میکند
وچگونه بانتها میرساند کمینه دانه که بقدرت او در زمین پرورش مي یابد چگونه ببیخ وشاخ وبرگ
وبار میکند تخم خرمائ نخل خرمائ میکردد اینهمه بگذار که حکم ظاهر است ومحققان گفته اند که
سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ درزمین وجود خود سیر کن که اگر دمي بقدم فکرت گرد عالم وجود خود
برائ فاضلتر از آن است که بپاي عالم را بهم پیمائ اگرچه فرموده است که سَنُرِيْهِمْ آيَاتِنَا
فِي الْاٰفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ دیگر میفرماید وَفِي اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ

عمرها در پي مقصود بجان گردیدیم — دوست در خانه وما گرد جهان گردیدیم
خود سراپردهٔ قدرش زمکان بیرون بود — آنکه ما در طلبش کون ومکان گردیدیم

تعالوا يطيب عيشنا ويرفع عادة وان لم يكن عيش العدو يطيب
اذا ما تراضينا وصولح بيننا دع الناس يرضوا تارة ويغيبوا

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله اي دوستان خدايتعالي بتقوي ميفرمايد ونشان دوستي فرمان بردن است تو كه دعوي دوستي خداوند تعالي ميكني پرهيزكاري كن چنانكه فرموده اند اگر نكني دعوي بيمعني كرده باشي ترسم كه ثابت نشود

ترسم نرسي بكعبه اي اعرابي كين ره كه تو ميروي بتركستان است

مخالفت صفت دشمنان است از دوستان نپسندند قال الله تعالي ولا تكونوا كالذين نسوا الله فانسيهم ازان كسان مباشيد كه كلمه توحيد ترك داوندو فرمان خدا تعالي فراموش كردند لاجرم در معرفت باري عزاسمه برايشان بسته شد كه من عرف نفسه فقد عرف ربه خويشتن شناسي نردبان بام معرفت آلهي است هر كه خويش را نشناسد شناسماي حضرت عزت چون كرود نتيجهٔ بيفرماني بين كه چه مذموم است پس برتو باداي برادر كه تاتواني تن بخدمت و طاعت دهي و سر بر خط فرمان ارادت نهي كه بنور ذكر و عبادت درون مومنان روشن ميكردد پس بوسيلهٔ اين روشنائي بسا مكاشفات عيني و مشاهدات روحاني دست ميدهد در خبر است كه خواجهٔ عالم محمد مصطفي صلي الله عليه وآله وسلم مي فرمايد من اخلص الله اربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه علي لسانه يعني هر كه چهل بامداد باخلاص برخيزد حق تعالي چشمه هاي حكمت از دل او بر زبان او روانه كرداند اين ثمرهٔ فرمان برداري است تا قيمت اوقات عزيز بداني و بخير كي ضايع نكردداني اكه ترك فرمان تاريكي دل آورد و در آئينه تاريك چيزي نتوان ديد

سعدي حجاب نيست تو آئينه پاك دار ز نكار خورده چون بنمايد جمال دوست

ولا تكونوا كالذين نسوا الله فانسيهم انفسهم همچون كساني مباشيد كه سر بكفتار نصيحتكران

این بیان که کردیم تقوي صالحان است اما بیان تقوي عارفان انکه عیاذاً بِاللّٰهِ اگر کوشهٔ
خاطر ایشان بعمل ناکردني التفات کند نه از عذاب روز قیامت ترسد پس در آن حال که
از خداي عَزَّوَجَلَّ شرم دارند که واقف ومطلع است روا نباشد که در نظر بزرگان افعال
قبیح کنند حکایت آورده اند که یکي از بزرگان دین را در زانو کردي گفتند پاي دراز کن چون
تنهاي گفت تنها نیستم که خداي تعالي حاضر است وشرم میدارم که در حضرت خداوند کار ترک ادب ست
پس اي زمرهٔ صالحان اِتَّقُوا اللّٰهَ وَ لْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ پرهیزکاري کنید
وبه بینید که امروز از بهر فرداي قیامت چه بضاعت فرستاده اید وچه ذخیره نهاده اید واي حلقهٔ عارفان
وَاِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ دامن از کرد ذلت نگاه دارید که خداي تعالي حاضر است وبینا
نقلست که بنده حبشي پیش پیغمبر رفت وگفت یارسول الله اِنِّي اَتَيْتُ فَاحِشَاً فَهَلْ لِي تَوْبَةٌ
یعني عمل ناکردني کرده ام پس آیا مرا هیچ توبه باشد فرمود بلي باشد هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
عَنْ عِبَادِهِ حبشي توبه کرد وبیرون رفت وبعد از زماني باز آمد وگفت یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ
كَانَ اللّٰهُ يَرَانِي عَلَي ذٰلِكَ دران حالت حق تعالي وتقدس مرا میدید گفت خاموش
چگونه نمیدید يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُوْرُ چشم در ابرو نکردد بخیانت
وخاطري در سینه نگذرد بخلاف دیانت الا که خداتعالي دانا است بر آن وبینا وَاِنْ يَكُ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوٰتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ
حبشي این سخن بشنید وبنالید وبزارید وآب حسرت وندامت از دیده ببارید آورده اند
که نفسي سرد از دل پر درد بر آورد وجان بحق تسلیم کرد صالح از دشمن اندیشه کند که مبادا
فرداي قیامت بر حال تباه او بخندند وعارف از دوست شرم دارد که همین دم بینند که قیامت
بعید است وحق ملازم حبل الورید

رضاي دوست بدست آرو دیگران بگذار — هزار فتنه چه غم باشد از برانگیزند
مرا چو با تو که مقصودي آشتي افتاد — روا است کر همه عالم بجنگ برخیزند

بدایرهٔ ایمان درآمد ماهر له بقدم تقوي رفت غالب آن است که بمقام اولیا بر سد دلیل از قران
اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ یعني ولایت را همین دو طرف است
ایمان وتقوي بیائید اي دوستان که ما ازین هر دو طرف یکي داریم ایمان و آن اصل است
تا بقیهٔ زندکاني چنانکه میسر شود باید که پرهیزکاري کنیم باشد که از دولت صحبت اولیاي
خدا که مقربان حضرت کبریا اند محروم نشویم واین میسر نشود مکر بتوفیق باري عَزَّ اِسْمُهٗ
یارب چنانکه خاعت ایمان بخشیدي پیرایه تقوي کرامت کن اِتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا
قَدَّمَتْ لِغَدٍ وبار دیکر فرمود اِتَّقُوا اللّٰهَ تکرار لفظ از فایدهٔ وحکمتي خالي نباشد وکفته اند تاکید است که
اَلْکَلَامُ اِذَا تَکَرَّرَ تَقَرَّرَ ولیکن بدین معني وقتي اختصار افتد اکه ازین معني بلیغ تر نتوان
یافت بدان که تقوي بر دو نوع است تقوي صالحان از اندیشهٔ روز قیامت در مستقبل که
وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ و تقوي عارفان از حیاي رب العالمین در حال که
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِیْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ وقتي که صالحان را شیطان عملي ناپسندیده در نظر بیاراید
ونفس وطبیعت را مایل آن کند اندیشه کنند از روز قیامت وحساب که عرصه عرض اولین
وآخرین باشد نیکبختان را تاج کرامت بر سر وقباي سلامت در بر و بر تخت ملک ابدي و دولت
نعیم سرمدي تکیه زده وآن کنهکاران پریشان روزکار دل از داغ ملامت ریش و سر از بار خجالت
در پیش پس لزهول چنین موقف بترسند و دست از کناهان بدارند تا الله تعالي توفیق بخشد

مِثْلُ وَقُوْفِکَ عِنْدَ اللّٰهِ فِيْ بَلَاءٍ ... یَوْمَ التَّغَابُنِ وَاسْتَیْقَظَ الْمُرْدَجِرُ
یَاغَافِرَ الذَّنْبِ هَلْ تَرْضَي نَفْسُکَ فِيْ ... یَدُ الْاُسَارَيٰ وَاِخْوَانِيْ عَلَي سُرُرٍ

کدایان بیني اندر روز محشر ... به تخت ملک بر چون پادشاهان
چنان نورانيي از فر عبادت ... که کوئي افتا بانند بو ماهان
تو خود چون از خجالت سر برآري ... که بر دوشت بود بار کناهان
اکر دانيي که بدکردي و بد رفت ... بیاییش از عقوبت عذر خواهان

این

بلبل ناچار بينوا نمانيد و چون مور بادانه‌هاي عمل صالح بسوراخ گور در آئيد كارتان فرموده اند
بي كار مباشيد تا در آن روز كه شهباز اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ پرواز كند و پر و بال لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا
كَاذِبَةٌ باز كند و كوس اَلْقَارِعَةُ بجنباند و طبل مَا الْقَارِعَةُ زدن گيرد واز تپش آفتاب
قيامت مغزها در جوش آيد واز هيبت نفخ صور دلها در خروش معذور باشي و پشت
دست تحسر بدندان تحير نگزي كه چنين روزي در پيش داريد جهد كنيد درين دو روزه مهلت
زاد راه حاصل كنيد و ذخيره بنهيد روز قيامت روزي باشد كه خلايق زمين و ملايك آسمان متحير و
متفكر باشند وانبيا لرزان واوليا ترسان ومقربان و حاضران و مستمعان جوشان

كر بمحشر خطاب قهر كنند　　انبيارا چه جاي معذرت است
پرده از روي لطف گو بردار　　كاشقيارا اميد مغفرت است

اكرامروز از مزرعه دنيا توشه بر داري فردا به بهشت باقي فرود آئي

كسي گوي دولت بدنيا برد　　كه با خود نصيبي بعقبي برد

تَمَّتِ الْمَجْلِسُ الْاَوَّلُ بِحَمْدِ اللّٰهِ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ

اَلْمَجْلِسُ الثَّانِي

قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ اي كساني كه بر وحدانيت حق جل و علا
اقرار كرديد پرهيزكاري كنيد ايمان را اثبات كرديد بتقوي فرمود تا بداني كه عروس ايمان با آنكه
جمالي دارد بي زيور تقوي كمالي ندارد وفِي الْحَدِيثِ در خبر است از خواجه عالم وخلاصه بني آدم
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمود كه از خداي عزّ وجلّ شنيدم كه مَنْ شَهِدَ لِي بِالْوَحْدَانِيَّةِ
وَلَكَ بِالرِّسَالَةِ دَخَلَ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ فِيهِ مِنَ الْعَمَلِ هر كه گواهي دهد مرا بخداوندي
وترا به پيغمبري ببهشت در آيد باهر عملي كه دارد باچندين شرف و دولت كه كلمه اخلاص راست
بوجود تقوي مستظهر است كه يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ درين چه حكمت است
همانا كه خداوند حق سبحانه وتعالي دعوت ميكند بنده مومن را بمقام اوليا كه هر كه كلمه اخلاص گفت

بلبل باکل رمزي میگفت و باد صبا در میانه غمزي میکرد چون آن مور ضعیف نازکل و نیاز بلبل
مشاهده میکرد بزبان حال میگفت که ازین قیل و قال چه گشاید کار در وقت دیگر پدید آید چون
فصل بهار برفت و موسم خزان در آمد خار جاي کل بگرفت و زاغ در مقام بلبل نزول کرد
و باد خزان در وزیدن آمد و برگ از درخت ریزیدن گرفت رخسار برگ زرد شد و نفس هوا
سرد گشت از کله ابر در میریخت و از غربیل هوا کافور مي پیخت ناگاه بلبل بباغ آمد نه رنگ
گل دید و نه بوي سنبل شنید زبانش با هزاردستان لال بماند نه گل که خیال او بیند و نه سرزه
که در جمال او نگرد خار با بلبل گفت بلبلا چند وصل گل طلبي این ساعت وقت آن است
که در فراق یار با خار جگر خوار هجر بسازي بلبل در عالم نگاه کرد طعمه ندید که بکار بردازي بر کي طاقتش
طاق شد و از بینوائي از نوا فرو ماند یادش آمد که آخر نه روزي موري در زیر این درخت
خانه داشت و دانه جمع میکرد امروز حاجت بدر او برم بسبب قرب دار و حق جوار
چیزي طلب کنم باشد که رحمي کند و راحتي بمن رساند بلبل گرسنه در پیش
مور بدریوزه رفت و گفت سخاوت نشان بختیاریست و سرمایهٔ کامکاري من عمر
عزیز خود را بغفلت میگذاشتم تو زیرکي میکردي و ذخیره مي اندوختي چه شود اگر امروز از ان
نصیبي کرامت کني مور گفت تو شب و روز در قال بودي و من در حال تو لحظهٔ بطراوت گل
مشغول بودي و دمي بسنظارهٔ بهار مغرور نمیدانستي که هر بهاري را خزاني و هر راه را پایاني باشد
اي عزیزان قصه بلبل بشنوید و صورت حال خود را بدان حمل کنید و بدانید که هر حیاتي را
ممماتي از پي است و هر وصالي را فراقي در عقب صاف حیات بي درد نیست و اطلس بقا بي برد نه
اگر قدم در راه طاعت و اخلاص مي نهید اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيْمٍ برخوانید که جزاي شما است
و اگر رخت در کوي معصیت میکشید وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيْمٍ برخوانید که سزاي شما است
در بهار دنیا چون بلبل غافل مباشید و در مزرعه دنیا بزراعت طاعت اجتهاد نمایید که
اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْاٰخِرَةِ و دانه طاعت جمع کنید تا چون صرصر خزان مرگ در رسد چون
بلبل

امت احمد راست عمر عزیز خودرا بحبهٔ حرام فروخته و خرمن طاعت بر آتش
معصیت سوخته و بي قیمت بقیامت آمده و دلیل این کلمه مثالي بگویم و دري ثمین دردریاي خاطر
بجویم شمع را در لکن برافروخته اند و محبت او در دل اندوخته و طایفهٔ بگرداو در آمده و حاضران
مجلس بااو خوش برآمده هر کس بمراعات او کمر بسته و او بر بالاي طشت چون سلطان
نشسته که ناگاه صبح صادق بدمد همان طایفه را بیني که دم در دمند و باتیغ و کارد کردنش بزنند
ازیشان سوال کنند که اي عجب همه شب طاعت او داشتید چه شد که او را فروگذاشتید
آن جماعه گویند که شمع نزدیک ماچندان عزیز بود که خودرامي سوخت و روشنائي از بهرمامي افروخت
اکنون چون صبح صادق تاج افق برسر نهاد و شعاع خود بعالم داد شمع را دیگر قیمت نماند و مارا
بااو نسبت نه پس اي عزیز من این سخن را بمجاز مشنو که خواجکي دنیا بر مثال آن شمع
برافروخته است و طایفه که بگرداو در آمده اند عیال و اطفال و خدم و حشم او یند که هریک بنوعي
در مراعات او مي پویند و سخن بمراد او گویند و بگرداو در آمده اند و حاضران مجلس بااو خوش
بر آمده که ناگاه صبح صادق اجل بدمد و تند باد قهر مرگ بوزد خواجه را بیني که در قبضهٔ ملک الموت
گرفتار گردد و از تخت مراد بر تختهٔ نامرادي افتد چون بگورستانش برند عیال و اطفال و بنده و آزاد
او بیکبار ازوي اعراض کنند ازیشان پرسند که چرا بیکبار روي از خواجه بگردانیدید گویند خواجه را
بنزدیک ماچندان عزت بود که شمع صفت خودرا در لکن دنیا میسوخت و دایکانه از حلال و حرام
مي اندوخت و عمر عزیز خودرا در معرض تلف مي انداخت و مال و منال از جهت ماهر گونه میساخت
اکنون تند باد خزان بیخ عمرش از زمین زندگاني بر کند و دست خواجه از کیر و دار و کشتکار
فرو ماند مارا با او چه نسبت و او را با ما چه مصلحت ضَرْبُ الْمَثَلِ آورده اند که در باغي بلبلي بر شاخ گلي
آشیانه داشت اتفاقا موري ضعیف در زیر آن درخت وطن ساخته و از بهر چند روزه مقام
مسکني پرداخته بلبل شب و روز گرد گلستان در پرواز آمده بر بط نغمات دلفریب در ساز آورده
مور بانفصال لیل و نهار مشغول گشته و هزار دستان در چمن باغ بآواز خوش غره شده

ازهرچه گويم برتري وزهرچه خوانم بهتري وز انچه دانم مهتري اي جان جانان لاجرم

نَعْتُ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى لَمَّا غَفَى رَسْمُ الصَّفَا

فَهَدَى بِهِ اَوْصَافَنَا بِرِشَادِهِ سَلَّ الْاَعَمّ

اي قوت دلها كفت او مهر هدي بر كتف او ما دام قلبي نام او فخر عرب نور عجم

صَلَّى عَلَيْهِ اللّٰهُ مَا ضَاءَتْ مَصَابِيْحُ السَّمَاءِ

بَلْ زَادَ خَيْرٌ كَانَّمَا الْحَيُّ بِهِ خَيْرُ الْاُمَمِ

عقل آشناي كوي او دل خيرباد ي سوي او جانها فداي روي او او محتشم او محترم

درخبر است ازان مقتداي زمرهٔ حقيقت وازان پيشواي لشكر طريقت وازان نكين خاتم جلال

وازان جوهر عنصر كمال وازان اطلس پوش وَالضُّحَى وازان قصب بند وَاللَّيْلِ اِذَا سَجَى

وازان طيلسان دار وَلَسَوْفَ يُعْطِيْكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى وازان صاحب خبر وَالْاٰخِرَةُ

خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُوْلَى آن مهتري كه اكر حرمت قدم او نبودي راه دين از خاشاك كفر پاك

نكشتي كه اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ آن سروري كه اكر هيبت او نبودي قباي ماه چاك نكشتي كه

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ بهازين بشنو آدم صفي خلعت صفوت ازو يافت

ادريس باقدريس رفعت ازو كرفت روح پرفتوح در قالب نوح بعزت او آمد طيلسان

صعود بر سر او كشيد كمر شمشير خلت بر ميان خليل او بست منشور امارت بنام اسمعيل

او نوشت خاتم مملكت در انكشت سليمان او كرد نعلين قربت در پاي موسي او كرد عمامه

رفعت بر سر عيسي او نهاد اين بهتر واين مهتر واين سيد واين سرور كه شمهٔ از نعت

او شنيدي چنين ميفرمايد كه مَنْ جَاوَزَ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً فَلَمْ يَغْلِبْ خَيْرُهُ عَلَى شَرِّهِ

فَلْيَسْتَعِدَّ مِنَ النَّارِ اي عزيز هر انكسي كه درين سراي فتور و متاع غرور كه تو آن را دنيا ميخواني

سال او بچهل رسد وخير او بر شر او غالب نكردد وطاعت او بر معصيت را جح نيايد او را بكوي كه

رخت بر كير وراه دوزخ در كير عظيم وعيدي وبزرك تهديدي كه مر عاصيان

امت

در وملاح چهرهٔ امید از عکس آن کاشن ودیدهٔ آرزو از ضیای آن روشن در سفر قرین
ودر حضر همنشین وَخَيْرُ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابٌ اگر همچنین عنان بیان بادهان قلم
سپرده آید کرد حصول این فصول ودقایق این حقایق برنیاید واگرچه از تیز تازی چون قلم بسر در آید
لَمْ يَبْقَ فِي الْاَرْضِ قِرْطَاسٌ وَلَا قَلَمٌ وَلَا مِدَادٌ وَلَا شَيْءٌ مِنَ الْوَرَقِ پس همان بهتر که
خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَدَلَّ وَلَمْ يُمِلَّ برخوانیم وآتش آرزوی این مقالت بآب تامل
درمابقی فرونشانیم تَمَّتِ الرِّسَالَةُ فِي تَقْرِيرِ الدِّيبَاجَةِ بِحَمْدِ اللّٰهِ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ

اَلْمَجْلِسُ الْاَوَّلُ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ الْوُجُودَ مِنَ الْعَدَمِ
فَبَدَتْ عَلَى صَفْحَاتِهِ اَنْوَارُ اَسْرَارِ الْقِدَمِ

شکر آن خدای راکه اوهست آفریدا ست ازعدم پس کرد پیدا بر عدم انوار اسرار قدم

مَا زَالَ فِي آزَالِهِ مُتَعَزِّزًا بِجَلَالِهِ
مُسْتَغْنِيًا بِكَمَالِهِ لَا بِالْعَبِيدِ وَبِالْخَدَمِ

ماوای هر آواره او بیچارگان را چاره او دلدار وهم غم خواره او غفار هر صاحب ندم

بَهْرُ الْعُقُولِ ظُهُورُهُ سَهْرُ الْقُلُوبِ حُضُورُهُ
نُورُ النَّوَاظِرِ نُورُهُ سَتْرُ النُّفُوسِ بِهَا وَسَمَ

دردوغمش مهمان دل نام لطیفش جان دل دل زان او اوزان دل کرعاشقی درنه قدم

وَالَى عَلَى اَحْبَابِهِ اَصْنَافُ لُطْفٍ اِحْسَانُهُ
يَا سُوْكَامَ بَلَائِهِ بِمَرَاهِمِ الْكَرَمِ الْاَعَمِّ

درویش اورانام نی کرچاشت باشد شام نی اندردلش آرام نی وزمهر برجانش رقم

وَافِي الْحِجَى عِرْفَانُهُ مَا ضَلَّ فِي فُرْدَانِهِ
سُبْحَانَهُ سُبْحَانَهُ ضَاقَ الْمُنَى فَاقَ الْاُمَمَ

وانفاس پاکان در سفینه مدخر باشد بر خوانند آئینهٔ طباع از سداد مقالت بصفای آن
مقالت مجلو کردد القصه سفینها سازند که از خازن عجایب اسرار و حافظ غرایب اخبار و جامع
علوم علما و مجموعه حکمت حکما و شاه نامه عشاق و کار نامه مشتاق و محرک سلسله طلب
و صوت جاجلهٔ طرب و رفیق شفیق و جلیس انیس بود

ایستاده سفینهٔ بر خشک　　بحرهای روان دران بسیار
هم از اوراق کاغذش الواح　　همش از نوک کلکها مسمار
کشتی لنگرش زعقدهٔ عقل　　بادبانش ز همت احرار
از لطایف سکینهٔ ارواح　　وز غرایب جهینهٔ اخبار
کشتی مملو از عجایب بحر　　بحرهای بطبع کوهر بار
از لطایف بمانده بر سر آب　　آبش از بحر سینهٔ ابرار

سفینهٔ مشحون از غرایب فنون و عجایب بوقلمون در وصد هزار ابکار افکار که امهات
بلاغت و آبا براعت زاید متوطن در خفایای زوایا مهوشان فواید و تنک چشمان فراید
و طوطیان طوبی ارواح و بلبلان قفس اشباح که از خرمن حال بمنقار قال آورند متمکن
قالی که مشاطهٔ فصحا و بلغا بحلی و حلل فصاحت و بلاغت آن عرایس و عوانی اسماع
و اطباع اکارم و اکابر و افاضل فواضل بیارایند از لطایف انشاء شراب صبوحی و صبوح بهاری
از طراوت الفاظ و معانی چون یاقوت رمانی و جواهر عمانی هم مشام ارواح از روایح آن معطر
هم مسامع قلوب بترقب نفحات آن معنبر مضامیر ضمایر در و منضمر سریر سرایر بدو میسر
منظوماتش چون بحمال معشوقان دلربا و منثوراتش چون حال عاشقان آتشت نما
در وغنث و سمین باهم در کمین وجد و هزل بایکدیکر همنشین عرب و عجم باهم آمیخته ترک
و هند در هم آویخته حبشی و قرشی از یکخانه شده و همه باهم چون انار یکدانه کشته قلم بر
صفحات آن رقاصی کرده غواص فکر در بحور آن غواصی نموده کاه و هم در آن سباح و کاه فهم

در و

عنایت باران عاطفت مي بارانذ ودر معرض غرقاب طوفاني وتوقیع سیلاب بلا وابتلاي
رباني الهامات الطاف یزداني بنوح روح میرسد وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا اي نوح روح
سفینهٔ سکینه ساخته کن وخانهٔ دل از تعلقات کونین پرداخته کن وکنعان نفس اماره را
اگرچه از ازدواج روح وجسد متولد است مگو اِنَّ ابْنِي مِنْ اَهْلِي که چون موصوف است
بوصف اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ وداغ حرمان اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ برجبین جان دار دهر چند
تو از رحمت پدرانه وکرم کریمانه بااو میگوئ یَابُنَيَّ ارْكَبْ مَعْنَا اواز جهل غافلانه وتمرد جاهلانه
میگوید سَاٰوِي اِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ واز غایت ظلومي وجهولي ازین نیز بي خبر که
لَاعَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اي نوح روح دست ازین شفقت که نتیجهٔ صفات حیواني است
بدار وَلَاتَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِيْنَ چه بصوابدید مَوْتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوا صلاح وقت
در آن است که پیوند از فرزند دلبند منقطع گرداني وآیهٔ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ بر وخواني
عجب حالتي است اسرار الطاف حق که در صور اصناف خلق تعبیه دارد باهر جان که آلودهٔ
شهوات ومستغرق بحر غفلات باشد کجا آشنائ دهد یا از آثار انوار فیض فضل آلهي
در هر مشکوة سینه ومصباح دلي که زدودهٔ هوا وریا است وبي زیب صدق وصفاکي روشنائ
پیدا شود یکسر از اسرار حق بازدان ویک حرف از اشارت ایزدي برخوان في الجمله
چون جگر سوختگان آتش محبت ومحتملان بار امانت را آتش اشتیاق بالا گیرد ودود فراق
بر اوج دماغ کله بندد انشراح صدور وارتیاح ارواح را مسوداتي که مبیض چهره معاني بود
تعلیق زنند تا در مکایه زواید اشواق ومقاسات شداید فراق ازان تعلیقات مایه وسرمایه
تفریح وترویح سازند وَاَيْنَ الْمَدَامَةُ مِنْ رِيْقَةِ اَجْمَامٍ مُفْكِرَةٍ وترفیهٔ خواطر را فهرست
خزاین علوم بر عذار عذر کاغذ تحریر وجلوهٔ تحسین مدخر گردانند واز نوایب کلک صد هزار
چنبر از عنبر تر بر دیباء شعر ریزند تا چون آئینه طبع از طبع ملالت وضیق حالت مملو شود انجلاء
وانکشاف رالطایف کلمات وظرایف حالات گذشتگان که از صدور کتب وبطون دفاتر

علوم از منشور و منظوم در و مي پردازند و انواع فرايد و فوايد دران دفينه ميكنند و نامش سفينه
مي نهند اما در ضمن اين سفينه بحرهاي مختلف كه عمان و قلزم در جنب آن غدير روان است

سفينهٔ اينست كه كر صد هزار ازان خواهي كنار بحر هزارش روان بيك چين است
و كر تجارت بحر و سفينه ميخواهي سفينهٔ كه در و بحرها بود اين است
زان رو كه نجات را سفينه سبب است در بحر غمش دلم سفينه طلب است
در بحر سفينه باشد اين نيست عجب در ضمن سفينه بحر باشد عجب است

هر چند از روي صورت سفينه صفت آمد كه . بمجالست و موانست آن كاه از غرقاب
قبض . لساحل بسط ميتوان رسيد و كاه از مهلكهٔ بسط بمزرعهٔ قبض ميتوان خزيد اما از راه
معني . بحقيقت بحريست كه از زواهر دلالت معاني و جواهر معادن انساني متموج است و بكوهر
و لآلي علوم رباني مزين چون از روي حقيقت بديدهٔ بصيرت نظر كني در شهرستان قالب
طالب روح نوح صفت افتاده است هر چند امت صفات حيواني و بهيمي و سبعي و شيطاني را
بعبوديت حضرت ربوبيت دعوت ميكند روز و شب و نهان و آشكارا كه اِنِّي دَعَوْتُ
قَوْمِي لَيْلاً وَنَهَاراً ثُمَّ اِنِّي اَعْلَنْتُ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَاراً تشر دو تمرد مينمايد و هيچ كونه
بطاعت و بندكي در نمي آيد و نوح روح از فراست ملكي روحاني چون از امت صفات
جسماني جز خصوصيت اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ نميشنود نفرين ميكند
و در مقام راز و ست نياز بدعا بر ميدارد تا حق تعالي بطوفان بلا يكي را باقي نكذارد و ميخواند كه
رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً چه بمنظر فراست روحاني مي بيند كه از
كفار صفات حيواني بجز متوالدات نفساني و شهواني نخيزد كه هر يك هزاران فتنه و آفت انكيزد
وَاِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِراً كَفَّاراً تا حق تعالي در اجابت
دعاي نوح روح از تنور دل فوارهٔ وَفَارَ التَّنُّورُ ميكشايد و سيلاب عشق و داعيهٔ طلب كه
طوفان بلاي عالم نفساني و حيواني است و خانه براندازِ صفات جسماني روانه ميكرداند و از ابر

عنايت

اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِي مِسْكِيْنًا وَاَمِتْنِي مِسْكِيْنًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِيْنَ

نظم ميدهد اين چه سراست كه سلاطين خودرا طفيل مساكين مي سازند

با آنكه اين مساكين بدين سلاطين ميتازند آري چون داي

اَمَّا السَّفِيْنَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِيْنَ يَعْمَلُوْنَ فِي الْبَحْرِ را اين سلاطين خودرا

طفيل اين مساكين ساختند تاغبار وصمت وكان وَرَائَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِيْنَةٍ

غَصْبًا برداشن عصمت ايشان ننشيندوچون حوالتكاه اَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوْبُهُمْ مراعلي

پيداكردند پاكان كردمعيوبان فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيْبَهَا كردندوكويند اُذْكُرُوْنِي فِي صَالِحِ

دُعَائِكُمْ واين مساكين خودرابهزار حيلت درين بحر بيكرانه برسفينهٔ مِثْلُ اَهْلِ بَيْتِي

كَمَثَلِ سَفِيْنَةِ نُوْحٍ مي بندند اين چه نقشهاي بوقلمون است كه ازپردهٔ غيب مينمايندواين

چه طلسمات مختلف است كه مي بندند ومياشايند كاه سليمان را بموري پند ميدهندوكاه محمدرا

بحمايت عنكبوتي ميبرند كاه نوح راپناه كاه سفينه ميسازند اكرنوح را درعمري بيك طوفان

مبتلاكردند تابسفينه پناه بردعشاق مساكين كدورهمه عمر سروكارايشان بابحر محبت است

وهرنفس برسرايشان هزار طوفان محنت چه عجب اكرتمسك بسفينه سازند تاخودرا

بساحلي اندازندوازين ميانه بركرانه وازين بحر عميق بكناري رسند

دل عشق ترا واقعهٔ نوح شمرد زان روي سفينهٔ فراهم آورد

يعني كه ازين بحر عميق عشقت جان جز بسفينهٔ برون نتوان برد

بلي بدست آويز اين مساكين كه يَعْمَلُوْنَ فِي الْبَحْرِ حرفت وصنعت ايشان است

جز بسفينه نباشد تادروقت تلاطم امواج هموم وتراكم افواج غموم پايمردي كنند وايشان را

ازنكبات نكباي صباودبورخوف ورجاوهبوب شمال وجنوب قبض وبسط وعواصف وعواطف

انس وهيبت نجات دهد وازخلاب وحشت وغرقاب حيرت برهاند پس هركس ازين

طايفه براي تنقيح قرايح وتفريح قوارح ودفع بليت وجلب جمعيت مجموعهٔ ميسازندو بحار

بطرفي جنبد بدان سفينه خزند ورعايت مصلحتي نمايند وتخفيف را ازان كاهند ودرين افزايند
پس سفينهٔ شخص انساني كه كرانبار كرامت رباني است وسير او در درياي معاني بسفينهٔ
مختصر كه زورق سازند وغرر در بحور در و پردازند حا. حتمندتر واوليتر كه قرين وهمنشين او باشد
خصوصا آنها كه سفاين وخزاين ملك وملكوت وحمال احمال واثقال عالم جبروتند كران باران اثقال
اِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا كه جمله ثقل امانت محبت كه بر درياي موجودات ومكونات
بعرض اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ عرض كردند هيچ موجود
يارايي تحمل اعباء آن نداشت همه ترسان ولرزان فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا شدند سفينهٔ سينهٔ
ايشان كه دل شخص انسان بود حامل آن آمد كه وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ بحقيقت اين مساكين
در تحمل اعباء اين كه عبور ايشان در درياي عزت هويت وعظمت الوهيت است
بسفينه مستحق تراند اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ در ضمن
اين اشارت هزاران بشارت است اين كدايان بافخر وسلطنت كه اهل فقر ومسكنت اند
يعني اين سالكان طرق طريقت كه غواص غوص بحر حقيقت اند اگرچه بدايت حال ايشان
است كه اول بقدم شريعت از بحر طبيعت سير كنند تا بشط طريقت برسند
واز انجا بادبان طلب باتعب بر صوب صواب اِنَّ لِلّٰهِ فِي اَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ
اَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا راست كنند وروي بدرياي حقيقت اندر آرند اما چون بسر حد دريا رسند
كشتي امت را بدست تهمت لشكر تعلقات كونين بتصرف تكلف وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلًا
منقطع گردانند وروي بلجهٔ بحر محيط حقيقت اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ آرند وچون بعد بعيد
ومسافت پر آفت آن درياي بي پايان بخودي خود قطع نتوان كرد وبي سفينهٔ پر دفينه بآخر
بحر زاخر نشايد رسيد كه اَلطَّبْلُ رَدٌّ وَالسَّبْلُ سَدٌّ تا اينها كه سلطان وشان سدهٔ
سيادتند دراك اين سعادت يكي دست موافقت در فتراك مرافقت مسكين حالش
ميرند ويكي كوهر شب افروز آدم وَمَنْ دُونَهُ تَحْتَ لَوَائِي در عقدهٔ عقد شبه شبرنگ

اللهم

بسم الله الرحمن الرحيم

سپاس بيغايت وستايش بي نهايت آفريدكاريرا جَلَّ جَلَالُهُ وَعَمَّ نَوَالُهُ كه از كمال موجودات
در دريايي وجود شخص انساني را سفينهٔ پر دفينه پر داخت وهر چه در اصناف واوصاف وصور
عالم مختلف دنيوي واخروي تعبيه داشت زبده وخلاصهٔ همه درين سفينه خزينه ساخت ودرين دريا
از خصوصيت وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ سير ترقي جزاين سفينه را كرامت نفرمود و بساحل دريا
جزاين راه نه نمود و درود بيحد وثناي بيعد جهان آفرين بافراوان ستايش و آفرين
بر پيشواي انبيا ومقتداي اصفيا محمد مصطفي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ
باد كه سفاين اشخاص انساني را ملاح است و درياي بي منتهاي حضرت رباني را سباح
صَلَوَاتُ اللّٰهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الطَّيِّبِيْنَ وَخُلَفَائِهِ الرَّاشِدِيْنَ وَاَصْحَابِهِ
النَّابِعِيْنَ اَجْمَعِيْنَ اِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ امابعد بدانكه چون مراكب درياي عالم صورت را
از سفينهٔ مختصر كه آن را ورق خوانند چاره نيست كه رديف و حريف او باشد تا بدان از حوايج
او مقضي گردد واگر سفينهٔ بزرگ از هبوب رياح مختلف در معرض آسيبي افتد يا از گرانباري

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۸۰	۱	۱۲	بدر	پدر
۱۸۰	۲	۹	چو	چه
۱۸۱	۱	۱۱	حداوند	خداوند
۱۸۲	۲	۷	بهپیر	بهپیر
۱۸۳	۲	۱	نخلل	نخلل
۱۸۳	۲	۱	نخلل	نخلل
۱۸۴	۱	۱۸	نایخته	ناپخته
۱۸۴	۲	۲	پیراهش	پیراهش
۱۸۴	۲	۵	نامم	نام
۱۸۴	۲	۱۶	آسر	آخر
۱۸۷	۱	۳	نکریه	بکریه
۱۸۹	۲	۶	سرائي	سراي
۱۹۲	۹	۷	آندام	آندم
۷۹۱	۱	۱۸	مایه	پایهٔ
۲۰۲	۲	۱۸	آفرینندهٔ	آفریننده
۲۰۳	۲	۷	کنبذ	کنبد

ورق	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۶۳	۱	۸	نبست	به بست
۱۶۳	۱	۱۰	صورتي	صورت
۱۶۴	۲	۷	ابنان	انبان
۱۶۵	۱	۱۶	پیجد	پیچد
۱۶۵	۱	۱۷	کسنخیت	کسینخت
۱۶۵	۲	۱	وکر	وکر
۱۶۵	۲	۳	ونیا	دنیا
۱۶۵	۲	۱۴	بامدادي بکاه	بامدادي پگاه
۱۶۶	۱	۱۴	نریزاندت	بریزاندت
۱۶۷	۱	۱۵	ینسي	بینسي
۱۶۹	۲	۴	بر	پر
۱۶۹	۲	۵	کیرندوسودای	کیرندسودای
۱۷۴	۴	۱	متاخر	مناخر
۱۷۴	۱	۸	مسیح	غسل
۱۷۴	۲	۲	وکر	در
۱۷۵	۱	۱۶	سیه حال	سیه چال
۱۷۵	۲	۱۵	نبز	سبز
۱۷۶	۲	۱۱	تینک	ننک
۱۷۸	۱	۸	زنخ	زنخ
۱۷۹	۱	۱۱	کاهلي	کاملي
۱۷۹	۱	۱۹	یلي	یکي

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۴۹	۱	۱۵	ہسد	بسند
۱۴۹	۲	۹	چیست	چست
۱۵۰	۲	۳	کویان	کوبان
۱۵۰	۲	۱۰	ار	از
۱۵۱	۱	۱۲	وان	وان
۱۵۱	۲	۱۴	ہشار	ہشیار
۱۵۲	۱	۴	یدي	بدي
۱۵۲	۱	۸	وآسوده	واسوده
۱۵۳	۲	۱۸	تبرزو	بترزو
۱۵۵	۲	۱۶	ژنده	زند
۱۵۶	۲	۱۰	سبم	بسیم
۱۵۷	۲	۱۸	نشتن	نشستن
۱۵۹	۱	۹	بیاید	بیامد
۱۶۰	۱	۲۰	چوان	جوان
۱۶۰	۱	۲۰	دیر	دہر
۱۶۰	۲	۵	تیره	نیزه
۱۶۰	۲	۱۴	ابر	بر
۱۶۱	۲	۱۸	بناظور	بناطور
۱۶۲	۱	۳	از	ار
۱۶۲	۱	۱۶	چنک	جنک
۱۶۳	۱	۷	بیل	وبیل

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۳۵	۱	۸	ما	تا
۱۳۸	۲	۱	بیاد	بنیاد
۱۳۸	۲	۴	خورا	خودرا
۱۴۱	۱	۵	دریغیست	دریغست
۱۴۲	۲	۱۶	کربس	کرپس
۱۴۳	۱	۴	کشید	کشد
۱۴۳	۱	۱۲	بشت	بشب
۱۴۳	۲	۸	بیم امید	بیم وامید
۱۴۴	۱	۱۱	مینج	منج
۱۴۴	۲	۱۲	بشکافدش	نشکافدش
۱۴۴	۲	۱۳	بر	پر
۱۴۴	۲	۱۴	نوائي	نواي
۱۴۵	۲	۱۵	ور	در
۱۴۶	۱	۶	ترا	ترا
۱۴۶	۱	۹	دوش	دودش
۱۴۶	۱	۱۱	مقبول	مقتول
۱۴۶	۱	۱۳	فداي	فدائي
۱۴۶	۱	۱۳	جنک	چنک
۱۴۶	۲	۴	دري	در
۱۴۷	۱	۶	رهي	ره
۱۴۷	۲	۱	ناپالي	ناپکي

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۰۷	۱	۱۰	قیمش شتری	قیمتش مشتری
۱۰۸	۱	۴	طرریقت	طریقت
۱۱۱	۲	۵	ویارش	دیارش
۱۱۳	۲	۳	یند	پند
۱۲۰	۲	۱	کرو	کرد
۱۲۰	۲	۹	نازی	تازی
۱۲۰	۲	۹	ید	بد
۱۲۰	۲	۱۲	کر	کرم
۱۲۱	۲	۱۴	یلی	یکی
۱۲۲	۱	۱۲	نحسپد	بخسپد
۱۲۶	۱	۴	کفت	کشت
۱۲۷	۲	۸	ش بها	وش بها
۱۲۹	۱	۱۲	تریبست	تریست
۱۲۹	۱	۱۰	وحشی	ووحشی
۱۳۰	۱	۱۹	میان بست وور	میان بست در
۱۳۰	۱	۱۳	نسست	نیست
۱۳۱	۱	۲	بنوعدکر	بنوع دکر
۱۳۱	۲	۱۲	بیینداخث	بیینداخت
۱۳۲	۲	۱	فانید	فانیذ
۱۳۴	۲	۷	شت	شب
۱۳۴	۲	۱۰	پراست	پرست

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۸۸	۱	۱۸	ابن	این
۷۹	۲	۷	خواجهٔ	ای خواجهٔ
۸۰	۲	۲۱	پراکند	پراکنده
۸۱	۱	۱۳	تشنکان	تشنگان
۸۳	۲	۲۱	که	هرکه
۸۴	۲	۷	درسخن دوستان	درسخن بادوستان
۸۵	۲	۱۹	فرزند	وفرزندخود
۸۷	۱	۱۲	به بخشش	بخشش
۸۸	۱	۲۰	که سفاهت	عالم را نشاید که بسفاهت
۹۰	۱	۷	برسیدن	پرسیدن
۹۱	۱	۸	ضر	ضرا
۹۱	۱	۳	دومستان	دوستان!
۹۲	۱	۳	دبس	وبس
۹۳	۱	۲	باشدبس	باشدوبس
۹۷	۱	۲	برواز	بردار
۹۷	۲	۱۲	بیداد	بیداد
۹۸	۱	۷	دفتر	دفتری
۱۰۱	۱	۶	یعدل	بعدل
۱۰۱	۱	۱۰	زادوبوم	زادبوم
۱۰۲	۲	۱۵	پاکنره	پاکیزه
۱۰۵	۲	۱۱	بوودست برد	بوددست برد

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۳۷	۱	۱۶	برشر	بربر
۳۷	۲	۲۱	پنیج	پنج
۳۸	۱	۳	روزگار	روزکار
۴۱	۲	۱۵	برنجد	برنجید
۴۳	۱	۱۹	له	اکه
۴۹	۱	۲	کوشه	کوش
۵۰	۱	۹	مماکت	مماکت
۵۱	۲	۱	حاحات	حاجات
۵۶	۱	۱	لنیج	کنیج
۵۸	۲	۱۱	ہلالک	ہلاک
۵۹	۱	۱۰	ہمشه	ہمت
۵۹	۲	۲۱	کسر	کیر
۶۱	۱	۸	ادوبوم	درزادبوم
۶۲	۱	۱	ران	روان
۶۲	۲	۱۹	لززه	لرزه
۶۴	۲	۱۱	نشستي	نشستي
۶۶	۲	۱۰	مفشوقي	معشوقي
۶۷	۱	۲	مظنه	مظنه
۶۸	۲	۸	عتفوان	عنفوان
۶۸	۲	۱۲	جویش	خویش
۸۷	۲	۱۳	ور	در

ورق	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۳	۲	۲۰	حون	چون
۶	۲	۱	له	که
۷	۱	۲۰	از	ار
۹	۲	۷	له	که
۱۲	۱	۱۷	خلاقت	خلافت
۱۳	۱	۱	ودن	دون
۱۶	۱	۴	کفند	کفتند
۱۶	۲	۱۰	کده	کرده
۱۸	۱	۲۰	قاس	قیاس
۲۳	۱	۵	کمنند	کمینند
۲۳	۱	۱۹	مزلت	مذلت
۲۴	۱	۱۰	حشمانش	چشمانش
۲۴	۱	۱۲	مقاومث	مقاومت
۲۴	۲	۱	نیاو	نیکو
۲۵	۱	۱۷	عاصیان	عامیان
۲۹	۱	۸	غصبان	غضبان
۳۴	۱	۱۴	لزاه	لرزه
۳۵	۲	۱۹	تشتنکان	تشنکان
۳۶	۱	۴	یلي	یکي
۳۷	۱	۸	له	له
۳۷	۲	۸	مسزلم	منزلم

شمس الدوله	لـه
میر محمد صالح خان	لـه
نواب عمدة الامرا	۴
مرزا علي رضا	لـه
میر عبدالحي	لـه
راي کشن سنگه	لـه
خوندکار محدي	لـه
راجه مترجیت سنگه	لـه
نواب مظفر جنگ	۱۰
نصر تجنگ	لـه
لاله یمناتهه	لـه

اسم نویسي کسانیکه بعد ازین نام خودها نویسانند شامل جلد دوم جهانه خواهد شد

اسم نویسي خواهندگان کلیات سعدي از مشوطنین هندو بنگالا کہ نام خود بانویسانیده اند

اسامي	عدد
سید اطہر علیخان	لہ
احمد علیخان	لہ
خواجہ ارا کلن	لہ
بہکونت راو	لہ
بہادر سیک	لہ
میر برکت اللہ	لہ
میر محمد باقر	لہ
پرشاد رای	لہ
بابو پران کشن	لہ
تفضل حسین خان	دو
مرزا محمد جعفر	لہ
جیون راو	لہ
میر محمد حسین	لہ
رای خوشحال سنگہ	لہ
راجہ دیبی سنگہ	٥
راجہ رام کشن	۴
سر بجیت سنگہ	لہ
رای سادہ سورام	لہ
سکھین لعل	لہ
سید محمد خان	لہ

نسخهٔ کلیات شیخ علیه الرحمة که فصیح ترین کلامها است نزد هر کس عزیز وار جمند و
هر ضمیر ارباب بصایر مصور باد که جان هر برت ملازمان سرکار کیمپنی عالیشان
انگریز خلد الله ملکهم جاری کننده این کلیات منطبعه است اما چون مقابله انتقال چند از
کلیات مسطوره و دریافت صحت و غلطی آن و استنباط نقلی صحیح که این کلیات مطابق
آن است بنابر تغایر لسان از حوصلهٔ خود بیرون میدانست لهذا مدار این امر نیز علایقه
تصحیح غلطی چهاپه که احتیاط تمام میخواست بمولوی محمد راشد بردوانی که ذکر احوال شان
بسبب مشارکت در تحریر این حالات خالی از شایبهٔ خودستائی نیست واوه پس در
مادهٔ این کلیات هر مدح یا ذمی که متوقع بود عاید باو شان است نه بامنجانب که محض ناظر
کار و جاری کنندهٔ این کلیات است توقع از صاحبان انصاف آنکه ورطن حسن و قبح این چهاپه
بقصور ناچسپیدگی حروف نسخه بوسنان غیبت اینجانب را در هنگام چهاپه آن و در
دیگر عیوب که بنظر دور بین در آید اشکال و صعوبت اجرای امر نو ملحوظ داشته معذور دارند

ملک شمس الدین چون رقعه را بخواند بخندید و در ساعت بفرمود تا منادی کردند
که هر کس را که خرما بطرح داده اند پیش من آید تا با ایشان سخنی بگویم انکس
که خرما بطرح ستیده بود با همه پیش ملک جمع شدند پس بقالان را پیش خود خواند
وصورت حال از ایشان پرسید هر کس که زر نداده بود سپهسالار او را بعد از
مالش فرمود که زر ازوی نگیرند و خرما باز نستانند و از کسی که زر ستیده باشند
باز گردانند و از آن بقالان باشد و بحساب مال ملک مجرا دارند بعد ازان ملک
برخاسته بخدمت شیخ آمد و عذر خواست بعد از استمداد امت گفت یا حضرت
شیخ حکم کرده ام که خرمای که بدکان برادرت برده اند بوی آرزانی دارند و قیمت ازوی
نگیرند و التماس آنکه چون معلوم شد که برادر حضرت شیخ درویش است
محقر قراضه آورده ام تا حضرت شیخ این اندک خرجی به برادر خود آرزانی دارد پس
هزار درم زر را ببوسید و در خدمت شیخ برزمین گذاشت و یقین میدانست که حضرت
شیخ خود چیزی بخاصه قبول نمیکند بعد ازان برخاست و عذر طلبیده بیرون رفت
و مشهور و معروف شد که ملک عادل شمس الدین تازی کوی از بهر خاطر حضرت
شیخ سعدی فارسی خرما و بهای خرما ببقالان ارزانی داشت

سیوای تغییر ابر سه رساله مذکوره دیگر انچه در مجموعه جامع مذکور بود بی هیچ تصرفی همچنان
چاپ نموده شد و نسخه پندنامه را که اگرچه در هیچیکی از کلیات مجتمعه نشان ان یافته نشده
معهذا چون از طرز کلام مناسب سخن شیخ دانسته و نیز بر عرف عام نسخه مرقومه را نسبت بشیخ
مینمایند اعتماد نموده بران افزوده شد و دون این بدلیل عرفی کمان ناقصیت کلیات مذکوره بود
امید که این تصرف و الحاق پسند کاملان و شخوار پسند افتد والا چون که امری مهم نیست
بی مضایقه شمرده شود

سبب چاپه کلیات مذکوره چنانچه پیش ازین اشتهار داده شده است همینکه اجرای چاپه
حروف فارسی برای تکثیر کتب و دفع غلطی کاتبان کم فهم بس مفید و سودمند است

نسخه

بروي خواندم

پادشه سایه خدا باشد　　سایه با ذات اشنا باشد
نشود نقص عامه قابل خیر　　گر نه شمشیر پادشا باشد
هر صلاحي که در جهان آید　　اثر عدل پادشا باشد
ملکت او صلاح نپذیرد　　گر همه رای او خطا باشد

اما آن را عظیم پسندیده افتاد و انصاف آن است که درین عهد که ما ئیم علما و مشایخ روزگار چنین نصیحتي با بقال یا قصاب نتوانند گفت لاجرم روزگار بدین نسق است که مي بینی

رساله شمس الدین تازي گوي

در زمان حکومت ملک عادل مرحوم شمس الدین تازي گوي سفهسالاران شیراز خرماي چند از مال دیوان که تسعیر اندک داشت به بهاي گران ببقالان و اهل بازار بطرح میدادند ملک ازین ظلم بیگمان بود اتفاقا ازان خرما ها چند قطعه به برادر شیخ فرستادند و برادر شیخ بر در خانهٔ اتابک دکان بقالي داشت چون حال بدان نهج دید برخاست و بر باط شیخ قدس سره رفت و بخدمت برادر خود عرض کرد حضرت شیخ ازان حال کوفته خاطر گشت و با خود اندیشه کرد که خود برود و این بلا از سر درویشان شیراز بتخصیص برادر خود باز کند اندیشه کرد که اول کاغذي باید نوشت پس این قطعه را رقم کرد و فرستاد

احوال برادرم به تحقیق　　دانم که ترا خبر نباشد
خرماي بطرح میدهندش　　بخت بد ازین بتر نباشد
اطفال پرند و مردم و ریش　　خرما بخرند و زر نباشد
انکه تو محصلي فرستي　　ترکي که ازان بتر نباشد
چندان بزنندش ایخداوند　　کز خانه بهش بدر نیاشد
اني صاحب من بخورد او رسد　　لطفي بدازین دگر نباشد

ایشان هردو از مرکب فرود آمدند و روي بمن نهادند چون برسیدند تلطف نمودند و
خدمت بجاي آوردند و زمین بوسیدند چون بنزدیک من رسیدند بوسه بر دست و
پاي من دادند و از رسیدن این ضعیف خورمیها نمودند و گفتند این در حساب نیست که
ما را از رسیدن قدوم مبارک پدر بزرگوار خبر نبود چون سلطان اباقا آن این حال مشاهده
نمود گفت چندین سالست تا این شمس الدین پیش من میباشد باوجود انکه
میداند که پادشاه روي زمین منم هرگز خدمتي و تلطفي که این لحظه با این مرد کرد با من نکرده چون
برادران هردو باز گردیدند و بر اسپ سوار شدند سلطان روي بشمس الدین کرد و گفت اینهمره که
شما خدمت وي کردید و چندین ادب بجا آوردید چه کس بود خواجه شمس الدین گفت اي
خداوند این پدر من بود پس سلطان گفت من بارها خبر پدر از شما پرسیدم شما گفتید او نماز است
این ساعت میگوید او پدر ما بود گفتند اي خداوند پدر ما و شیخ ماست ظاهر ابسمع پادشاه روي
زمین نام و آوازهٔ شیخ سعدي شیرازي رسیده باشد که سخن او در جهان مشهور است
اباقاآن فرمود که اورا پیش من آورید گفتند سمعنا و اطعنا بعد از چند روز ایشان را صحبت
شیخ حاصل شد و تکلیف مجلسش کردند شیخ قبول نمیکرد و میگفت این را از من
دفع کنید و عذري بگوئید ایشان گفتند که البته از بهر خاطر ما تشریف فرمائید و بعد
ازان شیخ حاکم است شیخ فرمود که بهر خاطر ایشان برفتم و بصحبت پادشاه رسیدم
و با پادشاه صحبت داشتیم در وقت باز گردیدن پادشاه فرمود که مرا پندي ده گفتم از دنیا
با خرت چیزي نمیتوان برد مگر ثواب و عقاب اکنون تو مخیر باش اباقاآن فرمود
که اینمعني را بشعر تقریر فرماي شیخ در ساعت این قطعه را در عدال و انصاف فرمود

شهي که حفظ رعیت نگاه میدارد حلال باد خراجش که مزد چوپانیست
وگرنه راعي خلق است زهر مارش باد که هرچه مینخورد او جزیهٔ مسلمانیست

اباقاآن بگریست و چند نوبت گفت که من راعیم یانه و هر نوبت شیخ جواب داد که اگر راعي
بیت اول ترا کفایتست والا بیت آخر تمام شیخ فرمود که در وقت باز گشتن این چند بیت
بروي

دارد که ازین پس بخدمتش استظهار خواهد بود غلام در حال بکار سازي مشغول شد
و دیگر روز بامداد از خدمت خواجگان روان شد چون بدار الملک شیراز رسید اتفاقا
شش روز بود که جلال الدین خنشي وفات یافته بود آن غلام کاغذ بخدمت شیخ رحمته الله علیه
بردوست پرد شیخ چون بر کاغذ وقوف یافت الهم در حال بر کاغذي نوشت و فرستاد

پیام صاحب دیوان عالا دولت و دین — که دین بدولت ایام او همي نازد
رسید و پایه حرمت فزود سعدي را — بسي نماند که سر بر فلک برافرازد
پیام داد که صدر رختن جلال الدین — قبول خدمت اورا تعهدي سازد
ولیک بر سر او خیال مرگ تاخته بود — چنانکه بر سر ابناي دهر میتازد
جلال زنده نخواهد شدن درین دنیا — که بندگان خداوندگار بنوازد
طمع بریدم ازو در سراي عقبي نیز — که از مظالم مردم بمن نپردازد

غلام چون باز بخدمت خواجگان رفت وصورت حال عرض نمود خواجه صاحب دیوان بفرمود
تا پنجاه هزار زر در بدره کردند و بخدمت شیخ بردند و شفاعت کردند که این زر را بستاند و در شیراز
ازبراي آینده و رونده بقعه بسازد چون فرمان خواجگان و سوگندها که داده بودند بشیخ رسید
آن زر را قبول کرد و در وجه رباطي که در زیر قلعه قهندر است بمبارکي صرف کرد و این رباط
ازان وجه باتمام رسانید

تقریر در دیدن سلطان ابا قا آن

شیخ سعدي رحمته الله علیه فرموده که در وقت مراجعت از زیارة مکه معظمه چون بدار الملک
تبریز رسیدم وعلما و صلحاي انموضع را دریافتم و بحضور آنعزیزان که صحبت ایشان
از جمله فرایض بود مشرف شدم خواستم تا صاحب اعظم خواجه علاء الدین و خواجه شمس الدین را
به بینم که حقوق بسیار درمیان ما ثابت بود روزي عزیمت خدمت شان کردم ناگاه ایشانرا
دیدم که پادشاه روي زمین ابا قا آن بر نشسته بودند چون چنان دیدم خواستم
تا بگوشه روم که در ان حالت مستعد تر بود پرسیدن ایشان من درین عزم بودم که

ز بوبکر بزدازان قوم که قرآن خوانند آدمي زاده نکهدار که مصحف ببرد

دیکر در جواب سوال دشمن نوشته بود

اولین باب تربیت پسر است دو بمین توبه خانه بسر است

سه چومین توبه پشیماني است چار مین شرط وعهد وسوکند است

پنجمین کردنش بزن که خبیث ببلاي بد آرزومند است

دیکر در جواب سوال حاجي نوشته بود

اي عجب پیاده حاج چون عرصه شطرنج بسر میبرد فرزین میشود یعني بهتر ازان میشود که بود و پیاده حاج بادیه بسر میبرد بدتر ازان میشود که بود

از من بکوي حاجي مردم کزاي ریا کو پوستین خلق بازار میدرد

حاجي تو نیستي شتر است ازبراي آنکه بیچاره خار میخورد و بار میبرد

دیکر در جواب سوال علوي که علوي بهتر یا غیر نوشته بود

بعمر خویش ندیدم من اینچنین علوي که خمر مینخورد و کعبتین میبازد

بروز حشر همي ترسم از رسول خداي که از شفاعت ایشان بکس نپردازد

در جواب دستار و زر نوشته بود

خواجه تشریفم فرستادي ومال مالت افزون باد و خصمت پایمال

هر بدینساریت سال عمر باد تا بماني سیصد و پنجاه سال

چون خواجه جواب برخواند روي بغلام کرد و کفت اي ناکس چرا چنین کردي و زر را کجا برد کفت ایخواجه من بارها دیدم که خواجه خروار خروار زر بوي میداد و او قبول نمیکرد و این زر چون از براي جنیه مرغان بود من خود را بمقابله مرغي آوردم و صد و پنجاه دینار ازان برکرفتم خواجه علاء الدین برادر خواجه ممالک صاحب دیوان الشرق والغرب طاب مثواه فرمود که همین ساعت برخیز و روي بطرف شیراز نه و این کاغذ را ببر بخواجه جلال الدین ختني ده تا ده هزار دینار بر کیرد و دربدره کند و بخدمت شیخ برد و عذر خدمتش بخواهد و همت طلب دارد

رباعیات بیست و دوم کتاب مفردات

ازمضمون این دیباجه چنان مستفاد میگردد که کلیات شیخ مشتمل بر بیست و دو کتاب است اما چون رساله سیوم یعنی رساله صاحب دیوان و دو تقریر از تقریرات ثلثه رساله ششم اول در دیدن سلطان اباقا آن دویم در عدل ملک شمس الدین تازی گوی داخل تصنیفات شیخ نبود لهذا مناسب ندانسته شد که در میان کلیات چهاپه کرده بلکه شامل این دیباجه نمودن مستحسن افتاد

رساله در سوال صاحب دیوان

صاحب صاحبقران خواجه زمان نیکو سیرت وصورت جهان شمس الدنیا والدین صاحب دیوان اماضی علیه الرحمته الواسعه کاغذی بخدمت شیخ عارف سالک ناسک قدوة المحققین ومفخر السالکین سعدی علیه الرحمته نوشت وازخدمت او پنج سوال کرد اول آنکه دیو بهتر یا آدمی دوم انکه مراد شمنی هست باسن دوست نمیشود سیوم انکه حاجی بهتر یا غیر حاجی چهارم انکه علوی فاضل تر یا عامی پنجم انکه بدست دارنده خط و ستاری از بهر آن پدر میرسد و پانصد دینار از بهر علفه مرغان آنرا قبول فرماید که از پس آن عذر خواسته شود و آن شخص که کاغذ و زر می آورد چون باصفهان رسید با خود اندیشه کرد که من بارها دیدم که خواجه خروار خروار زر بشیخ سعدی میداد و او قبول نمیکرد اگر این را از بهر علفه مرغان میستاند من خود را در معرض مرغی در اوردم پس صد و پنجاه دینار ازان زر بر گرفت و در اصفهان بدکان تاجری بنهاد و بشیراز آمد و کاغذ و تتمه زر بخدمت شیخ آورد و بوسه داد و بنهاد چون شیخ هر کاغذ و قوف یافت بدانست که آن غلام خیانتی کرده است اما او نگفت بعد از زمانی گفت فردا بیا تا جواب بنویسم روز دیگر بخدمت شیخ رفت شیخ کاغذی سربسته بوی داد و او برخاسته روان شد چون کاغذ را بخدمت خواجه باز آورد خواجه بخواند نوشته بود شرایف اوقات فرزند عزیز دام بقائه بوظایف طاعات وخیرات آراسته باد

ایکه پرسیدیم از حال بنی آدم ودیو من جوابیت بگویم که دل از کف ببرد

کنی وبر حرف آخر هم بر طریق تهجی فهرستی بنهی ترا یادگاری باشد ویارانرا
تمام منتهی ماتمس خدمت شانرا مدتی سعی نمودم و بر حروف آخر ازهر غزل برطریق
تهجی فهرستی نهادم ودر آخر رجب از ستة اربع وثلثین وسبعمایة باتمام رسید
تا خواننده را حظی وافر باشد وبندرا بدعای خیر مدد فرمایند باشد که از روح مبارک
شیخ قدس سره امکنانرا فیضی رسد بحیران شاء الله العزیز مستظهرم بکرم عمیم
ولطف جسیم ارباب کرم که اگر پسندیدهٔ نظر مبارک شان آید کمینه را یاد داشتی
بخیر فرمایند والا قلم عفو بر جریدهٔ خطای این مسکین کشند تا مزید عاطفت گردد
بالخیران شاء الله اللهم اختم بالسعادات آجالنا وحقق بالزیادات آمالنا واغفرلنا ولابائنا
وجمیع المومنین والمومنات والمسلمین والمسلمات برحمتک یا ارحم الرحمین
پس بدان ای عزیز من وفقک الله بمراضیه که جمیع دیوان شیخ رحمه الله در اصل
وضع بنیاد بر بیست ودو کتاب وبعضی هفت رساله نوشته بودند چنانچه بیست
وسه میشد سبب انکه رسالهٔ مجلس هزل دراول رسالات اضافه کرده بودند بنده این رساله را
از اول کتاب باخر برد واخلاص خبیثات ومطایبات کرد که وراول خوش نمی نمود
تا بیست ودوشد وباقی را هیچ تصرف نکرد وهم بدان ترتیب گذاشت
فهرست مشتمل بر شش رساله رساله اول در تقریر دیباجه رساله دوم
در مجالس خمسه رساله سیوم در سوال صاحب دیوان رسالهٔ چهارم در عقل وعشق
رساله پنجم در نصحت المملوک رساله ششم در تقریرات ثلثه اول سلطان
اباقا ان دوم سلطان انکیانو سیوم ملک شمس الدین تازی کوی هفتم کتاب
گلستان هشتم کتاب بوستان نهم قصاید عربی دهم قصاید فارسی یازدهم کتاب
مراثی دوازدهم کتاب ملمعات سیزدهم کتاب ترجیعات چهاردهم کتاب طیبات
پانزدهم کتاب بدایع شانزدهم کتاب خواتیم هفدهم کتاب غزلیات قدیم
هیزدهم کتاب صاحبیه نوزدهم کتاب مقطعات بیستم کتاب خبیثات بیست ویکم کتاب
رباعیات

وانمسلمين شيخ سعدي شيرازي قدس الله سره اين بيت را بخواند

نظر خداي بينان زسر هوا نباشد تا چهار بيت ازين غزل برخواند و بغزلي ديگر رفت

وازين بگذشت يكي از حضار مجلس بعد ازانكه سماع باخر رسيد تمامي اين غزل را از قوال

طلب نمود و يادداشت ازين كدا التماس فرمود كه نسخه ديوان شيخ رحمه الله شما راست

اگر تمامي اين غزل طلب داري منتي باشد بنده بر حسب اشارت ايشان روزه يكبار در

مجموع طيبات وبدايع وخواتيم وغزليات قديم نظر كردم و برهمه بگذشتم چند نوبت مكرر تا آخر

بان رسيدم و در اثناي آن طلب يكي از دوستان تشريف شريف آرزاني فرمود

چون بنده را بدان شغل مشغول ديد پرسيد كه غرض ازين مطالعه چيست صورت حال

باخدمتش بگفتم فرمود اگر ديوان شيخ را فهرستي بودي در طلب اين همه زحمت

نبودي وسهولتي داشتي جمعي عزيزان نيز حاضر بودند وهمه برين اتفاق كردند

و گفتند ترا اين سعي از براي ما بايد كرد و فهرستي بر ان نهاد بنده را اين

درخاطر بنشست بدان مشغول شدم ومجموع غزلها درين نسخه از گفتهاي شيخ رحمه الله

از قصايد وطيبات و بدايع وخواتيم وغزليات جمع كردم و باحروف اول از هر غزل بر طريق

تهجي بنهادم و در شهور سنه ست وعشرين وسبعمايته هجري باتمام رسانيدم بعد از

هشت سال كه ازين تاريخ بگذشت وچند نسخه بدين نمط بيرون شد و منتشر گشت روزي

با جمعي عزيزان در گوشه نشسته بوديم شخصي رقعه نوشته بود واين يك بيت

بضرب المثل نوشته بود

من در وفاي عهد چنان كند نيستم كز دامن تو دست بدارم به تيغ تيز

ياران التماس باقي اين غزل كردند ديوان را طلب داشتم هرچند طلبيدم دير تر بان

رسيدم وسبب آن بود كه فهرست بر حرف اول از مطلع هر غزل نهاده بود واين يك

بيت از ميانه غزل بود يكي از دوستان گفت كه اگر اين فهرست كه بر حرف

اول از غزلها است بحرف آخر بودي آسانتر بان توانستي رسيدن واگر سعي

مخفي نماند كه جامع كليات شيخ عليه الرحمة علي بن احمد بيستون است وباعث جمع اين كليات وتاريخ ان ودبكر احوالات جامع مذكور انچه بهم رسيده ازديباجه او كه خودش بر كليات مذكوره نوشته ودر زير صورت ارقام يافته واضح خواهد گرديد

ديباجه علي بن احمد بيستون

شكر وسپاس معبود اجلت قدرته كه آفريننده مخلوقات عالم است وروزي دهنده بنين وبنات بني آدم كريمي كه خوان نعمتش بر مطيع وعاصي واداني واقاصي كشيده رحيمي كه ازديوان رحمتش در كوشش جان هر كنه كار در هر شب تار بلكه در هر شبانروزي چند بار ميرسد كه هل من تائب هل من مستغفر بخشاينده گناه توبت راسد عصمت دوستان كرد جباري كه نيش پشه ضعيف را تيغ قهر دشمنان ساخت در فطرت كاينات بوزير ومشير ومعونت وظهير ودبير صاحب تدبير محتاج نگاشت آدميان را بفضيلت نطق ومزيت عقل ازديكر حيوانات ممير گردانيد نه ازمعصيت عاصيان صمديت اورا نقصاني يا آلايشي ونه ازطاعت مطيعان مملكت اورا سودي يا آرايشي كه ان الله غني عن العالمين ودرود بيحد وصلوات بيعد بر سيد رسل وهادي سبل سرور كاينات وخلاصه موجودات پيشواي انبيا ومقتداي اصفيا محمد مصطفي عليه افضل الصلوات واكمل التحيات كه بر گزيده آدميان ورحمت عالميان است وبر آل واولاد واتباع واشياع اوباد اما بعد بدان اي عزيز اعزك الله في الدارين كه شيبي اين ضعيف علي بن احمد بستون احمد الله عاقبته در مجمعي حاضر بودم درخدمت جمعي ازمخاديم عظام وايمه اسلام ومعالي كرام ومشايخ انام ادام الله ايامهم گوينده خوش الحان گويندگي ميكرد وجمعيتي وست داد كه خاص وعام آن مجلس هريك در گوشه بيهوش گشتند وچند خرقه خريق شد چنانچه حاضران مجلس بعد از فروگذاشت متفق القول بودند كه در مدت العمر چنين سماعي وست نداده في الجمله در اثناي سماع از غزلهاي مولانا شيخ الشيوخ في عهده قدوة المحققين زبدة العاشقين وافصح المتكلمين ومفخر السالكين مشرف الائمة والحق والدين ومصلح الاسلام والمسلمين

فرنگان صاحب انگریز که در سنه هزار هفصد وهشتاد و شش عیسوي مطابق سنه هزار دو صد و
یک هجري بشیراز رفته کم و کیف انجا بچشم امتحان دیده حرفي چند در احوالات امروزه
مرقد شیخ که دران بلده واقع است بدریافت آمد لهذا تفصیل آن بطور خاتمه این حالت
ثبت نمودن مناسب مقام افتاد آن اینکه بفاصلهٔ نیم کروه شرقی باغ دلکشا بپاي کوهي سمت
شمال ومشرق شیراز مرقد شیخ واقعه است درمیان عمارتي مربع عالیشان که بیک طرف دیوار آن
دو طاق مستوي واقع شده طاق سنگین یمین مرقد شیخ است بطول چهار دست و بعرض قریب
دو دست بي هیچ تغییري که در حالت بناو دفن بود بکناره ازان فقرات چند از احوال شیخ وکلیات
او بر سنگي بخط نسخ کنده دیده اندو بالاي مرقد سر پوشي چوبین برنگ سیاه ملمع بزر موضوع بران
یکي از غزلهاي وي بخط نستعلیق نوشته انداز بر داشتن سر پوش صندوقي سنگین که نعش
شیخ دران بود واکنون محض تهي است بنظر مي آید زایر انهي که بزیارت مرقد مبارکش
مي روند کل و تسبیح و دیگر نثار بر همان صندوق باعتقاد تمام مي افشانند وبالاي مرقد کلیات
وي مکتوب بخط خوب گذاشته اند آیند کاني که کاه کاه بدان مکان گذر کرده اند اندرون هر چهار
طرف دیوار عمارت ابیات فارسي بیادکار جا بجا ثبت نموده اندو آن عمارت بنابر عدم
ترمیم رو بانهدام دارد و باعث آن بي انتظامي ملک ایران است که بران سبب هیچکي طاقت
ترمیم آن ندارد و باطراف عمارت مقابر مشایخان چند که بخواهش آن مکان را اختیار نموده اند
واقعه است

بیست سال عمر یافته و پایان کار عزلت اختیار کرده بسال ششصد و نود و یک هجری
در شیراز ارتحال نمود و در ان بلده مدفون شد مزارش بسعدیه اشتهار دارد
و کلیات کلامش مشتمل بر اقسام اشعار و فواید بسیار قریب بیست هزار بیت است
این است احوال شیخ که در هر دو تذکره مذکور است و در عبارت این هر دو نسخه
تفاوتی قلیلی که واقعه شد مستغنی التشریح است و از بعضی کتب چنان مستفاد
میگردد که انچه درباره ملاقات شیخ با خواجه امام تبریزی درین تذکره ها مندرج است
منقول و مترجم از نسخه دفتر اللطایف للمعمی است و دران مندرج است که لفظ حجاب
که در مصراع یادکرده سعدی است یعنی درمیان من و دلدار حجاب ست امام
مراد ازان تن مادی است که مانع وصل ایزدیست و برین تقدیر خلاصه معنی بیت
چنین باشد که وقت ارتحال و وصل دلدار حقیقی نزدیک شده و درین نسخه حکایت
دوچار شدن شیخ با خواجه امام تبریزی که درون حمام اتفاق شده بود باز یادتی ایستقدر
مذکور است که خواجه امام بعد از انکه ارکفته شیخ دریافت که او شیرازی است و تبریزی
بودن خواجه که از بدو امر معلوم شیخ بود بقصد مطایبه و سخریه بدست او بر نگل شدن
اکثر شیرازیان طاسی را که در دست داشت و اثر کون نموده خطاب
بشیخ کرده تعریضا گفت از چه سبب است که سر شیرازیان باین طاس
میماند شیخ در حال طاسی تهی را که بدستش بود سر بالا نموده پیش نهاد
و علی سبیل المعارضه گفت بلی از چیست که سر تبریزیان باین طاس میماند و اسیر شدن
شیخ بقید فرنگ در سفر بیت المقدس و با جهودان بکار کل ماندن در خندق طرابلس و خلاص
و ادن یکی از زر و مای خاب ازان قید بده دینار و دادن دختر خود بکابین صد دینار بنکاح شیخ عالیمقدار
و بدخوئی زن زشت بدکردار و غیره احوال که خود در کلستان بشرح و بسط تمام مندرج ساخته و درین
محل احتیاج به تبیین و تفصیل ندارد و فی الحقیقه در ذکر احوال اینچنین شخص معروف الاحوال
و مشهور الاحوال انچه در سبق تحریر یافت کافی و بسته است تاهم چون از نوشته مستر

فرنکلین

به تبریز رفت روزي در حمام تبریز بود که خواجه همام با پسر خویش داخل حمام شد چون خواجه پسر خودرا از نظر ناظران اکثر پنهان میداشت شیخ رادیده برا شفت وگفت از کجائي گفت از شیراز گفت عجب حالیست که در شهر ما شیرازیان از سنگ وگربه بیشتر اند شیخ گفت بخلاف شهر ما که در انجا تبریزیان از سنگ وگربه کمتر اند خواجه همام رنجیده و پسر را عقب خویش نشانیده از شیخ گفت در شیراز شعر همام شنیده گفت بلي واین مقطع خواند درمیان من ومعشوق همام است حجاب وقت آنست که آنهم زمیان برخیزد خواجه همام از طور کلام گمان کرد که سعدي شیرازیست واورا اکرام واحترام نموده بمکان خود برد و مدتي والده جمال پسر خواجه همام ماند مجملا احالات وکمالاتش ازغایت اشتهار محتاج بتوضیح واظهار نیست ازمریدان شیخ عبدالقادر کیلاني بود یکبار همراهي شیخ وبعد ازان چهارده حج گذارده ودر زمان سیاحت شاهده عجایب بلدان وآزمایش کرم وسرد جهان نموده ومعاشرت مشایخ اجل ومزاولت علم وعمل وتخاطب وکام یاب دهان حضرت خضر علیه السلام شمه ازعلو مقام اواست معني آرایان بدایع نگار دیوان فصاحت بنیانش را نمکدان شعر امي نامند واوج گرایان مراتب حسن گفتار اورا پیمبر سخن میدانند چنانکه ملاجاي فرماید

در شعر سه کس پیمبرانند قولي است که جملکي برانند
فردوسي وانوري وسعدي هرچند که لانبي بعدي

وعقلا بنا بر فواید دنیا وعقبي کتابي در نظم ونثر بهتر از گلستان وبوستان نشان نداده اند وبر گلشن آرایان سخن گستري مستور نیست که نهال غزل در زمین نادره گفتاري نشانده انامل فیض شامل او است ودر تاریخ شعرا بنظر آمده که سلطان محمد قاآن حاکم ملتان دو مرتبه التماس قدوم شیخ نموده وشیخ معذرت خواسته مکتوبات در سفارش امیر خسرو دهلوي نگاشته واشعار امیر خسرو را نهایت تحسین میکرد والحاصل شیخ سعدي بقولي یکصدو دو سال و بقولي یکصدو

بزرگوار میگوید

شب آدینه بود و ماه شوال　　ز تاریخ عرب خالص از سال

الهای روح پاک شیخ سعدی　　بیفشاند از غبار تن پروبال

و تربت شیخ اکنون جای فرح بخش است و حوضی و عمارات بی نظیر انجا واقع است و مردم را بدان مرقد ارادت است

مخفی نماند که کلیات شیخ بجمیعها بشمول این اوراق است پس قصاید و غزلیات و غیره که در تذکره مذکوره منقول است درین وجیزه داخل نمودن ساقط از حد ضرورت است

منقول از صحف ابراهیم

نام آن والا مقام مصلح الدین است از افاضل صاحبدل و عوارف کامل بود چون سلطان زمانش سعد بن زنگی لقب داشت بدان سبب سعدی تخلص فرمود در بدایت حال بمدرسه نظامیه بغداد و از شیخ ابو الفرج ابن جوزی استحصال علم و کمال نموده و در خلاصه الاشعار مذکور است که شیخ روزی در بازار شیراز با حکیم نزاری دوچار شد و آثار کمال از سیمای حکیم دریافته پرسید که از کجائی گفت از خراسان گفت از شعر سعدی یاد داری گفت آری　　سعدی خط سبز دوست دارد　　نه هر الف جوان دوزی　　شیخ گفت از اشعار نزاری چیزی بخاطر داری گفت بلی و این مطلع خواند　　آوازه در افتاد که باز آمدم ازمی بهتان عظیمیست من و توبه کجا کی　　شیخ بفراست دریافت که این حکیم نزای است و او را در بر گرفت و بخانه برد و چندی بمهانداری قیام نموده تکلفات تمام بعمل آورد و حکیم هنگام رخصت بیکی از خدام شیخ سعدی گفت که مهانداری چنین نکنند اگر شیخ شما بخراسان آید طریق مهانداری بداند القصه چون شیخ بخراسان رفت حکیم نزاری بمهانداری پیش آمده اول روز شیر داغی پخت و روز دوم ماهیچه و روز سیوم کوشت بریان پیش آورد و گفت چنین مهانی سالها می توان کرد و چنان مهانی که شما فرمودید بیش از چند روز نمیتوان نمود و منقولست که شیخ نهایت حسن برست بود آوازه جمال پسر خواجه امام تبریزی شنیده سیر کنان

به تبریز

آورده اند که یکی از صلحای شیراز بخواب دید که در عرش جوش و خروشی پیدا شد و جمعی زمزمه میکنند چون استماع کرد میگفتند که این بیت شیخ سعدی با تسبیح و شهابیان یکساله ملک مقابل است آن عابد بیدار شد و فی الحال بدروازه شیخ رفت دید که شیخ نشسته زمزمه میکند و ذوقی و حالی دارد و آن غزل می خواند و می نویسد که مطلع آن این است

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ‌ ‌ ‌ هر ورقی دفتری است معرفت کردگار

عابد در قدم شیخ افتاد و او را بر خواب خود مطلع ساخت و بشارت داد در لطایف و ظرایف و نازکی طبع شیخ را درجه اعلی است اگر با مستعدان نشستی و باوجود استغراق حال با اهل فضل صحبت داشتی و مطایبه کردی و بزله گفتی آورده اند که خواجه امام الدین تبریزی که مرد اهل فضل و خوش طبع و صاحب جاه بود معاصر شیخ است روزی شیخ بحمامی رفت خواجه نیز باعظمت تمام در حمام بود شیخ طاسی آب بر سر خواجه ریخت خواجه مرنجید که درویش از کجائی گفت از خاک پاک شیرازم خواجه گفت عجب حالی است که شیرازی در شهر ما از سگ بیشتر است شیخ تبسمی کرد و گفت این حال خلاف شهر ما است که تبریزی در شیراز از سگ کمتر است خواجه بهم برآمد شیخ بگوشه بنشست و جوانی صاحب جمال چنانکه رسم است خواجه را باد میکرد و امام میان آن جوان حایل بود در این حالت پرسید که سخنان امام در شیراز مینخواهند شیخ گفت بلی شهرتی تمام دارد گفت تو هیچ یاد داری گفت یک بیت و برخواند

درمیان من و دلدار حجاب است امام ‌ ‌ ‌ وقت آن است که آنهم زمیان برخیزد

خواجه امام را اشتباه نماند در انکه این شخص سعدی است سوگند ش داد که تو شیخ سعدی هستی گفت بلی در قدم شیخ افتاده عذر خواست و شیخ را بخانه برد و ضیافت کرد و کمال تکلف بجا آورد و صحبتها داشتند وفات شیخ در شیراز در روزگار اتابک محمد شاه بن مظفر سلغر شاه بن سعد بن زنگی بوده و عزیزی در تاریخ وفات آن

منقول از تذکره دولت شاهي

شيخ العارف الملح الفصحا شيخ سعدي شيرازي لقب او مصلح الدين است در فضل و كمال او صاحبان فضل معتقد صدو دو سال عمر يافته سي سال بتحصيل علوم پرداخته و سي سال بسياحت مشغول بوده ربع مسكون را بقدم سياحت سير نموده و مابقي عمر بر سجاده عبادت و طاعت نشسته و شيخ در عهد اتابک سعد بن زنگي ظهور نموده گويند پدرش ملازم اتابک بوده وجه مخلص سعدي اين است و ديوان شيخ را همگنان شعرا گفته اند در ابتداء در مدرسه نظاميه بغداد در حلقه درس ابو الفرج ابن جوزي بتحصيل اشتغال داشته خواهرزاده ملا قطب علامه شيرازي است و ملا قطب شاگرد خواجه نصير الدين طوسي چهارده سال نبوبت حج كرده و بيشتر پياده و بجهاد روم و هند رفته و اقصاي عالم را ديده و مردم هر مرز بوم بنظر استحسان سنجيده چنانكه گفته است

ورا قصاي عالم بگشتم بسي — بسر بردم ايام با هر كسي
تمتع بهر گوشه يافتم — ز هر خرمني خوشه يافتم
چو پاكان شيراز پاكي نهاد — ندیدم كه رحمت بران خاك باد

حكايت كنند كه شيخ در هنگام يكه زاويه نشين بود سلاطين و بزرگان روز كار بزيارت او ميرفتند و اوساط الناس را نيز اعتقاد تمام بشيخ بود و هميشه از ماكولات بجهت ملازمان شيخ مي آوردند شيخ افطار ميكرد و مابقي را روز نبيل كرده از دريچه بالاخانه مي آويخت و خاركشان از ان گرفته ميخوردند روزي شخصي بكنوت هيزم كشان بجهت استحسان دست غارت بران زنبيل دراز كرده تا يغما كند چون دست بر زنبيل دراز كرد دستش در هوا خشك شد فرياد برآورد كه اي شيخ بدادم برس شيخ گفت اگر هيزم كشي مشقت شكم برد و زخم خار و آبله دست كوداگر شبكردي كمند و سلاح و دل سخت كجا است كه بي هيچ زحمت بناله در آمدي در حال دعا كرد و آن سياه بخلعت شفا يافت و سفره نعمت را باو بخشيد

آورده اند

بسم الله الرحمن الرحيم

دیباجه از طرف جهاپه واث تهار کننده این کلیات

چون شیخ مصلح الدین سعدي شیرازي صاحب کلیاتي که در ینولا سپس مدت پانصد سال وکري بچهاپه در آمده بین الجمهور شهرت کلي دارد چنانچه الي هذا الایام مایه خورمي عالمان و باب تعاسیم طالبان است لهذا تطویل ذکرش لاطایل و تحصیل حاصل معهذا پاس اطلاع مستفتشان احوالش حالاتي که در تذکره دولت شاه سمرقندي که نسبت بمولفان متقدمین اعتماد تمام وصدق لاکلام دارد و نیز مقاماتي که در صحف ابراهیم تالیف خان ذي شان علي ابراهیم حاکم بلده بنارس حفظه الله من لدغة الجوارس که بفراست و ریاست کوي سبقت از متاخرین ربوده مندرج ومذکور است نقلا سمت تحریر یافت وازانجا که دولتشاه تالیف تذکره مذکوره بعدد وصد سال از رحلت شیخ علیه الرحمة نموده انچه از حالاتش بهراهین یقینیه و دلایل سماعیه ثبت نموده نظر بر قرب عهد اغلبکه قرین صدق وصواب و بعید از حذف و اطناب خواهد بود وچون که از مولف صحف ابراهیم باوجود استعداد ذاتي در بیان حالات و مقامات شیخ فقره نوي کمتر صدور یافته درینصورت بشهادت طبع سلیم و ذهن مستقیم مفهوم میشود که وراي احوالات مذکوره هردو تذکره متقدم و متاخر تیسر دیگر سخني معتبر در تذکره از تذکره هاي متوسطین خالي از تعیر نیست

کلیات

شیخ سعدی شیرازی

بدو جلد

جلد اول مشتمل رسالات وگلستان وبوستان وپند نامه

از بوستان

نمازم بسرمایهٔ فضل خویش — بدریوزه آورده ام دست پیش
خجستم که در روز امید و بیم — بدان را به نیکان ببخشد کریم
تو نیز ار بدی بیستیم در سخن — بخلق جهان آفرین کار کن

این کلیات ببلدهٔ دار الحکومت کلکته بچهاپه خانه کمپنی انکریز عالیشان در سنه ۱۷۹۱ هزار وهفصد ونود ویک عیسوی مطابق سنه ۱۲۰۵ هزار دوصد وپنج انجری چهاپه نموده شد